

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

**КАЗАХСТАНСКО-АМЕРИКАНСКИЙ СВОБОДНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ КОНГРЕСС

**МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАРТНЕРСТВО: ИССЛЕДОВАНИЯ,
ИННОВАЦИИ И ОБРАЗОВАНИЕ**

Сборник докладов международного научного конгресса
(25-26 сентября 2015 года)

Часть 3

Усть-Каменогорск
2015

УДК 37.0 (063)
ББК 74.04
М 43

Редакционная коллегия: Е.А. Мамбетказиев
А.Е. Мамбетказиев
Д. Бэлласт
Г.А. Конопьянова
Г.А. Мензюк
Г.А. Гаврилова
Н.М. Шефер
Т.В. Левина
А.Н. Нурланова
Ж.К. Саданова

М 43 «Международное партнерство: исследования, инновации и образование»: Сб. докл. междунар. научного конгресса (25-26 сентября 2015). – Усть-Каменогорск, 2015. – В 3-х частях. – Ч. 3. – 225 с.

ISBN 978-601-7334-67-3

Сборник публикуется по материалам международного научного конгресса «Международное партнерство: исследования, инновации и образование». Тематика статей на казахском и русском языках проблемы педагогики и психологии, вопросы казахской филологии, вопросы юриспруденции

Материалы третьей части конференции включают доклады, представленные в секциях, посвященных данным вопросам.

Материалы сборника адресованы научным сотрудникам, профессорско-преподавательскому составу вузов и студентам, работникам образования.

УДК 37.0 (063)
ББК 74.04

ISBN 978-601-7334-67-3

© Казахстанско-Американский
свободный университет, 2015

ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«АҚИҚАТ СЫЙЫНДАҒЫ» ДАСТАНЫНДАҒЫ ГУМАНИСТІК ИДЕЯЛАР

Нұрланова Ә.Н., Бөкенова Д.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Тоталитарлық жүйенің кезінде атеистік бағыттағы дүниетаным басымдылық еткені белгілі. Соңғы кезде елімізде демократиялық үрдістерге бетбұрыс негізінде Қожа Ахмет Яссауи, Ахмет Йүгінеки сияқты діни философияның өкілдеріне деген көзқарасты өзгертіп, олардың іліміндегі адамгершілік құндылықтарды, тәлімдік-тәрбиелік қағидаларды, даналықтың үлгілері бар екендігін мойындатты.

Ахмет Йүгнеки – түркі тілдес халықтардың орта ғасырлардағы көрнекті ақыны, есімі ислам әлеміне машһур болған ойшыл қайраткер. Ол – мұсылман қауымның дәстүрлі қағидаларын жырлаған сопылық әдебиеттің түркі халықтары арасындағы мейлінше танымал ірі өкілдерінің бірі болған.

Ахмет Йүгнекидің «Ақиқат сыйы» дастаны қазақ әдебиеті тарихының орта ғасырдағы өз бағасын алған. Халықты рухани тазалыққа шақырып, олардың санасын ояту, түйсігін ашуда осындай көркемдік қыры жоғары шығарманың әсері болған. Ол өзіне дейінгі көне түркілік өлең дәстүрін шығыстық өлең жазу үлгісімен ұштастыра білген шебер ақындардың бірі болып саналады.

«Ақитат сыйы» түркі халықтарының тіл тарихын, әдебиет тарихын, ондағы жанрлар мен басқа да ерекшеліктерін, негізін, мысалы, дидактикалық әдебиет көздерін ашып, олардың тамырын талдау ісінде таптырмайтын құнды дерек болып табылады.

Дидактикалық тақырыптың негізін салушылардың бірі Ахмет Йүгнеки - әдебиеттің мазмұнын жаңартып, тың тақырыпты көтерген ақын. Өзі өмір сүрген уақыттағы келеңсіз жағдайларды, арман-тілегін суреттеген «Ақиқат сыйы» сияқты шығарма бір ғасырдың еншісінде ғана емес. Одан кейінгі де, одан бұрынғы да көркем туындыларды алып қарасақ, әр заманның ақындары бұл мәселелерді өздігінше жырлағанын айқын аңғаруға болады.

«Ақиқат сыйы» дастаны өзінің барлық болмыс-бітімімен бүкіл көне түркілік әдебиетінің шоқтығы биік, мәуелі әдебиеттің көркем үлгісі саналады. Бұл әдеби мұра бүгінгі әдебиетке өзінің танымдық, насихаттық сипаттары жағынан да, түр-құрылысы, көркемдік жағынан да толыса, кемелдене түсуіне жол салды.

Гуманизм – Қайта өрлеу дәуіріндегі прогрессивті қозғалыс. Негізгі мағынасында адамды сүю, ізгілік ұғымдары жатыр.

Гуманизм - өрлеудің негізі болды. «Гуманизм» терминінің қазіргі мағынасымен салыстырғанда («адамды сүю», «ізгілік» т.б.) әуел бастағы мәні кең.

Гуманизм Қайта Өрлеу дәуірінде философиялық - өнегелілік танымның ерекше бір кешені ретінде танылды. Ол адамды тәрбиелеуге, оған діни схоластикалық, «құдайшыл» емес, гуманитарлық пәндер: филология, тарих, мораль бойынша білім беруге тікелей қатысты болды. Табиғат, антикалық философия, риторика, поэтика мен поэзия туралы гуманистік, антикалық іліммен қайта жаңғырды. Гуманитарлық білім ол кезде ең универсалды білім саласы ретінде бағаланса, адамның рухани кейпін тануда оның сөз байлығы басты орында тұрды.

Орта ғасырдағы түркі ақындарының тағы бір ортақ жырлаған тақырыбы - жомарттық пен сараңдық, кішіпейілділік пен тәкаппарлық.

Мінез-құлықты жақсарту, білім алу, кішіпейіл болу - бұлар жомарттықтың бір көрінісі. Адам бойындағы асыл қасиеттердің ең бастысы жомарттық екенін көркем сөзбен бейнелей келе ақын жомарттық пен сараңдықты қатар қойып, шендестіре суреттейді.

Шығыс әдебиетінің ірі өкілдері Омар Хайям, Низами, Хұсам Катиб, Науаи сынды шайырлар шығармаларында адамның жағымсыз қылықтарын суреттегенде жансызға жан, тілсізге тіл бітіреді. Сол арқылы патшалардың, хандардың тойымсыздығы мен жауыздықтарын бейнелі сөзбен әшкерелейді. Йүгнеки де тойымсыз ашкөздіктің арты үлкен қайғы екенін ескертеді. Дүниеқор көрге жалғыз кебінмен кіріп, көзін су топырақ жалмағанда ғана тоятынын батыл суреттейді.

Адамгершілікке, ізгілікке үндеу - адамның мінез-құлқын өзгерту үшін қажет нәрсе. Йүгнеки жақсы қасиетке толы адамды жапырағы жайқала өсіп тұрған мәуелі ағашқа теңейді. Жамандыққа жақсылық жасау, зәбір-жапа шеккендерді қамқорлыққа алу, дұшпандықтың тамырына балта шабу - сауабы мол істердің бірі екенін атап өтеді. «Қайырымсыз кісі жеміссіз ағаш сияқты, жеміссіз ағашты кесіп алып өрте», - деп жамандықты жоюға шақырады. Өр түрлі тақырыптарға арналған тарауды ақын көп ойланып, аз сөйлеудің пайдасы зор екенін үгіттеумен бастайды.

Ақын өзі өмір сүрген тұста адал адамдар азайып, залымдар көбейгеніне қатты қапаланады. Адамдардан мейір кетіп, мінез-құлық өзгерді, жаман әдеттер молайды, бір сөзбен айтқанда, ел өзгеріп, адамгершілік қасиеттер жоғалды дейді.

Оның пайымдауынша ғалымның еңбек етуін қоюы, тақуа

сыйынғанын тастауы, бас-басына би болған басшыларға тоқтау салатын ешкімнің қалмауы ақырзаманның белгісі.

Әлеуметтік қайшылықтар, дүниенің өзгеруі, бейбастықтың көбеюі Х-ХІІІ ғасырларда кең етек алғанын көреміз. Демек, Шортанбайлар жырлаған «зар заман» тек ХІХ ғасырда емес, сонау Йүгнеки өмір сүрген тұсында да болған. «Құтты біліктегі», «Ақиқат сыйындағы» жамандықтың көбеюі, ақырзаманның орнауы, адамгершілік қасиеттердің жоғалуы туралы айтқандары кейінгі отаршылық дәуірде туған зар заман поэзиясына өзек болды [2, 75].

Демек, қазақ әдебиетінің үлкен бір арнасы саналатын зар заман поэзиясына ежелгі дәуірдегі әдеби жәдігерлер де өзіндік әсер еткен. Адамның азғырғаны, жақсы қасиеттердің жоғалғаны, оқу-білімнің қадірі кеткені, надандықтың белең алуы жайында айтып торығушылық сонау ықылым заманнан басталғаны белгілі болып отыр.

«Ақиқат сыйы» дастанында айтылған үгіт-насихаттар, дидактикалық ой-пікірлер тек орта ғасырдың өмір шындығы ғана болып қалмай, бүгінгі күндегі қоғамдық, әлеуметтік, рухани сауалдарға да жауап береді. А. Йүгнеки адамгершілік мәселелердің пайдасы мен зиянын қатар қойып, образдылық бейнелер жасайды.

Міне, дидактикалық тақырып әдебиетке жаңа мазмұн, соны пікірлер әкелгені айқын аңғарылады. Демек, ақын шығармасы көркем сөз өнеріміздің өсіп-өркендеуіне мол үлес қосқан, өзіндік із қалдырған тамаша шығарма. Осындай ақындар әр кезеңде әдебиетті жасайды да дамытады.

Егер олар болмаса, өлеңнің сырын, мәнін түсіндіретін жандар сарқылып азаяр еді. Осындай көркем сөз шеберлерінің құнды туындыларының арқасында өткен әдебиетіміз тамырын терең жайып отыр.

Әдебиеттер

1. Бердібай Р. Жұлдыздар жарығы. - Алматы: Білім, 2000. - 248 б.
2. Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. Зерттеу. – Алматы, 1998. – 335 б.
3. З Келімбетов Н. Ежелгі түркі поэзиясы және қазақ әдебиетіндегі дәстүр жалғастығы. - Алматы: Ғылым, 1998. - 116 б.
4. Ахмет Йүгінеки. Ақиқат сыйы (Түп нұсқаның фотокөшірмесі, транскрипциясы, прозалық және поэзиялық аудармасы. Баспаға дайындағандар: Ә. Құрышжанов, Б. Сағындықов). - Алматы: «Ғылым», 1985. - 152 б.
5. Йүгінеки Ахмет. Ақиқат сыйы. Ауд. Ә. Құрысжанов, Б. Сағындықов. – Алматы, 1985. – 156 б.

ОРАЛХАН БӨКЕЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ МАҚАЛ- МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Серік І., Мұқашева М.Қ.

ДБА Жамбыл атындағы ОММГИ, Өскемен, Қазақстан

Өр Алтайдың асқақ жыршысы Оралхан Бөкей - жазушы, драматург, журналист, сөз зергері, қазақ прозасының 60-шы жылдардан кейінгі хас шебері, Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының, Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының, Н. Островский атындағы Бүкілодақтық әдеби сыйлықтың иегері, қоғам қайраткері [1, 67].

Өзімізге де, өзгеге де кеңінен танылған, дауылға қарсы жүзіп, көңіл көгіндегі мұратына жеткенше талмайтын, шығармасы уақыт өткен сайын қырынан ашыла түсетін талант иесі – Оралхан Бөкей әдебиетімізге өз өрнегін сала келген жазушы.

Табиғат-ананың бойына дарытқан талантымен оқырманын баурап алған жазушы әдебиет әлеміндегі шоқтығы биік алыптардың қатарынан өз орнын тауып, өзгеге ұқсамайтын, қайталанбас болмысы мен қолтаңбасымен дараланды. Осы орайда Дулат Исабековтің: «Оралхан Бөкейдің ешкімге ұқсамайтын шығармашылық таланты оқырмандарын да, қаламдастарын да, сыншыларды да таңқалдырды. Кезінде, солақай сыншылардың сыңаржақ соққысына да тап болды. Бірақ, Алтайдай асқақ, асудай тарпаң жазушы-драматург бәрін де жеңіп шықты, әдебиет әлемін мойындатты», - деген пікірі жазушы болмысын аша түскендей [2,4].

О. Бөкей – көркем сөз өнерінің шебері. Оның туындыларының форма жағынан өзіндік ерекшелігі бар. Оның кітаптары неміс, славян, болгар, ағылшын, венгер, араб, қытай, жапон және ТМД халықтары тілдеріне аударылды [3, 180].

«Осынау талантты қазақ жігіті бүгінде тек одақ көлемінде ғана емес, шетелге де кеңінен танылған, осы замандық жас прозаик», - деп Анатолий Ким айтқандай [2, 4], талантына табындырған Оралхан Бөкей - иісі қазақ халқына ғана емес, әлем оқырмандарына да танымал болған, оқырманын селт еткізген талантты дарын иесі.

Өр Алтайдың асқақ жыршысына айналған, «Мұзтаудың Мұзбалағы» атанған жазушы, драматург, журналист, сөз зергері Оралхан Бөкей шығармалары - саф таза, сұлу, айрықша орны бар, өмірлік мәселелерді көтерген, күллі адамзаттық туындылар. Азғантай ғана ғұмырында қаламынан кесек, өзек жарды туындылар тудырған Оралхан Бөкей - әдебиет әлемінде өзінің өрнегімен, қолтаңбасымен танылып, қаламынан «Қалай өмір сүру керек?» деген өмірлік адам проблемасы туындаған өзекті туындылардың авторы.

Жазушы әлемінің басты ерекшеліктері:

- Шығармаларының басты нысанасы - Адам тағдыры, табиғат, олардың тұтастығы, бірлік әлемі.. Қарапайымдардың өзін рухы, ары, жан дүниесі таза характер тағдырына көтеруі. Олардың «Қалай өмір сүру керек?», «Неге біз осы?» деген бүкіл адамзатқа тән өзекті сұрақтар айналасында өзін-өзі қамшылауы. Характер сомдау шеберлігі; ішкі тебіреніс, толғаныс, монолог, психологиялық иірімдер шебер беріледі.

Туындыларында реализм, натурализм, символизм, романтизм бағыттары өріле беріледі. Адамдар арасындағы «теңсіздік» арқылы қоғам шындығын ашып, оқыс та батыл шешім жасайды. Кейіпкерлері өмірден, шындықтан алынған [1, 68].

«Оралхан өзінің табиғат берген зерде, зейіні, сөзге, сөз өнеріне деген бейімділігі арқасында жастайынан өнерге, әдебиетке, сұлулыққа кұштар болып өседі...», - деп жазушы, сыншы Тұрлыбек Мәмесейітов айтқандай [4, 3], қаламгердің қай шығармасын алмаңыз, тіл көркемдігі, тіл шеберлігі ерекше, халқымыздың бай ауыз әдебиетін, соның ішінде мақал-мәтелдерді тиімді қолданып, өзінше өрбіте білген жазушы. Төменде Оралхан Бөкейдің мақал-мәтелдер кездескен біраз шығармалары туралы қысқаша талдау ұсынып кеткенді жөн көрдік.

Шығармаларын талдау. Оралхан Ұлы Отан соғысы жылдары дүниеге келген ұрпақтың өкілі. Сол бір алапат соғысты көзімен көрмесе де анасының құрсағында жатып, тылдағы ауыр еңбектен қабырғасы қайысып, күрсіне-күңірене жүріп күн кешкен қамкөңіл жандармен бірге тыныстап, бірге қиналып дүниеге келген бұл ұрпақтың да жанына соғыс салған жара аз болмаса керек [4, 4].

«Бәрі де майдан» романы.

- Жазушыға тән тың проблема, тың шешім. Бас кейіпкер Ақан қарт арқылы: «Адамды бағалайық, оның еңбегін бағалайық» деген ащы шындық, ащы шақыру жатыр.

- Айтар ой Ақанның ішкі толғанысы, тебіренісі арқылы беріледі.

- Ардагер қатарында жоқ Ақан қарттың таза еңбегі, арлы өмірінің шынайы берілуі. Оған қарсы соғысқа қатысқанын күнде бұлдап, оны саудаға салып жүрген Құмырайдың алынуы. Екі әлем.

Ақан – адалдықтың, таза еңбектің әлемі болса, Құмырайдың – ашкөзділіктің, рухы арамдардың әлемі екендігі. Екі бейнедегі типтік белгілер [1, 69].

Жалпы, О. Бөкей заман тынысын, замандас бейнесін, әсіресе рухы күшті адамдар туралы, мөлдір махаббат, рухани тазалық жөнінде, жан сұлулығы жайында талмай ізденіп өткен жазушы. Оның «Жетім бота», «Мынау аппақ дүние» аталған повестері де бұл

ойымызды дәлелдей түскендей [4, 13].

Жалпы, О. Бөкей заман тынысын, замандас бейнесін, әсіресе рухы күшті адамдар туралы, мөлдір махаббат, рухани тазалық жөнінде, жан сұлулығы жайында талмай ізденіп өткен жазушы. Оның «Жетім бота», «Мынау аппақ дүние» аталған повестері де бұл ойымызды дәлелдей түскендей [4, 13].

«Қар қызы» повесі. Автордың адам жұмбақ, ғалам-жұмбақтың тереңіне үңілген ізденісін танытатын шығармасының бірі – «Қар қызы» [4, 11].

- Повестегі сөз болатын басты мәселе – ізгілік пен зұлымдық, жауыздық арасындағы мәңгілік тартыс.

- Оны жазушының басқа қырынан көрсетуі. Бір таудың екі жағында тіршілік етушілерді екі жақты тау ғана бөлмейтіні, бірі – күнгейдегілер, екіншісі – көлеңкедегілер екендігі.

«Қар қызының» зарлы әні. Жер бетіндегі тазалар мен жақсылардың (сол үшін жапа шегіп жүрген) зарлы әніндей жан жүректі тербете білуі [1, 68].

Бірыңғай бүгінгі заман тақырыбына, замандас өміріне қалам тартқан О. Бөкей творчествосы шығарма сайын күрделеніп отырады. Ол – өз заманы, өзі бірге жүріп, біте қайнасқан замандастары алдындағы қарыз-парызды терең түсінген қаламгер [4, 7].

«Сайтан көпір» повесі 1980 жылы жазылған. Ол 1994 жылы басылып шықты.

«Сайтан көпір» повесінде Жақсылық әлемінің көрінісі, үлгісі - Аспан бейнесі арқылы берілсе, жамандық дүниесі – Жаңғырық, Айқай, Анау. Повесте нақты адам – Аспан бейнесінде көрініп отыр.

Аспан өз өмір жолында осы Айқаймен, Анаулармен күресіп-ақ келеді. Байқап отырса, Жаңғырық, Айқай, тіпті мұның қыр соңынан қалмайтын сияқты. Бірақ Жамандық қанша қыр соңына түскенмен Жақсылықты құрта алмады. Аспан рухы асқақ күйінде қалды [4, 7].

Осы өмірде «Сайтан көпірге» итермелейтін адамдар да көп. Ал егер осы өмірде Аспан, Аман, Ерік сияқты ақ ниетті, ізгі жүректі адамдар болмаса, жер беті айқайға айналар еді-ау.

«Ер кезегі үшке дейін» («Сайтан көпір» 217 б.)

Жасырынбақ ойнаған күнді қимаған Аспан буыны дірілдеп алғаш рет кеудесін көтеріп еді, көп шыдауға дәрмені жоқ, қайтадан құлап түсті. Тұрмаққа тағы да әрекет жасады. Ер кезегі үшке дегенде ғана – басы қалқайып отыруға шамасы келді.

Қазақта дәл осындай мақал бар.

«Ер кезегі үшке дейін» («Қазақ мақал – мәтелдері»).

Мақал-мәтелдердің қолданылуы

Шығармаларының аты	Мақал-мәтелдер	Беті
Қайдасың қасқа құлыным	Ердің белгісі-пышақ	70
	Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ	103
	Туған жерден түтінімізді сөндірмей...	104
	Өлі арыстаннан тірі тышқан артық	106
Ардақ	Өзі болған қыз төркінін танымас	137
	Аш құлақтан-тыныш құлақ	138
	Бар байлығы – бір шайлығы	138
	Ит жесе де қайтып еліңе бар	140
	Таспен атқанды аспен ат	145
Бәрі де майдан	Тек жүрсең – тоқ жүресің	95
	Еркек тоқты-құрмалдық	105
	Бес жас – Бел құрдас	109
	Көп қорқытады терең батырады	155
Қар қызы	Көретініңді көрмей, көрге кірмейсің	346
	Шешеден қыз қалмасын, түйеден тұз қалмасын	377
«Мынау аппақ дүние»	Азапсыз махаббат-арзан махаббат	423
	Ер туған жеріне ит тойған жеріне	458
«Сайтан көпір»	Ұзын сөздің қысқасы	7
	Білегі мықты бірді жығады	22
	Құлан қай жерде семірсе, қан-жыны сонда төгіледі	23
	Қанатыңмен ұшқанда, құйрығыңды да ұмытпа	25
	Аузың қышып бара жатса аритыннан сұра	32
	Шешінген судан тайынбас	36
	Алты күн аш отырсаң да ата жолын ұмытпа	39
	Арқада қыс жақсы болса, арқар ауып несі бар	45
	Сен тимесең мен тимен	75
	Енесі тепкен құлынның еті ауырмайды	83
	Қырты езген жеңеді, езгенді құдайдан безген жеңеді	84
	Жақсылық тек қарызға жасалады	96
	Алтыны бардың кемтарлығы білінбейді	130
	Сіңірген еңбек табалдырықта қалады да, күдік пен күмән төрге шығады	130
	Адамдар алақандай батпақ үстінде бірін-бірі талап жеп жатқан жәндіктер сияқты	130
	Шешеден қыз қалмасын, түйеден тұз	223

	қалмасын Тышқан маядан қорықпайды. Қырық жыл қырғын болса да тек ажалды өледі «Алты күн аш отырсаң да, ата жолын ұмытпа» («Сайтан көпір»)	241 275 206
--	--	-----------------------

«Ұлылар үндестігі»

	Нақыл сөздер		Үндестігі
Қайдасың қасқа құлыным	Ақырын жүріп анық бассаң ғана алысқа барарсың	10	Ақырын жүріп анық бас Еңбегің кетпес заяға. Абай.
	Өлсем орным қара жер болар ...	103	Өлсем орным қара жер сыз болмай ма... Абай
	Заман менікі, сұраған сен ақымақ па, сұратқан жан ақымақ па	103	Сұраған сен ақымақ па, сұратқан хан ақымақ па... Жиренше
	Ханнан бір рет туғанша, Қарадан мың рет тусамшы Халықтың кегін қусамшы	103	Махамбетпен үндестігі Ханнан қырық туғанша Қарадан біреу тусайшы Атаның кегін қусайшы.

Алтайдың асқақ жыршысына айналған Оралхан Бөкейдің күллі оқырманын селт еткізер туындылары тұрғанда есімі мәңгі ұмытылмақ емес. Ә. Кекілбаев сөзімен айтсақ, ол «XX-ғасырдағы қазақ әдебиетінің ең сүйікті, ең сүлей суреткерлерінің бірі ретінде әлемдік танымалдыққа ие болды. Алыс-жақын елдерден аты «қазақ» деген сөзбен қабаттаса айтылатын азғантай тұлғалардың біріне айналды... Оралхан азғантай ғұмырында сондай асқарлы биікке өзін де, елін де, туған әдебиетін де шығарып үлгерді...».

Мұзтаудың Мұзбалағы сынды сүйікті жазушыларын оқырманы шарқ ұрып іздейді, сағынатыны сөзсіз... Осы орайда Раушан Мұқышеваның: «Алтайдың асқар шыңындай О. Бөкей мұрасы біз жақындамақ болған сайын қашықтай, асқақтай, нағыз заңғарға тән қасиетпен биіктей түсетіндей. Талант қасты орданың сырығында өзінің бүкіл дара болмысымен қазақ сөз өнерінің қасиетті тірегіне айналды...», - деп айтқандай [5, 5], жазушының бітім-болмысын, тіл шеберлігін танығыңыз келсе, туындыларын оқыңыз дер едік.

Әдебиеттер

1. Бітібаева Қ.О. Қазіргі кезең әдебиетін тереңдетіп оқыту. - Семей, 2007.

2. Талантына табындырған. // Дидар, 1996, 28 қыркүйек.
3. Оралхан Бөкей. Қайдасың, қасқа құлыным? - Алматы: «Олжас кітапханасы» Баспа үйі, 2012.
4. Оралхан Бөкей. Екі томдық таңдамалы шығармалар. Бірінші том. Повестер. - Алматы: «Жазушы», 1994.
5. Мұқышева Раушан. Оралхан Бөкей және Абай. // Дидар, 1996, 28 қыркүйек.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КЕЛЕШЕГІНЕ НАҚТЫ 100 ҚАДАМ

Едилбаева Г.Б.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Қазақстан-Американдық еркін университетінің профессорлық - оқытушылық құрамы және білімді жастары, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «100 нақты қадам» жоспарының жалпы жұрттық деңгейде бірден қолдау тауып, халықтық реформа деген лайықты атқа ие болуын құптайды.

«100 нақты қадам» – бұл жаһандық және ішкі сын - қатерлерге жауап және сонымен бір мезгілде, жаңа тарихи жағдайларда ұлттың дамыған мемлекеттердің отындығына кіруі жөніндегі жоспары. Жоспардың негізгі мақсаты «Аурулардың сыртқы белгілерін» сылап-сипап қою емес, оларды «жүйелі емдеу» болып табылатын қоғам мен мемлекетті түбегейлі қайта өзгертуге негіз қалайды", - делінген маңызды құжатта. Жоспар негізіне 5 институционалдық реформалар кіреді: кәсіби мемлекеттік аппарат құру; заңның үстемдігін қамтамасыз ету; индустрияландыру және экономикалық өсім; біртектілік пен бірлік; есеп беретін мемлекетті қалыптастыру.

Бұл жаңа ұлттық жоспардың 100 қадамы еліміздің өсіп-өркендеуіне зор үлес қосатынына сенімдіміз. Осы жүйелі жоспарда мемлекет тарапынан халықтың рухани-мәдени дамуына да баса назар аударылған. Президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 5 институционалдық реформа негізінде жүзеге асырылатын мемлекетті әрі қарайғы дамытудың 100 нақты қадамынан құралған Ұлт жоспары Қазақстанның жаһандық дамуына, сондай-ақ, дүниежүзінің озық елдерінің қатарына қосылу жоспарына жауап беретіндігін баса айтқан болатын.

Осы реформа аясында жоғары оқу орындарына нақты 7 қадам арналған. Бұл Елбасының білім мен ғылымға, тәрбие саласына зор мән беретінін дәлелдейді. Мәселен, 78-қадамда көрсетілгендей, Назарбаев Университет тәжірибесін ескере отырып, «ЖОО-лардың

академиялық және басқарушылық дербестігін кезең-кезеңімен кеңейту. Коммерциялық емес ұйымдардағы жекеменшік ЖОО-ларын халықаралық тәжірибеге сәйкес трансформациялау» мәселелері болашақ ұрпақ үшін бағалы болмақ. Бұл қадамды әсіресе, біздің университет қуана қолдайды. Себебі, еліміздің шығысындағы өндірістік аймақта орналасқан Қазақстан-Американдық еркін университеті осы саясат бағытында екінші онжылдық бойы жұмыстар атқарып келеді. Қазақстан-Американдық еркін университеті білім беруді халықаралық дәрежеде жүзеге асыру мәселесімен жоспарлы түрде жұмыс істей отырып, академиялық мәселелер және ғылыми өзара іс-әрекет тестік саласында 37 шетелдік жоғары оқу орындары және білім беру ұйымдарымен ынтымақтастық жүргізеді. Бүгінгі Қазақстан-Американдық еркін университеті – заманауи материалды-техникалық базасы, біліктілігі жоғары профессорлық-оқытушылық құрамы бар, республиканың халықаралық серіктестіктегі мемлекеттік емес ірі оқу орындарының бірі.

79-шы қадамда «Білім беру жүйесінде – жоғары сыныптар мен ЖОО-ларда ағылшын тілінде оқытуға кезең-кезеңмен көшу» туралы айтылған. Оның басты мақсаты – даярланатын кадрлардың бәсекелестік қабілетін арттыру және білім беру секторының экспорттық әлеуетін көтеру. Осы бағытта біздің университет қарышты қадамдар жасап үлгерді. Көп тілділікті жүзеге асыру міндетіне сәйкес университеттің оқу үрдісін ұйымдастыру 3 бағдарлама бойынша жүргізіледі: қазақстандық бағдарлама (оқыту мемлекеттік және орыс тілдерінде), американдық бағдарлама (оқыту мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде), педагогикалық, инженерлік-техникалық және жаратылыстану-ғылыми бағытында көптілді кадрларды даярлау бағдарламасы (оқыту мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде). ҚАЕУ-дің профессорлық-оқытушылық құрамды сапалы қалыптастыру саясаты, халықаралық серіктестіктегі және екітілді, көптілдік бағдарламасы бойынша мамандар даярлайтын жоғары оқу орны ретінде, тілдік емес мамандықтарда ағылшын тілінде сабақ беретін, ағылшын тілін меңгерген профессорлық-оқытушылық құрамды жұмылдыру болып табылады. Университеттің біршама оқытушыларында шетел ЖОО магистрі академиялық дәрежесі бар.

Ұлттық реформаның 85-қадамында көрсетілген «Мәңгілік ел» патриоттық актісі бойынша көптеген жұмыстар жүзеге асырылады.

«Мәңгілік ел - ата-бабамыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы екенін барлығымыз білеміз. Ол арман әлем елдерімен терезесі тең қатынас құратын, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын тәуелсіз мемлекет атану еді. Ол арман тұрмысы бақуатты, түтіні түзу

шыққан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты ел болу еді. Біз бұл армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік елдің іргесін қаладық. Мен қоғамда «қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек» деген сауалдың жиі талқыға түсіп жүргенін естіп жүрмін, біліп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар етіп ұлтты ұйыстыра ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол - мәңгілік ел идеясы. Тәуелсіздігімізбен бірге халқымыз мәңгілік мұраттарына қол жеткізді. Біз еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі мәңгілік елордамызды тұрғыздық. Қазақтың мәңгілік ғұмыры ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ - мәңгілік қазақтың перзенті. Ендеше, қазақ елінің ұлттық идеясы - Мәңгілік ел», - деді Президент.

Қазіргі уақытта Мәңгілік Ел болу үшін азаматтарымыз, әсіресе, жастар білім, ғылыммен мықты қаруланған болуы қажет. Себебі, кез келген мемлекеттің басты байлығы ол халқы, адам капиталы. Сондықтан Мәңгілік Ел болу үшін білім ордамыздағы әр азамат осы бағытта жұмыс жасауда.

86-қадамда Қазақстан халқы Ассамблеясының «Үлкен ел – үлкен отбасы» кең көлемді жобасын әзірлеу және жүзеге асыру туралы айтылған, ол қазақстандықтардың біртектілігін нығайтады және азаматтық қоғамның бүтіндігін қалыптастыру үшін жағдай туғызады.

Елбасы саясатының арқасында біз бірлігімізбен мақтана аламыз. Көп ұлтты елімізде татулық, рухани келісім, бір-бірімен үндескен мүдде жасампаз болашаққа кедергісіз жетелеп келеді. Осыған орай, университетіміздің көпұлтты студент жастары да халықаралық қауымдастыққа үлгі болып отырған ел ішіндегі татулық, достық қарым-қатынас, діни түсіністікті құрметтеп, елімізді өркендету жолында өз үлестерін қосып келеді.

87-қадамда азаматтық біртектілікті нығайтудың «Менің елім» ұлттық жобасын әзірлеу және жүзеге асыру, оның аясында технологиялық жобалар серияларын іске асыру қарастырылған. Соның бірі – «Қазақстан энциклопедиясы» кең көлемді ғаламтор жобасын құру. Мұндағы басты мақсат – әрбір азаматқа және шетелдік туристке ел туралы көбірек білуге көмектесу. Біздің оқу орнының оқытушылары мен студент жастары да шетелге барған іссапарларында және шетелдік қонақтармен байланыс жасағанда, елімізді таныстыру мақсатында көптеген нанымды ақпараттар беріп, жағымды көзқарастар қалыптастыру бағытында біршама жұмыстар атқарып жатыр.

Елбасының бұл ұлттық реформасы бізге үлкен жауапкершілік жүктейді. Президентіміздің мемлекет тұғырын биіктетіп, Отанымыздың гүлденуіне, білім ордамыздың өркендеуіне жаңа сенім беретін мүмкіндікті бәріміз қуана қолдаймыз.

Бұл күнде жастарға жоғары білім беруде, көшбасшыға айналған білім ордамызға Елбасының өзі қолдаушы болғанын мақтан тұтамыз. Бұдан жиырма жыл бұрын басталған бұл қадам құтты болып, қазір алыс-жақынға, тіпті басқа құрлықта орналасқан алпауыт ел Америкаға да танымал іргелі оқу орны болып саналамыз. Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлының қамқорлығы арқасында және көреген басшымыз Ережеп Әлхайырұлының басқаруымен білім ордамыздың беделі жылдан жылға өсіп, көшбасшы жастарымыздың саны артып келеді.

Біз бүгін ұлтымыздың киесіне, ардақтысына айналған Елбасымен мақтана алатын дәрежеге жеттік. Ұлт көшбасшысының білім мен ғылымды қолдауға бағытталған әрбір саясаты кемел болашаққа бастар жол деп білеміз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар
2. Үздік отыздыққа апарар «100 нақты қадам» жоспарының толық мәтіні. 20 мамыр 2015 жыл

ОРЫС МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА Қ.О. БІТІБАЕВАНЫҢ «ОЙ ТАСТАУ, ОЙЛАНТУ» ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Митанова А.Е.

№37 орта мектебі, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі таңда білім беру жүйесін модернизацияланған заманында білім ордаларына әлемдік білім беру жүйесіне ену сынды жаңа талаптар қойылып отыр.

Осы орайда Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында: «Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек» - деген сөзі мұғалімдер қауымына жас ұрпаққа сапалы білім беруде аса жауапкершілікті жүктейді [1, 3 б.]. Бүгінгі білім ордаларының негізгі ұстанымы сапалы білім беріп қана қоймай, қоғамға бейім, жан-жақты дамыған, дарынды, құзырлы шығармашылық тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Яғни, әлемдік, отандық озық ойлы білім беру іс-тәжірибесін пайдаланудағы тың ізденістерді тәжірибеге енгізіп, сондай-ақ заман талабына сай сапалы білім беруде

акпараттық технологиядан іздене отырып, дарынды тұлғаны, шығармашылық ізденістегі тұлғаны тәрбиелеу - бүгінгі күндегі басты мақсаттардың бірі.

Әлемдік педагогикада есімдері жарқыраған Ю.К. Бабанский, Ш.А. Амонашвили сынды педагогтармен қатар аталынған Қ. Омарғалиқызының шығармашылық тұлғаны дамытудың көзіне айналған «Ой тастау, ойланту» технологиясының маңызы өте зор.

АҚШ-тағы Аризона штаты, Тусон қаласының құрметті азаматы, ШҚО Тарбағатай ауданының құрметті азаматы атанған Қанипа Омарғалиқызы – «Құрмет» орденінің иегері, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген мұғалімі, бірнеше оқу орнының құрметті профессоры, әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясын, әдістемесін ұсынып, бірнеше ғылыми еңбектер жазған ғалым ұстаз.

«Қанипа-ұлы ұстаз, ұлы әйел. Кеңестік дәуірдің өзінде Қазақстанда бірінші болып СССР Мемлекеттік сыйлығын алу деген - нағыз батырлық», - деп Роллан Сейсенбаев айтқандай [2, 267] бүкіл ғұмырын туған тілі мен әдебиетіне, ұстаздық еңбек жолына арнап, қаншама дарынды шәкірттерді, ғалым шәкірттерді баулудағы ұстаздың еңбегі өлшеусіз еді. Оған дәлел ғалым Зәки Ахметовтің мына бір пікірін келтірсек: «Қанипаның әр шәкірті Абай мен Мұхтарды терең біліп тұр. Егер де еліміздегі әр ұстаз баланы Қанипадай оқытса, қазақ тілінің болашағына күмән келтіруге болмас», - деген сөзі ұстаздық болмысының, азаматтық тұлғасының дәлелі іспеттес [2, 267].

Ұстаздың «Ой тастау, ойланту» технологиясына еліміздің түкпір-түкпіріндегі әр ұстаз зәру десек, артық айтқанымыз емес. Ең бастысы, оқушы іс-әрекетін шығармашылық деңгейге көтеру, қырлылыққа бағытталған тапсырмалар жүйесін ұсыну, әдебиетті шетел әдебиеттерімен байланыстыра отырып оқыту сынды тәжірибесі - ұстаздарға шамшырақтай. Сөзіміз дәлелді болу үшін академик, құрметті профессор Қанипа Омарғалиқызының мына бір пікіріне тоқталуды жөн көрдік: «Біздің «Ой тастау, ойланту» технологиямыз: бүгінгі сөз болып жүрген оқушыға субъект ретінде қарау; құзыреттіктерді қалыптастыруға негізделген шығармашылық тапсырмалар; оқушылардың сыни тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту; білімді оқушылық деңгейден өнімді, шығармашылық деңгейге дейін көтеру; дарын көздерін ашу; ғылыми-іздендіру жұмыстарына баулу мәселелеріне негізделген», - дегендей [3, 2], жеке тұлғаны дамытуда өте маңызды.

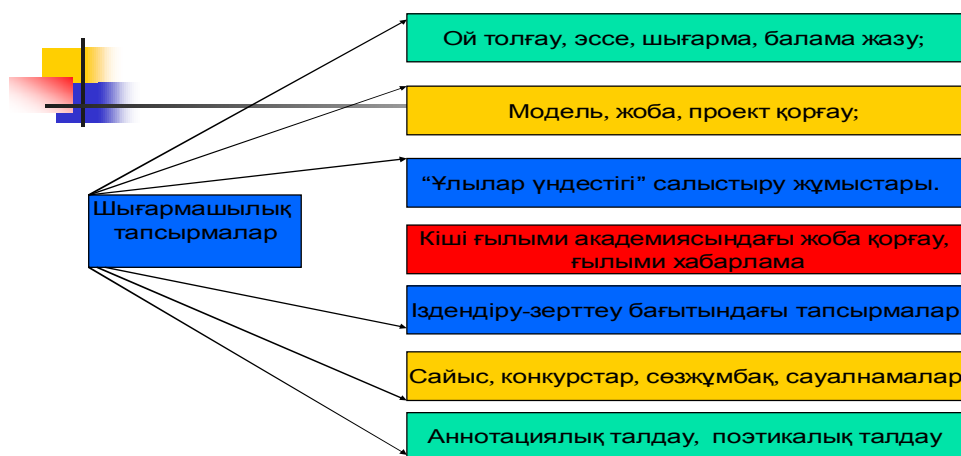
Алайда бұл технологияның өзіндік ерекшелігі, күрделілігі мен жауапкершілігі, құндылығы туралы: «Ой, ойлану, ойланту барлық пәндерге де керек. Ойсыз өмір сүру мүмкін емес. Бірақ бұл жердегі ерекше бір еске алатын мәселе - өзіндік ойлау, өзіндік пікірде жатыр.

Әдебиетті оқытуда мұғалім оқушыларға көркем туынды туралы оқулық авторы, не ғалымдар пікірін қайталауда, не соны қаз-қалпында мазмұндануды мақсат етпеуі керек, ең бастысы, сол көркем туынды туралы оқушы пікірі, ойына ерекше көңіл бөлген жөн. Бұл пәннің басқа пәндерді оқытудан өзгешелігі де, күрделілігі де осында», - деп атап кеткендей, ең бастысы оқушының пікірі, ойлауына, шығармашылық әрекетіне назар аудартады [4, 5].

Ұстаз әр еңбегінде әдебиетті оқытудың тың жолдарын көрсетіп, «Әдебиетті оқытудың әдістемесі» атты республикада тұңғыш оқулығын жазды және ол еңбегі «Жылдың үздік оқулығы» атанды.

«Әдебиет – жан – дүниені, он екі мүшені, алпыс екі тамырды түгелдей жайлап, еш уақытта да көзге көрінбейтін сезім қылдары арқылы ақыл иесі – адамды өз ырқына жетелеп алатын қасиетті дүние. Оны оқытудың қызықтығы да, күрделілігі де осында жатса керек», - деп Қанипа Омарғалиқызы айтқандай [4, 11 б.], әдебиет пәні – ұлттық құндылықтың, даналықтың бастауы десек, сол ұлылықтың әр сағатында оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жұмылдыру мұғалімнің де шеберлігін талап етеді.

Өз іс-тәжірибемізде ғалым ұстаз Қанипа Омарғалиқызының «Ой тастау, ойланту» технологиясын өзге ұлт мектептерінде қазақ тілін, әдебиетін меңгертуде қолданып келеміз. Ұстаз технологиясынан туындаған төмендегідей шығармашылық бағыттағы тапсырмаларды қолданамыз.

Тиімділігін төмендегідей саралауымызға болады:

- оқушының өз беттерімен білім алуларына жол ашады;
- алған білімдерін тәжірибеде қолдана отырып, жаңа өнім жасау-

ларына түрткі болады;

- шығармашылық ойлауларына, ғылыми-зерттеу ізденістеріне жол ашады;

- ауызекі сөйлеу стиліне, көркем сөйлеу, мәтінмен жұмыс жасауға түрткі болады;

- алдын-ала берілген тапсырмалар арқылы өзіндік ізденіске жаттығады;

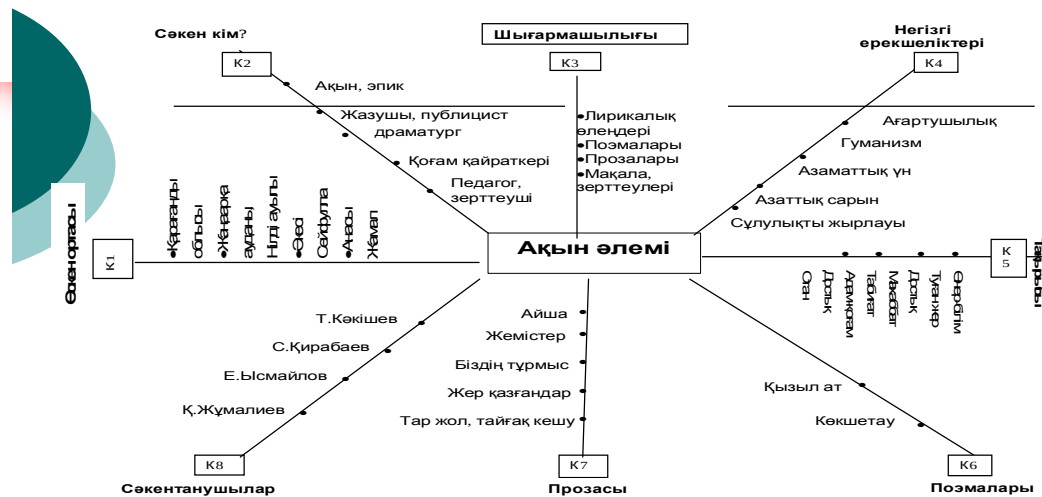
- салыстыру, модель, жоба қорғау, идеялар презентациясын жасау сынды шығармашылық жұмыстарға төселеді, дағдыланады;

- сауатты жазуларына, көркем сөйлеулеріне түрткі болады.

- Пәнге деген қызығушылықтары артады.

Сондай-ақ ұстаз технологиясында қолданылған бірнеше әдіс-тәсілдерге тоқталып өтсек. Өзге ұлт мектебі болғандықтан балаларға әсіресе әдебиет пәні ауыр тиеді. Осындай сәттерде модельдерді, КЖТ-ның әдебиет сабағында қолдану көп септігін тигізді. Оқушыларға оқыған материалды жинақтап, КЖТ арқылы беру олардың қызығушылығын, таным-белсенділіктерін, білімге деген ынталарын оятты.

Төменде өз іс-тәжірибемізде қолданған КЖТ үлгісін ұсынып отырмыз.

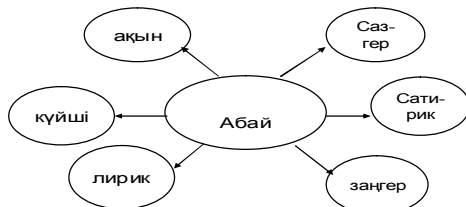

Мәселен, Абай Құнанбаевтың «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» өлеңін талдау барысы сабағында төмендегідей шығармашылық бағыттағы тапсырмалар ұсынылды.

Шығармашылық бағыттағы тапсырмалар жүйесі:

I Кезең. «Абай аулына саяхат.»

- Ақынның шыққан тегі, өмір жолы жайлы қысқаша ғылыми хабарлама.
- «Жидебайдағы Абай музейіне саяхат» бейнетаспадан көру.
- «Абай дана, Абай дара қазақта». «Абай кім?» моделін толықтыру.

II Кезең. «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін...» (Ақын шығармаларындағы ағартушылық үн).

-Аннотациялық талдау.

-Ақынның эстетикалық талғамына, өлеңге берген бағасына талдау.

Өлеңге қояр талабы	Ақынға қояр талабы	Өз көңіл-күйі

Аннотациялық талдау үлгісі:

Өлең аты	Негізгі ойды ашатын шумақтар	Ақын стилі

III Кезең. Іздендіру бағытындағы шығармашылық жұмыстар.

-Ақын өлеңдерінен ақыл-нақылдарды теріп жазып, түсінік беру.

Өлең аты	Даналық сөздер	Өз түсінігімде
Ғылым таппай мақтанба Әсемпаз болма әрнеге	Сөзіне қарай кісіні ал, Кісіге қарап сөз алма... Пайданы көрсен, бас ұрып, Мақтанды іздеп, қайғы алма...	

-Баламасын жазу. Асты сызылған жолдардың синонимдерін тауып жазыңдар.

Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы.

Қиыннан қиыстырар ер данасы.

Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп.

Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы.

Қорытындылай келгенде, қазіргі таңда оқушылардың көркем әдебиетке деген ынтасын туғызып, шығармашылық жұмыстарға жетелеуде, өзін-өзі, бірін-бірі оқыту әрекеттерін жүзеге асыруда Қ. Омарғалиқызының технологиясының, ғылыми еңбектерінің маңызы зор. Ондағы ізденді, зерттеу бағытындағы, құзырлылық қалыптастыруға негізделген тапсырмалар – құзырлы тұлға қалыптастырудың көзі. Ұстаздың «Ой тастау, ойланту» технологиясы өзге ұлт мектептерінде де қолданылып, нәтижелі өн емге қол жеткізуімізге түрткі болып отыр. Сондықтан да ұстаздың жаңашыл ізденістері, озық идеялары, еңбектері біздерге асыл шамшырақтай. Тек қана оқу, ізденді, тәжірибеде қолдану, оны көкейге тоқу өз еншімізде дегіміз келеді.

Әдебиеттер

1. Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан. Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Өскемен қ., 15 наурыз, 2007 ж.
2. Әбішева С., Құдайбергенова Г. Қазақтың Қанипасы. - Астана, 2004.
3. Бітібаева Қ.О. Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары. – А., 2009.
4. Бітібаева Қ.О. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – А., 1997
5. Бітібаева Қ., Аханова Б., Жанабілова А., Мұқашева М. Технология, тәжірибе, ізденіс. - Өскемен, 2007.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Каирбаева Р.М.

*Қазақстан-Американдық еркін университеті колледж, Өскемен,
Қазақстан*

Еліміздің тәуелсіздік алып, дербес мемлекет болып, нарықтық қатынастар заңымен өмір сүруге бет бұрып, шетелдік мемлекеттермен терезесі теңесіп тұрған кезеңінде, білім беру жүйесі де өз алдына бөлек дамып, күрделене түсуде. Бұл өз кезегінде қазіргі таңдағы педагогика саласындағы оқу үрдісінің басты мақсаттары мен міндеттерінің жоғары деңгейде қойылуына өз әсерін тигізуде. Білім беру жүйесінде білім алушылардың білім сапасын арттыру мәселесінде ғылым мен тәжірибенің бір-бірімен өзара байланысқан, көптен қалыптасып келе жатқан қарама-қайшылықтарын шешу басты мәселелердің бірі болып табылады. Сол мәселелердің ішіндегі ең бастысы оқыту үрдісіндегі оқытудың әдістері мен формаларының мазмұнының сәйкес келмеуі. Осы орайда, әлі де жаңа инновацияның бірі болып табылатын, өте қызықты және алдынан үміт күттіретін оқыту әдісінің бір түрі – ойын арқылы оқыту әдісі.

Ойын – эмоциялық және ақыл-ой күшін талап ететін ерекше ұйымдастырылған сабақ. Ойын – адам іс-әрекетінің негізгі түрінің бірі. Ол адам іс-әрекет жүйесінің негізгі құрамдық бөлігіне кіреді. Ойын іс-әрекетін сіз адамдардың, қоғамның, жеке адамның дамуы мүмкін емес. Қоғамдағы ойын іс-әрекетінің объективті маңыздылығын білімді, шеберлікті, дағдыны қалыптастыру бағытынан көрінеді.

Біз ойын теориясының қалыптасуы мен дамуы және ойын түрлері жөнінде бірнеше философ, психолог, педагог ғалымдардың еңбектерін қарайтын болсақ, орыс педагогы А. Макаренконың ойын технологиясы жөнінде айтылған сөздері орынды: «Оқушы өмірінде ойынның

маңызы зор, ересек адам үшін еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Жеке адам ойында қандай болса, өскесін жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойында басталады. Ойын оқушылар үшін – айналадағыны танып-білу тәсілі» - деп тұжырымдайды.

Педагогикалық үрдісті жетілдіруде ойынның маңыздылығын қазақстандық ғалым Н. Құлжанова да зерттеп, «ойын бала үшін еліктеу, инстинкт, күнделікті басты әрекет және оның жеке өмірі болып табылады» деп дәлелдеген. Н. Құлжанованың айтуы бойынша ойын әрекетіндегі басты педагогикалық мақсаттары – баланың алдағы өміріне түзу жол салу, үлкендерге еліктеуі және өмірдің талаптарына сай бейімделуі ойынды әдептілік, тәрбиелік мақсатта пайдалануды көздейді. Осы тұста ғалым бала ойын әрекетінде ғана тынығып, жұмыс жасап, өсіп жетіледі, оның ойлау қабілеті жетіліп, қарым-қатынас жасау мүмкіндігі артады деген пікірді білдірген.

Қазіргі уақыттағы ғылыми түсінік бойынша ойындарды халықтық, спорттық, кәсіптік немесе іскер, стратегиялық, дидактикалық, коммуникативті деп классификациялайды. Ойындарды классификациялау оқыту ойындары теориясының ең маңызды мәселесі болып табылады. Ойындарды классификациялауға әр түрлі жағынан келген зерттеу нәтижелері бар. Солардың кейбіреулеріне тоқтала кетсек.

А.А. Выготский ойындардың үш негізгі топтарымен: драмалық, спорттық, өрнектік деп көрсетеді.

П.И. Пидкасистый – табиғи және жасанды ойындарды әрі қарай классификациялай келе ойындардың төрт тобын жинақтайды:

1) мазмұны бойынша: шығармашылық ойындар, білімді үйрену жаңа тәжірибелер мен әдістерді қалыпсыз іс-әрекетке қолдану, зерттеушілікке байланысты ізденіс елестету және ізденіспен байланысты;

2) түрі бойынша: сюжетті, рольдік, орталықтанған, ақыл-ойды қажет ететін, компьютерлік;

3) ойынға қатынасушылардың ұйымдастыру формасына байланысты: жеке, екі адамдық, топтық, көпшілік;

4) әсер ету орнына байланысты: ойын алаңындағы, столдағы, эстрададағы, сценадағы, залдағы, үйдегі ойындар.

Шетел тілі сабақтарында ойын технологиясын қолданудың бірнеше маңызды себептері бар:

1. Тілдік ойындарды қолдану оқушылар бойынан қажетті қызығушылықты тудыра алады.

2. Ойын технологиясы уақытты үнемдеп, үлкен жұмыс көлемін

еш қиындықсыз тамамдауға мүмкіндік береді.

3. Ойындар мазмұнды мағыналы қарым-қатынаспен қамтамасыз етеді. Ойын тек дискреттік түрде болғанның өзінде, қарым-қатынас орын алады себебі оқушы ойынның ережелерін түсінуге ұмтылады және де ойын жайлы өз пікірлерін білдіргеннің өзі де толыққанды қарым-қатынасқа жатады.

4. Меңгерілуге тиісті тілдік материал оңай әрі жағымды жолмен беріледі.

5. Ойын қолданған кезде ең маңызды деген төрт бірдей іскерлікті дамытып отырады.

6. Ойынның білім беру қызметімен қатар тәрбиелік мәні де бар. Мысалы, оқушылар топта, ұжымда жұмыс істеуді үйренеді, сыныптастарын құрмет тұтып, өзгенің еңбегін бағалауды үйренеді.

Дәстүр бойынша ойындар сабақты бастамас бұрын, не болмаса сабақтың арасында қолданылатын амал болып табылатын, алайда қазіргі таңда ойын технологиясы сабақтың бір маңызды бөлігі бола алады. Әрине ойын толығымен оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістерін алмастыра алмайды, алайда орынды түрде толықтырып, белгілі бір сабақтың және толық бір оқу процесінің алдына қойған мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге болысады. Оқытудың осы бір түрі білім берудің маңызды міндеттердің жүзеге асыруға көмектеседі:

- қызығушылық пен мотивацияны арттырады;
- берілген ақпаратты бекіту;
- сыни көзқарасты және талдай білуді дамыту.

Сабақ үстінде түрлі ойын түрлері пайдаланады. Оған қатысушылардың алдын ала жасайтын еш дайындығы болмайды, сондықтан да ойын әрқашан қызықты және спонтанды болады. Ойын технологиясының бұл қасиеті оқушылардың бойынан жағдаятқа деген жылдам реакцияны дамытады. Ойын технологиясын тек оқушыларды қызықтыратын ермек қана деп қарастыру бұрыс. Оны жаңа материалды енгізген кезде де, пысықтау кезінде де, бекіту де, тіпті тексеру барысында да қолдануға болады. Мұндай көпқырлылық мұғалімге уақытты үнемдеп жұмсауға, үйілген жазба жұмыстарын тексеруге күш жұмсамауға мүмкіндік береді. Оқушылар мұғаліммен ақылдаса отырып сынақ пен бағалаудың өздеріне ыңғайлы формасын таңдауларына болады. Әрине, ақтық бақылауларды және емтихандарды мұндай формада өткізуге болмайды, себебі ойын әрдайым эмоциямен қатар жүреді, ал ақтық сынақта салқын қандық таныту қажет. Оның үстіне маңызды сынақтар ұжымдық тексеру шектеулеріне еш үлеспейді, бұл көбіне әркімнің индивидуалдық білімін, іскерліктерін және потенциалын сынау болып табылады.

Шетел тілі сабағында қолданылған ойын – тіл дамыту жұмысының нәтижесінде оқушының сөз байлығын молайтып, олар тілдің фонетикалық жүйесін меңгереді, сөйлеу мәдениетін меңгеріп, қалыптастыратыны анық. Себебі, сөздерді дұрыс айту, дұрыс жаза білу – тіл мәдениетінің басты талаптарының бірі. Мұғалім мәңгі ізденіс үстінде болып, сабағының қызықты да тартымды болуына жағдай жасайды. Бұл дегеніміз мұғалімнің шығармашылық қабілетін шыңдай түседі, әрі өз алдына қойған мақсатына жетуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, сабақта ойын элементтерін пайдалану сабақтың формалары мен әдістерін жетілдіру жолындағы ізденістердің маңызды бір бөлшегі. Ойын элементтерін оқу үрдісін пысықтау, жана сабақты қорытындылау кезеңдерінде, қайталау сабақтарында пайдаланған өте тиімді. Ойын элементтерінің материалдарды сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сәйкес таңдалынып алынса, оның берер пайдасы мен танымдық, тәрбиелік маңызын күшейте түсері анық. Оны тиімді қолдану мен іске асыру сабақтың әсерлігін, тартымдылығын дамытып, балалардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттырады.

Әдебиеттер

1. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. – М., 1972.
2. Құлжанова Н. Ойын мақсатын талдау және ойын мәні. Қазақстан мектебі. - 2001. - №1.
3. Пидкасистый П.И. По фундаментальным дисциплинам // Вестник высшей школы, 1985. Т. 7
4. Мартыненко Л.С. Ролевые и деловые игры на уроках английского языка. – М., 1997.
5. Ахметов Н.К., Хайдаров Н.Ж. Игра как процесс обучения. - Алма-Ата: «Знание», 1985.

ОҚУШЫЛАРДЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Калиаскарова А.Г.

*«8 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ, Ақтоғай стансасы,
Аягөз ауданы, ШҚО*

Әлемдік бәсекеге қабілетті мемлекет болып, 30 елдің қатарына ену үшін сауаттылыққа аса назар аударуды көздеген Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «Балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың

функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды», - деген еді. Әлемнің алпауыт елдерімен тереземізді тең ұстауда ең басты назар еліміздің рухани байлығы мен сауаттылығына қойылып отыр. Сондықтан да білім ордаларына мектеп қабырғасынан бастап оқушыларды функционалдық сауаттылыққа баулуды міндет етті. Осы тұғырлы мақсаттардың биігінен көріну үшін елбасымыздың салиқалы саясатының арқасында жоспарлар құрылып, бұл бағыт елімізге ерекше бір өзгерісті, жаңа бағытты ұсынды.

Атап көрсетсек, мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру мақсатында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары ҚР Үкіметінің Қаулысымен бекітілді.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымы өткен ғасырдың 60-жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен қолданысқа енді.

«Функционалдық сауаттылық дегеніміз - адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады.

Функционалдық сауаттылық – білім берудің жеке тұлғаны қалыптастырудағы әлеуметтік бағдарлануы. Қазіргі тез өзгермелі әлемде функционалдық сауаттылық – оқушының әлеуметтік мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық фактор.

Бұл – әсіресе білім ордаларына жүктеліп отырған жауапкершілігі мол міндет. Өйткені заман талабына сай сауатты елге айналып, әлемдік стандарт талабына сай болуымыз үшін бізге ең алдымен құзырлы тұлғаны қалыптастырып, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру қажет.

Қазақстандық оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту тетіктері:

- Білім стандарттарын оқу бағдарламалары мен жоспарларын жаңарту.

- Мектеп оқушыларын оқыту нәтижелерін бағалау жүйесін да-

мыту.

- Ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге белсенді қатысуын қамтамасыз ету.

- Қосымша білім беруді дамыту.

Оқушы «Функционалдық сауаттылық» ұғымы білім беру саласында келедегідей жаңа басымдықтарды айқындайды:

- мектепте алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білу;
- әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білу;
- алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білу;
- өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу;
- өзінің ойын негіздей білу т.б. қабілеттерін қалыптастыру болады.

Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және оқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әр түрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және оқушылардың игерген біліміне негізделеді. Сондықтан, қоғамдағы өмірлік пен практикалық іс-әрекеттердің дағдылары мен әлеуметтік іс-тәжірибені меңгеру үшін оқушылардың білім алу барысында негізгі және пәндік құзыреттіктері қалыптасуы тиіс.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту нәтижесі:

1. Басқарушылық /проблеманы шешу қабілеті.
2. Ақпараттық / өзіндік танымдық қызметке қабілеті немесе өмір бойы білім ала білуі.
3. Коммуникативтік /қарым-қатынас жасау қабілеті.
4. Әлеуметтік /әлеуметтік топта жұмыс жасау қабілеті.
5. Тұлғалық / өзін-өзі жетілдіру,төзімді болу қабілеті.
6. Азаматтық / Жауапкершілікті сезіну қабілеті.
7. Технологиялық /сандық технологияларды пайдалану қабілеті.

Осынау көрсетілген дамыту нәтижесіне сүйенсек, мектептегі басты тұлғаны, яғни оқушы-субъектіні жан-жақты етіп баулуға, құзіреттілікке аса назар аударылған. Пән мұғалімдері дәстүрлі оқытудан алшақтап, технологияландырылған оқыту жүйесін тәжірибеге енгізді. Бүгінгі қоғамға ғана емес, кез-келген ортада, тіпті әлемдік кеңістікте еркін самғайтын тұлғаны тәрбиелеу мақсатымыз.

«Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез-келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады. Осылай тәуелсіздігіміз бүкіл ұлтты ұйымдастыратын ең басты құндылығымыз – туған тіліміздің мерейін үстем ете түседі», - деп Қазақстан Республикасының Пре-

зиденті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында ай-тылғандай, оқушыларды функционалдық сауаттылыққа баулуда қазақ тілі мен әдебиетінің маңызы зор.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында: «ана тілінде ауызекі және жазба тілде сауатты сөйлеу дағдыларын жетілдіруді, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды, оқудағы және жазудағы функционалдық сауаттылығын дамытуды», - деп көрсетілген.

«Тіл және әдебиет» білім саласында оқушылардың функционалдық сауаттылығы олардың қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілі мен шетел тілін ұлтаралық қатынас ретінде сөйлесу дағдыларын игеру; мемлекеттік тілді, өзінің халқының мәдениеті мен әдебиеттік мұралары мен ұлттық құндылықтарын өзін-өзі дамыту мен өз мүмкіндігін іске асыруда шығармашылықпен пайдалану дағдыларын игеру; ана тілін грамматикалық нормаларға сай оқу, дұрыс жаза алу дағдыларын игеру; тілдік тұлғаның әлеуметтік-қоғамдық ортада сөйлесі әрекетінің түрлерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім) өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алу; сөздерді шынайы қарым-қатынастық жағдаятта қолдана білу; сөзді басқа сөздермен үйлестіру; сөз құрау; өмірлік жағдайларда іс-әрекеттер жөнінде нақты және қысқаша сөйлесу қабілеттерімен анықталады.

Қазақ тілі – мемлекетіміздің болашағы, сондықтан да оны меңгерту әдістемесінде жалаң бір әдіспен, дәстүрлі оқытумен шектеліп, сабақ жүргізудің мүмкін емес екендігі белгілі. Оқытудың тәжірибеге енгізіліп жатқан тың жолдарын қолдана отырып, технологияландырылған сабақ барысында құзырлы тұлғаны, оқушы – субъектіні баулуды өз тәжірибемізде мақсат етеміз. Ең бастысы функционалдық сауаттылыққа аса назар аударуды көздеген пәнаралық байланысқа негізделген сабақ түрлерін тиімді қолдану өнімді нәтижеге жеткізетініне көз жеткіздік. Пәнаралық байланыс оқушылардың жан-жақтылығына, ізденушілігіне, дүниетанымына, терең біліміне жол ашады. Өз іс-тәжірибемізде қазақ тілін, әдебиетін өткенде міндетті түрде пәнаралық бағыттағы шығармашылық тапсырмалар береміз.

Шығармашылық тапсырмалар – оқушы қабілетінің, өнімді әрекетінің қазығы. Сондықтан да сабақта үнемі шығармашылық бағытты ұстанып, оқушылардың өз әрекеттері арқылы білімді оқушылық деңгейден шығармашылық деңгейге жеткізулеріне аса назар аударамыз. Сондай-ақ ақпараттық-құзіреттіліктерін, зерттеушілік, коммуникативтік құзіреттіліктерін дамыту мақсатындағы шығармашылық тапсырмалар беру арқылы функционалдық сауаттылықтарын дамытуды

міндет еттік. Төменде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы өз іс-тәжірибемізден туындаған шығармашылық бағыттағы тапсырмаларды ұсынып отырмыз.

Қазақ әдебиеті. 8-сынып

Сабақтың тақырыбы: Қағаздың түсіп бетіне. Әбунасыр Әл-Фараби өлеңдері.

Деңгейлік тапсырмалар.

I деңгей.

1. «Кел, ізденейік, табайық...» Әл-Фараби өміріне саяхат (тарихи хабарлама)
2. Әл-Фараби өлеңдерінің тақырып бойынша талдап, жазу.

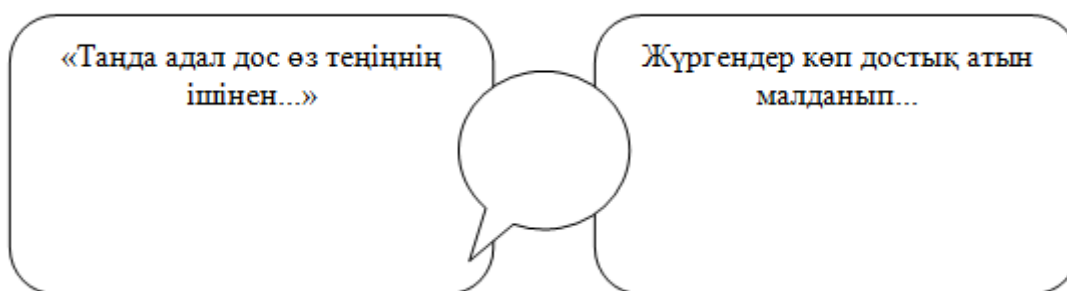
Өлең аты	Негізгі тақырыбы	Ойды ашатын шумақтар

II деңгей.

1. «Кел, даналықтан ізденейік...» өлеңдердегі даналық сөздерді теріп жазу.

Өлең аты	Даналық сөздер	Өз пікірім

2. «Адал дос» төмендегі моделін толтыру. Өлеңді оқып шығып, өз ойыңды сауатты жазуға талаптаныңдар.

3. «Өрге жүзем өнегелі ісіммен...» шағын ой толғау жазуға талаптан.

III деңгей.

1. Өлеңдегі етістіктердің маңызын дәлелдендер.
2. «Кел, аударайық...» өлеңнің негізін, мағынасын сақ ай отырып, аудармасын жасауға талаптаныңдар. (Өлеңмен, немесе қара сөзбен жазуға болады)

Әл-Фараби	Орысша	Ағылшынша

Өрге жүзген өнегелі ісімен, Таңда адал дос өз теңіңнің ішінен Жүргендер көп достық атын малданып, Алайда тек қалма оған алданып.		
---	--	--

3. Іздендіру зерттеу жұмысы. «Ұлылар үндестігі»

Ә.Насыр	Әлем әдебиеті

Қорытындылай келгенде, оқушыларды шығармашылық бағытқа жетелейтін және функционалдық сауаттылыққа баулитын тапсырмалар олардың жас ерекшелігіне сай, бағдарламадағы тақырыпқа сай ұсынылады. Ең бастысы оқушылардың шығармашылық жұмыстарына, жұмысты өздері орындап, қызығушылықтарын оятуларына назар аудардық. Сондай-ақ пәнаралық байланысты тиімді қолдана отырып, олардың ізденушілік, зерттеушілік қабілеттеріне түрткі болдық. Тапсырмалар бергенде көмек-нұсқаулар беріліп отырылды. Топпен де, жұппен де жұмыс жасауларына, өзіндік ізденістеріне де жанжақты жол ашылды. Ең бастысы өзі шешім жасап, өзі ойлай алатын, өз ойын көркем тілмен жеткізе алатын құзырлы тұлғаны баулуды мақсат еттік.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.
2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (2012 ж. 27.01.). – Астана, 2012.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 ж. 25.06 №832 Қаулысымен бекітілген.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Қазақстан Республикасы Президентінің 2010ж.07.12. №1118 Жарлығымен бекітілген.

5. Култуманова А.Ж. Оқу әдебиеттерін әзірлеу, сараптама, апробация, мониторинг жүргізу және басып шығару жүйесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді жаңғырту. – Астана, 2013 (30 қазан). – Б. 31-33.
6. Бітібаева Қ.О. Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары. – А., 2009.

ДЖОРЖ КЕННАННЫҢ «СІБІР МЕН АЙДАУЫ» - АБАЙДЫҢ ШЕТЕЛДЕГІ РЕЦЕПЦИЯСЫНЫҢ АЛҒЫШАРТЫ

Тургумбаева Н.К.

Қазақстан-Американдық еркін университет, Өскемен, Қазақстан

Абайды танудағы қазіргі күндегі өзекті саты – оның әлем әдебиетіндегі рецепциясын қарастыру. Демек, Абай мұрасы арқылы қазақ әдебиетінің әлемдік әдеби процесте алатын орны мен рөлін анықтауға, қазақ әдебиетінің халықаралық маңызын тереңірек таныту. Осы тұста профессор Н.О. Джуанышбеков анықтағанындай, рецепцияның алғашқы элементі – өзге ұлттың әдеби шығармаларын белгілі бір елде тарату болып табылатынын еске салғанымыз дұрыс (1).

«Сібір мен айдау» еңбегіндегі ақын туралы шағын диалогты әрине рецепцияға жатқызуға болмайды, алайда бұл - ақынның шетелде таныла бастауының алғышарты, ақын тұлғасына берілген алғашқы баға. Сондықтан Абайтану тарихы үшін бұл диалогтың мәні мен тарихы жоғары маңызды болып табылады. Сонымен Джорж Кеннанның «Сібір мен айдауындағы» диалог тарихына шолу жасап көрейік.

Абайдың өмірі мен шығармашылығының шетел саяхатшылары мен этнографтарының естеліктеріндегі бастапқы іздері сол тұста жаппай белең алған «сібірге айдау» үрдісіне байланысты.

Абай білімі мен дүниеге көзқарасын кеңейту жолында көптеген шетел зиялыларымен танысты. Сондай адамдардың бірі - саяси айдауда жүрген поляк заңгері Северин Северинович Гросс пен заң факультетінің студенті Александр Викторович Леонтьев. Абайдың әділ билік қағидаларына, оның дүниетанымы мен басқа ел алды «қырғыздарынан» ерекшеленетін сауатына тәнті болған Александр Викторович Леонтьев бұл ерек тұлға туралы Алтай мен Сібірді зерттеуші американ саяхатшысы, корреспондент Джодрж Кеннанмен бөлісіп, ол өз кезегінде Абай туралы, оның айналасы, Семей кітапханасы туралы «Сібір мен айдау» еңбегінде ашып жазады. Бұл еңбектегі қазақ халқы мен Абай туралы біз төменде тоқталып өтпекпіз. Ал осы тұста Джорж Кеннанның қазақ жері мен халқы туралы сөз қозғауының себебіне

тоқталған дұрыс.

1864 жылдың күзінде он тоғыз жасар телеграфист Джорж Кеннан кайдан хабардар болғаны белгісіз, «Вестер Юнион телеграф» компаниясының үлкен коммерциялық шара – жер үсті кабельді Аляскадан Сібір мен Иркутскіге дейін созуда сапар жоспарлап отырғанын біледі. Американдық мінезге сай хикаяға әуес Джорж Кеннан басшылығынан сол сапарға сұранады. Ол кездің ұлттық қаһарманы Самюэль Морземен анасы жағынан туыс болып келуінің себебінен бе – бұл өтінішке рұқсат берілді.

Осылайша, Кеннан 1865 жылдың 1 қазанында «Ольга» сауда кемесіне отырып, алдағы екі жылын Камчатка мен Сібірде өткізеді. Осы екі жылдың жемісі болып «Сібірдегі көшпенді өмір және Камчатка мен солтүстік Азияның коряктар мен басқа руларының хикаялары» кітабы басылып шығады. Бұл кітап Кеннанға атақ әкеліп, осыдан былай саяхат оның өмірлік әрекетіне айналады. Осы ұзақ сапарында Джорж Кеннан айдауда жүрген орыс қуғындарымен жол-жөнекей танысса да, 1882 жылы Нью – Йорктың географиялық қоғамында «Сібір – қуғын – сүргін жері» атты баяндамасымен көпшіліктің алдына шығады. Бұл баяндаманың тарихтағы ерекшелігі сол – ол Сібірдегі өмір бақилық айдауды өзінің туған жеріндегі (Огайо штатындағы) абақтыдағы бес жылдық бас бостандықтан айырумен ғана тең деп кесіп айтады. Оның себебі бүгінгі күнге дейін белгісіз. Алайда атап өтетін жайт - осыған дейін Генри Ленсдел «Сібірде» атты еңбегінде де осы дерек ашық, көлемді түрде суреттеледі. Бірақ оның себебі бар - Сібірде діни әдебиетті таратып жүрген ағылшындық филантропты жергілікті әкімшілік «тәп- тәуір күтіп – ақ шығарып салады». Сібірдегі қуғындардың тұрмысы мен өмірі туралы жағымды естеліктің қалуы да осыдан.

Бұл айтылғандарға Англиядағы орыс эмигранттары (С.М. Степняк-Кравчинский мен князь П.А. Кропоткин) қарсы шығады. Олар Сібірде айдауда жүргендердің өмірін терең зерттеген орыс ғалымдарының деректері бұл пікірді жоққа шығаратынын және фактінің негізсіз екенін айтады. Осы айтылғандар Джорж Кеннанның намысына тимей қоймай, оның 1880 жылы екінші сапарға шығуының себебі болды. Алайда осы жолғы сапар Кеннанға мүлдем басқаша әсер етті (барар жолда «Записки из мертвого дома» кітабын оқып, Ядринцевпен жақын танысқаннан басталды). Осыдан кейін саяхатшы «Сібір мен айдау» кітабын жазды. Бұл еңбегінде ол қуғыншылықта жүрген орыс адамдарына тиесілі бағасын береді. Әйеліне жазған хаттарында қуғын құрбандары туралы жылы лебізін танытып: «Олардың арасында рыцарьлық романдарда ғана кездесетін сияқты мықты, абыройлы

адамдар бар. Ондайларды күнделікті өмірде кездестіру өте сирек кұбылыс. Бұл адамдармен кездесуден кейін ерекше күй кешіп, бір-неше сағат ұйықтай алмай жатамын. Осы алты айдың ішінде мен он жылда таба алмайтын, өзіме жақын достарды тауып алдым» (1, 206-207) - дейді.

Сонымен «Сібір мен сүргін» еңбегі орыстың айдауда жүрген азаматтарының көңілінен шығып, олар ашық та еркін басылымы бар американдық азаматқа Ресейде болып жатқан саяси әділетсіздікті жариялағаны үшін шексіз алғыстар болды.

Міне, Абай туралы айтылған бағалы жарты беттік сөзі бар «Сібір мен сүргін» кітабының жазылу тарихы осындай. Айтып отырған диалогымыз Омбыдан Семейге жеткен Кеннан (қасында суретші Джорж Фрост пен студенттер бар) мен жергілікті құғын – сүргін құрбаны Александр Леонтьев арасында болыпты. Екеуінің арасында жергілікті кітапхананың батыс әдебиетінің классикасына бай екені туралы хабар таңдана айтылды. Ал енді осының барлығын айтуға түрткі болған диалогтың өзіне қарайық:

- Тіпті қырғыздардың өздері оны кейде пайдаланады. Мен жергілікті Ибрагим Конобай деген кісіні танымын. Ол кітапханаға жай барып қана қоймай, Бокль, Милль мен Дрейпердің шығармаларын оқиды.

- Сонда сіздің айтайын дегеніңіз, – деп таңданды студенттердің бірі,- Семейде Милль мен Дрейперді оқитын кәрі қырғыз бар ма?!

- Иә, дәл солай. Мен оны ең алғаш рет көргенімде, ол мені индукция мен дедукция арасындағы айырмашылықты көрсетші дегенімен таңғалдырады. Содан кейін мен оның ағылшын философиясымен жақын таныс екенін, аталмыш авторлардың еңбектермен жақын таныс екенін білдім.

- Сіз оның оқығанының барлығын түсінді деп ойлайсыз ба? – деп сұрады студент.

- Мен екі күн кешқұрым уақытта одан Дрейпердің «Еуропа ойының даму тарихынан» емтихан алдым. Оның барлығын жақсы түсінгеніне көз жеткіздім (3).

Абайдың атын Америкаға алғаш рет таныстырған осы үзінді еді. Николай Анастасьев оның атының бұл жерде қате айтылуын Леонтьевтің емес, Кеннанның қателігі болу керек дейді. Өйткені Леонтьев ол кезде Абаймен жақсы таныс болып, оның атын айтуда қате жіберуі мүмкін емес дейді.

Шынымен- ақ, Абай Дрейпердің «Еуропа ойының даму тарихын», Бокльдің «Англиядағы өркениет тарихын», Милльдің «Еркіндік туралы эссесін» оқып, олардағы сүбелі ойларды өз туындыларында

жалғастырады (2).

Әдебиеттер

1. Сәтбаева Ш.Қ. Бес томдық шығармалар жинағы. I том. - Астана: «Елорда», 2007.
2. Анастасьев Н. Абай. Самғау биігі. – Алматы: «Аударма», 2010.
3. Кеннан Дж. Сибирь и ссылка. Т 1.– СПб., 1906.

АНА ТІЛІ САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУ

Назарбаева М.Қ.

*«А. Байтұрсынов атындағы № 20 орта мектебі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

Дамыған қоғамда еліміздің ұрпаққа білім беру саласында түбірлі өзгерістер жасауда. Ең бастысы – әлемдік білім кеңістігіне өту мақсатындағы алғашқы қадамдар. Қай заманда да, қандай реформа болсын білім беру, адамның жеке тұлғасын қалыптастыру басты назарда тұрады. Білімге білімділік, дүние танымдылық және дамытушылық тұрғыдан қарауға көшу, яғни білім сапасын басқару үрдісінде өзектенді, жетілдіру қажеттігі туындады. Қоғамдағы қайта құрулар, экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті. Бүгін мектеп қабырғасында жүрген оқушылар еліміздің ертеңі, ұлтымыздың болашағы екені даусыз. Елбасының «Қазақстан экологиялық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» атты жолдауында «Бәрі де мектептен басталады, сондықтан білім беру үрдісінің сапасын арттыруға тиіспіз» деп көрсеткен болатын.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңына сәйкес «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуын, жеке тұлғаның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту, сияқты өзекті мәселе енгізіліп отырғаны белгілі. Қазіргі басты міндеттердің бірі – жеке тұлғалы қазіргі өмірге тез бейімделіп кетуіне көмектесетін біліммен, икемділікпен қамтамасыз ету, өз ана тілінде дұрыс таза сөйлеуге машықтандыру. Бір қатар ғалымдардың сөздік қорын дамыту жөніндегі пікірлеріне сүйенетін болсақ, тілі білімінің атасы А. Байтұрсынов «Қандай сәулетті сарайлар болсын, қандай сымбатты кескінді сурет болсын, қандай әдемі ән-күй болсын, сөзбен сөйлеп,

суреттеп көрсетуге, танықтауға болады. Бұл өзге өнердің қолынан келмейді. Ал басқа өнердің бәрінің де қызметін сөз өнері атқара алады» деген. К.Д. Ушинскийдің ізбасары, оқу құралдарының авторы, белгілі әдіскер Н.Ф. Бунаковтың «Бастауыш мектептің негізгі пәні деп, шынын айтқанда ана тілін есептеу керек» деп көрсеткен. Ұлы ағартушы, педагог-ғалым Ы.Алтынсарин: «Сөздік қорын дамыту – оқушыны мектеп қабырғасына келгендегі сөз қорын одан әрі дамыту, байыту» десе, психолог Н.И. Жинкин: «Сөйлеу – интеллектінің даму каналы» деп тұжырымдайды. Белгілі әдіскер ғалым С.Рахметова ана тілі сабақтарында оқушының тек тіл заңдылықтарын біліп қана қоймай, сонымен бірге тіл мен ой бірлігіне сүйене отырып, тілді ауызша және жазбаша дамыту қажеттігін атап көрсеткен. Осы ғалымның бастауыш мектептегі оқушылардың сөздік қорын дамытудың негізгі үш бағытын басшылыққа алуға болады. Олар:

1. Оқушылардың сөйлеу қорын дамыту (жаңа сөздер үйрету, мақал-мәтел, жаңылтпаштар, жұмбақтар үйрету).

2. Сөз тіркесі, сөйлемдермен жұмыс.

3. Байланыстырып сөйлеуге үйрету: ауызшы, жазбаша әңгіме, мәнерлеп оқу, мазмұндама, шығарма жазу.

Ғалымдардың С. Жиенбаев, Қ. Жұбанов, Ш. Кәрібаев, М. Әуезов тіл дамыту жөніндегі пікірлеріне сүйенетін болсақ, ана тілі сабақтарында оқушылардың сөздік қорын дамыту үшін ең алдымен мынандай талаптарды орындау қажет. Олар:

- Сөздің мәнеріне, көңіл-күй әсеріне көңіл аударта отырып, оқушының сөздік қорын байытуға көңіл бөлу;

- Сөйлеу тілінің мәдениетін қалыптастыруға ықпал ету;

- Көркем сөздерді пайдалана отырып, байланыстырып сөйлеуге үйрету;

- Ауызша сөйлеуге мән бере отырып, ойын әсерлі жеткізуге дағдыландыру;

- Жазбаша дұрыс, сауатты жазуға үйрету;

- Мәнерлі оқу дағдыларын қалыптастыра отырып, мәтін мазмұнын әсерлі жеткізе білуге үйрету;

- Мәтін мазмұны бойынша оқушының өзіндік көзқарасын білдіруіне аса көңіл бөлу.

Тіпті тарихи деректерге сүйенсек, ежелгі патша сарайларында балаларды оқытқанда, ең алдымен өнерге –көркем сөз өнеріне баулыған екен. Ондағы түпкі мақсат балалардың ақын, суретші болуы емес, өз ұлтының тілін білетін, құрметтейтін, мемлекетін өркендететін тұлға қалыптастыру үшін, баланың сезімталдығын ойын, тілін дамыту болған. Ана тілін оқытуға, аталған мақсат талаптарды көзделген А.

Байтұрсынов, Ы. Алтынсарин, Н.Ф. Бунаков, С. Рахметова, Н.И. Жинкин ойлары біздің көңілімізге, ойымызға сай келген сияқты. Осы ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, бәсекеге қабілетті жеке тұлға дайындауда ана тілі пәнінің маңызы зор екенін атауға болады. Аталған ғалымдардың пікірлері негізінде, ана тілі сабағында жеке тұлғаның сөздік қорын дамыта оқыту, оның тиімді жолдарын жүйелеу мүмкіндігіне ие болдық. Бастауыш сыныпта ана тілін оқытудың негізгі мақсаттарының бірі – оқушылардың сөздік қорын дамыту, ауызша және жазбаша сөйлеу тілін, сөйлеу мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Сондықтан да қазіргі кезде бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың сөздік қорын молайтып, сол үйренген сөздерін қолдана отырып, айтайын деген ойын анық жеткізіп сөйлеуіне зор көңіл бөлуде. Ғалымдардың пікірін сараптай келе, мынандай мақсаттарды көздеуді ұйғардым:

1. Ана тілі пәні арқылы оқушыларды өз тілінде таза сөйлеуге үйрету;

2. Олардың сөздік қорын, ауызша және жазбаша сөйлеу тілін дамыту;

3. Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру, шығармашылықпен еңбектенуге баулу.

Алдағы қойылған мақсаттарды жүзеге асыру үшін, ең алдымен байқау сыныбына 2А сыныбын және эксперимент алды сыныбына 2Ә сыныбын белгіліп осы сыныптарды арнайы тексеру, бақылау жұмыстарын жүргіздік. Ең алдымен 2 сыныптың да ауызша дағдыларының деңгейлік көрсеткіштері тексерілді. Ол мынандай қорытындыны байқатты:

1 кесте. Ауызша дағдылардың деңгейлік көрсеткіші:

	2А сыныбы (эксперимент)	2Ә сыныбы (байқау)
Мәнерлеп оқулары	40%	41%
Өз ойларын жеткізулері	51%	48%
Әдеби тілде сөйлеулері	38%	32%
Мәтінмен жұмыс істей білулері	56%	53%

Өз ана тілі сабақтарында осы ауызша деңгейлік көрсеткіштерді жоғарғы сапаға жеткізу үшін, «Тәй-Тәй» бағдарламасының әдістерін пайдаланып жұмыс істеп келемін. Бұл бағдарламаның құндылығы оқушыларды өз беттерімен ізденіп оқып үйренуге, ойларын толық

дәлелді түрде жеткізуге, ерік бере отырып тәрбиелеуге, оқуға қалыптастыру. «Тәй-Тәй» бағдарламасының басқа технологиялардан ерекшелігі:

1. Таңертеңгі жиын өткізу;
2. Орталықтарға бөлініп жұмыс істеу;
3. Кіріктірілген сабақтар жүргізу;
4. Тақырыпталық оқыту.

Сабақ алдында болатын таңертеңгілік жиынның өзі, біріншіден оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырса, екіншіден өздігінен сөйлеуге, ойын айтуға, қорытынды жасай білуге, еркін сөйлеуге жетелейтініне көзім жетті. Шағын топ орталықтарының өзінде, әр оқушының ойлауы, сөйлеуі бәсекеге түсу қабілеттері дамыды. Әр ана тілі пәндерінде: мәтінді мәнерлеп оқу арқылы оқушы ойына қозғау салу, жүрек сезімін ояту, мәтінді, өлеңді мазмұнына қарай рөлдерге бөлу, сахналау, бейнелеу, шағын мәтіндер құрау, түсіндірме сөздікпен жұмыс, сөз тіркесінің мәнін ашу, сөздің астарлы мағынасына көңіл бөлу, таспадан тындау, бейнелі материалдар көрсету сияқты әдіс-тәсілдерді тиімді, ұтымды пайдаланамын. Қай сабақта қай әдісті қолдану керектігін оқушылардың даму мүмкіндігіне және әр шығарманың жанрлық ерекшелігіне, тақырыптың ауыр жеңілдігіне қарай ыңғайластыру ең басты тиімді шартым.

Әрбір ана тілі сабағында оқушыларды шығармашылықпен жұмыс істеуге, ана тілі сабақтарына қызығушылықпен белсене қатысуға бағыттаймын. Оларды бірінші сыныптан бастап ойларын айта білуіне бірін-бірі тыңдауларына, байланыстырып сөйлеулеріне ерекше назар аудардым. Сабақ барысында оқушылардың сөйлеген сөздерінде жиі кездесетін кемшіліктерді байқадым. Олар: сабақ үстінде айтайын деген ойын анық жеткізе алмауы, керексіз, орынсыз қолдануы, мәтінге байланысты мазмұнын айту да бір деректі айтып бітпей жатып, басқасына ауысып кету сияқты ауызша сөйлеу тіліндегі қателерді көптеген кездестірдім. Байқалған кемшіліктерді ескере отырып, оқушының ойлауы мен сөйлеу дағдыларын жетілдіру жолдарындағы ізденістерінде «сөйлеу тілі» неғұрлым түсінікті, жинақы, нақты болғанын талап етіп, өз ойын дәл айтуын қадағалап отырдым. Оқушының ана тіліне деген қызығушылығын жойып алмау мақсатында кез-келген тапсырманы берер кезде мына жайларды ескердім:

1. Тапсырманың бала ұғымына сәйкес түсінікті болуы, себебі баланың түсінбей қалған сөзі – топастықтың алғашқы бастамасы;
2. Тапсырманың тәрбиелік мәніне көңіл бөлу;
3. Тапсырманың бала қызығушылығын оятатындай деңгейде болуы.

Егер бала қызықса, білгенімді айтамын деп талпынса, сөйлеуге деген қажеттілігі артатынын байқадым, ал мәтіндермен жұмыс істеген кезде мәтінге байланысты нақты сұрақтар қоюға, түсініксіз сөздермен жұмыс жасауға, аяқталмаған мәтінді жалғастырып айтуға, мәтіннің негізгі идеясын таба білуге үнемі көңіл бөлу керек. Кез-келген мәтінді таныстырғаннан кейін, Әңгімеден қандай әсер алдыңдар? Әңгіме неге тәрбиелейді? Оның орнында болсан не істер едің? Өзіңі не аласың? Сен де қандай сезім туды? Неге ұнады? Не себепті? деген тағы басқа тиімді, ұтымды сұрақтарды пайдаланамын. Мысалы, «Ақ боран» деген мәтінмен танысар алдында сыныпты 3 шағын топқа бөлдім. Мәтінге толық таңдау жасағаннан кейін, бірінші топқа Авторға хат! Екінші топқа Қасым деген кейіпкерге хат! Үшінші топқа Егер мен Қасымның орнында болсам! деген шығармашылық тапсырмаларды беру арқылы, олардың өзіндік көзқарасын қағаз бетіне бейнелеу, шағын хат жазу сияқты шығармашылық тапсырмалар бердім. Бұл сабақта оқушының сабаққа толық ниеті ауып, шығармашылық әрекетке еркін ене алғанын, көңіл-күйінің көтерілгенін байқадым. Ана тілі – оқушыларды сөз өнеріне, сөйлеу техникасына үйретіп, сөздік қорын молайтып, қалыптастыратын пән. Әр оқушының өліңді немесе мәтінді дауыс ырғағын сақтай отырып, мәнерлі оқу арқылы, әдеби шығармалар арқылы ана тілінің байлығын адамның жан дүниесін тебіrentетін құдіретті күшін, эмоциялық қасиетін байқай білуге машықтаймын. Ол үшін оқушы әр дыбыстың дыбысталуына, өзінің сөйлеу стиліне баса назар аудару керектігін үнемі ескертемін, сонымен қатар сөздікпен жұмыста назардан тыс қалмауы тиіс. Ойкені, бала өз ойын жеткізуде жаңа сөзді таңдап алып, ойларын ортаға сала отырып, сөздің мәнін ашу жұмыстары ұйымдастырылды. Ана тілі сабағында халық – ауыз әдебиетінің алатын орны ерекше. Мәтінді талдауда, қорытындылағанда мақал-мәтелді көбірек пайдаланамын. Шығармашылық жұмыстардың үлгісінде өз сабақтарымда жиі қолданамын: ертегіні аяқтау, сахналау, әңгімені жалғастыру, өлең құрастыру, ұқсас әңгіме шығарып айту. Жүйелі түрде істелінген жұмыстардың нәтижесінде екі бастапқы сыныптан қайтадан сауалнамалар, тестер алынды.

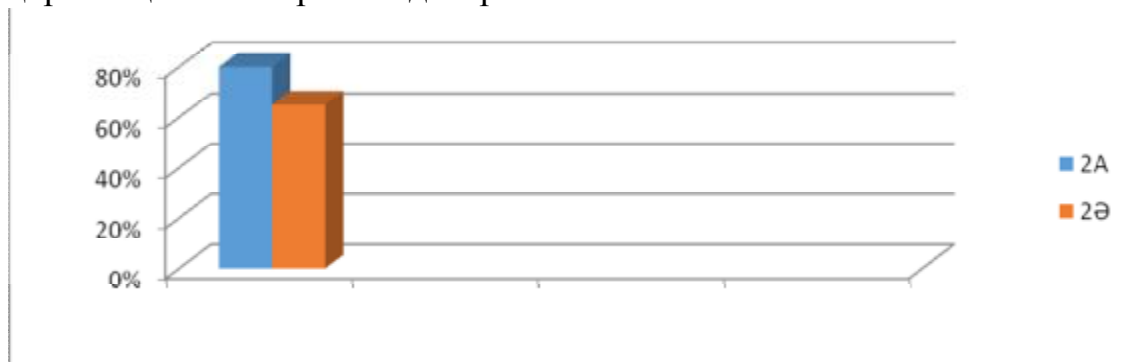
Қорытынды. Екі сыныптарда алынған ауызша дағдылардың деңгейлік көрсеткіші эксперимент соңында мынандай қорытындыға әкелді.

2 кесте. Ауызша дағдылардың деңгейлік көрсеткіші:

	2А сыныбы (эксперимент)	2Ә сыныбы (байқау)
Мәнерлеп оқулары	63%	50%
Өз ойларын жеткізулері	71%	51%
Әдеби тілде сөйлеулері	56%	40%
Мәтінмен жұмыс істей білулері	80%	58%

Эксперимент соңында алынған екі сыныптың сөздік қорының салыстырмалы мониторингін мына кестеден көруге болады:

3 кесте. Эксперимент алды және байқау сыныптарының сөздік қорының салыстырмалы диаграммасы:

Эксперименталды сыныбында сөздік қорларының дамуы 80%, ал байқау сыныбында 60% көсеткішті көрсетті. Ана тілі пәні бойынша өткізілген мектепшілік, қалалық ашық сабақтарында оқушылардың сөйлеу мәдениеттілігі жоғарғы екендігін, өз ойларын нақты айтып дәлелдей білетіндіктерін, шығармашылық қабілеттері мол екендіктерін көрсеттім. 4 сыныптар арасында өткен қалалық олимпиадаларда ана тілі пәні бойынша оқушылар жүлделі орындарға ие болып жүр. Эксперимент соңында сынып оқушыларынан Ана тілі сабағы не үшін ұнайды? деген сауалнама алып мынандай қорытынды шығардым.

4 кесте. «Ана тілі сабағы не үшін ұнайды?» сауалнамасының қорытындысы:

	Өте ұнайды	Ұнайды
1. Шығармашылықпен жұмыс істеу үшін.	47%	53%
2. Мәнерлеп оқу үшін.	67%	33%
3. Мәтінді мазмұндау үшін.	56%	44%
4. Тіл байлығын дамыту үшін.	72%	28%

5. Ана тілінде таза сөйлеу үшін.	87%	13%
6. Ғылыми сөздерді пайдалану үшін.	54%	46%

Ал ана тілі пәні мен үшін ең бірінші пән, яғни өте ұнайды 58%, ал ана тілі мен үшін екінші тұрған пән ұнайды деген 42%-ды көрсетті. Сонымен өткізілген эксперименттің қорытындысына қарап оқушылар үшін ана тілі пәні өте ерекше, құнды, қазіргі заманымызға сай пәндердің бірі екенін дәлелдедік. Әрине, бір эксперимент барысында барлық мәселелерді шеше алған жоқпыз, бірақ та тиянақты білім беру нәтижесінде тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану барысында оқушылардың сөздік қорлары 80%-ды көрсетті. Сондықтан да, біз оқытып отырған әрбір оқушы жарық жұлдыз болып жанатынына, олар үнемі жұлдыз болып жанып, өз тілінің жанашыры болатынына, ана тілінде таза сөйлеп тақылдайтынына, сөздік қоры мол бәсекеге қабілеті бар өз тілінің кемеңгері, ғасыр азаматы болатынына сенімдіміз. Олай болса ұстаздық ауыр да, қиын еңбек жолындағы менің ұстаздық қағидам:

Ұстаздық еткен жалықпас,
Үйретуден балаға.

Әдебиеттер

1. Ибрагимова Г. Оқытуда жаңа әдістерді пайдалану // Бастауыш мектеп. - 2011. - №6. - 16-18 б.
2. Игенбаева Б.Қ. Ана тілі сабағында жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамыта оқыту әдістемесі. - Алматы, 2012. – 25 б.
3. Иманбекова Б. Жаңа технологияларды оқыту әдістері // Қазақ тілі мен әдебиеті. - 2009. - 6-9 б.
4. Қалижарова Н. Сауат ашуға арналған дидактикалық материал. - Өскемен, 2010. – 75 б.
5. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Алматы, 2004.
6. Мусина С., Молдағалиева Б. Оқу технологияларын енгізу жолдары // Қазақстан мектебі. - 2012. - №8. - 18-22 б.
7. Рахметова С. Бастауыш класс оқушыларының тілін дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: п.ғ.д. дисс. - Алматы, 2004. – 291 б.

ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Саданова Ж.К.

Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен, Қазақстан

Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші – білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан, әлемдік білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Бұл мәселені шешудің кілті ұстаз қолында. Өйткені, ұстаз елдің болашағы, ертеңгі тізгінін ұстайтын ұрпақ тәрбиелейді. Адам тәрбиелеу – ұлы міндет. Ол міндетті атқарушы – ұстаз. Ал ұстаздық еткен адам өзінің педагогикалық шеберлігін үнемі арттырып отыруы керек.

Педагогикалық шеберлік үнемі жетіліп отыруды қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеу өнері. Ол өнерге балаларды сүйетін және өз қалауымен жұмыс істейтін әр педагогтің қолы жетуі мүмкін. Педагогикалық шеберлік – ұстаздық талантпен тығыз байланысты. К.Д. Ушинский: «Педагогика теориясын қаншама жетік білгенмен, педагогикалық әдептің қыр – сырын меңгермейінше бұған оның қолы жетпейтіндігін», – айтады. Педагогикалық шеберлік – күрделі құрылым. Педагогикалық шеберлікке мұғалімнің бойындағы көптеген қасиеттер мен қабілеттердің жоғары деңгейде дамыған көріністерін жатқызуға болады. Яғни, мақсатқа лайықтылық, шығармашылық, үйлесімділік, сөз сөйлеу шеберлігі, педагогикалық техника, педагогтық әдеп, педагогикалық мәдениет, педагогикалық қарым-қатынас, педагогикалық такт, шығармашылық іс-әрекеті, зерттеушілік пен ізденгіштігі, гуманистік көзқарасы т.с.с. жоғары адами құндылықтар педагогикалық шеберліктің негізін қалайды.

Көптеген зерттеушілер мұғалімнің жан-жақты және әдістемелік сауаттылығын ғана педагогикалық шеберлікке жатқызады. Дегенмен әр мұғалім өзінің оқитын пәнін жетік біліп, оны оқушыларға тиімді әрі қызықты жеткізе отырып, олардың бойында адамгершілік, моральдық нормаларды қалыптастырса, педагогикалық үрдісті басқарудың әдіс-тәсілдерін жақсы меңгеріп, оны ұтымды ұйымдастыра алса, өз бойында өмірге деген дұрыс көзқарасы пен моральды бойына сіңіріп, әдеп пен талантын ұштастырса ғана нағыз ұстаздық шеберлікке ие болары даусыз.

Мұғалімнің кәсіптік дәрежесін арттырудың жолдарын қарастыратын әлемдік педагогикалық ойларды жинақтай келе, ғалым Ш. Таубаев мынадай қорытынды жасаған: «Кәсіптік қызығушылық педа-

гогикалық қызметті бағалауда, білуге деген қажеттіліктен туындайды, ал ол жоғары кәсіптік қажеттілікке тек мұғалімнің жеке өз басының ұмтылуы арқылы ғана айнала алады». Осы бағытта қазіргі таңда мұғалімдерге мынадай әдістемелік талаптар қойылады:

1. Педагогикалық - психологиялық деңгейін көтеру.
2. Оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын, әдістемелер мен тәсілдерді зерттеп, меңгеру және оны өзінің кәсіптік жұмысына қолдана білу.
3. Өз білімін көтеруге, шығармашылық жұмыс атқаруға ынталандыру, қажетті жағдайлар туғызу, педагогтарды ақпараттық жағынан қамтамасыз ету.
4. Авторлық бағдарламалар, курстар, құралдар, мақалалар ізденістер жасауға ұмтылдыру, қызықтыру, ынталандыру және ондай мұғалімдерге қолдау көрсету.
5. Педагогтардың жұмысында еңбекті ғылыми ұйымдастыруды әр мұғалімнің күнделікті ісіне енгізу.

Олай болса әр мұғалімнің педагогикалық шеберлігін арттыру үшін жалықпай еңбек етіп, өз-өзін арттыру үшін әрекет жасау керек. Сонымен қатар мұғалімдерге арналған қосымша білім беру ісі де дұрыс ұйымдастырылуы қажет деп ойлаймын.

Кез-келген гуманистік бағыттағы іс-әрекеттің негізі дұрыс қарым-қатынастан құрылады. Олай болса мұғалім пен оқушы арасындағы, оқушылар ұжымы ішіндегі қатынастарды психологиялық тиімді етуге бағытталған оқытушы мен оқушының сабақтағы және сабақтан тыс уақыттағы кәсіптік қарым-қатынасын жүйелеу – педагогикалық шеберлікке бастайтын сара жол десек те болады.

Қарым-қатынастың түрлері:

1. Маскілі қарым-қатынастар; бір күннің ішінде бірнеше маска кию. Формалды қарым-қатынас, яғни мұнда маскілерді пайдаланып сұхбаттасушыларды тұлғалық ерекшелігін түсініп ескеруге талпынамыз (сыпайлық, қаталдық, тұйықтық). Шынайы сұхбаттасушыға деген сезімдерін, эмоцияларын қарым-қатынас барысында көрсетпейді.
2. Формалды рөлдік қарым-қатынас – мұнда сұхбаттасушының тұлғасы мен әлеуметтік рөлі маңызды болып табылады.
3. Іскерлік қарым-қатынас – мұнда сұхбаттасушының іске деген тұлғалық ерекшелігі, мінезі, жасы, көңіл-күйі ескеріледі. Сонымен бірге оның іске деген қызығушылығы мәндік маңызды орын алады.
4. Достардың рухани және тұлғалық қарым-қатынасы – мұнда кез келген тақырыпқа әңгіме қозғауға болады, тек сөз арқылы ғана емес жест, мимика арқылы бірін-бірі жақсы түсінеді.

5. Манипулятивтік қарым-қатынас сұхбаттасушыдан белгілі бір пайда табуға бағытталған. Ол үшін сұхбаттасушының тұлғалық ерекшелігіне байланысты түрлі әдістер пайдаланады.

6. Вербалды және вербалды емес қарым-қатынас.

Коммуникациялық жүйе – бұл алынатын және берілетін ақпаратты түсінуді қамтамасыз ету мақсатында адамдар арасындағы хабар алмасу.

Коммуникацияның негізгі функциялары мыналар:

1. Информативті – адамдар арасындағы өзара әрекеттесуді ұйымдастыру.

2. Интерактивті – адамдар арасындағы өзара әрекеттесу түрлерін пайдалана отырып сұхбаттасушының көңіл күйіне, сеніміне мінез-құлқына әсер ету.

3. Перцептивті – қарым-қатынасқа түсуші серіктестердің бірін-бірі қабылдауы және өзара түсінушілікті қалыптастыру.

4. Экспрессивті – эмоционалды бастан кешірулер сипатын өзгерту.

Мұғалім-баланың жеке тұлғасын қалыптастырушы, маңызды тәлім-тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын үлгісі, бала қиялын самғатып, арманын көкке ұсындырушы басты тұлға. Бүгінгі жас өркеннің ертеңгі әлеуметтік-саяси қоғам мүшесі ретінде қалыптасуында тәлім-тәрбиенің маңызы зор екендігі белгілі. Ендеше қоғамдағы қол жеткен тәрбиелік жақсы дәстүр атаулыны пайдаланып, биік адамгершілік қасиеттерге баулу, тәрбиелеу – мұғалімнің басты міндеті.

Педагог – өз ісінің шебері, жоғары мәдениетті, өз пәнін терең меңгерген, ғылым мен өнердің тиісті салаларынан хабардар, жалпы, әсіресе балалар психологиясының мәселелеріне қанық, оқыту мен тәрбиенің әдістемесін жетік игерген маман. Педагогикалық шеберліктің тағы бір көрінісі – мұғалімнің шығармашылық іс-әрекеті, яғни оның тұлға ретінде жеке-даралығы және адамның индивид ретіндегі кейбір ерекшеліктерінің өзгеріске ұшырауы.

Жоғарыда айтылған ойымызды жүйелеп, қорытындылайтын болсақ, әрбір педагог мұғалім мамандығын тандап алған соң, оның жауапкершілігін бірге ала жүруі керек. Ұстаз өз пәнін ғана емес, дүние сырын, қоғамдағы өзгерістерді, адам мінездерін, өнердің қуат әсерін білетін жан болуы қажет.

Әдебиеттер

1. Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А. Зязюна. - М., 1989.
2. Елеусізова С. Қарым – қатынас психологиясы. – Алматы, 1995.

3. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства. - Ростов н/Д., 2003.

ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ - ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Абишева Г.К.

*«8 жалпы білім беретін орта мектеп» КММ, Ақтоғай стансасы,
Аягөз ауданы, ШҚО*

Үш тілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі.

Бүгінгі заман талабынан туындап отырған үштілді білім беру, яғни «Үш тұғырлы тіл» туралы идеяны мемлекет басшысы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы ассамблеясының XII құрылтайында жария етті. Ал 2007 жылғы “Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан” атты халыққа Жолдауында “Тілдердің үштұғырлылығы” атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Осы орайда құрылған «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» басты мақсаты:

- қазақ тілінің мәртебесін көтеру;
- мемлекеттік мекемелерде іс-қағаздарды қазақ тілінде жүргізу;
- ағылшын тілін меңгерту;
- орыс тілін жетік білу;
- әр ұлттың тілдерін дамыту, оларды сақтап қалуға мүмкіндік жасау;
- тілдер гармониясының бірлігіне жол ашу.

Осынау елбасымыздың салиқалы саясатының нәтижесінде мемлекетімізде береке-бірлік, татулықтың арқасында бір шаңырақтың астында қаншама ұлт өкілдері тату-тәтті өмір сүріп жатыр. Алайда өлкемізде қаншама ұлт тұрса, оларды ортақтастырып, қарым-қатынасқа түсіретін тіл екендігі сөзсіз. Сондықтан да қазіргі әр азамат ақын Қадыр Мырзалиев жырлағандай: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте», - дегендей, ана сүтімен бойына дарыған ана тілін қастерлеуі керек. Өз тіліңе деген құрмет – ата-анана, Отаныңа, туған халқыңа, мәдениетіңе, тарихыңа деген құрмет. Осынау қағиданы ұстап өскен ұрпақ өзге де ұлтты, өзге тілді құрметтей біледі, достық қатынаста болады.

«Біз - көпұлтты қоғамбыз. Қазақстанда тұратын барлық ұлттар

мен ұлыстардың тілін, мәдениетін және салт-дәстүрін дамытуға барынша жағдай жасауды алдыңғы уақытта да жалғастыра беретін боламыз», - деп елбасынан басталған күллі адамзатқа деген құрметті бойымызға дарытып, соның нәтижесінде бірлігіміздің арқасында еліміз тыныштықта өмір сүрудеміз. Әлемдік поэзияның алыбына айналған ақын Абай Құнанбаевтың «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп...» деген өлең жолдары баршамызға ой саларлықтай.

Әлемдік кеңістікке енеміз деп «шарқ» ұрған заманда «Қалай енеміз?» деген сауал елін, тілін ойлаған ұрпақтың санасында болу керек. Әлемдік білім кеңістігіне енуде мықты мемлекет үшін сауаттылық керек десек, ол сауаттылық дегеніміз – рухани, жан-дүниендегі, ой-санаңдағы, адамгершілік мінез-құлқындағы сауаттылық, функционалдық сауаттылық екендігін ұмытпайық.

“Тілдердің үш тұғырлығы мәдени жобасын кезеңдеп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар - қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі” деп кезекті Жолдауында Н.Ә. Назарбаев үш тілділіктің маңызын ашып айтты. Әлемдік кеңістікке енудегі тілдің маңызын түсіндіре отырып, оқушыларды функционалдық сауаттылыққа, тілдерді меңгертуге аса назар аударылуда.

Соның ішінде ұстанатын қағидамыз – Елбасымыздың Қазақстан халқы ассамблеясының ХҮІІ сессия отырысында Қазақстан аймағында тұрып жатқан халықтардың басын қосатын тіл қазақ тілі болуы керек деген сөзі:

«Қазақстанды, қазақты достықтың киелі шаңырағына теңесек, түрлі этностар оның алтын арайлы шуақтары іспетті.

Бұл ретте байтақ мекенде баршамызды біріктіре түсетін ортақ құндылықтар бар.

Ол – біздің талайлы тағдырымызды тұтастыратын шежірелі тарихымыз.

Ол – біздің байтақ мәдени мұрамыз бен қазығы берік мемлекеттік тіліміз».

Яғни, қазіргі таңда мемлекеттік тілді, қазақ тілін сол мемлекетте тұратын барлық ұлт өкілдері білуге тиіс және бұған барлық жағдайлар, жол ашылған. Сонымен қатар орыс тілі мен ағылшын тілінің де заман талабындағы бүгінгі қоғамдағы маңызы зор.

Бүгінгі білім ордалары үштілді білім беру ісіне жандана кірісті. Әсіресе, мектеп жасына дейінгі балабақшадан бастау алған бұл үрдіс мектеп табалдырығында өз жалғасын тауып отыр.

Әлемдік бизнес тіліне айналған ағылшын тілінің маңызы туралы

Елбасымыз: «Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Қазіргі әлемнің осы «лингва франкасын» меңгеру біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады», - делінген.

Егер тілді білу менің мүмкіндігім деп түсінген оқушының өзінің ынтасы, ізденісі, шетел тілін үйренейін деген қызығушылық, талпынысы болса ғана нәтиже оңды болады. Ал ең басты тіл білсем деген мақсат оқушыда болмаса сіз қандай әдіс-тәсіл, жаңа технологияны қолдансаңыз да күткен нәтиже бола қоймайды. Сондықтан да балаға бірінші күннен үштілділіктің маңызын түсіндіріп, тілді құрметтеуді, оны білу парызын санасына құя түсуіміз керек.

«Адамзат үшін ХХІ ғасыр жаңа технологиялардың ғасыры болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі мектеп оқушылары сіздердің еншілеріңіз» – деп ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында атап көрсетілгендей, үштілді меңгеруде АКТ-ның тиімділігі өте зор.

Мектепте ағылшын тілін оқыту барысында АКТ-ның, мультимедиялық технологияның көп тиімділігі бар. Ақпараттық технология қоғамымыздың қай саласында болмасын орын алып, жаппай өндіріс орындары болсын, білім саласында болсын АКТ-ны қолдану өріс алды. Сабақта оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық құзиреттіліктерін дамытуда АКТ-ның тиімді қолдану білім сапасының артуына, құзырлы тұлғаны қалыптастыруға негіз болып отыр.

Ақпараттық құзыреттілік бойынша оқушы бойында төмендегідей құзыреттіліктер қалыптасады:

- ақпараттар жинау;
- жинаған ақпаратты сұрыптау, таңдау, соның негізінде шешім қабылдау,
- ақпаратты қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге, дәлелдеуге, қолдануға үйрену, ақпараттарды тасымалдауды, яғни, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар көмегімен жүзеге асыруды білу;
- ақпаратты өңдеу. Өңдеу үшін логикалық операцияларды: талдау, жинақтау, қорыту, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, ұқсастығы бойынша дәлелдеу, модельдеу, салыстыра ойлау, материалдарды жүйелеу, қолдану, т.б.

Ақпараттық технологияларды сабақта қолдану білім сапасының артуына әсерін тигізеді. Сондай-ақ оқушылардың қызығушылығын арттырып, уақыттарын үнемдеп, өзіндік жұмыс жасауларына, шығармашылық жұмыстарға (презентациялар) төселтіреді.

Ағылшын тілі сабақтарында тек ағылшын тілін оқушыларға мең-

гертіп қана қоймай, ендігі мақсатымыз - заман талабынан туындыға кез-келген ортаға бейім тұлғаны баулу, яғни үштілділікті дамыту. Осы мақсатпен сабақты жүргізу барысында пәнаралық байланысты қолданамыз.

Пәнаралық байланыс - дәстүрлі оқытудан бері жүйелі қолданылып келген үрдіс. Педагогика тарихында Я.А. Коменский, К.Д. Ушинский, Л.С. Выготский сынды т.б. ірі педагогтардың тарапынан жасалған зерттеулер баршылық. Пәнаралық байланыс туралы қаншама іргелі зерттеулер жасалынды. Ұлы педагог Ян Амос Коменскийдің: «Все, что находится во взаимной связи, должно преподаваться в такой же связи», - деп пәнаралық байланыстың маңызын аша түсті.

Бүгінгі оқытуды технологияландырылған заманда пәнаралық байланысқа деген сұраныс, заман талабы артуда. Әсіресе үштілді оқытуда пәнаралық байланысқа жүгінеріміз анық. Алайда оның дәстүрлі оқытуда қалыптасқан жолдарымен қатар озық тың жолдарынан іздену, тәжірибеде қолдану терең білімді, шығармашылық ізденісті талап етеді.

Сондықтан да сабақ құруда аса назар аударатын талаптарымыз:

- оқытудың инновациялық технологиясын енгізу;
 - озық іс-тәжірибе, әдіс-тәсілдерді енгізу;
 - ақпараттық технологияны қолдану;
 - мультимедиялық технологияны тиімді қолдану;
 - электрондық оқулықтарды пайдалану;
 - пәнаралық байланысқа негізделген тапсырмалар;
 - шығармашылық бағыттағы тапсырмалар;
 - функционалдық сауаттылыққа жетелейтін тапсырмалар;
 - ақпараттық-құзіреттіліктерін дамытуға негізделген тапсырмалар;
- тіл дамыту жұмыстарына негізделген тапсырмаларды қолдану.

Пәнаралық сабақтастықтың оқушыны шығармашылық жұмыстарға жетелеудегі маңызы зор. Шығармашылық тұлға, құзырлы тұлғаны баулу бұл оқытудағы басты мақсаттарымыздың бірі, сондықтан да ағылшын тілі сабағында пәнаралық байланысты негізге ала отырып шығармашылық ізденістегі, әлем тілін меңгерген, кез-келген ортаға бейім құзырлы тұлғаны баулуда еңбек етудеміз.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін танып білу, дамыту үшін:

- 1) Баланың қабілет деңгейі, құрылымы әр алуан болатынын ескеру керек. Оны анықтауға психологиялық тестер, зерттеу, бақылау, дамыту жұмыстары көмектеседі.

2) Әр балада қабілеттің бірнеше түрі болатынын ескере отырып, баланың жетекші қабілетін анықтап, арнаулы жаттығу жұмыстарын жүргізе білген жөн.

Ағылшын тілі сабағында пәнаралық байланысқа негізделген шығармашылық жұмыстардың төмендегідей түрлері өнімді нәтиже беріп келеді. Мәселен.

1. Шығармашылық бағыттағы жазба жұмысының түрлері:

- ой толғау, эссе, шығарма жазу;
- пікір жазу, хат жазу.
- шығармашылық диктант;
- ғылыми бағыттағы жазба жұмыстары: ғылыми хабарлама, рецензия, аннотация, ғылыми реферат, ғылыми жоба.

2. Тіл дамыту жұмыстарына негізделген шығармашылық бағыттағы тапсырмалар:

- «Үндестік шеңбері» (үндестіктерін табу, салыстыру);
- «Ойлан, тап» ойыны (логикалық ойлауына негізделген тапсырмалар);
- Модель, жоба, макет жасау;
- «Кім тілші?» интеллектуалдық тапсырмалар;
- «Саяхат» аялдмасы. (ізденушілікке негізделген тапсырмалар);
- «Кел, аударайық» (аударма жасау) т.б.

Сонымен қатар ағылшын тілі сабағын өткенде пәнаралық байланыс қазақ тілі, орыс тілі сабақтарымен қоса әдебиет пәнімен, тарих, география, музыка, бейнелеу, информатика, математика пәндерін бағдарламаға орай кіріктіріп өткізу оқушылардың танымдық қабілеттерін, қызығушылықтарын оятты. Әсіресе іздендіру, зерттеу жұмыстарын беруде пәнаралық байланыстың маңызы зор. Мәселен «Мен - ізденуші, зерттеушімін» атты сыныптан тыс сабағын жүргізгенде оқушыларға төмендегідей тапсырмалар бердік.

I Бекет. «Мен – ізденушімін, зерттеушімін» Үш тілде өзін-өзі таныстыру, ой толғау.

II Бекет. «Кім тапқыр?» интеллектуалдық сұрақтар беріледі. (білім сайысы).

III Бекет. «Кім алғыр, кім зерек?»

Ұяшықта берілген ұлттық салт-дәстүрлерді тауып, сол елдің дәстүрі туралы үш тілде анықтама беру.

IV Бекет. «Кел, ізденейік!»

Іздендіру - зерттеу бағытындағы тапсырмалар.

I топ. Әлем халықтарының ертегілеріндегі үндестік.

II топ. Тіл туралы мақал-мәтелдердегі үндестік.

II топ. Әлем халықтарының жұмбақтары.

III топ. Тіл туралы ақындар жырларындағы үндестік.

Төмендегі үлгіні басшылыққа алу.

тапсырмалар	қазақша	орысша	ағылшынша
Әлем халықтарының ертегілеріндегі үндестік.			
Тіл туралы мақал-мәтелдердегі үндестік.			
Әлем халықтарының жұмбақтары.			
Тіл туралы ақындар жырларындағы үндестік.			

Қорытындылай келгенде, оқушылардың тілді жетік меңгеруі үшін сабақты түрлі тәсілдермен жүргізу және ақпараттық технологияны қолданудың білім сапасының артуына септігі мол болды. Жоғарыда айтылғандай, баланың ең бірінші саналы түрде ойлауы мен өзінің белсенділігі, ынтасы, талабы болмай, қандай жаңа әдіс-тәсіл, технология қолдансаңыз да шетел тілін меңгерту оңайға түспейді. Сондықтан да қай пәннің мұғалімі болмайық, ең бастысы өз пәнімізге деген оқушылардың ынтасын, қызығушылығын оятып, шығармашыл тұлғаны қалыптастыра отырып, болашағымыздың ертеңі үштілді еркін меңгерген ұрпақты тәрбиелеу басты ұстанымымыз болмақ.

Әдебиеттер

1. Ақиқат. 2013 жыл, №1. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы
2. Ақиқат. 2011 жыл, №5. Қазақ тілін білу - әншейін бір ұран емес, Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы ассамблеясының XVII сессиясында сөйлеген сөзі
3. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007.
4. Баймолдаев Т. Ақпараттық-білімдік ортада педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық құзырлығын қалыптастыру // Информатика негіздері 2010 ж. №1. 2-4 б.
5. Ғалымжанова М. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру // Информатика негіздері, 2006 ж. №3. 2-4 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Қасенова А.Қ.

*«А. Байтұрсынов атындағы № 20 орта мектебі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

Балалардың бойында оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру міндеттерінің терең тарихы бар. Бастауыш білім беру көптеген жылдар бойы білім алудың негізгі және жалғыз сатысы болды. Сондықтан ол оқуға, жазуға үйрету мен қарапайым арифметика элементтерін білу мақсатын көздеді. Міндетті жеті жылдық оқуға, кейінірек толық орта білімге көшуге байланысты психология мен педагогикада кіші мектеп жасындағы балаларды оқытудың дамытушы міндеттеріне мән беріле бастады. Осыған байланысты олардың өз бетімен білім алу білік - дағдыларын қалыптастыру қолға алынды.

Бастауыш білім беру қызметі алдымен орталау, кейін орта білім берудің бір сатысы болып өзгерді. Жаңа жағдайларда 6-11 жастағы балалардың оқу мүмкіндіктерін зерттеу қорытындысына байланысты бастауыш білімнің мақсаттары айқындалды. Осындай мақсаттағы зерттеулер нәтижесінде оқу қызметінің әртүрлі теориясы жасалды. XX ғ. соңындағы білім беру жүйесіндегі демократиялық жағдайда мұғалімдердің педагогикалық ғылыми-зерттеулер нәтижесіне деген қызығушылығы артты [1].

Кіші мектеп жасындағы оқушылардың білік - дағдыларын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілерін өз еңбектерінде барынша нақты ашып көрсеткен белгілі ғалымдар Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, Л.В. Занков, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов т.б. Олардың зерттеулері оқу қызметінің әртүрлі теориясын құрудың негізін салды. XX ғ. соңындағы қоғамдағы және халыққа білім берудегі демократиялық өзгерістер жағдайына байланысты бұл зерттеулердің нәтижесіне деген сұраныс туындады.

Бүгінгі таңда білім беру саласында әртүрлі сипаттағы және бағыттағы инновациялар енгізілуде. Азды-көпті мемлекеттік шаралар жүргізіліп, мазмұнға, ұйымдастыруға оқыту әдістері мен технологияларына жаңалықтар кіруде. Білім беру саласына енген жаңалықтарға мына өзгерістерді жатқызамыз: оқу тәрбие мекемелерінің жаңашыл басқарылуы; білімнің қоғамдағы орны және сол жүйені қаржыландыру деңгейін; тәрбие және білім жүйесі құрылымын. Білім беру мазмұнын, яғни оқу жоспарларындағы және бағдарламалардағы өзгерістерін: мектептің ішкі ұйымдастырушылық әрекеттерін; мұғалім

мен оқушы қарым-қатынастарына, ұстаз бен шәкірттер арасындағы қарым-қатынас; оқыту әдістемелеріндегі өзгерісін; білім беру мекемелерінің құрал - жабдықтарындағы және ақпараттық технологияларды қолданудағы өзгерістер; оқыту мекемелерінің құрылысындағы өзгерістерді жатқызамыз.

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекеті – өз қызметіне жаңа технологияларды енгізу. Білім беру жүйесінде қазір технологиялардың сан алуан түрлері бар. Білім беру технологиясы ұсынылуда. Соның бірі дәстүрлі педагогикалық технология. Дәстүрлі сынып сабақтық технологиясының басқа технологиялардан айырмашылықтары бар:

- оқушылардың таным қабілеттері және жас мөлшері шамамен бір деңгейді құрайды;

- сыныптағы оқушылар құрамының әр кез тұрақты болуы;

- сыныптағы сабақ ортақ жылдық жоспармен оқу бағдарламаларына, оқулықтарға негізделген, құрастырылған кестемен жүргізіледі.

Бүгінгі күні мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы әр талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту, тәрбиелеу ісін жаңа сапалық өзгерістер деңгейіне көтеруді талап етіп отыр. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітілуі, көп нұсқалық оқытуға көшу сияқты мәселелер орындаушылардан шығармашылық бастамалық, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилік талап етеді [2].

Шығармашылық - бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес жаратушы да. Бұл үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет. Сонда ғана мектептерден өз өміріне өзгеріс енгізе алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын таңдай алатын азаматтар тәрбиеленіп шығады.

Баланы бастауыш сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттерге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық — бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол

жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді. Ал бүгінгі күрделі әлеуметтік-экономикалық жаңарулар тұсында шығармашылық қабілеттер басты нысана болып, керісінше, оқушыда шығармашылық қабілеттің болмауы үлкен проблема саналып, ойландыруы тиісті деп ойлаймыз. Себебі өмірдегі сан алуан қиыншылықтарды шешу тек шығармашыл адамдар ғана қолынан келеді. Тек шығармашылық қана қандай түрде, қандай деңгейде болмасын адамға өмірдің мәнін түсінуге, бақытын сезінуге мүмкіндік әпереді. Мұндай күрделі мәселені шешуде үздіксіз білім беру ісінің алғашқы сатылары болып саналатын бастауыш мектептің орны ерекше. Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын «шығармашылық теориясын» жасауға деген көптеген ізденістердің болғандығынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды. Сондықтан шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты - бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сапа қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен соны шешімдер іздестіру болып табылады. Баланың шығармашылық қабілетін дамыту мәселесін талдау ең алдымен «қабілет» ұғымының мәнін терең түсініп алуды қажет етеді. Философияда «қабілеттерді» тұлғаның белгілі бір әрекеті орындауға жағдай жасайтын жеке ерекшеліктері дей келе, олар қоғамдық - тарихи іс-әрекеттердің нәтижесінде қалыптасып, әрі қарай дамып отыратындығын атап көрсеткен. Демек, бастауыш сынып оқушыларының тұлғалығын тәрбиелеу үшін, ең алдымен олардың қабілеттерін дамытудың мәні зор. Қабілеттер мәселесін қорытындылай келе, педагогикалық практика үшін мәні ерекше мына жағдайларға айрықша тоқталу жөн. Бірінші - адамдардың қабілеттер деңгейі жағынан тең дәрежеде болмауы. Қабілеттердің бірдей емес екендігін сыныпта отырған оқушылардың әрқайсысының әр пәнге және әр деңгейде қабілетті болатындығымен дәлелдеуге болады. Бірі есепке жүйрік болса, екіншісі тілге бай, ал енді біреулері сурет салғанды тәуір көреді. Олардың қабілеттерінің құрылымы да, оны құрайтын компоненттер де әр түрлі болады. Мәселен: математикалық қабілеті басым балаларда ойлау операциялары тез, дәл болады да, бейнелеу өнеріне қабілетті балаларда нақты заттардың бөліктерінің арақатынасын жылдам анықтай білу сияқты белгілер басым болады. Музыкаға қабілетті бала есту, ритмді түсіну, сезімталдық сияқты

сапаларымен ерекшеленеді. Екінші - адамдар бойында қабілеттің бір түрі ғана бола ма, әлде әр түрлі қабілеттің белгілері бола ма деген сауал төңірегіндегі пікірлер жайлы. Ғалымдар керісінше көзқарастардың бар екендігіне қарамастан, адам бойында әрекеттің бірнеше түрін оғындай алу мүмкіндіктерін бар екендігін дәлелдейді. Мысалы ақындығымен қатар музыкаға, суретке қабілетті адамдар. Психологтар қабілеттердің екі түрлі деңгейінің болатындығын дәлелдейді.

1. Репродуктивті - іс-әрекетті, білімді берілген үлгі бойынша қабылдай алу деңгейі.

2. Шығармашылық - жаңалық ойлап табуға бағытталған қабілеттер деңгейі.

«Шығармашылық» сөзінің төркіні этимологиясы «шығару», «ойлап табу» дегенге келіп саяды [3]. Демек жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте «шығармашылық қайталанбайтын тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет», - деп түсіндіріледі. Ал көрнекті психолог Л.С. Выготский «шығармашылық деп жаңалық ашатын әрекетті атаған». Шығармашылық - өте күрделі психологиялық процесс. Ол іс-әрекеттің түрі болғандықтан тек адамға ғана тән. Ұзақ жылдар бойы шығармашылық барлық адамның қолынан келе бермейді деп қарастырылып келсе, қазіргі ғылым жетістіктері қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда кез келген баланы көтеруге болатындығы жайлы көп айтуда. Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттері екі түрлі әрекетте дамиды. Біріншіден, кез келген бала оқу әрекетінде адамзат баласының осы кезге дейінгі жинақталған тәжірибесін меңгерсе екіншіден, кез келген оқушы шығармашылық әрекеттер орындау арқылы өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады. Оқу әрекетінен шығармашылық әрекеттің айырмашылығы - ол баланың өзін-өзі қалыптастыруына өз идеясын жүзеге асыруына бағытталған жаңа әдіс-тәсілдерді іздейді. Проблеманы өзінше, жаңаша шешуге талпыныс жасайды. Біздің ойымызша, бүгінгі бастауыш сынып оқушыларының кез келгені шығармашылық тапсырмалар шешуді табыспен меңгере алады. Тек ол жұмысқа дұрыс басшылық, шебер ұйымдастырушылық қажет. Осыған орай, ғалымдар жүргізілген тәжірибе барысында, барлық пәндердегі білім мазмұнында оқушының шығармашылық қабілеттерінің дамуы басты нысана болып алынуымен байланысты, оқулықтарда берілген тапсырмалардан басқа өздігінен бақылау жүргізу, қарапайым тәжірибе, эксперимент қою, мәтінмен, сызбамен, суретпен, диаграммамен жұмыс істеу, жекеден жалпыны шығару, жалпыны жекелей қолдану т.б. сияқты оқушыны іскерлікке, дербестікке баулитын, ойына түрткі

болып, шығармашылыққа жетелейтін, өздігінен ізденіске салатын, айналадағы дүниемен қарым-қатынысқа түсіретін, «жаңалық ашып», оның нәтижесінің «қызығына» бөлейтін әдіс-тәсілдер мен мазмұндық ойындар, қызықты тапсырмалар тұрақты жүргізіліп отырылуы біз көтеріп отырған мәселені нәтижелі ететіні нақтыланды. Қазіргі таңда шығармашылық тапсырмалар әр сабақта өтілетіндей ұйымдастыру қажет. Ал дәстүрлі сабақ пен шығармашылық сабақтың айырмашылығын мына кесте арқылы көрсетуге болады:

Шығармашылық сабақтың ерекшеліктері.

Дәстүрлі сабақ	Шығармашылық сабақ
Сабақ мақсаты: А) мұғалім үшін: жаңа материалды беру; Ә) оқушы үшін: жаңа білімді меңгеру.	Сабақ мақсаты: А) мұғалім үшін: оқушылардың жаңа нәтижеге бағытталған іс-әрекетін ұйымдастыру; ә) оқушы үшін: шығармашылық «өнім» ойлап табу
Сабақтағы іс-әрекет түрі А) мұғалім үшін: жаңа сабақты түсіндіру; ә) оқушы үшін: жаңа материалды тыңдау, есте сақтау.	Сабақтағы іс-әрекет түрі А) мұғалім үшін: оқушының шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру; ә) оқушы үшін: жаңа нысанды зерттеу, құбылысты талдау.
Сабақ құрылымы жоспар бойынша өтілуге міндетті.	Сабақ құрылымы жағдайға байланысты жоспардан ауытқиды, өзгермелі.
Сабақ тақырыбына көзқарас - кітапта баяндалған идеяға негізделген бір көзқарас.	Сабақ тақырыбына көзқарас — мәселеге мамандардың түрлі көзқарасы.

Ол үшін жалықпай жаңа инновациялық технологияларды өз жұмысымызда пайдаланып, сонымен қатар оқушыларды мадақтап, ынталандырып отырған орынды. Баланың қиялын дамыта отырып, ойын дамытамыз. Ойы дамыған шәкіртіміздің танымдық қызығушылығы арта отырып, шығармашылық әрекеті жоғары деңгейге көтеріледі.

Әдебиеттер

1. Альмухамбетов Б.А. Тенденции развития системы повышения квалификации педагогических кадров в Казахстане. – Алматы, 2001.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: «Педагогика», 1991.

3. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту. – Алматы, 2005.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ

Ағыбаева Б.А.

*«Оралхан Бөкей атындағы №44 мектеп-лицейі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

«Бүгінгі ұстаздың бірінші міндеті - оқушыға бүкіл өміріне азық ете алатындай жан-жақты білім беру» - деген Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өз жолдауында. Жас ұрпақты жан-жақты жетілген, ақыл-парасатты, ой-өрісі биік, қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылықпен, ізденіспен жаңаша жұмыс істеуін қажет етеді.

Л.С. Выготский: «Әр баланың өзінің деңгейі болатындай әр балаға берілетін тапсырманың көлемі оның деңгейіне лайықтап беріледі» деген. Негізгі мақсат баланың жеке қасиеттерін ашу арқылы тәрбиелей отырып, танымдық қабілетін қалыптастыру және ой-өрісін дамыту. Ұстаз алдында отырған бірі шапшаң, бірі баяу, қабілеті мен зейіні әртүрлі шәкірттердің жүрегіне жол тауып, олардың шығармашылық қабілетін дамыту күрделі құрылым екені белгілі [1, 15]. Шығармашылық - бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу. Бастауыш сынып оқушыларынан шығармашылық іс-әрекетті талап етпес бұрын, оны соған үйрету керек. Тапсырма жеңілден күрделіде түрлендіріліп жүргізілуі тиіс. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз, педагогтың бағыттауымен оқушының өз бетінше білімді игеруі. Нәтижесінде неғұрлым дамытылған оқушының тұлғасы қалыптасады.

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясымен жұмыс жасау кезінде бұл сабақтар баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал ететіндігін атап өтсем, оқушылар - оқудың (сабақтардың) қызықты, ұжымды бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Бұл жобамен жұмысқа дейінгі және кейінгі кезеңін (аралығын) салыстыру оқушылардың оқуға деген ынта-ықыласының артқандығының, адами жақсы қасиеттердің қалыптасқандығын, мұғалімнің шыдамдылық, төзімділік сияқты сапаларымен қатар оқушылардың басқаны қабылдау, түсіну, сыйлауды үйренгендігімен сипатталады.

Сын тұрғысынан ойлау арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту барысында келесі міндеттерді анықтадым.

Мазмұнға байланысты міндеттер:

1. Әңгімені оқып танысады.
2. Мазмұнын ашады.
3. Кейіпкерлерді салыстыра отырып айырмашылықтары мен ұқсастықтарын сипаттай алады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамытуға байланысты:

Оқушының оқу мен жазу арқылы сыни тұрғысынан ойлауын дамыту, қиялын шарықтату және сезімін ояту.

Топтық жұмыс үрдісіне байланысты міндеті:

1. Оқушылар бір-бірімен пікірлесе отырып, ортақ қорытынды шығарады.
2. Тақырыптық түсініксіз жерлерін айқындайды.
3. Топтасарының сұрақтарына жауап береді.
4. Қорытынды шығарады, өз пікірін дәлелдейді.

Тәрбиелік мәні: Өзара құрмет сезімін тудыру. Басқаның пікірін сыйлауға, сөзін бөлмеуге тәрбиелеу.

Оқу мен жазуды сыни тұрғыдан дамытудың басты жолы сабақ өткізу мәнерін өзгерту деп білемін. Стратегияларды әр сабақтың мақсат-міндетіне сәйкес тиімді қолдану мұғалімнің шеберлігіне, ізденісіне байланысты. Сонда ғана оқушының оқуы мен жазуына, тілдік әрекетке өзгеріс енгізуге болады. Өз ойын айтуға еркіндік берілгенін бала сезінгенде ғана ашылады және нәтижелі болады. Оқушылардың ойлау деңгейі жоғарлайды.

Баланың шығармашылығын дамытуда мынадай әдістерді қолдандым. Әр тақырыптың идеясын оқушылардың өздері ашады. Кейіпкерге айналады, онымен бірге қуанады, қиналады, армандайды, қиялдайды, жағымды жағын алады. Мысалы: «Торғай» тақырыбын көрнекілік әдісі арқылы тақырыпты оқушылар өздері ашты. Ол үшін «Торғай, жылан, бала» сөздерін алдым. Бұл сабақта сын тұрғысынан ойлау технологиясының «Болжау кестесі» стратегиясын қолдандым.

Не болады?	Дәлел	Не болды?
Торғайға бір қауіп төніп тұр. Жылан торғайды жемекші, не бала торғайдың жұмыртқасын жармақшы.	Торғайдың ащы шырылы құлаққа тиді. Жаны ашыған торғайлар жанында жүр.	Торғай тастай ағып жерге топ ете түсті.

Талқылау кестесі арқылы проблемалық сұрақ туғыза отырып, талқылау:

- 1) Торғай аман, тірі қалсын ба? - Тірі қалсын.
- 2) Әлде жылан торғайды жеп қойсын ба? - Жоқ.
- 3) Бала торғайды құтқарсын ба? - Құтқарсын.
- 4) Бала мақсатына жетті ме? - Бала мақсатына жетті.
- 5) Бала неге қуанды? - Бала торғайды аманалып қалғанына қуанды.

Оқушылардың шығармашылығының дамуына ықпал ету мақсатында мәтін, ертегі, әңгімені өз бетінше аяқтау жұмыстарын тапсырамын. Мысалы: «Ақымақ бота» әңгімесіндегі оқиғаны оқушылар былай жалғастырған болатын: «Шынар басқа ботамен дос болды. Ұлпан ақымақ ботаны қуып жіберді, сен керек емессің - деді Ұлпан. Ақымақ бота Шынарға қайтып келді. Шынар есікті ашпады. Ақымақ бота өзі жалғыз қалды.». Бұл сынды тапсырмалар оқушылардың сөздік қорларын молайтып, бала қиялын дамытады.

2-сыныптан бастап жоспар арқылы жазуға төселеді. Кейбір оқушылар ойын жазбаша жеткізуге қиналады. Ал, кейбіреулері ойын жазбаша еркін жеткізгенді ұнатады. Тірек сөздерді пайдалана отырып жазуға төселеді. Тапсырма түрлері өзгертіледі. Кейіпкерге мінездеме беру, автордың ойына өз ойларын қосу, мәтінді жалғастыру, кейіпкерге сипаттама беру, өзіндік көзқарастарын білдіру, авторға хат жазу, автор орындығы т.б. арқылы шығармашылығын арттырып, қызықтырып отырамын.

Сонымен бірге 5 жол өлең құрастыру арқылы да оқушылардың тақырып бойынша ойын жинақтап, шығармашылығын дамыту жолын сабақта жиі қолданамын. Жаңа тақырыпқа байланысты сөздік жұмысын жүргізген кезде, жаңа қолданылған сөздерге сөйлем ойлап жазумен бірге, сол сөздерді қолданып, 5 жол өлең құрастыруды да тапсырамын. Мысалы: «қырбық қар» - жаңа түскен қар.

1. Ақша қар
2. Мамық, ақ жібектей,
3. Себелеп, ұшып жүріп жауады
4. Жайнатады даланы.
5. Қырбық қар – деп құрастырды.

Бастауышта сәтті сабақ белгіленген мақсатқа жетуге ұстаз бен оқушының өзара ынтымақтастығы негізінде жүзеге асатын үрдіс.

Оқушы әрекеті:

1. Өз ойын еркін жазу.
2. Өзгені тыңдай білу және көмектесу.
3. Бірлесе әрекет ету.
4. Өз әрекетін талдау.
5. Өз мақсатын анықтау.

Сыни тұрғыдан оқу мен жазудың көмегі зор. Бұл жұмыстарды бірнеше тақырыптар көлемінде өткіздім. Оқушы жеке жұмыс істеуге жаттығады. Өз ойын көпшілікке жеткізуге ықпал етеді.

Математиканы оқытудың әрбір кезеңінде оқушылардың бағдарламалық оқып үйренгеніндей қабылдауға терең де берік білімдеріне, іс - керліктеріне қарай логикалық жаттығуларды беруге болады. Сынып оқушылары бірдей емес. Олардың ішінде математиканы сүйіп оқитын, оған деген ынтасы зор оқушылар да бар. Оларды жеңіл, бірыңғай жаттығулар жалықтырады. Сондықтан белгілі бір ережені меңгеретін жаттығуларды орындағанда оларға қиынырақ тапсырмалар, міндетті емес тапсырмалар берілуі қажет. Логикалық жаттығуларды орындау баланың ақыл-ойын, қиялын, ой ұшқырлығын дамытады [2, 11]. Бұл оқушылардың түрлі мазмұнды есептерді шығаруда, есептің шартын құра білуге қалыптастырады. Бір есептің бірнеше шешімдерін табуға жетелейді. Әрбір сабақ қызықты есептермен аяқталып, логикалық есептер оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай күрделене түсуі қажет. Сонымен бірге математика сабағында дамыта оқыту технологиясын пайдаланамын. Білім дайын күйінде берілмейді, әр сабақта проблемалық сұрақ қою керек.

Мысалы: 3-сыныпта $2 \times 3 = 6$ $2 \times 4 = 8$ неге? неліктен? 2-сыныпта математикадан «Үшбұрыштың, төртбұрыштың, шаршының периметрін табу» тақырыбын өткенде Абай атаның «Білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен...» деген қара сөзі- мен бастадым. Оқушылар топтарға бөлінді.

- 1) «Мұны біз білуге тиіспіз!» 1-деңгей. Өткенді пысықтау.
- 2) Математикалық диктант алынды. Жауаптары тақтаға ілініп, әркім өз жұмысын тексерді Бұл әдіс уақытты үнемдейді.
- 3) «Әлі үйрену үстіндеміз» 2-деңгей. Топтармен жұмыс.
- 4) «Үйренгім келеді...» Жаңа тақырыпты түсіндірдім. Периметр табуды практикалық түрде үйрендік. Әр оқушының алдында иілгіш сым бар. Сымды алайық, Бір ұшын ермек сазбен бекітейік, не болды? Екі ұшын бекіт, не болды? Екіге бүкте, бұрыш жаса. Үшке бүкте. Төртке бүкте. Төртбұрыш шықты. Қабырғаларын өлшету. Қос. Нені таптың? Қандай қорытынды жасауға болады? Периметр дегеніміз не? Оқушылардың өздері қорытынды шығарып, периметрдің ережесін айтады. Бұл әдісте ұстаз бағыт беруші, ал оқушы нәтижені өзі шығарушы.

Математикадан алған білімді тиянақтап, бекіту үшін «Өзіндік жұмыс дәптерін» қолданамын. Бұл дидактикалық құрал математиканы оқыту бағдарламасына сәйкес құрылған. Бұл тақырып бойынша құрастырылған тапсырмалар жүйесі дамыта оқытуды жүзеге асыруға мүм-

кіндік береді.

Іс-тәжірибемді қорыта келіп, мынадай түйін түйюге болады:

1. Осы шығармашылық тапсырмаларды пәндерге бейімдеп қолданудан, оқушылардың пәнге қызығушылығы артты.

2. Оқушылардың білім сапасы көтерілді.

3. Оқушылардың логикалық ойлауы, шығармашылық іс - әрекетке қабілеті артты. Ол үшін жалықпай жаңа инновациялық технологияларды өз жұмысымызда пайдаланып, сонымен қатар оқушыларды мадақтап, ынталандырып отырған орынды. Баланың қиялын дамыта отырып, ойын дамытамыз. Ойы дамыған шәкіртіміздің танымдық қызығушылығы арта отырып, шығармашылық әрекеті жоғары деңгейге көтеріледі.

Сабақта қолданылған стратегиялар оқушыларыма өздерінің, бір-бірінің ой пікірлеріне сын көзімен қарай отырып, жаңа, тың идеялар туындауына жол ашты. Сонымен бірге ерекше белсенділік пен шығармашылық шабыттың шарықтауы нәтижесінде олар еркіндік әлемінде еркін шарлағандай болды.

Әдебиеттер

1. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. - Алматы, 2007.
2. Бастауыш мектеп 2008 ж. №4, 2009 ж. №2.
3. Наурызбайқызы Ә., Әубәкірқызы Қ. Математикадан дидактикалық материалдар мен қызықты тапсырмалар. - Алматы, 2000.
4. Жикалкина Т.К. Математикалық ойындар. - Алматы, 1992.
5. Бастауыш мектепте оқыту. №3, 2010.

Қ.О. БІТІБАЕВАНЫҢ «ОЙ ТАСТАУ, ОЙЛАНТУ» ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА, ЗЕРТТЕУ ІЗДЕНІСТЕ- РІНЕ БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Мұқашева М.Қ.

ДБА Жамбыл атындағы ОММГИ, Өскемен, Қазақстан

Әйгілі ұстаз, «Құрмет» Орденінің иегері, академик, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген мұғалімі, қазақ педагогикасының жарық жұлдызына айналған Қанипа Омарғалиқызының «Ой тастау, ойланту» технологиясы - жас ұрпақты жаңашылдыққа, шығармашылыққа, зерттеушілікке, құзырлыққа жетелейтін бірден-бір құрал, шамшырақ.

«Ой тастау, ойланту» технологиясын сөз еткенде ғалым ұстаздың мына бір пікіріне жүгінбесек болмас: «Әдебиетті оқытудың ежелден келе жатқан мақсаттары мен талаптарынан бас тарту, әсіре қызылға елітіп, «мен жаңаша оқытып жатырмын» деп, жекелеген технологиялардан үзіп-жұлып, көркем мәтін бір жақта, оның авторы, көркемдік әлемі екінші жақта, жамау-жамау, жүйесіз, сырты жылтырақ сабақтар көбеюде. «Инновациялық технология» деген термин жиі естілмей тұрған кездің өзінде оның негізгі талаптары жаңашыл ұстаздардың тәжірибесінде болды. Біздің «Ой тастау, ойланту» технологиямыз: бүгінгі сөз болып жүрген оқушыға субъект ретінде қарау; құзыреттіліктерді қалыптастыруға негізделген шығармашылық тапсырмалар; оқушылардың сыни тұрғыда ойлау қабілеттерін дамыту; білімді оқушылық деңгейден өнімді, шығармашылық деңгейге дейін көтеру; дарын көздерін ашу; ғылыми-іздендіру жұмыстарына баулу мәселелеріне негізделген», - дегендей [1, 2], шығармашыл ізденістегі құзырлы тұлғаны баулуда ұстаздың «Ой тастау, ойланту» технологиясының тиімділігі өте зор.

Осы орайда ғалым ұстаздың тағы бір пікіріне жүгінбесек болмас: «Ой, ойлану, ойланту барлық пәндерге де керек. Ойсыз өмір сүру мүмкін емес. Бірақ бұл жердегі ерекше бір еске алатын мәселе - өзіндік ойлау, өзіндік пікірде жатыр. Әдебиетті оқытуда мұғалім оқушыларға көркем туынды туралы оқулық авторы, не ғалымдар пікірін қайталауда, не соны қаз-қалпында мазмұндануды мақсат етпеуі керек, ең бастысы, сол көркем туынды туралы оқушы пікірі, ойына ерекше көңіл бөлген жөн. Бұл пәннің басқа пәндерді оқытудан өзгешелігі де, күрделілігі де осында», - деп «Ой тастау, ойланту» технологиясының маңыздылығын атап көрсетеді [2, 5].

Өз басым Қанипа Омарғалиқызының «Ой тастау, ойланту» технологиясымен сусындап өскен шәкірті болдым, ұстаздық еңбек жолымда «Ой тастау, ойланту» технологиясын жүйелі түрде қолданып келемін. Ұстаздың баға жетпес құнды еңбектері мен ғылыми мақалалары, құзырлылыққа бағытталған тапсырмалар жүйесі, тың ізденістерінің өз іс-тәжірибемізде маңыздылығы зор.

Төменде қазақ тілі, әдебиет сабақтарында «Ой тастау, ойланту» технологиясы арқылы оқушылардың танымдық-шығармашылық қабілеттерін, зерттеушілік құзіреттіліктерін оятуды мақсат еткен іс-тәжірибемізді ортаға салып отырмыз.

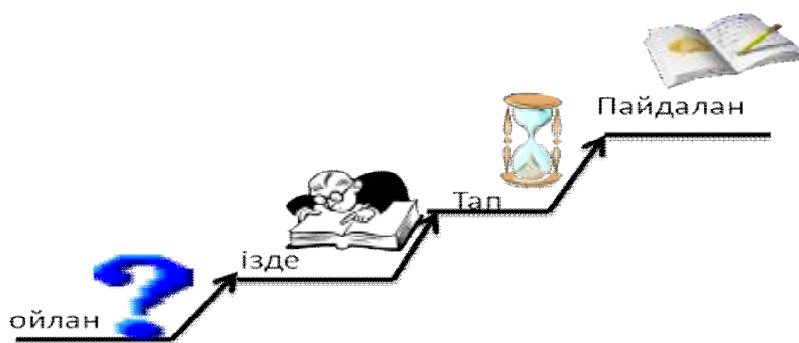
«Әдебиет – асыл ойдың сабағы. Бала әр сабаққа ойланып келіп, сабақтан ойланып кетуі керек. Ойсыз өткен сабақ – бос, өнімсіз сабақ», - деген ұстаздың ұстанымын әр сабағымызда санамызда ұстап қана қоймай, сол ұстанымның биігінен көрінуді мақсат ете отырып,

сабақтың ғылымилығына, шығармашылық тапсырмаларды орындата отырып, әр оқушының бойындағы қабілеттерін ашуға түрткі жасаймыз. Оқушыны ойланту, өзіндік ізденіске жетелеуде ұстаздың технологиясында жиі қолданылатын КЖТ, модельдің тиімділігі зор.

«Әдебиет - сөз сабағы, көбінде сөздік әдістер арқылы білім берілетін пән. Ал айтылатын сөздің бәрі есте қала ма, жоқ па, ол – әрине, зерттеуді қажет ететін мәселе. Ал бұл модель – мұғалімнің оқытуда конструкциялық жобалау технологиясына арқа сүйенетінін көрсетеді. Өйткені оның өнімді нәтиже берері сөзсіз...», - деп Қанипа Омарғалиқызы КЖТ-на (конструкциялық жобалау технологиясына) анықтама бергендей [3, 125], әдебиет сабағында КЖТ-ның тиімділігіне көз жеткіздік. Бұл модель өтіліп отырған тақырыпты толық қамтып, әр баланың алдында жатады. Әр оқушыға әрі көмек - нұсқау, әрі дидактикалық материал бола отырып, әр баланың шығармашылық, зерттеушілік қабілетін ашуға негіз болады. Берілген бағаналар бойынша оқушылар топқа бөлініп, топ бойынша ұсынылған мәселе төңірегінде ізденеді. Бос бағыттарды оқушылардың өздері іздене отырып толтырып, дәлелді қорғайды. (Үлгі №5 слайдта).

«Ой тастау, ойланту» технологиясының басты талаптарының бірі – оқушылардың өзіндік ізденісі, шығармашылық қабілеттеріне жол ашу, ғылыми ізденісін ояту. Сондықтан да тапсырмалар үнемі оқушыларға алдын-ала беріліп, баланың өзіндік ойлауына, ізденісіне түрткі болады.

Қазақ тілін, әдебиетін оқытудың қай тақырыбында болмасын шығармашылық тапсырмалар бергенде оқушылардың жас ерекшелігіне ерекше көңіл бөліп отырған жөн. Ең алдымен тақырыпты меңгертудің әдіс-тәсілдерінен ізденуді мақсат етпей, оқушының жаңа білімді қабылдауына жағдай туғызуды мақсат етіп, соның тиімді әдіс-тәсілдерінен ізденген жөн. Мысалы, интерактивті әдіс-тәсілдерді басшылыққа алудың тиімділігі зор. Өз іс-тәжірибемізде тиімді қолданып жүрген іскерлік ойындарын оңтайлы пайдалана білу мақсатқа жетудің бірден-бір жолы деп есептеуге болады. Мысалы, тіл дамыту жұмыстары арқылы оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жетелеуде, сауаттылыққа баулуда, меңгертуде «Ойлан, ізде, тап» ойынына жүгінуге болады. Бұл ойын оқушылардың ішкі мүмкіндіктерін, мұғалімге беймәлім іскерлігі, шығармашылық қабілетін ашуға әрі олардың жеке бас қасиеттерін қалыптастыру, дамытуға да түрткі жасайды. Ең алдымен, оқушыларға «Ойлан, ізде, тап» ойынының шарттарын, жүру тәртібін түсіндірген жөн. Көмек-нұсқау ретінде ол балалардың алдында жатады: Үлгі: (слайд №6-7)

- Берілген модельге назар аудар. Ол жүйелі төрт қадамнан тұрады.

- Бірінші қадамыңды алдыңдағы тапсырманы түсінуге, мақсатқа қалай жету жолдарын ойлауға арна.

- Екінші қадамыңды таза ізденіске арна, бұл қадам таза еңбегіңе арналады.

- Үшінші қадамың – шешуші қадамың, өйткені өз бетіңмен тапсырма орындайсың, мақсатқа жетуге еңбектенесің.

- Төртінші қадамыңды жеңіс қадамы деуге болады. Тапқаныңды пайдалануысың, қолданағың, соған өзің жол ашасың.

Тапсырма:

1. Мұғалімдеріңнің көмегімен, өз қалауларың бойынша топқа бөлініңдер.

2. М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының «Қайтқанда» бөлімінен кісі, жер аттарын теріп алыңдар да жазып қойыңдар.

3. Жазылу емлесін түсіндіріңдер. Жазылу мен айтылуын төмендегі үлгі бойынша орындаңдар. Орфографиялық нормамен қоса орфоэпиялық нормаға да яғни дыбыс үндестігіне де ерекше көңіл бөліңдер.

4. Эпопеядан өздерің теріп алған кісі, жер аттарына ұқсас атаулар ойлап тауып, оны да жоғарғы мазмұнда талдаңдар.

Жұмысты орындау үшін төмендегі үлгіні басшылыққа алыңдар.
Үлгі:

Кісі аттары	Жазылуы	Айтылуы	Өздерінің үндес атаулары	Жазылуы	Айтылуы
Қамысбай	Қамыс+бай Екі түбірден құралған кісі аты.	Қамыс+пай	Айтбай	Айт+бай	Айт+пай

Төменде «Ой тастау, ойланту» технологиясын басшылыққа алған кіші ғылыми зертханадағы жоба қорғау, консилиум сабақ үлгісін

ұсынып отырмыз.

Сабақтың тақырыбы: М. Әуезовтің алғашқы әңгімелері. 11-сынып.

Технологиясы: Қ. Бітібаева «Ой тастау, ойланту» технологиясы, жобалап оқыту технологиясы.

I кезең. Алдын-ала берілген тапсырма: КЖТ бойынша жұмыс (диагностика)

II кезең. Кіші ғылым зертханасындағы кіші ғылыми кеңес отырысы.

I жоба. М. Әуезов алғашқы әңгімелерінің негізгі проблематикасы.

II жоба. М. Әуезов әңгімелерінің негізгі ерекшелігі, көркемдік әлемі.

III кезең. «Миға шабуыл» кезеңі.

М. Әуезовтің қорған сыздарына көзқарасы қандай? Автор қорған сыздарын қорғай ма?

Болжам	Дәлелдеме
Әуезов пейзаж арқылы кейіпкер тағдырын білдіреді...	

- Әлем әдебиетіндегі қорғансыздар проблемасы және Әуезов.

IV кезең. Жобалар тұсау кесері. КЖТ толтыру.

Егер сен жазушы болсаң, қорғансыздар тағдырын қалай шешер едің?

Түйін (рефлексия): М. Әуезов әңгімелерінің өміршеңдігі.

Қазіргі таңдағы қорғансыздар...

Қорытындылай келгенде, «Ой тастау, ойланту» технологиясын сабақта тиімді қолдану барысында төмендегі нәтижелерге қол жеткіздік:

- оқушылардың қызығушылығын туғызатын іскерлік ойындары күрделі де маңызды тапсырманы орындаудың жеңіл, оңтайлы жолын қарастырады;

- оқушыларды шығармашылық жұмыстарға, ғылыми ізденістерге жетелейді;

- сауаттылыққа баули отырып, тіл дамыту үрдісі жүзеге асады;

- алған теориялық білімін тәжірибеде өз беттерімен қолдана білуге түрткі жасайды;

- ең бастысы, оқушылардың өз-өзін оқытуы, ойлауы, ізденуі, табуы, пайдалануы сияқты іс-әрекеттерге дағдыландырады.

Әдебиеттер

1. Бітібаева Қ.О. Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары. - Алматы, 2009.
2. Бітібаева Қ.О. Әдебиетті оқыту әдістемесі. - Алматы, 1997.
3. Бітібаева Қ. Құдайбергенова Г. Мұқашева М. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы. - Өскемен, 2002.
4. Қазіргі кезең әдебиетін тереңдетіп оқыту. - Семей, 2007.
5. М. Әуезов әңгімелері. «Абай жолы». – Алматы: «Жазушы», 2003.

Т. ӘМІРЕНОВ – ҰЛЫ АБАЙДЫҢ ДӘСТҮРІН ҰСТАНУШЫ АҚЫН

Жакенова Ж.Ж., Едильбаева Г.Б.

Қазақстан-Американдық еркін университет, Өскемен, Қазақстан

Халық ақындарының шығармашылық өрлеуіне, әсіресе, әлемдік әдебиеттің классикалық үлгісінде дамыған Абай дәстүріндегі жазба әдебиеттің идеялық - көркемдік әсері ұшан теңіз. Абай шығармашылығында Мұхтар Әуезов атап көрсеткен үш арнаның ұштасып, тоғысуынан жаңа түр, жаңа мазмұнға ие болған – жаңа әдеби дәстүр Абайдан соңғы қазақ поэзиясынан мықтап орын алғаны белгілі.

Жалпы дәстүр, оның ішінде поэзиядағы дәстүр дамиды, өзгеріп өседі, жаңғырып жаңарады. Бірақ бұл үшін көбінесе халықтың тіршілігінде, өмірінде, санасында, көркемдік дүниетанымында жаңа бет бұрыс, үрдіс, даму, өзгеше бір жайттар болуы аса қажет. Міне, осы талаптарға сай туындап, жалпы қазақ әдебиетіне келген ұланғайыр әлем, ерекше бір құбылыс – Абай поэзиясы, Абай әлемі, Абай дәстүрі.

Қазақ поэзиясының аспанында жұлдыз болып жарқырап, оның еңсесін биіктетіп, көркін арттыра түскен данышпан Абай мұрасы – кейінгі ұрпақтары үшін мәңгі қымбат қазына. Өзінен бұрынғы халық поэзиясының мөлдір бұлағынан сусындап, шығыс пен батыс ақындарының бағалы сөздерін бойына сіңірген Абай қазақ өлеңін өзіне дейін шықпаған биікке шырқата алды. Сол себепті де қазақ поэзиясында Абайға еліктемеген ақын кемде-кем. Соның алдыңғы легінде халық ақындарының да болғаны аян. Т. Көбдіков, С. Әлімбетов, Н. Баймұратов, Қ. Алтынбаев сынды Абай ауылының немесе, ақын ауылына көршілес ауылдарда туып-өскен бір топ ақындардың поэзиясынан кемеңгер ақын өлеңдерінің ізін анық аңғару қиын емес. Абай поэзиясынан қанып ішіп, жауһар жырларын өзінің ақындық жолында алтын баспалдақ етіп қана қоймай, Абай туралы ел ішіндегі

естелік, әңгімелерді жинап, сол жөнінде ғылыми мақалалар жазып, кейінгі ұрпаққа жеткізуде үлкен еңбек еткен – Тәңірберген Әміренов. Ақынның мұрасы туралы ғылыми пікір айтқан ғалым Қ. Мұхамедханұлы былай дейді: «Айтыс Тәңірбергеннің ақындық өнерінің бір қыры ғана. Тәңірберген – ақындық сапарға домбырамен қатар, қаламын ұстап шыққан ақын. Оның ақындық өнерде үлгі-өнеге алып өскен екі үлкен мектебі бар. Біріншісі – қазақ халқының Ұлы Қазан революциясына шейін ауыр азап кеше жүріп, ғасырлар бойы сақтап келе жатқан рухани мәдениеті, қазақ халқының творчествосының асыл мұралары, еңбекші халықтың бай фольклоры. Екіншісі – әдебиеттегі Абай дәстүрі. Абай мұрасын оқып «Өнер – өнер үшін емес, өнеге үшін» деген қағиданы ұқты. Халық мүддесі үшін еңбек ету ақынның азаматтық борышы. Тәңірберген ақындыққа талпынғанда оның алдында адастырмас Темірқазық – Абай тұлғасы тұрды» [1].

1945 жылы Абайдың 100 жылдық дүбірлі тойында Абайдың ақ ордасына шақырылған ақындар Т. Көбдіков «Абай», С.Әлімбетов «Қазаққа ақын Абай ел ағасы», Н. Баймұратов «Ұлы ақын», Қ. Айнабеков «Кеше өлсе, бүгін тірі», Н. Бекежанов «Ақын Абайға» деген өлеңдерін тарту етеді. Тәңірберген ақынның жұртшылық қошеметіне бөленген «Дана ақын» деген өлеңі осылай дүниеге келген-ді. Бұл туындының шоқтығы қатарлас ақындардың әлгі өлеңдерінен басым түсіп жатқандығын айта кеткен жөн.

Ақынның шығармашылығында Абайға деген аса бір ыстық ықылас табы үнемі сезіліп тұрады. Шымыр шыққан ақынның өлеңіне назар аударайық:

Абай ақыл-ойдың бір кең арнасы,
Алтындай асыл сөздің қазынасы.
Түпсіз терең шегіне көз жетпейтін,
Көк жойқын көркем сөздің дариясы.
Абай сөзі – өлеңнің арда кері,
Жүйткісе бұған бірдей ылди-өрі.
Жаралған жан сезімі өте зерек,
Ақынның ол данышпан кемеңгері [2, 31 б.].

Абайдың ақындық өнердегі сөз саптау даралығын, ұшқыр тілін, жалпы асыл мұрасын шексіз бағалап, дана ақынға деген сүйіспеншілігін паш етеді. Абай туралы айтқанда Тәңірберген ақын ұстазына ұқсап сөйлейді. «Абай сөзі – өлеңнің арда кері», «Абай сөзі – өлеңнің ақиығы», «Абай сөзі – асыл нұр күндей жарық» деген айшықты тіркестер тізбегі ұлы ақын үніне жуық.

Тәңірберген ұлы ақынның ел-жұртына айтқан насихатын нығыздай түседі:

Алты бақан алауыз болма халқым,
Ел болып еңбек істе, алға талпын [2, 31 б.],-
немесе:
Қазағың қалың елің қайта туды,
Сен көксеген білімнің жолын қуды [2, 31 б.],-

деп, кешегі Абай заманындағы қазақ елінің кеңестік қоғамдағы көш ілгері тірлігін өлеңге қосады. Бұл жолдарды оқып отырғанда Тәңірберген ақын Абайды сөзбе-сөз қайталады деген ұғым тумауы керек. Ақынның өлеңіндегі кей өрнекті сол күйінде алып, өз поэзиясына азық етеді, сол арқылы ұлы ақынмен жүзбе-жүз кездесіп, сырласқандай.

Ұлы ойшылдың ақындық қуаты Т.Әміреновтің Абайдың туғанына 125 жыл толуы құрметіне арналған «Кемел ойлы кемеңгер» деген өлеңінен де көрінеді. Жастайынан Абай мұрасын жадына тоқып, жаттап өскендіктен, Абайдың ақындық мұратын үлгі тұта отырып, басқа да ақындарды Абайдан үйренуге шақырды.

Тәңірберген ақынның мұраты – Абайды жырлау, ақынның өрелі ойларын кейінгі ұрпаққа өзіндік өрнекпен ұқтыру. Абай сынды асқақ ақынның ұлы мұратын, ескіліктің шырмауына қарсы аяусыз күрескен табандылығын айта келіп мынадай ой түйеді:

Елірме мансап іздеп, мақтан үшін,
Арқаңа шенді-шекпен жапқаны үшін.
Өз бауырыңа өзінді айдап салып,
Мәз болма жауырыңға қаққаны үшін.
Біреуінді шатаспа бірің жаулап,
Ел шауып, кісі өлтіріп, адамды аулап.
Көзді сатып телмірмей, терінді сат,
Өнер мынау орыстан шыққан қаулап.
Солардан ұялайық біз де арланып,
Адал еңбек істелік ал қарманып.
Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,
Деп шақырды қамығып ол зарланып.
Ол кезде сөзін ұқпай надан қазақ,
Қамаудан ете алмады халқын азат.
Мыңмен жалғыз алысып, арпалысып,
Кеселді кер заманнан тартып азап [3].

Тәңірберген бұл арада арман биігіне Абайша самғау, одан күрескерлікті үйрену қажеттігін дөп басқан. Әміренов Абайдан нені үйренді? Ең алдымен, дәуірдегі күрделі кезеңдегі әлеуметтік жағдайларды қырағы көзімен көре біліп, отты тілімен тура айтуды, жағымсыз іс-әрекеттерді батыл сынауды үйренді.

Абайдың ұстанған мақсатын терең зерделеген озық ойлы Тәңірберген ақын да өз замандастарын еңбек етуге, бірлікке, адамшылық іс-әрекеттерге шақырады. Осылайша кемеңгер ақын ойлары Т. Әміреновтің туындыларында қайта түлеп, өз дәрежесінде жаңғыра жетуін Абай дәстүрінің кезекті бір жетістігі деп қарауға болады.

Ең алдымен Т. Әміренов – Абай поэзиясының қайнарынан қанып ішкен, тағылымын бойына дарыта білген ақын. Оның нағыз биіктен, ақындық асудан көрінуіне Абайдың әсері шексіз.

Ұлы ақынның дәстүрін ұстанған Т.Әміренов Абай поэзиясының тақырыптық және көркемдік ерекшеліктерінен, бағыт-бағдарынан өз талантының қуаты мен қырына қарай үйренді. Ол Абай негізін салған сыншыл реализм әдісімен жазды, соның суреткерлік тәжірибесіне сүйенді және оның реалистік дәстүрлерін молықтыра, тереңдете түсті.

Әдебиеттер

1. Мұхамедханов Қ. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 2005. – Т.1. – 352 б.
2. Әміренов Т. Жұмбақ тас (Өлеңдер). – Алматы, 1967. – 60 б.
3. Әміренов Т. Өмір өткелдері (Өлеңдер). – Алматы, 1985. – 80 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН САУАТТЫ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ

Далаева Н.Т.

*«Оралхан Бөкей атындағы №44 мектеп-лицейі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

Ойлы сөз, жақсы сөйлеу баланың өрісін кеңейтсе, сауатты жазу ынта ықыласы мен мінез құлқының да дәнекері. Сондықтан бұл екеуінің таразысы тең болғанда ғана ұстаз еңбегінің бағы жанады.

А. Байтұрсынов

Оқушыларды сауатты жазуға үйрететін негізгі пән-қазақ тілі. Бала сауатты жазу үшін қазақ тіліндегі грамматикалық ережелерді дұрыс түсініп, күнделікті өмірде қолдана алатын дәрежеге жетуі тиіс. Бастауышта сауаттылықты жете меңгермеген оқушы жоғары сыныптарда оны толықтыра алмайды. Сондықтан оқушының сауатты, таза жазуына әр бір күн сайын толық көңіл бөліп, олардың тіл байлығын арттыруға, назар аударған жөн.

Сауатты жазуға үйрету жұмысы оқумен қатар жүргізіледі, яғни ана тілі пәнімен тікелей байланыста болады. Кітап оқи алмаған оқушының сауатты жаза алмайтыны белгілі. Сауатты әрі әдемі жазуға дағдылануы қаламды дұрыс ұстаудан басталады. Әріпті меңгергеннен кейін сөздерді буынға бөліп оқуға үйрету қажет. Буынды дұрыс меңгерген оқушы сауатты да жаза біледі. Қатесіз жазуды меңгеруде оқушылар әріп пен дыбысты айырып, әр сөзде неше дыбыс, неше әріп бар екенін ажырата біледі. Мысалы: «ата», «домбыра», «асық» сөздеріндегі дауысты, дауыссыз дыбыстарды бірінші әріпті өткен күннен бастап-ақ ажырата білуге, сонымен бірге тақтаға жазылған әрбір әріп, әрбір сөз, сөйлемді дауыстап оқытып, оны іштей қайтала-тып, естеріне сақтап жазуға үйрету керек. Бұл, біріншіден, баланың есту қабілетін жетілдіруге пайдалы болса, екіншіден, сөздің дыбыстық құрамын дұрыс ажыратуға, үшіншіден мәтінді немесе сөйлемдерді сауатты, қатесіз жазуға көмектеседі. Кейде жұмыстың түрін өзгертуге суреттер іліп, соның аттарын өздеріне жаздырып, жазған сөздерін, сөйлемдерін өздеріне, қатар отырған қасындағы балаға тексертемін. Қате жіберген оқушы қатесін жолдасының түзеткеніне намыстанып, сауатты жазуға талапынады. Бұл тәсілдің тиімділігі олар бір-бірінен көшірмейтін болады.

Мұғалімнің шеберлігіне қарай сабақтың көптеген түрлерін өткізуге болады. Мәтінмен жұмыс жасау барысында сауаттылық мәселелерін де қатар жүргізіп отыру керек. Сауатты жазу дағдысын жүйелі түрде дамыту үшін түрлі жазба жұмыстардың маңызы зор. Сол себептен, оқушылардың білім сапасын жақсартуда, ой-өрісін кеңейтуде, алған білімдеріндегі кейбір олқылықтарды жойып, бұрын өткен материалдарды бір жүйеге түсіру үшін диктанттарды пайдалану өте тиімді. Диктант қай сыныпта болмасын, неғұрлым жиі алынса, оқушылардың сауаты соғұрлым табысты болмақ.

Диктанттар мына түрде болады: әріп, буын, сөз, сөздік, ескерту, шығармашылық, көру, өздік, суретті, терме, графикалық, есту, бақылау диктанттары. Мақсатына қарай оларды өткізудің де тәсілдері түрлі-түрлі. Оқушыны қатесіз жазуға үйрету үшін мұғалім олардың жіберген қателерін дер кезінде көріп, онымен нақты, тиянақты жұмыс

істеуі тиіс. Дұрыс сауатты жазуға төселдіру үлкен шеберлікті қажет етеді.

Оқушыларды сауатты жазуға «Әліппені» оқытудың алғашқы кездерінен үйрету керек, ол үшін графикалық диктант жүргізген жөн. Мақсатына қарай оларды өткізудің тәсілдері түрлі-түрлі. Графикалық диктантты сөйлемдегі сөздердің байланысын сызба арқылы көрсету, керісінше берілген сызба бойынша сөйлем құрау сияқты түрлі нұсқада жүргізуге болады. Сонымен, графикалық диктант уақытты аз алады, ауызша практикалық жолмен көп ережені түсіндіруге мүмкіндік береді.

Әріп диктанты бірінші сыныпта алғашқы әріптерді үйренгеннен кейін жүргізіледі. Ол дыбыс таңбасының баспа түрінен жазба түріне аударып жазуға үйрету, дауысты дауыссыз дыбыстарды ажырата білуге дағдыландыру және көркем жазуын қалыптастыру үшін қолданылады. Мысалы, әріптер салынған қалта ішінен оқушы кез-келген әріпті алады, магнит тақтаға іледі, дауысты, дауыссызын ажыратады. Ол әріпті баспа түрінен жазба түріне айналдырып жазады. Әріп диктантын мына түрде де алуға болады: мысалы: сырға (5), асқабақ (7), құс (3) және т.б.

Суретті диктант. Бұл диктантты түрлендіріп өткізуге болады. Мысалы, суреттегі заттың атын ататып, ондағы сөзде неше дыбыс болса, сонша тор көз сыздыру. Немесе суреттегі заттарды атап, дауысты, дауыссыз дыбыстарды көк не қызыл дөңгелекпен белгілеу, суреттегі заттарды буынға бөлгізіп жаздыру.

Сөздік диктанты. Әріп емлесін өту кезінде белгілі бір сөздердің жазылуын есте сақтау үшін пайдаланылады. Сөздік диктанты өтіліп отырған тақырыпқа байланысты жүргізіледі. Бұл диктант түрін күнде сабақ алдында жаздырып алуға болады. Мысалы, қарындаш, жүзім, көгершін, құлын т.б. Сөздік диктантын күрделендіріп алуға да болады. Бірнеше сөздер жаздырып, осы берілген сөздердің жұрнақ, жалғауын сызба арқылы ажыратып шығады. Бұл жерде сөздік диктанты графикалық диктантпен байланысып тұр.

Буын диктанты. Сауатты жазуға үйрету, қате жазудан сақтандыру, сөзді буындап оқуға оны жаттап алуға көмектесу, сөздерді тасымалдай білуге үйрету сияқты жұмыс түрлерін қамтиды. Аула (2), саңырауқұлақ (5), аққала (3).

Есту диктанты. Күз келді (2), күн суыта бастады (3), жапырақтар сарғайып жерге түсті (4).

Шығармашылық диктанты. Үйрету диктанттар ішінде мазмұн, құрылым, әдіс-тәсіл жағынан ең күрделісі, оқушылардың ойлау қабілетін, сөздік қорын білім деңгейімен өздігінен жұмыс істеудегі

шеберліктерін арттыру көрсеткіші. Бұл диктанттың көп нүктенің орнына тиісті әріптерді қою, сөздерді дұрыс орналастыру арқылы сөйлем құрау, басы жазылған мәтінді аяқтау сияқты басқа диктанттарға ұқсамайтын өзгешеліктер болады. Мысалы:

1. Ауамен, біз, дем, аламыз.
2. Ауа, денсаулыққа, таза, пайдалы, өте.
3. Үйдің, таза, ауасын, әр уақытта, сақтаңдар
4. Жиі, терезені, тұрыңдар, ашып

Бұл жерде сөзді дұрыс орналастыру арқылы сөйлем құрап жазу керек.

Терме диктант. Бұл диктант түрі белгілі бір ережені оқушылардың қалай меңгергенін байқау үшін сабақ үстінде жүргізіледі. Мұғалім диктант мәтінін оқыр алдында қандай ережеге көңіл аудару керек екендігін ескертеді. Оқушылар мұғалім оқып тұрған мәтіннен әркім өзіне берілген тапсырмаға лайықты сөздермен сөз тіркестерін немесе сөйлемдерді теріп жазады. Мысалы, оқушыларды үш топқа бөліп, деңгейлеп тапсырма беру.

I топ: заттың қимылын білдіретін сөздерді теріп жазу.

II топ: тасымалдауға болмайтын сөздерді теріп жазу.

III топ: жіктелген сөздерді теріп жазу.

Өздік диктанты. Оқушылар өтілген материалдарға байланысты әріптер мен буындарды, сөзбен сөз тіркестерін және жекелеген сөйлемдер мен жаттап алған өлең, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтелдерді естеріне түсіріп, ойлана отырып өз бетінше жазады. Диктанттың бұл түрінің өткенді қайталап, тіл ұстартуда маңызы зор. Мұғалім өздік диктантын қай күні болатынын, нені қайталап келу керектігін оқушыларға алдын-ала ескертіп қояды. Мысалы, көп нүктенің орнына қимылды білдіретін сөздерді жаздыру.

Көру диктанты немесе есте сақтау диктанты. Мұғалімдер тәжірибесінде өте пайдалы, диктантқа үйрететін жұмыстардың ең бастысы болып есептеледі. Бұл диктант түрі оқушылардың көру, есту, есте сақтау, затты тану сияқты қабілеттерін дамыту мақсатында жүргізіледі. Көру диктанты үшін әріп, буын, жеке сөздер мен сөз тіркестері және шағын мәтіндер, жұмбақтар, мақалдар, жаттауға берілген өлеңдерді алуға болады. Диктант мәтіндері үзілісте тақтаға немесе үлкен қағазға жазылып қойылады. Оларды оқушылардың екі-үш рет оқып шығуына, көріп жадында сақталуына 1-2 минут уақыт беріледі. Сондан кейін мұғалім оны жауып қояды. Оқушылар тақтадан мәтінді есіне түсіріп, дәптерге жазады.

Бақылау диктанты. Бұрын өтілген материалдарды оқушылар қандай дәрежеде меңгергенін және сауаттылық деңгейінің қандай еке-

нінің анықтау мақсатымен жүргізіледі. Бұл диктант белгілі бір та-
рауды оқып бітіргеннен кейін өткізіледі. Ол төмендегіше жүргізіледі:

- диктант тақырыбы тақтаға жазылады да, алғашқы сөйлемнің
бірінші сөзі жаңа жолдан басталатыны ескертіледі.

- диктант мәтінінде кездесетін жазылуы қиын немесе ережелері
өтілмеген сөздерді мұғалім үзілісте тақтаға жазып қояды.

- диктант мәтінін мұғалім екі рет дауыстап оқып, жазылуы қиын
сөздерді тақтадан қарап алуын ескертеді.

- егер диктант мәтіні жеке сөздермен, сөз тіркестерінен немесе
байланысты сөздерден құралған болса, мұндай мәтіндердің әрбір сөзі
мен сөйлемін мұғалім 3 рет қана қайталап оқиды. Мұғалім оқу-
шылардың түгелдей жазып отырғанан қадағалап, ең баяу жазатын
оқушы бітісімен келесі сөйлемді оқиды.

- оқушылар түгел жазып болғаннан кейін, мұғалім мәтінді бастан
аяқ тағы бір рет оқиды. Осы кезде оқушылар өз жазғандарын
мұғалімге ілесе отырып тексереді. Қатесі болса түзетеді.

Диктант жұмыстарының барлық түрін магнитофон арқылы да
жүргізуге болады. Магнитофон арқылы жүргізілген диктантта оқушы-
лардың зейіні еститін сөзге ғана аударылады.

Әр сабақ нәтижелі өту үшін оның әдістемесін жетілдіре түсу –
бүгінгі күннің кезек күттірмейтін маңызды мәселесі. Бастауыш сы-
ныптарда оқушылардың жазбаша тілін дамытуда, сөздерді байланыс-
тырып сөйлем құрастыруда алуан түрлі жазба жұмыстары әсіресе
диктант, мазмұндама мен шығарма жазу үлкен жауапкершілікті, көп
ізденуді, шеберлікті талап етеді.

Әдебиеттер

1. Базарбекова Р. Ж. Қазақ тілінен мәтін тақырыбын дамыта оқытуға
арналған дидактикалық материалдар. – Алматы, 2009.
2. «Бастауыш мектеп» журналы. 2014. № 4
3. «Бастауыш сынып әдістемесі» журналы. 2013. № 5,6
4. Әбіқаев А. Қазақ тілін оқыту әдістері. – Алматы, 2012.
5. Айдаров Т. Қазақ тілінің лексикалық ерекшеліктері. – Алматы,
2008.

КӨПТІЛДІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ӘДІСТЕМЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

Қонарбаева Г.Г.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Тілдің адам өміріндегі ең шешуші роль атқаратыны әркімге де түсінікті. Ол танудың, түсінудің, дамудың құралы.

Көп тіл білу біздің мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады.

Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде өскелең ұрпақтың, жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр.

Президентіміз Н. Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында:

«Қазақстан халқы бүкіл әлемде үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» - деген болатын.

«Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа саналы, мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру бүгінгі күннің талабы. Біздің қазіргі кездегі мақсатымыз - өмірден өз орнын таңдай алатын, өзара қарым – қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті күзіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру.

Көптілділік – заман талабы. Бір халықтың мәдениетін басқаларымен салыстыру арқылы ғана, әлем суретін әр алуан әрі тұтас көруге мүмкіндік беретін ұлттық мәдениеттің барлық ерекшеліктерін және құндылықтарын сезінуге болады.

Көптілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемнің ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілік.

Қазақстанда тілдердің үштұғырлығы жобасы жүзеге асырыла бастады. Осы жоба аясында қазақ, орыс және ағылшын тілдерін үйренуге жағдайлар жасалуда. Осы бағытта балабақшалар, мектептер, ЖОО - дары өз үлесін қосуда. Жас өскіннің өз болмысын тануға ұмтылысына көмектесіп, тереңде жатқан талап - тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін рухани күш беру - бүгінгі мұғалімнің басты мақсаты.

Бұл мақсаттың орындалуы үшін оқыту мазмұнының жаңартылуы, әдіс -тәсілдердің озығы өмірге келуі, ол тәсілдер әрбір оқушының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтын болып ұйымдастырылуы қажет.

Оқытудың жаңа инновациялық әдістері – жалпы мұғалім қауымын оның жаңа технологиясын өздігінен іздеуге итермелейді. «Инновация» деген ұғым латын тілінде - жаңарту, жаңалық, өзгеріс деген түсінікті білдіреді. Оның мәні - білім беруге және өздігінен білім алуға негізделген қабілеттерді дамыту.

Инновация – оқу тәрбие процесінің ағымы мен нәтижесін жақсартуда педагогикалық жүйедегі өзгеріс. Оқыту мен тәрбиедегі жаңа технология – инновациялық идеяларды үнемі енгізу, жаңарту нысаны болып табылады.

Оқыту технологиясы – белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың жаңа мазмұнын жүзеге асыру тәсілі.

Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс - тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Қазіргі кезде оқушыларға ағылшын тілін оқытудың әртүрлі деңгейлеріне сәйкес оқытудың жаңа технологияларын, ақпараттық және компьютерлік жүйелер арқылы ізденіс жұмыстарын жандандыра түсудің барлық мүмкіндіктері жасалған. Шетел тілін оқытуда лингвфондық құрал-жабдықтар аудио, видео кешені – оқушылардың ауызша және жазбаша аударудағы білім жетілдіру, сөздік қорын қосымша жаңа сөздермен байыту, толықтыру, ой - өрісін дамыту мақсатында қолданылады. Сондай-ақ оқыту процесінде мультимедия бағдарламасының көмегімен, ғаламтордан алынған әлемдік жағдайлар, педагогикалық технологиялардың түрлі әдіс-тәсілдері, коммуникативтік бағыттағы оқыту элементтері қолданылады. Тілге байланысты оқу процесінде жүйелі жетілдіру жұмыстары жүргізіліп отырады, атап айтсақ ашық сабақтар, пікір - сайыстар, семинар, дөңгелек үстелдер, конференциялар, практикалық сабақтар, кездесулер, өзара сабаққа қатынасып талдау, оқушылардың зерттеу жұмыстарымен айналысулары, сонымен қатар олардың жеке ізденіс жұмыстарына басшылық ету. Оқу жұмысын жарыстық - бәсекелік (регата, турнир, конкурс, көптілділік олимпиада, пән апталықтары) түрінде

ұйымдастырудың да тиімді екені сөзсіз.

Қазіргі таңда көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық – коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады. Ағылшын тілі сабақтарын ақпараттық технологияларды қолдана отырып жүргізу оқушының басқа тілді үйрене алмаймын деген күдігін сейілтп, тілді үйренуге ынтасын арттырады. Оқу – тәрбие процесінде мынадай мүмкіндіктерге жеткізеді:

1. Оқу – тәрбие ісінің қарқыны жоғарылайды.
2. Оқытудың сапасы артады.
3. Оқушылардың дүниетанымы кеңейеді.
4. Оқушылардың пәнге қызығушылығын, білімге құштарлығын арттырады.

Сонымен қатар қолданылып жүрген электронды оқулықтардың да мүмкіншіліктері аса зор. Бұл оқулықтардың көмегімен:

1. Оқушылардың пәнге қызығушылықтары артады.
2. Деңгейлік тапсырмалар орындауға мүмкіншіліктері зор болады.
3. Тестік тапсырмалар орындайды.
4. Алған білімдерін өздері тексереді.
5. Ойлау қабілеттері дамытылады.
6. Білім, білік дағдылары қалыптасады.
7. Анықтамалық ақпараттар алады.

Ағылшын тілі мұғалімдері қызметінің түпкі нәтижесі оқушылардың ойлау, сөйлеу, жазу, пікірлесу қабілеттерін дамыту, сондықтан осы мәселені шешу мақсатында оқытудың жобалау технологиясын қолдану өте тиімді. Бұл технологиямен жұмыс атқарудың маңыздылығы проблемалық ситуациялар туғызуда. Проблемалық ситуациялар сабақты қызықты өткізуге, оқушылардың қисынды ойлау қабілеттерін, өз беттерімен жұмыс атқару дағдыларын дамытуға да пайдасын тигізеді. Тапсырмаларды іріктеген кезде сабақтың тақырыбы, мақсаты, оқушылардың жеке бас ерекшеліктері, қабілеттері де ескеріледі. Бастапқыда жеңіл, кейін біртіндеп берілген күрделі ситуациялық тапсырмаларды орындау барысында олар түрлі жағдайларды салыстыру, қорытынды жасау процестерінен өтеді.

Ағылшын тілін оқытудағы тиімді технологияның бірі сын тұрғысынан ойлауды (СТО) дамыту бағдарламасы. СТО–ның әдіс – тәсілдері оқушыларды ізденімпаздыққа баулиды, бір–бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге көмектесетін бағдарлама. Басқа бағдарламалардан ерекшелігі оқушының қызығушылығын арттыра отырып, қиялын дамыту үшін «менің ойымша» деген жауапқа дағдыландыру, әртүрлі

жауапқа бірдей қарау, жақсысын мадақтап, нашарын сынамау. Осы кезде ғана оқушы ойы шыңдалып белгілі бір жетістіктерге жетеді.

СТО бағдарламасы арқылы сапалы білім берумен қатар, болашақ жастарды рухани адамгершілікке тәрбиелей отырып, әр оқушының жүрегіне жол табуына, ішкі сезімін толғанысқа түсіруге, танымдық өрісін кеңейтуге болады.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын және белсенділігін арттыруға мүмкіндік жасайтын амалдарды «интерактивті» деп атайды.

Интерактивті әдіспен оқытудың басты мақсаты – оқушыларды өз бетінше ой қорытып, жауап табуға үйретеді, яғни интерактивті тапсырманы орындау, процесті басқару және ойлау тәжірибесін дамытып, сол тәжірибелерге бағытталуы болып табылады. Бұл міндеттерді оқытудың ойын әдістерінің көмегімен шешуге болады. Ойын арқылы ұстаз қойған мақсаттарына жетеді.

Ойынға қатысушы оқушылар мұғалімдермен өзара қарым-қатынастарын көтереді, әрі өздерінің қабілеттерін тексеруге мүмкіндік тудырады, сонымен қатар ұйымдастыру қабілеттерін арта отырып сабақ кезінде қуаныш сезімін оятады. Оқу үрдісінде тиімді ойын түрлері: рольдік ойындар, іскерлік ойындар, интеллектуалдық ойындар, дидактикалық ойындар, лингвистикалық ойындар – кроссвордтар, анаграммалар, жұптық, топтық ойындар – бинго т.б.

Қорыта айтатын болсақ, көптілділік заман талабына айналып отырған кезеңде ана тілімізді ардақтай отырып, өзге тілдерді білгеніміз әлемдік мәдениетке, өркениетке, білім кеңістігіне еркін кірігіп, болашақта дамыған елдердің қатарына енуімізге, жаһандану үрдісінде өмірдің барлық жағынан бәсекелестікке төтеп беруге мүмкіншілігімізді арттырады. Көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетелдік әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой – пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Тілдер туралы» Заңы
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
3. Мектептегі шет тілі. Республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал № 4 (22), 2006
4. Мектептегі шет тілі. Республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал № 2 (44), 2010

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘДІСТЕМЕЛЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ БОЙЫНША ІС-ӘРЕКЕТІ

Нұрғалиева А.Е

Талапты орта мектебі, Талдықорған, Қазақстан

XXI ғасыр - әлемдік өркениетті елдер кеңістігіне енуді көздеген, ақпарат пен ғылым-білімнің дамыған ғасыры. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Бәсекеге қабілетті халық үшін», «бәсекеге қабілетті экономика үшін» - деген Жолдауында атап көрсетілгендей: «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдың бірі» - деген [1].

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында жеке тұлғаны қалыптастырудағы білім берудің мақсаты мен оның тәсілдерін жетілдіру міндеті айқын көрсетілген. Атап айтқанда, онда «Орта білім берудің мақсаты – жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін - өзі іске асыруға, өзін - өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру» делінген [2]. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Жолдауында елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек», -деп айтылғандай, функционалдық сауаттылыққа аса назар аударылуда.

Осы орайда Қазақстан Республикасының Білім беру заңында бастауыш білім беру туралы: «Бастауыш білім беру – баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын, негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кеңінен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениеті мен дағдыларын дамытуға бағытталған», -деп басты ұстанымдарды атап көрсетеді [2].

Әлемдік білім кеңістігіне енуді көздеген заман мұғалімдер қауымынан озық технологиялардан ізденіп, іс-тәжірибеге енгізу, инновациялық технологияларды тиімді қолдану, әдіс-тәсілдерін енгізу сынды жаңа талаптар қойып отыр. Дәстүрлі білім парадигмасы өзгерді, озық технологияларды енгізуге жан-жақты жол ашылды.

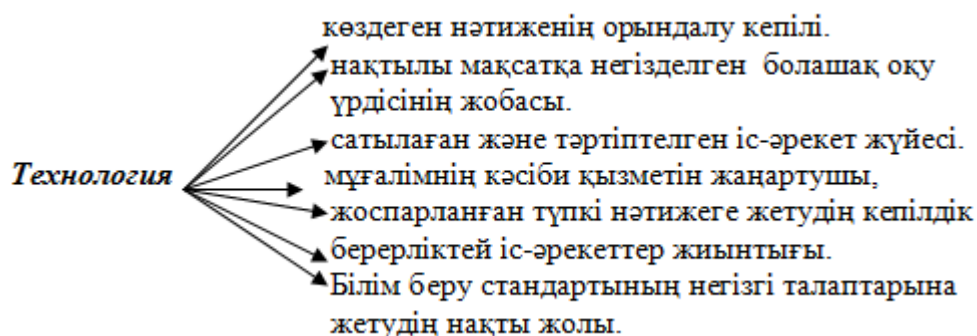
Мемлекеттік құжаттар, ғалымдар еңбегіне сүйене отырып, бүгінгі білім беру үрдісінің алдындағы басты мақсаттар мен міндеттерді

төмендегідей тұжырымдауға болады:

- білімді жеке тұлғаға қарай бағыттап беру;
- дарын көзін ашу. Оқушылардың дарыны, қабілеттерін дамыту;
- оқушыға субъект ретінде қарым-қатынас жасай отырып, оны жан-жақты жетілдіру;
- оның «Мен» менталитетін қалыптастыру;
- оқушылардың ішкі мүмкіндіктерін тани білу, сыртқа шығуына түрткі жасау;
- оқушының өзін-өзі тануы мен өзін-өзі танытуына ықпал ету, жағдай туғызу;
- барлық жағынан олардың когнитивтік іс-әрекетін белсендіре отырып, білімді өз ізденісі, өз еңбектері арқылы алуды ұйымдастыру;
- терең білімді, тәрбиелі, рухани бай, ұлтжанды, халқының үлгі әдет-салтын құрметтеуші жеке тұлға қалыптастыру;
- туған тілін терең меңгерген, тілі дамыған, сондай-ақ шет ел тілдерін де игерген жан-жақты білімді өнерпаз тәрбиелейді [3].

Қазіргі кезде педагогика сөз қорына “педагогикалық технология” ұғымы кіріп отыр. Ол туралы зерттеулер де көп.

Латын тілінен аударғанда «жаңадан бастау», «жаңарту», «өзгерту» деген мағынаны білдіретін педагогикалық инновацияны? басты белгілерін былай тұжырымдауға болады [3]:

Дәстүрлі жүйені модернизациялау бағытында технологияларды мына топтарға бөлуге болады:

1. Педагогикалық қатынастарды адамгершілік және демократизациялау негізіндегі педагогикалық технологиялар (ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру технологиясы және т.б.).
2. Оқушылар қызметін белсенділету және қарқындату негізіндегі педагогикалық технологиялар (ойындар технологиясы, проблемалар оқыту, Шаталов, Пассов ж. т.б.).
3. Оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру және басқару негізіндегі педагогикалық технологиялар (саралап оқыту технологиялары: Фир-

сов, Гузик, ұжымдық оқыту әдісі: Ривин, Дьяченко., жекелеп оқыту технологиясы, топтап оқыту ж. т.б.).

4. Оқыту материалын жетілдіру және қайта құру негізіндегі педагогикалық технологиялар.

5. Оқушының табиғи дамуына сүйене отырып, халық педагогикасы әдістерін қолданған технологиялар.

6. Балама технологиялар, авторлық мектептер.

Бұл технологиялардың қай-қайсысында болмасын, мұғалімнің бүгінгі заман талабынан туындап отырған басты талаптардың бірі оқушыны шығармашылық жұмыстарға баулуды ұстаным етеді.

Шығармашылық жұмыстардың ерекшелігі, айырмашылығы туралы ғалым Жанабілованың еңбегінде:

Дәстүрлі оқытуда		Технологиялық оқытуда	
Мұғалім іс-әрекеті	Оқушы іс-әрекеті	Оқушы іс-әрекеті	Мұғалім іс-әрекеті
Жалпыға бағытталған тапсырмалар Тапсырманы ұсынушы, орындалуын талап етуші. Тексеруші, бақылаушы, бағалаушы, қорытындылаушы.	Тапсырмаларды қабылдаушы, орындаушы. Мұғалім басшылығына сүйенген, белсенсіз объект. Тыңдаушы, келісуші, қайталаушы.	Оқушы – оқыту субъектісі Мақсатқа дербес іс-әрекетімен жетуші белсенді субъект. -өзін-өзі және бір-бірін оқытушы. -Өнерпаз, жасампаз еңбектің иесі. -Өз ізденісімен табысқа жетуші шығармашылық тұлға.	Жеке тұлғаға қарай бағытталған тапсырмалар ұсынушы, нақты мақсат қоюшы. Бағыт-бағдар беруші, мақсатқа жету жолдарына кеңес беруші. Оқушының жетістігін құптаушы, ынталандырушы, жаңа мақсаттарға жетелеуші.

Шығармашылыққа қалыптастыру идеясы В.И. Загвязинский, В.А Кан-Калик, А.И. Кочетов, Н.В. Кузмина, З.С. Левчук, М.Р. Львова, В.И. Щербина т.б. ғалымдардың еңбектерінде кенінен қарастырылған.

Ғалымдар педагогикалық шығармашылық төмендегідей кезеңдерден тұратынын анықтаған:

- педагогикалық ойдың пайда болуы;
- түпкі ойды талдау;
- педагогикалық ойды әрекетке айналдыру;
- шығармашылықтың нәтижесін талдап бағалау (В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров);
- жаңалықты көру;
- педагогикалық өнертапқыштық құрастыру үлгілеу;

- жетілдіру (Д.Б. Богоявленская).

Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда негізінен дамыта оқыту технологиясы басшылыққа алынады. Себебі қазіргі оқулықтар дамыта оқыту технологиясы негізінде жазылған. Сондықтан әрбір бастауыш сынып мұғалімі «Дамыта оқыту» технологиясындағы сабақтың құрылымын, әдіснамалық негіздерін толық меңгеріп, өз іс-тәжірибесінде шығармашылықпен қолдана білуі тиіс [2].

Дамыта оқыту жүйесіндегі сабақтар типологиясы:

1. Педагогикадағы түсіндірмелі -иллюстративті әдісті алмастырады. Бұл әдіс тұлға дамуымен тығыз байланыста.
2. Дамытудың барлық заңдылықтарын ескереді, жеке бастың өзіндік деңгейі мен ерекшелігін сәйкестендіреді.
3. Бала іс - әрекеттің толыққанды субъектісі болып табылады.
4. Бала қоршаған ортамен өзара қатынасқа түсетін дербес субъект рөлі беріледі.
5. Тұлғаның барлық қасиетін тұтас дамытуға негізделген.
- 6 Баланың жақын даму аймағында жүзеге асады [4].

Дамыта оқыту технологиясының нәтижелері:

1. Түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
2. Оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;
3. Олардың әрқайсысының деңгейін анықтауға болады;
4. Оқушылардың көбін бағалауға мүмкіндік бар;
5. Оқушыларды ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді;
6. Оқушылардың қабілеттері, сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады;
7. Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастырады.

Өз іс-тәжірибемізде дамыта оқыту, проблемалап оқыту, ұжымдық оқыту, ойын технологиясы, жобалап оқыту технологиясы, СТО элементтерін қолдану, АКТ-ні тиімді қолданып келеміз.

Сабақта қолданылатын әдістер: іздендіру, зерттеу әдісі, ұжымдық оқыту әдісі, миға шабуыл, рөлдік ойындар, ой толғау әдісі, аннотациялық талдау, диалогтік әдіс, салыстыру әдісі т.б.

Өз іс-тәжірибемізде заман талабына сай АКТ-ны тиімді қолданып келеміз. «Бүгінгі күні ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана білу қабілеті қоғамның әрбір мүшесі үшін қажетті оқу, жазу біліктерімен тепе-тең саналуда» [5], - деп атап көрсетілгендей, қоғамға қарыштай енген ақпараттық технологияның білім

сапасын арттырудағы маңызы зор. Қазіргі заман талабына сай қоғамдағы білім беру ордалары әлемдік білім беру кеңістігіне енуді, білім жүйесін ақпараттандыруды мақсат ете отырып, төмендегідей міндеттерді қойып отыр:

- білім сапасын арттыру;
- әлемдік білім беру кеңістігіне ену;
- орта білімді ақпараттандыру;
- интернет жүйесін пайдалану;
- электрондық оқулықтар;
- қашықтықтан басқару.

АКТ-ның тиімділігі, нәтижесі:

- оқушылардың ізденушілік, шығармашылық қабілеттеріне;
- білімді өз ізденістері арқылы алуға;
- қосымша ақпараттармен жұмыс жасауға;
- уақыттарын үнемді пайдалануға;
- дәлелдеу, модельдеу, ойлауларына;
- пәнге деген қызығушылықтарына;
- білім сапасының артуына негіз болды.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» Президенттің Қазақстан халқына жолдауы.
2. 12 жылдық оқыту мәселелері. Қазақстан Республикасында жалпы орта білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары. - Астана, 2006
3. Жанабілова А.К. Тіл дамыту жұмыстарының инновациялық технологиясы. - Өскемен, 2008.
4. Баймұханов Б. Оқытудың жаңа технологияларының негізгі ерекшеліктері «Бастауыш мектеп» - 2000. -№8,9. – 3-6 бет.
5. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. - Астана, 2006.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СУБЪЕКТІЛІГІН ДАМУЫ БОЙЫНША БІЛІМ ҮРДІСІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Насилова З.Е.

*«А. Байтұрсынов атындағы № 20 орта мектебі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі - оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар және инновациялық интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Инновациялық оқыту технологиясын меңгеру үшін педагогикалық аса зор тәжірибені жұмылдыру қажет. Бұл өз қызметіне шығармашылықпен қарайтын, жеке басының белгілі іскерлік қасиеті бар адамды қажет ететін жұмыс. Шындығында да әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады.

Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу - әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Бастауыш сыныпта оқытудың негізгі міндеті-баланың жеке басының жан-жақты қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау мен дамыту, білімдерін ашу, дұрыс түсінік қалыптастыру.

«Бастауыш сынып оқушыларының субъектілігін дамытуда білім үрдісінің технологиясын жетілдіру» атты тақырып бойынша жұмыс істеймін. Білім беру үрдісінің субъектілері таным, іс-әрекет, өмір субъектілеріне тән жалпы қасиеттеріне де, сондай-ақ олардың ерекшеліктері айқындалатын және олар үшін ерекше білім беру үрдісінің субъектілеріне тән қасиеттерімен сипатталады. Оқыту үрдісінің басты субъектісі – оқушылар. Мұғалім – оқушылардың таным іс-әрекеттерін ұйымдастырып, оған басқарушы болады. «Жеке тұлға» ұғымы өте терең. Басқа жекелей қасиеттерімен бірге жеке тұлға - танымдылығы, шығармашылық мүмкіншілігі мен қасиеттерінің жиынтығы.

Мен өз іс-тәжірибемде «Сын Тұрғыдан Ойлау» технологиясын қолданамын. Себебі аталмыш технология әдістері оқушы санасына білімді жүйелі түрде меңгеруіне және қабілет деңгейлерін дамытуда өз бетімен жұмыс істеуге, қорытындылар жасауға, өзін-өзі, өзгені де бағалай білуге үйретеді.

Осы технологияның тиімділігі, мұнда оқушы білімді жеке-жеке тараулар бойынша емес, біртұтас тақырып түрінде жүйеленген білім алады. Өзін-өзі дамытуға, бірін-бірі оқытуға, кітаппен жұмыс істеуге үйренеді, қосымша әдебиетпен білім алуға, топ арқылы балалармен жүйелі жұмыс істеуге мүмкіндік туады.

Мен қолданатын сабақтың жаңа түрлері де сабақтың мазмұнына, мақсатына, жүру барысына қарай интерактивті сабақтар, интеллектуалды ойын, тест әдісімен өткізіп келемін. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы оқушының оқу, білім алу процесінде жан-жақты дамуын оқытудың басты мақсаты ретінде қабылдайды. Осы технологияны қолдану нәтижесінде оқушылардың білім сапасы төмендегідей болды. 2013-2014 оқу жылындағы 2 «б» сынып оқушыларының білім сапасының көрсеткіші. I тоқсан – 62%, II тоқсан – 65%, III тоқсан – 70%, IV тоқсан – 74%.

Тәжірибеде интерактивті тақтамен жұмыс жүргізуді жиі қолдану қажет. Егер интерактивті тақта интернет жүйесіне қосылса, жаңа сабақты бекітуде және сабақ үстінде тақырып бойынша көптеген жаңа ақпараттар алуға да болады.

Оқушыға белгілі бір дәрежеде білім беру мен қатар оқуға, үйренуге деген ынтасын арттыру әр ұстаздың міндеті. Сабақ барысында шәкірттің білімге құштарлығын арттыру, еңбек етуге баулу, жалпы оқушы бойында жауапкершілік сезімін қалыптастыру оқытушыға қойылатын басты талап. Осы талапты шешуде электронды оқытудың пайдасы зор.

Өз тәжірибемде бастауыш сынып оқушыларының шығарма-

шылық қабілеттерін, сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытуда СТО жобасының көптеген стратегияларын қолданамын:

- Тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау, арнаулы бір тақырыпқа пікірталас тудыру /ой қозғау, «инсерт» кестесі/

- Берілген тапсырманы түрлендіру бағыттағы жұмыс / эссе, шығарма, сауаттылықты ашатын хаттар т.б. стратегиялар/

- әңгіменің ұқсастығын салыстыру, бөліктерге бөлу, ат қойғызу, мәтіндегі ұқсастық пен айырмашылықты табуға /Венн диаграммасы, аялдамамен оқу стратегиясы/

- Қиялдау арқылы сүрет салғызу /сүрет салу стратегиясы/

- Кейіпкерге мінездеме беру өз ойын жазғызу /авторға, кейіпкерге хат жазу стратегиясы /

- Шығармада екі кейіпкердің қарама – қарсы элементтерін сипаттау /қарама-қайшы элементтер стратегиясы/

- Өлең шумақтарын құрастыру / 5 жолды өлең, Рафт стратегиясы/ Ал сабақтан тыс уақытта оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатымен келесі жұмыстар жүргіземін:

- Мұражайға апару;

- Әр-түрлі кездесудер өткізу;

- Әр-түрлі тақырыптарда сайыс, пікірталас өткізіп, алған әсерлері бойынша шығарма жазғызу;

- Балаларға арналған журнал-газеттерге жаздырып, оны сабақ кезінде үнемі пайдалануға мүмкіндік беру;

- Әрбір оқылып отырған шығармалардың авторлары туралы толық мағлұмат жинату, реферат жазғызу.

Оқушылардың шығармашылығын, ізденімпаздығын қалыптастыруда сыныптан тыс, жеке, ұжымдық жұмыстар ұйымдастыруда шығармашылық, пәндік апталықтар мен пәндік үйірмелер мен факультативтік сабақтардың маңызы зор. Осындай жұмысты үнемі жүргізу оқушыларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы қабілет көзін ашып, тілін байытуға, қиялын ұштауға, өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді. Қорыта айтқанда, оқушының шығармашылық қабілеті практикалық әрекеттері, іздемпаздығы арқылы дамиды. Оқушылардың шығармашылық қабілетінің дамуын ұқыпты қадағалап, тәжірибе негізінде жинақтап, өсу динамикасын бақылап, зерттеуге бастауыш сынып мұғалімдеріне мектеп психо-логының көмегі көп тиеді. Психологпен диагностика жүргізіліп мониторинг жасалынып қорытынды шығарылады. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту проблемасын ұқыпты қадағалау, оқу процессінің тиімді болуында қандай көрініс табады? Жалпы үлгерім, яғни олардың шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталған жұмыстар

білім сапасына әсер етеді. Бастауыш сыныпта оқушы-лардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясының маңыздылығы, пайдасы зор екеніне көзім жетті.

Қазіргі уақытта білімді, қабілетті, әдепті, іскер, мейірімді мұғалім ғана оқушысына жақсы қасиеттерді сіңіре отырып, сапалы білім бере алады.

Ол үшін оқыту мен білім берудегі жаңалықтарды жылдам қабылдап, оларды практикада қолдануда үлкен белсенділік таныту- әрбір мұғалімнің міндеті.

Қорыта келгенде,білім беру үрдісінің субъектісін дамыту – оқушының білім сапасын арттыру болғандықтан, сабақ жүргізетін кез-келген мұғалім сабақ өткізудің ең тиімді, ең қызықты, ең қажетті,ең тартымды, ең өзекті үрдісін таңдап алу қажет. Мұндай үрдіс оқушының білім сапасын арттырып қана қоймайды, оның білімге деген біліктілігін арттырып, ізденімпаздылық пен шығармашылыққа деген іскерлік пен дағдыларын қалыптастырады,білім кеңістігіне жол ашады.

Оқытудың озық технологиясын меңгеру оқытушының кәсіптік шеберлігіне байланысты. Бұл әрбір ұстазды ойландырып, жаңаша жұмыс істеуге,жаңа ізденістерге жетелейді. Осы орайда Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру үйреншікті жәй ғана емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер», - деп тұжырым жасайды. Сондықтан оқытушы өз пәніне психологиялық тұрғыдан қарап, әдістемелік шеберлікпен келу керек. Сабақ барысында интерактивті технологияларды қолдану оқытушы жұмысын өнімді, нәтижелі, ал оқушылардың білім алу әрекетін мәнді, қызықты, пайдалы етеді.

Әдебиеттер

1. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі - сапалы білім. // Қазақстан мектебі, №4, 2010.
2. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – Алматы, 2012
3. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. - Алматы, 2012.
4. Нағымжанова Қ.М. Инновациялы-креативті технологиялар. - Өскемен, 2009.
5. Дүсенбаев С. Жаңа педагогикалық технология. – Бастауыш мектепте // Бастауыш мектеп. – 2013, №9.
6. Ибрагимова Г.Оқытуда жаңа әдістерді пайдалану// Бастауыш мектеп. – 2011, №6.
7. Иманбекова Ж. Жаңа технологиялармен оқыту әдістері // Қазақ тілі

мен әдебиеті. – 2012, №7.

8. Күнантаева К., Алшымбаева А. Бәсекеге қабілетті қоғамның негізі – сапалы білім // Бастауыш мектеп. – 2013, №1.

ФАРИЗА ОҢҒАРСЫНОВА ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ӨРНЕК

Маратова Ж., Мұқашева М.Қ.

ДБА Жамбыл атындағы ОММГИ, Өскемен, Қазақстан

60 жылдары поэзия әлеміне буырқанған үнімен, ешкімге ұқсаймайтын мақамымен, сыршылдығымен екпіндей енген, оқырманын селт еткізер сыршыл, өршіл жырлар авторы - Фариза Оңғарсынова. Ақынның поэзиясының қыр-сырына тәнті болған көркем сөз зергері Ғ. Мүсірепов, Ә. Тәжібаевтің, әдебиетші ғалымдар: М. Қаратаев, З. Ахметов, С. Қирабаев, Р. Нұрғалиевтардың, замандастары Ә. Кекілбаев, А. Егеубаев сынды өзге де ақынның соңынан ерген аға-буын толқындардың ақын поэзиясы жайлы пайымдаулары, зерттеулері оның құндылығын, маңызын аша түседі. Сөзіміз дәлелді болу үшін төмендегі құнды пікірлердің біразына жүгінсек:

«Көркем сөз майданында ақынға, жазушыға, еркекке, әйелге, кәріге, жасқа деп шектеліп қойылған сар жайлау да жоқ, құлазыған қу дала да жоқ. Ащы көл де ортақ, тұщы көл де ортақ. Ғарышқа дейінгі биіктік те ортақ. Жер-ананың отты жүрегіне дейінгі тереңдік те ортақ. Ерлік, батылдық, адалдық, ұяттылық, арлылық, намысқойлық сияқты адамгершілік - азаматтық қасиеттердің бәрі де ортақ. Мен қазақтың ақын қызы Фаризаны осындай асқарлардың биігінде көремін», - деген екен көркем сөз зергері Ғабит Мүсірепов [1, 133 б.].

«Толқын соңынан толқын жалғасып келеді. Қазақ тілін, қазақ поэзиясын кемелдендіре беретін, оның философиялық және эстетикалық ой - сезімдерін әлемдік деңгейге теңестіре түсетін үміт-сеніміміз жастар десек, олардың алдында тұрған бастаушы жүйріктеріміздің бірі - осы Фариза.

Фаризада халықтық рух бар, ол - елімен бірге, қазағынан бөлінбейтін ақын. Оның тілі жүйрік, өткірлігі мен тапқырлығы, қанағаттығы бәрімізді де қызықтыратын, қуантатын ақын.

Абай бастаған ұлы ақындары бар елде қыздан шыққан Фаризасы болу да қазақ елі үшін керемет жарасым. Мен осы жарасымды көргеніме бақыттымын», - дейді ақын, драматург Ә. Тәжібаев [2, 9 б.].

«Өлең өрнегін өзінше өрнектеп келтіру жағынан Фариза Оңғар-

сынованың бірталай шығармалары айрықша көз тартады. Сөз қолдану ерекшеліктерінен де, сөйлемдердің синтаксистік құрлысы мен өлеңнің ырғақ – интонациясынан да ақынның өзіне тән публицистикалық үнділікті, еркін сөйлеп айтылатын сөзде ғана болатын оралымдықты мол сезінеміз», - дейді ғалым, академик Зәки Ахметов [1, 100 б.].

Ақынның замандасы, жазушы Ә. Кекілбаевтің пікіріне жүгінсек:

Фариза Оңғарсынова - азамат боп ашынууды, пенде болып мұңдануды, перзент болып тебіреніп, періште болып қуануды қаз-қалпында жеткізе алған аса сирек лирик. Лириктердің көбінде соның бірі жетсе, бірі жетпейді. Ал бұл ақынға адамдық кескіндемеге жататын барлық сезім гаммасын ұрымтал ұстап, ұтымды бейнелеу соншалықты оңай, соншалықты жеңіл. Әйел кешер жан азабы мен тән азабын, сезім сергелдеңін Фаризадай дәл, Фаризадай нәзік, тиген жерін ойып түсер, шоқтай отты да уытты жеткізген ақын арғы-бергіде кем де кем [3, 7 б.].

Өмірдің өткелдерінен
қиындық көп көргеніммен,
өргеніп от басқаныммен,
өзіңмен қоштаспадым мен.
Күлкімді, жайлы күнімді,
азапты, қайғы-мұңымды
өзіммен бөліскенің үшін,
катем мен жеңістерім үшін
менің мынау қиындау тағдырым болып
о баста көріскенің үшін

Өлең, мен сені аялап өтем! - деп өмірін өлеңмен өрнектеген [4, 38б], өміріне өлеңін арқау еткен, поэзия әлемінің Падишасы – Фариза Оңғарсынованың есімі, поэзиясы бүгінгі оқырмандарының рухани қазынасына айналып отыр..

Ақынның поэзиясының құндылығы, өміршендігі туралы Шерхан Мұртаза: «Шын ақынға проза жазу жат емес. Ақын жазған проза ақ өлең сияқты, қара сөзден балқыған күміс тамшылап тұрғандай әсер етеді.

Ал енді заманымыздың заңғар ақыны Фариза Оңғарсынованы алар болсақ... Поэзиясы - шың. Прозасы - сол шыңды тіреп тұрған шоқылар.

Айталық, Арқаның ат құлағы көрінбес ақ бораны. Айдала. Адастың. Бір тал шырпы табылып, қарағанның бұтағын сындырып, тасада от жағасың. Жылынасың. Фариза өлеңдері сондай.

Айталық, айналаңның бәрі ақ шағыл құм. Арқалағаның алтын. Күн ыстық. Шөлден өліп бара жатсың. Алдыңнан мөлдіреп бұлақ кез-

деседі. Шөлің қанып, тірі қалдың. Фариза ақын шығармалары сондай. Сонда алтын қымбат па? Нағыз поэзия қымбат па?»-дейді [5, 38 б].

Әйгілі ұстаз, «Қазақтың Қанипасы» атанған Қанипа Омарғалиқызы «Қазіргі кезең әдебиеті» еңбегінде Фариза Оңғарсынова шығармаларының басты ерекшелігін төмендегіше саралайды:

Поэзия әлеміне именбей, іркілмей, өз «Менін» ұлықтай кірген, «Мен – даланың қызымын», «Менде бір толғаныс бар», «Менде бір тебіреніс бар» - деп, шабыт пен пафосты әр жырына арқау етіп келе жатқан Оңғарсынова жырларының бүгінгі әдебиет әлемінен алар орны мен маңызы ерекше. Қазақ поэзиясында ақын әлемі, ақындық шеберлік мектебі қалыптасты. Ақын жырлары күн отына суарылып, жанартау жарқылына малып алған семсердей өткір, қуаттылығы, алаулаған жалыны басым. Парасат пен биік мақсаттарды, азаматтық рухты ұстаным еткен ақын туған әдебиетін биік тұғырға көтерді. Әсіресе өлең құрылысына түбірлі бетбұрыс әкелді.

Ақын жырларының өз тағдыры арқылы өзгенің тағдырын жырлайтын лирикалық шежіре екендігі, сондай-ақ тыныштық жыры емес, арқыраған арғымақ жырлар, ұлттық рух, ұлтжанды мінез, пәлсапалық терең тұжырымдар, афористік ақыл-нақылдар, шешендік оралымдарға толы поэтикалық палитрасы бай жырлар [6, 56 б.].

«Фариза поэзиясының басты ерекшелігі – ақын ой мен сезімнің қалыпқа көнбей, қанатынан қан сорғалап тұрса да, биікке, заңғар көкке талпынып, шарқ ұрып, азаттық атты әулие ұғымның қасиетіне табынып, әуелей самғап, жан сырын ақ күміс теңгедей ашық шаша білуінде [1, 259 б.].

Осынау пайымдауларға сүйене отырып, Фариза Оңғарсынова поэзиясының ерекше бір арнасы, ақын поэзиясының аурынын, тегеурінін арындатып тұрған, ерекше сезім мен ұлттық болмысын танытатын ұлттық өрнегі мен нақышына, ұлттық болмысына тоқталғанды жөн көрдік.

«Ұлттық мінез өлеңдегі лирикалық кейіпкер арқылы көрінеді. Өз бойында ұлттық рух жоқ ақынның лирикалық кейіпкерінен ұлттық мінездің нышанын көру қиын. Лирикалық кейіпкердің сомдалуы мен тұлғалану процесі әр ақын поэзиясына байланысты әр түрлі болып келеді. Яғни, әр ақын өзінің таным-түсінігіне, ішкі әлеміне сай лирикалық кейіпкерін дүниеге әкеледі. Демек, ол – ақынның дүниені қабылдауының жемісі», - деп [7, 83 б.].

Фариза ақынның әр өлеңінен ұлттық мінез, ұлттық болмысты танып қана қоймай, ақынша түйсінесіз. Өлеңдері оқуға жеңіл, әр тармағы, әр жолы халқымыздың ұлттық болмысын, нақышын айқындап тұрған ақынның қаламы бойына дарыған ұлттық болмысын та-

нытып, өрнегін айшықтайды.

Ақынның ұлттық өрнекке тұнып тұрған өлеңдерді туғызуының бір себебі – ақынның халық ауыз әдебиетімен, жыраулық дәстүрмен, өзіне дейінгі ұлт ақындарының жырларымен сусындап өскендігі сияқты. Мысалы, ақын жырларын оқып отырып ауылды еске алмау мүмкін емес, сондай-ақ туған жердің топырағы, ондағы ауыл адамдарының тұрмыс-тіршілігі, ұлттық болмысы, шаңырақ, ошақ, құлын таймен жарысып ойнаған балалық шақ сынды жанды көріністер көз алдына келеді.

«Қазақ поэзиясында ауыл тақырыбын жырламаған ақын жоқтың қасы. Жоқтың қасы емес-ау, жоқ. Ол біз үшін ұлы тақырып, арналы өзек. Амал не, осындай ұлы тақырыпты көбіміз-ақ ұсақтатып барамыз... [8, 274 б.].

Фариза Оңғарсынованың ауыл, өзі туып-өскен туған жері, оның адамдары туралы өлеңдері - бір төбе. Бұл өлеңдер - ақынның нәзік лиризмін, перзенттік сезімін, ең бастысы, ұлттық болмысы мен ұлтжандылық рухын танытатын аса жылы өлеңдер. Ақынның өлеңдерінде ауыл, туған жер тақырыбы ақындық шебер қуатпен, асау сезіммен өрнектеліп, көркем де образды тілмен суреттеліп берілген. Халқымыздың «Туған жер – алтын бесігің», «туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас» деген қағидасын берік ұстану, ата-мекенді киелі тұту – ұлттық болмыс, ұлттық мінезіміз. Ендеше, осынау «Отан-оттан басталады», - деген халық нақылын ақынның туған жері, Отанына арнаған перзенттік сезімі өрнектелген өлеңдерінен байқаймыз.

О, туған жер
Кең пейіл құшағың кең,
Саған көңіл бұлқынар күш ағынмен,
Сағынышымды қанат қып саған қарай
Балапандай талпынып ұшмамын мен.
Алақаны анамның-топырағың,
Сендік махаббатымның оты жалын,
Сені қалай сүйю керектігін,

Мен ешқандай кітаптан оқымадым - деген жолдарда ақынның туған жеріне деген сезімі, сағынышы, махаббаты жатыр [4, 7 б]. Ол сезім туып-өскен өлкеден, туған жердің топырағынан бастау алған.

Ауыл, туған жер, біздің сараптауымызға, - Фариза поэзиясының басты арналары, асыл қайнарлары. «Ауыл» өлеңінде:

Біздің ауыл ұя еді киелі бір.
Теңіз бойы бұйратты жиегі қыр.
Өнегелі ұл менен қыз өсіріп,

Шаңырағына құт қонған үй еді кіл... [4, 268 б], - деп шаттанып ауыл тұрмысын, ондағы ауыл адамының ұлттық болмысын жырлайды. Осы өлеңнің өн бойында халқымыздың ұлттық өрнегі, ұлттық дәстүрі тұнып тұр. Мәселен,

Келе қалса бір үйге сыйлы қонақ,

Ауыл болып күтетін елге сын деп,-деген жолдарда халқымыздың ұлттық мнезі, қонақжайлығы, мырзалығы, кімге болса да кең құшағын ашқан дархан мінезі жатыр.

Көктемде қазы мен тамсап шұжық,

Уыз ішіп, құрт жеген әр сәт қызық.

Шақырысып жататын, бір-біріне

Соғымынан, сүрінен дәм татқызып, - [4, 268 б] деген жолдардан ұлттық тұрмыс-тіршілігімізді, салт-дәстүрімізді сезіну қиын емес.

Ауыл- бәріміздің шыққан мекеніміз. Жалпы, қазақтың ұлттық болмысы, салт-дәстүрі, тіпті менталитеті сонда сақталған. Ұлттық тіліміз, дініміз, мінезіміз сонан бастау алады. Ақын жырларын оқи отырып, ауылды ұмыту ұлттығымызды ұмыту деген қорытындыға келеміз. Ақын ауылды жырлап қана қоймайды, оның тағдыры үшін алаңдайды. Мысалы,

Құт-киемді сыпырып ұры жалған.

Інген деймін тұлыпқа ыңыранған.

Бүгін шөлейт далада ауылымның

Моласы мен ызыңдап мұңы қалған, - деген жолдардағы ақынның ішкі жан айғайы, азаматтық үні, ауылды қызғыш құстай қорғаған перзенттік сезімі жатыр [5, 269 б.].

Дала – қазақ халқы үшін көшіп-қонып тіршілік кешкендегі киелі бесігі. Ұлттық болмысымыз, ұлттық мінезіміз даладан қуат алып, өріле біткен осынау қазақ даласын жырламаған ақын жоқ. Ал Фариза ақын «Қыр қазағының қартайғандағы сөз» өлеңінде қазақ даласын былайша суреттейді:

Далада өстік

Арғымақ аттың жалынан тартып мінуді біздер армандап,

(жаяулап кешкен тіршілік құрысын таңдайың кеуіп, тал қармап!)

Көрінуші еді түк еместей боп дүниедегі қалған бақ.

Тарпаң тұлпардың тұяғымен тіліп бозбала таңның көрпесін

Шыққанда шіркін, әлем дегенің табынып бізге, таңданады-ақ!. [5, 17 б].

«Дала – менің, жыр сандығым» өлеңінде осынау халқымыздың

кие тұтқан сахара даласына деген ақын сезімі өз арнасынан асып төгіледі:

Далам менің қазынам, жыр сандығым,
Жер нәрімен жер балқып, бусан
Сортаң жерді тұзы бар тамырында

Ашқылтым дау сондықтан жусан жырым, - деген жолдарда ағынан жарылған сезім мөлдіреп тұр емес пе?!

Өлеңде лирикалық қа?арманның туған жерге, даласына деген ақ сезімі өрнектелген. Дала, оның жусаны. Кермек дәнді жусанда жатқан қасиет, кие. Ақынның жұпар иісті дала гүлін емес, жусанды жырлауы. Жусан - ақын үшін дала, ақынның өзі, халқының ұлы махаббаты. Өлеңнің ұлттық рухы, лирикалық кейіпкердің мөлдір сезімі айрықша [6, 57 б].

Ақынның қай өлеңін алмаңыз, ұлттық бояуы айқын, ұлттық нақышы басым. Поэзиясының өн бойында көк бөріге табынған түркілік тегіміз, қазақтың тұрмыс-салтының барлық жағы көрініс береді. Мәселен, «Киіз үй», «Оюлар», «Жаулықтар», «Жер ошақ», «Ер тұрман», «Бәйге» сынды өлеңдері - нағыз ұлттық болмысымызды айшықтап тұрған өлеңдер.

«Жер ошақ» өлеңінде ошақтан басталған ақынның перзенттік сезімі ұласып, Отанға деген ел жандылық, ұлтжандылық сезімі жүректен кіріп, ойыңды да, бойыңды да ұлтжандылыққа толтырады. Мәселен,

Түнгі аспан моншақ тақты бұлты ашылып,
Келеміз сайларды асып, қырға шығып.
Жырақта жерошақтан лаулаған от

Жылылық құндағы боп тұр шақырып,-деген ошақтан басталған сезім жалғасын былай табады:

Жерошақ! Жанымда осы өшкен бе есім,
Жалғанда жылуыңа жоқ теңдесің.
Есімде: әжем менің бата берсе,

Дейтұғын: «Ошағыңнан от сөнбесін!» [4, 95 б].

«Ошағым-оқшау құралым» атты өлеңі ақынның мөлдір мұңы мен жан сыры жыр моншағынан тізілген. Бұл өлең - творчествосы толысып, кемелденген ақынның сөздің сөзі мен сезімнің сөлінен сүзіліп шыққан дүниелері [1, 152 б.].

Халқымыздың ұлттық нақышы, ұлттық болмысының бір көрінісі салт-дәстүрінде жатыр. Ақынның жырларында халық тұрмысында кеңінен қолданылып келген, ұлттық қол өнеріміздің жетістіктерін паш ететін ұлттық дәстүріміз – «Киіз үй», «Оюлар» сынды халық тұрмысын жырлау кеңінен өріс алған.

Киіз үй... Көп болыпты-ау кірмегелі...

Сығалап түндігінен Күн кемері.

Жаныма бір рахат әкелетін

Жұпары боз жусанның іргедегі, - деген жолдарда ақын халқымыздың көзіндей болған киіз үйдің маңызын аша түскендей [5, 91 б.]. Ондағы жусан иісі – ақын үшін қазақ даласы. Осынау ұлттық нақышты дәріптеу, мадақтау, оны кейінгі ұрпаққа паш етуде ақын жыры толастамайды. Халқымыздың атадан-балаға мирас болып келе жатқан ұлттық дәстүрі Фариза ақын жырларында сөзбен кестеленген. Мәселен, «Оюлар» өлеңінде [5, 92б]:

Түрін-ай текеметтің! Асыл қандай!

Үңілдім үнсіз ғана басымды алмай.

Келе ғой, қошақаным, өзіме!-деп...

Әжем кеп сипағандай шашымнан жай.

Күйімді кешерсіндер-ау сол беттегі,

Тұрғандай ана көңіл тербеп мені.

Жан бітіп жайраңдады жан-жағымнан

Қазақтың қошқар мүйіз өрнектері,-осынау жолдарда ақынның халқымыздың асыл қазынасына деген тағзымы, ыстық ықыласы, салт-дәстүріне деген құрметі жатыр. Шағын өлең жолдарының өн бойында жатқан ұлттық нақышымызды айқындап тұрған: «Текемет», «ою», «қошқар мүйіз», «әжем», «қошақаным» сынды сөздерді ақын ерекше леппен, ерекше сезіммен өрнектейді.

Жалпы, ақын жырларында халқымыздың тұрмыс-салты барлық жағынан көрініс береді. Мәселен, қамшы, шаңырақ, тымақ, ер-тұрман, шолпы т.б – бәрі біздің дәстүрімізге, ұлттық болмысымызға тән. Ақын оларды сөз етіп, жырлап қана қоймайды, ұлттық дәстүрді, нақышты дәріптеп, оның жойылып кетпеуі үшін жан-күйзелісін танытады.

Түн.

Аспан-жасыл жайма, жұлдыз-ағып.

Бұлақ- қыз шолпы таққан сылдыратып.

Көк-заңғар. Дала-шалқар,

Бұл сұлулық

Тұр менің жүрегімнен жыр құлатып,-деген жолдарды пайымдасақ, табиғат-ананың тыныс-тіршілігін адамзатқа балай отырып, екеуінің егіз ұғым екендігін санамызға құяды [4, 250б]. Шолпы – ұлттық дәстүр, ұлттық құндылығымыз. Осынау ұлттық нақыш шебер, көркем тілмен сурет телініп берілген.

Ақын жырларында қазақ халқының фольклорлық дәстүрін шебер қолданған. Ақын жырында кездесетін асау тұлпар-еркіндіктің, қыран құс – тәуелсіздіктің, асқақтықтың, аққу – тазалықтың, шолпы – махаб-

баттың белгісін, семсер-қайсарлықты білдіреді. Мәселен,

Жаным-дала, көгінен бұлт арылмай,
Батпан зілдер басса да, жүр тарылмай.
Шілдерлеулі көңілді зулат, жырым,
Баяғының құс қанат тұлпарындай.
Дүниеде іздеумен нұрлы бесін
Талпыныстан танбаған жыр-күресім
Адамдық пен адалдық семсеріндей
Жағымпаздың ту сыртын тігілесін [5, 5 б].

Халық ауыз әдебиетінде әдемі өрнек тапқан бесік жырын ақын былайша жырлайды:

Айналайын, бөбегім,
аймалайын, бөбегім.
анашыңның гүлі боп,

жайна дәйім, бөбегім, - деген шағын жолдардың өн бойында жатқан ананың балаға деген махаббаты, бесік жыры – біздің ұлттық дәстүріміздің бір қыры [4, 13 б].

Пайымдауымызға жүгінсек, Фаризаның қай өлеңін алмаңыз әр жолы, әр буыны, әр тармағына дейін ұлттық бояуы, ұлттық нақыш пен өрнегі аңқып тұрады. Ақын өлеңдері арқылы ұлттық болмысымызды, ұлттық келбет, мінез, дәстүрімізді барынша аша түскен. Бүгінде оқырмандарын баурап алған ақынның поэзиясы мәңгілік жанымызда сақталады.

Әдебиеттер

1. Оңғарсынова Ф. Ақын әлемі. IX том. - Астана, 2004.
2. Тәжібаев Ә. Фаризаны оқысам, қанаттанып қаламын// Ақтөбе облыстық қоғамдық- саяси газеті, 1988.
3. Әбіш Кекілбаев. Рух жанартауы // Ақтөбе облыстық қоғамдық- саяси газеті, 1989.
4. Оңғарсынова Ф. Дауа. - Алматы: Атамұра, 2002. – 287 б.
5. Оңғарсынова Ф. Сыр-сұхбат.-Астана, 2010.
6. Бітібаева Қ.О. Қазіргі кезең әдебиеті. - Семей: Үш биік, 2007.
7. Зақанқызы Р. Ұлттық мінездің көркем көрінісі // Ақиқат, 2001. - №3.
8. Сәрсенбай О. Менің мекенім. - Алматы: «Қайнар», 2002.

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА КЕЙІПКЕР БЕЙНЕСІН ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ҚҰЗЫРЛЫ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Асылханова Ә.

К. Бозтаев атындағы орта мектебі, Аягөз, ШҚО

Егеменді еліміз бүгінгі күні әлемге танылып, әлем жұртшылығының назарына ілінді. Еліміз қай салада болмасын инновациялық технологияларды енгізіп, экономика, ғылым-білім салаларында қарқынды дамып келеді. Сондықтан да ел болашағының тұтқасын ұстайтын жастарымызды баулуға аса назар аударылуда.

Білім ордалары білім берумен шектелмей, «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту», - деп көрсетілгендей [1, 5], құзырлы тұлғаның қабілетін оятып, дарын көзін ашуды ұстаным етуде.

«Тұлға дегеніміз – қарым-қатынастың, сонымен бірге адамдармен байланысудың толып жатқан басқа да түрлерінің нәтижесі», - деген анықтамаға сүйенсек [2, 89 б.], қоғамға бейім құзырлы тұлғаны баулу көзделіп отыр.

Атап айтсақ, ҚР 12 жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасының басты мақсаттарының бірінде: «Жаңа технологиялық күзірет» бағдарлай білу өз бетінше білім беруде стратегиялық міндеттерін табысты шешуге мүмкіндік береді: таңдай білу, талдай білу, өзгерте білу, сақтай білу, жеткізе білу, жүзеге асыра білу», - деп көрсетілгендей, білім ордалары құзырлылыққа бағытталған білім сапасын беруде еңбек етуде [3, 12 б.].

Құзырлылық туралы ғалымдар тарапынан зерттеулер, анықтамалар жасалды. Латын тіліндегі «competens» сөзін ғалым К.С. Құдайбергенова: «Құзырлылықты білімін, біліктілігін, дағдысын, тұлға мінез-құлқын, ең бастысы тұлға мүмкіндігін бағалаудың критерийі мақсатында қарастыру құзырлылық маңызын толық аша алады. Олай болса, құзырлылық нәтижеге бағдарланған жаңа білім беру жүйесінің сапалық критерийі ретінде әлеуметтік және өмірлік көз-қарастарды есепке алуы қажет», - дейді [4, 7 б.].

Тұлға құзырлылығын қалыптастыру жолдары:

- білім беру жүйесіндегі жүйеге кіретін бала жүйеден шыққанда түлек болады;

- тұлғаның ұжымға енуі арқылы әлеуметтік-психологиялық сипаты көрінеді, - деп тұжырымдайды [4,10 б.].

Сонымен, оқу үрдісіндегі құзырлылық дегеніміз – оқушының алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде теориялық және тәжірибелік мәселелерді шешу үшін қолдана алу мүмкіндігі

болып табылады.

Бұл жайлы 12 жылдық білім беру тұжырымдамасында оқушы бойынан табылуға тиісті құзырлылықтарды нақты айқын көрсеткен. Мұнда:

- Құндылықты-бағдарлы құзіреттілік (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, бға бере білу, елжандылық қабілетті болу);

- Мәдениет танымдық құзіреттілік (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті);

- Оқу-танымдық құзіреттілік (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу);

- Коммуникативті құзіреттілік (адамдармен өзара қарыс-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болу);

- Ақпараттық-технологиялық құзіреттілік (ақпараттық технологиялармен техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті);

- Әлеуметтік-еңбек құзіреттілік (әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті) [3, 17 б.].

Жоғарыдағы анықтамаларға сүйене отырып, өз пайымдауымызша құзырлылық – оқушы білімінің өнімді нәтижесі және құзырлы іс-әрекетінің, шешімінің жемісі.

Мектепте қай пәнді алмайық, басты мақсат нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзыреттілік тұрғыдан жүзеге асыру болмақ. Осы орайда құзырлы тұлғаны қалыптастырып, дарын көзін ашуда әдебиет пәнінің де маңызы зор.

Қазақ әдебиетінің оқу пәні ретіндегі мақсаты - жеке тұлғаны дамыту мен тәрбиелеу, оқушының ойы мен сезімін ояту, табиғатқа, қоғамға, қоршаған ортаға, Отанға, өз-өзіне деген қатынасының жалпы мәдениетін қалыптастыру, бір сөзбен айтқанда, адамды адам етіп тәрбиелеу. Бұл сабақта баланың эстетикалық талғамын жетілдіріп, көркем әдебиеттен ләззат алуға үйрете отырып, оны ұлттық-рухани құндылықтар негізінде тәрбиелеу – мұғалімнің міндеті. Аталған мақсат, міндеттерді жүзеге асырудың жолдары көптеп саналады. Соның бірі – сабақта оқушылардың өз ізденістері арқылы көркем шығармадағы кейіпкер бейнесін ашқызу. Оқушы кейіпкерге жан-жақты мінездеме бере отырып, әр оқылған шығармадағы жағымды кейіп-

кердің жақсы қасиеттерін бойына дарытып, жағымсыз тұлғаның теріс іс-әрекеттерінен өзін аулақ ұстауға дағдыланады. Кейіпкер бей-несіне талдау жасау тұлғаның болмысына, адами көзқарасына, өзіндік ойлау, пайымдау, шешім шығару сынды әрекеттеріне түрткі болады. Мәселен, кейіпкер бейнесін талдап үйренудің бір үлгісі ретінде төмендегі сабақ үлгісін ұсынамыз.

Ж. Аймауытов. «Әнші» әңгімесіндегі Әмірқан бейнесі.

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: әңгіменің тақырыбы мен идеясын ашу, тілі мен мазмұнына талдау жасату, әңгіме мазмұнын терең меңгерту арқылы әншінің азаматтық, адамдық бейнесін жан- жақты таныту;

Тәрбиелік: Әңгіменің мазмұны арқылы оқушыларды адалдыққа, шынайылыққа, әнді, өнерді сүюге, тәрбиелеу, әсемдікті сезіне білуге үйрету, өнерге деген құштарлықтарын арттыру, халықтың біртуар перзенттерін құрметтеуге тәрбиелеу

Дамытушылық: Оқушыларды дербес жұмыс жасауға, өз ойларын еркін жеткізуге дағдыландыру, танымдық ой-өрістерін, шығармашылық ойлауын, құзырлы іс-әрекеттерін дамыту.

Сабақтың түрі: жаңа сабақ. Ізденіс-танымдық сабақ.

Сабақтың әдісі: сұрақ – жауап, сын тұрғысынан ойлау, топ-тастыру стратегиясы, деңгейлік тапсырмалар, талдау-жинақтау, пікір дәлелдеу

Сабақтың көрнекілігі: Ж. Аймауытов пен Ә. Қашаубаев портреттері, слайдтар, видеофильмдер.

Пәнаралық байланыс: тарих, қазақ тілі, музыка.

Сабақтың барысы. Сабақтың ұраны:

Өзіңе сен, өзіңді алып шығар,

Ақылың мен еңбегің екі жақтап

I. Ұйымдастыру кезеңі: (музыка баяу ойнап тұрады)

1-слайд

Ақпейілді жүрекпен

Мейірімді тілекпен.

Амандасып алайық.

Бір жадырап қалайық

-«Ой тастау, ойланту» кезеңі.

- Әз Жәнібек хан өзінің 61 биіне «Дүниеде не өлмейді?» деген сауал қойғанда Жиреншенің берген жауабы естеріңде ме? (Жақсының аты өлмейді, Ғалымның хаты өлмейді)

- Сендердің ойларыңша «жақсы» деп кімдерді айта аламыз?

Ия, демек қазақ елінің қалыптасуына ерен еңбек сіңірген бес арысымыздың бірі Жүсіпбек Аймауытовты да осындай игі жақ-

- сылардың қатарына қоса аламыз. Ол туралы не білеміз, Жүсіпбек кім?
- ақын (Сарыарқаның сәлемі, Ұршығым, Нұр күйі поэмасы, т.б.)
 - ағартушы – ұстаз, педагог -драматург (Шернияз, Қанапия мен Шәрбану, Ел қорғаны, т.б.)
 - сыншы (Абайдан соңғы ақындар; Мағжанның ақындығы; Аударма туралы, т.б.)
 - публицист - аудармашы (Гоголь «Ревизор», А.С. Пушкин «Тас мейман», т.б.)
 - жазушы («Қартқожа», «Ақбілек», « Күнекейдің жазығы», т.б.)
 - ғалым (Тәрбие жетекші, Психология, Жан жүйесі және өнер таңдау, т.б.)

«Өлді деуге бола ма ойлаңдаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған» Жүсіпбек өнерінің көп қырының бірі – әншілік, сахнагерлік. Жүсіпбек халқының әншілік өнерін аса қадірлеп, өзі де ән салған. Қазақтың ұлы әншісі жайлы «Әнші» деген классикалық әңгімесінен аңғарарымыз - ән халықтың тарихын, өткен өмірін көрсетеді.

II. Үй тапсырмасын тексеру «Зымыран сұрақтар»

1. Әншімен алғашқы кездесу қай жерде өтті?
2. Әмірқан Шәкет үйінде қандай аспаппен ән шырқады?
3. Жастар сауықты қандай мерекеге орай ұйымдастырды?
4. Әңгіме кейіпкерлерін ата
5. Әмірқанның ұстазы кім?
6. «Үріп ауызға салғандай» деп жазушы кімді сипаттады, ол туралы айт.
7. Әмірқан мен Ақтамақ қандай ойында тіл табысып кетті?
8. Қарақшылардан Әмірқан қалай құтылды?
9. Әнші неге жылады?
10. «Әңгіме» жанрының ерекшеліктері?
11. Шығармада өзімізге белгілі қандай композитордың аты аталады? Оның қандай әні туралы айтылады.
12. «Бержабай», «қашаба» сөздерінің мағынасын түсіндір.

III. Жаңа сабақ

«Мен Жүсіпбектей шебер жазушыны көрген емеспін, Ол- шағын әңгіменің шебері» (Б.Майлин)

«Әнші» әңгімесін талдау. Кейіпкерлерге мінездеме беру.

Әмірқанның мінездемелік сипаты Әңгімеден алынған үзінділер арқылы дәлелдеу Суреттеу үшін қолданылған көркемдегіш құралдар

1. Түр — түсі, сыртқы бейнесі	“Шәулі қаршығадай шап етер, киіктің асығындай тап етер” жігіт. /46/ Өзге шығарушылардан Әмірқанның киімі де, түрі де, жүріс- тұрысы да жат еді, қазақтың еркіндігін еске түсіруші еді. /47/ теңеу
-------------------------------	---

2. Орындаушылық шеберлігі	Ұшатын құстай қымтанып, қомданып алды. Отырғандар аузын ашып аңырды. Әнші жіберді. Бір-бір ауыздан ән салды. Аз да болса бірегей болды. /45/ Сүмірейте, қылмита соқты; желдете, құтырта соқты. Лебізі құлаққа жағып кетті, жүректі тербетті, тамырды желпіндірді; бойыңды шымырлатты. ... Көңіл бір жадырап, шайдай ашылды. Топ көргенде Әмірқан аруақтанып, көтеріліп кетеді екен. /48/ Тағы да ескектете, желпіндіре, желіктіре, ышқындыра, құлшындыра соғып, тыңдаушының айызын әбден қандырды. / эпитет
3. Өнерге сүйіспеншілігі	Ән салса, ол өзін- өзі ұмытады, әннің әуеніне төңкеріледі, оның дауысы көмейінен шықпайды, жүрегінен шығады. Ол әннің әр нақысын ұғады, әнді ғана сүйеді. Ол тәтті үнге, топқа бола жаралған адам. Ән салса, теңеу _____ рақаттанып, гүл- гүл жайнайды. Көзі де, аузы да, денесі де, қолы да бірге салады. Әмірқан кісі емес, әнге айналады. Оның ән салғандағы түріне қарап отырсаң, тоясың. /49/ теңеу
4. Ән мен әншіге деген көзқарасы	Әншілердің көбі түр шығарам деп, әуре болады. Жақсы әнді бұзып жібереді. Қиқылдай ма, шиқылдай ма, аупылдай ма мазарат... Есіл әнді бей- береке қылады. Бет- аузын тыржитып, зорланып, күшеніп отырып салған соң ән бола ма? Әнді еркіне жіберіп, қысылмай салған ғой қызығы. Әншілердің көбі не мақтан үшін, не мал табу үшін айтады. Зорланып айтқан ән дұрыс шыға ма? Ән салу көңілден ғой... Мен өзім көңілденбесем, жақсы айта алмаймын, айтқым келмейді. /50/ эпитет
5. Қарапайымдылығы, сыпайылығы	Әмірқан қол ұстасып, сыпайы амандасып отырды. Әнеугі Шәкеттікінде көрген Әмірқан емес, бұйығы, момақан жігіт. /46 эпитет эпитет
6. Адамға үйірсеңдігі, бауырмалдығы	Әмірқан кісіге тез үйір болатын, жолдасқа жанын қиятын жігіт. Наурыздан кейін бізбен дос болып кетті. Бер жаққа шықса, бізге соқпай кетпейді. /49/ эпитет
7. Қонақжайлылығы	- Менің құжырамды да бір көріңдер,- деп қайта- қайта шақырып, үйіне қонаққа апарды. Қымыз, ет алып, тыраштанып, шабылып қалыпты.
8. Махаббатқа адалдығы	Сөйткен Ақтамақпен бір- ақ жұмадай дәурен сүрдім. Ой, дүние- ай!- деп, Әмірқан ауыр күрсінді де, дыбыссыз қалды. Бетіне қарасам, көзінің жасы парлап тұр екен. Жұбатайын деп: * Ой, саған не болды?!- дедім. * Әншейін... Көңілім бұзылып... * Бала болдың ба? Өткен іске өкіне ме екен... * Ақтамақтың қылығы бетер еді...- деп солқылдап келіп жылады. /52/
9. Азаматтық тұлғасы	Ол “барды баламайды, жоқты санамайды”, өзінің

(мәрттігі)	бірдемесін сұрасаң, бере салады, кісінің нәрсесін, киімін өзі де киіп жүре береді. Ұят екен- ау демейді. Ол кісі алдауды, арын сатуды білмейді. Кім көрінгенге сенеді. Өзін әркім талай алдап кетсе де, сенуін қоймайды. /50/
------------	---

Жазушының тіл шеберлігі

Деңгейлік тапсырмалар/ 3 түсті карточка түрінде беріледі, тапсырма 2-3 балаға ортақ болғандықтан 1-ші орындап келген бала смайлик алады/

I Оқушы деңгейі

- 1) «Әнші» әңгімесі не жайлы?
- 2) «Жетішатыр» қаласы қазір қалай аталады? Шығармада қала тіршілігі қалай бейнеленген?
- 3) Әмірқан ұрылардың қолына түскенде кімдердің әндерін орындады?

II деңгей - Алгоритмдік деңгей

I. Әңгімеде қазақ халқының қандай әдет-ғұрпы, салт-дәстүрлері суреттелген? Оның кейіпкер бейнесін ашудағы маңызы қандай?

II. Шығармадағы тұрақты тіркестерді тауып, мағынасын түсіндіріңіз

(Иісі кеудеңді жарады, шайдай ашылды,жандырып жүреді, көңіл көкке серпу,аяғы жерге тимей, берсе қолынан, бермесе жолынан;үріп ауызға салғандай, төбем көкке жетті,қас қарая; қалпақтай түстім, есім ауып қалды, өңім екенін, түсім екенін білмей., жанымен салу, қабағынан қар жауған т.б.)

III. Әңгімедегі теңеулерді табыңыз. Кейіпкер бейнесін ашудағы теңеулердің маңызын дәлелде.

Әмірқанды суреттеуі: Ұшатын құстай, «Шәулі қаршығадай шап етер, киіктің асығындай тап етер»; «Сұңқылдаған көмейі, Сыбызғының үніндей; Ескектеген толқыны «Бозайғырдың» күйіндей; Аспандап соққан айқайы Алтайдың асқар тауындай; Желпідеткен түндікті Күздігүні дауылдай; Төмендет сорғалап, Тас бұлақтың суындай»..... т.б.

III деңгей Шығармашылық деңгей

- 1) Әңгіменің тақырыбын ашып беріңіз

Жазушы Әмірқанның талантын, өнер құдіретін ғана беріп қоймай, әнші тағдыры, жан-дүние, сезім, көңіл-күйін де ашқан. Әмірқан әнші жай қатардағы адамдардың бірі емес, өнердің, ән мен сәннің жаны ретінде бейнеленген.

- 2) «Прототип» дегеніміз не?

Әмірқанның прототипі кім, ол туралы не білесің?

Ә. Қашаубаев - қазақ музыкасын халықаралық деңгейде танытқан дарынды жезтаңдай әнші. (видео көрсетіледі) Ол 1925 жылы Парижде дүниежүзілік көрменің этнографиялық концертіне қатысып, «Дудар-ай», «Қараторғай», «Қызыл бидай», «Үш дос» әндерін орындаған. 1927 ж. Германияның Майндағы Франкфурт қаласында өткен көрмеге қатысқан. Семейдегі обл.драма театры қазір Әміре Қашаубаев атында, сонымен қатар жыл сайын Әміре Қашаубаев атындағы дәстүрлі ән байқауы өткізіліп тұрады.

3) Өнерді дәріптеген басқа ақын-жазушылардың қандай шығармасын білесіз?

I. Жансүгіровтің «Күй», «Күйші» поэмасы. Өнер қуаты, құдіреті, өнерінің ішкі жан-дүниесі, психологиясы, оқиғаға құрылған поэмада көркем бейнеленген. Абай «Көңіл құсы құйқылжыр шартарапқа» (өлеңнен үзінді оқытуға болады.), «Әсемпаз болма әрнеге»

IV. Сабақты бекіту: Сәттік тест.

V. Қорытынды бөлім

Жүсіпбек осы бір шағын әңгімесінде Әмірқан образы арқылы әнші Әміренің әншілік өнерін, азаматтық тұлғасын тамаша бейнелеген, шынайы өнерге табындырған. Ұлы әншіге тамаша ескерткіш орнатып кеткендей. Әңгімеден Жүсіпбектің үздік сөз шебері екенін байқау қиын емес. Ол прозада да ақынша сөйлеп кетеді. Әміре - әнге жүйрік, Жүсіпбек - сөзге жүйрік. Маған осы шығармада екеуі жарыса тіл қатқандай болды, ал сендер осы шығарманы оқи отырып, қандай ой түйдіңдер?

а/ Оқушыларды жинаған смайликтеріне қарай бағалау

ә/ Үй тапсырмасы:

1. Әңгімені толық мазмұндау

2. Өз қалауларың бойынша «Ақтамақ хикаясының» жалғасын құрастыру немесе «Өнерліге өлім жоқ» атты тақырыпта ой толғау жазу.

Қорытындылай келгенде, әдебиет сабағында құзырлылыққа бағытталған тапсырмаларды қолдану арқылы төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік:

- оқушы білімді өз әрекеті арқылы алады;
- алған білімдерін оқушылық деңгейден шығармашылық деңгейге жеткізуге әрекет етеді;
- шығармашылыққа, ізденушілікке дағдыланады;
- өз ойларын дәлелдейді, мәтінмен жұмыс жасауға төселеді;
- көркем сөйлеуге, әдеби талдауғатмашықтанады;
- пәнге деген қызығушылықтары артады;
- өзін-өзі, бірін-бірі оқытады;

- білім сапасы артады.

Әдебиеттер

1. ҚР білім туралы заңы. 3 бап. Алматы.
2. Ольшанский Д.В. «Я сам!» (Очерки становления и развития детского «я»). – М., 1986
3. 12 жылдық оқыту мәселелері. ҚР жалпы орта білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары. - Астана, 2006.
4. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық табиғаты – тұлғаның өздік дамуында. - Алматы, 2004.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫ-СУБЪЕКТІНІҢ СЫНИ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ, ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Серкенова А.Ж.

ДБА Жамбыл атындағы ОММГИ, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі жаһанданған заманда білім жүйесі жаңа сапаға ие болып, дәстүрлі оқытуда қалыптасқан білім мазмұны инновацияландырылып, әлемдік білім жүйесіне кеңінен жол ашылуда. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың халқына Жолдауында: «Ұлттың бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады», - деп айтылғандай [1, 5], еліміз бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына сапалы біліммен енуді көздеп отыр.

«Заманына қарай адамы», - деп халық нақылында айтылғандай, білім беру мазмұны әр заманның жаңашылдығы, талабына сай өзгеріп отыр. Дәстүрлі білім беру жүйесі бүгінде жаһанданып, озық технологиялармен толықты. Осындай талаптарды басшылыққа алған білім жүйесіне ақпараттық технологияның қарыштай енуі де - заманның талабы. Оқушы-субъектінің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттіліктерінің дамуына түрткі болу, қашықтықтан білім алу, кез-келген уақытта интернет жүйесін пайдалану сынды заман талабы әлемдік білім кеңістігіне енуге жол ашты.

Алайда қаншама заман озса да, педагогика тарихында бүгінгі білім мазмұнының негізін қалауда зор еңбектер қалдырған ғалымдардың, атап айтсақ Я.А. Коменский, И.Ф. Гербарт, М.А. Данилов, И.Г. Пестолоции, К.Д. Ушинский, Л.С. Выготский, Ю.А. Самарин, В.А. Кан-Калик, А.И. Кочетов сынды т.б. тың ізденістерінің бағасы өлшеусіз.

Жеке тұлғаға бағытталған білім беру жүйесі дәстүрлі оқытудан алшақтап, технологиялық оқытуды басшылыққа ала, жан-жақты дамыған, шығармашылық ізденістегі жеке тұлғаны субъект ретінде дамытуды көздеп отыр. Қазіргі таңда білімді жеке тұлғаға бағыттай отырып, оқушы-субъектінің өзін-өзі тануы, өзінің қабілетін өзгелерге танытуы сынды басты қасиеттерін ашуға кеңінен жол ашылды. Яғни, озық инновациялық технологиядан іздену - бүгінгі күннің басты талаптарының бірі.

Ғалымдар зерттеулеріндегі дәстүрлі объекті-субъектілі педагогикасының орнын басқасы басты, ол балаға оқу субъектісі ретінде, өзін-өзі өзектілендіруге, өзін тануға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын дамушы тұлға ретінде бағытталған. Мұндай жағдайда педагогикалық процестің маңызды құрамы оқу ісіндегі субъектілер – оқытушы мен оқушының тұлғалық-бағытталған өзара әрекеті болып табылады [2, 43 б.].

Субъект ретінде шығуға дайын емес оқушылар тобында қалай жұмыс істеуге болады? Осындай сынды сұрақтарға оқушы білім беру әрекетінің субъектісі болу үшін ол:

- өмір әрекетінің субъектісі;
- пәндік әрекеттің субъектісі;
- қарым-қатынас әрекетінің субъектісі;
- дербес әрекеттің субъектісі болуы қажет.

Субъектілік ұстанымның қалыптасуына ықпал етеді:

- нәтижеге жетуге бағытталған әр түрлі актілердің түрін анықтайтын мақсатты үрдіске оқушыларды тарту;
- бірлескен әрекеттегі субъект-субъектілік қарым-қатынаста және проблемалық-диалогтық педагогикалық технологияларды жүзеге асыру;
- рефлексивті әрекетті ұйымдастыру [3, 6].

Оқушы-субъектіні қалыптастыру - әр пән мұғалімдерінің алдына қойылып отырған талаптардың бірі.

Өз іс тәжірибемізде ағылшын тілі сабақтарында американ ғалымдары Джинни Стилл, Куртис Мередит және Чарльз Темпл жасаған «Оқу мен жазу арқылы сыни ойлауды дамыту» яғни, СТО технологиясының элементтерін қолдану арқылы оқушыны оқыту-субъектісі ретінде қалыптастыра отырып, олардың ауызша сөйлеулеріне, яғни, тіл дамыту жұмыстарына ерекше назар аударып келеміз. Ең бастысы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ояту.

Жобаның негізі Ж. Пиаже, Л.С. Выготский теорияларын басшылыққа алады.

Мақсаты барлық жастағы оқушыларға кез-келген мазмұнға сыни

тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға үйрету [4, 8].

Бағдарлама негізінен үш кезеңнен тұрады:

1. Қызғушылықты ояту.
2. Мағынаны ажырату.
3. Ой толғаныс.

Үш кезеңде де оқушы-субъектінің шығармашылық ойлауына, ізденісіне, белсенді әрекетіне, өз бетімен білім алуына түрткі жасалады.

Сабақта көбінесе қолданылатын әдістер мен тәсілдер (стратегиялар): «Миға шабуыл», «Шеңбер бойынша сұрақтар», «Аквариум», «Венн диаграммасы», «Семантикалық карта», «Түртіп алу», «Ойлану», «Жұпта талқылау», «Болжау», «Әлемді шарлау», «Кубизм» т.б.

Оқушы шығармашылығына түрткі болатын стратегиялары:

Төменде ағылшын тілі сабағында оқушыларды сыни ойлауға, шығармашылық жұмыстарға жетелеу барысында өзіндік іс-әрекеттеріне жұмылдырған сабақ үлгісін ұсынып отырмыз.

Lesson Plan 9B Form

Тема	Healthy lifestyle- Здоровый образ жизни
Общие цели	Формирование коммуникативной компетенций учащихся по теме «Healthy Lifestyle» Обучение аудированию, развитие лексических, грамматических навыков говорения по теме, формирование позитивного отношения к здоровому образу жизни.
Ссылка	Среднесрочное планирование серии последовательных уроков

Ожидаемые результаты	Учащиеся активно используют новую лексику по теме, выражают свое отношение к правилам здорового образа жизни на английском языке, умеют работать в группе. учащиеся обобщили свои знания по теме «Healthy lifestyle»
Основные идеи	Здоровый образ жизни должен стать нормой для каждого ученика
Источники	Educational videos for children (U-tube.com)
Задания Вызов - актуализировать и обобщить имеющиеся знания по данной теме - вызвать устойчивый интерес к изучаемой теме. - мотивировать к активной работе на уроке	Good morning! I hope you are feeling well today. The subject of our discussion today is a healthy way of life. Our health Depends on many things; our good or poor health habits, our Physical activity, the food we eat. 1. Фонетическая зарядка 2. Аудирование: просмотр видеоролика «10 правил здорового образа жизни» 3. Деление на группы
Осмысление - получить новую Информацию; -осмыслить ее; - соотнести с уже имеющимися знаниями	4. Монологические высказывания учащихся (стратегия «мозговой штурм») 5. Самостоятельное ознакомление с модальными глаголам «Should» 6. Упражнения на закрепление грамматики и лексики 7. Музыкальная разминка 8. Групповая работа «защита постеров»
Рефлексия - целостное осмысление обобщение полученной информации; -формирование у каждого собственного отношения к изучаемому материалу.	9. Оценивание по критериям Выступления лидеров групп 10. Суммативное оценивание учителя
Последующее задание	Here's the proverb about health "He who has health has hope, and who has hope has everything." Make your own notes or tell about your hopes for future and whether your Health is good enough to realize all your hopes. What is you opinion of being fit? What should you do to be fit? Дифференцированное задание подготовка письменного или устного сообщения. 4. Аудирование текста «Казахстан»

	5. Упражнения на проверку понимания текста и закрепление лексики (True/ False) взаимооценивание по ключу 6. Групповая работа –«защита постеров» Astana and London Стратегия «Синквейн» Оценивание «Две звезды одно пожелание» 7. Стратегия «Диаграмма Венна» Оценивание лидерами групп
Рефлексия - целостное осмысление обобщение полученной информации; - формирование у каждого собственного отношения к изучаемому материалу.	Оценивание по критериям Самооценка «Blob tree» Выступления лидеров групп 10. Суммативное оценивание учителя A song «My flag»
Последующее задание.	To prepare presentation “My native village” Дифференцированное задание подготовка письменного или устного сообщения о родном ауле.

Әдебиеттер

1. Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан. Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. - Өскемен қ., 15 наурыз, 2007 ж.
2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы. – Алматы, 2002.
3. Әбдікәрімұлы Б. Мәлібеков М. Білім берудегі педагогикалық технологиялар // Ізденіс-Поиск 2003, №2, 200-203 б.
4. Баймұханов Б. Оқытудың жаңа технологияларының негізгі ерекшеліктері «Бастауыш мектеп» - 2000. - №8, 9. – 3-6 б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тажанова Н.А.

*«Оралхан Бөкей атындағы №44 мектеп-лицейі» КММ, Өскемен,
Қазақстан*

Ел дамуының ертеңгі бағыт-бағдарын саралаған Елбасының Жолдауында білім беру саласына: «Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейіне най қын далады. Әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігу білім беру жүйесін халықаралық

деңгейге көтеруді талап ететіні сөзсіз» деп ерекшемен берілген. Алайда, жаһандану дәуірінде қатаң бәсекеге төтеп бере алатын мемлекет қана өркениет көшіне ілесе алады. Мемлекеттің бәсекелестік қабілеті ең алдымен оның білімділік сипаты мен айқындалатынын ескере келе, білім мен тәрбие беру саласының маңызы ерекше екенін мойындауымыз керек.

Білім – кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін көрсететін басты фактор. Сондықтан білім беруде жоғары сапаға қол жеткізу қазіргі уақытта барлық қоғамдық дамудың маңызды мәселесі. Осыдан жас ұрпаққа үздіксіз білім мен тәрбие беруді жетілдірудің өзектілігі туындап отыр.

Сабақтас тықтық үздіксіз білім берудегі педагогикалық үдерісте қолайлы жағдай туғызуы үшін қажет. «Сабақтастық» ұғымы ғылымның әр алуан салаларында қолданылады және көп мағыналы ұғым болып табылады. Бұған ғылыми әдебиеттердегі оған берілген әр түрлі тұрғыдағы анықтамалар дәлел бола алады. Осыған орай, біздің зерттеуімізде оқытудағы сабақтастықтың философиялық, педагогикалық, психологиялық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Сабақтастық – бұл күрделі және көпжақты ұғым. Философиялық әдебиеттерде осы күнге дейін «сабақтастық» терминіне бір мәнді түсіндірме жоқ. Осы ұғымға берілген анықтамалар мазмұны біздің көзқарасымыз бойынша даму үдерісі, жаңа мен ескі арасындағы байланыс, жаңада ескінің сәл дамыған элементтері мен үдерістері, дамушы құбылыстардың жаңа қасиеттері мен сапалары, ішкі бүтіндіктер сияқты сабақтастықтың мәндік белгілерін қамтиды.

Сабақтастықты жүзеге асырудағы кемшіліктердің тәжірибеде орын алып отырғандығын 2007 жылы Қазақстан алғаш рет қатысқан оқушылардың білім жетістіктерінің сапасын бағалау жөнінде Халықаралық қауымдастық өткізген TIMSS зерттеуінің нәтижесі де айғақтап отыр. Педагогикалық энциклопедияда оқытудағы сабақтастық оқытудың әр түрлі сатыларында оқу пәнінің бөлімдері арасында қажетті байланыс пен дұрыс арақатынасты орнатудан, оқытудың әрбір кезеңінде оқушылардың білімі мен білігіне қойылатын нақты талаптардан, оқу материалын беру логикалық желісі мен түсіндіру әдістерінен, сондай-ақ оны меңгеруді ұйымдастыру тәсілдерінен тұрады делінген.

Сабақтастық мәселесін шешу үшін оның мазмұндық және процессуалдық сияқты екі аспектісін ескеріп кешенді қарау керек.

Білім беру мен тәрбиелеу процесінде сабақтастықтың қажеттілігі зор. Педагогикада сабақтастың идеясы қалыптасқанға дейін жалпы еңбек іс-әрекетінде бірыңғай талаптарды сақтау және әдіс- тәсілдерді

тізбектей меңгеру қарастырылған. Осы кездегі оқытудағы сабақтастықты тура педагогикалық мағынасында қолданған Есипов Б.П. Ол білім берудің әр түрлі сатысын бір жүйеге келтіре отырып, сабақтастық шарты қажет екендігін көрсетті.

Сабақтастықтың сипатты белгілері:

- Сабақтастық – бұл оқып үйретілетіннің бұрында оқып үйретілгенмен байланысы;

- Сабақтастық байланысты жүзеге асыру сипаты әрбір келесі кезеңдерде бұдан бұрынғы кезеңде оқушылардан алған пәндік білім, білік және дағдыларын пайдаланудың қажеттілігімен анықталады, яғни оқытудың тірек нәтижелерін белсендіру. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш мектепте жалпы және нақты мақсаттары мен міндеттері анықталып, білімділік, тәрбиелік және дамытушылық пен практикалық бағыттары бойынша тиісінше тұжырымдалады.

Мектепалды даярлық тобы (5-6 жас)	Базалық бастауыш білім беру (6-10 жас)
Мақсаты: Баланың сезімдік тәжірибесін байыту, ретке келтіру. Барлық психикалық қасиеттерін дамыту. Ойларын операцияларын қалыптастыруға даярлау.	Мақсаты: Білім алуға, оқу мазмұнына тұрақты қызығушылық тудыру. Болашақта ғылыми білім жүйесін игеруде қамтамасыз ететін ойлау түрлерін дамыту.
Негізгі әрекеті: ойын әрекеті	Негізгі әрекеті: оқу әрекеті
Сабақтастықты жүзеге асырудағы тәрбиешінің міндеттері: - Кезеңнің маңыздылығын сақтау; - Қоршаған орта мен баланы қарым - қатынасқа даярлау; - Жеке тұлғалық, танымдық қасиеттерін дамыту; - Оқу еңбегін ұйымдастыруға дағдыландыру; - Осы бағытта ата- аналармен әңгіме жүргізу; - Психологиялық зерттеулер қорытындысын оқу - тәрбие үрдісінде басшылыққа алу.	Сабақтастықты жүзеге асырудағы мұғалімнің міндеттері: - Даярлық сыныптағы даму деңгейіне байланысты деңгейіне, қабілеттеріне сүйену; - Даярлық сыныпта жетік қалыптаспаған қасиеттерді жетілдіру бағытында арнайы түзету жұмыстарын ұйымдастыру; - Ойын арқылы оқу әрекетін қалыптастыру; - Психологиялық зерттеулер қорытындысын оқу -тәрбие үрдісінде басшылыққа алу; - Осы бағытты ата- аналармен әңгіме жүргізу.

Сабақтастықты жүзеге асырудағы тәрбиешінің әрекеті: - Әрбір балаға педагогикалық психологиялық карта бастау; - Оқыту мен тәрбиелеу үрдісін сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының философиясының негізінде ұйымдастыру; - Бастауыш сынып мұғалімдерін сынып сағаттарына шақырып, таныстыру; - Әрбір балаға, сыныпқа педагогикалық мінездеме жазу; - Балаларды мектептің бірыңғай тәртіп талабымен таныстырып, талаптарды орындауға баулу.	Сабақтастықты жүзеге асырудағы мұғалімнің әрекеті: - Даярлық сыныптарға қатысып, балаларды сырттай бақылау; - 1- сыныпта ойын әрекетін басымырақ қолданып, біртіндеп оқу әрекетіне көшу; - Әрбір баланың педагогикалық - психологиялық картасын жалғастыру; - Бастауыш сыныпта өтетін шараларға балаларды белсене қатыстыру; - Балаларды мектептің бірыңғай тәртіп талабына, бірыңғай орфографиялық, каллиграфиялық талаптарға үйрету; - Әрбір балаға, сыныпқа жазылған педагогикалық мінездемені зерттеу, толықтыру.
---	--

Сөйтіп, балабақша мен мектептің байланысын орнату үшін, балабақша тәрбиеленушілері мен мектеп оқушыларын бірге дамыту жолымен жүргізілуі керек. Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру арасындағы сабақтастықты жүзеге асыруда мемлекеттік стандарт пен бағдарламалар талаптарын саралау да жүзеге асырылады.

Қорыта айтқанда, жоғарыда көтерілген мәселелер бойынша елімізде ауқымды іс- шараларды жүзеге асыру қолға алынуда. Яғни, бүгінгі күннің талабына сай адамзат алдында тұрған ұлы мұрат міндеттердің бірі өз ісін, өмірін жалғастыратын салауатты саналы ұрпақ тәрбиелеу. Бұл игі істің иесі – Ұстаз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы. – Астана, 2004.- Б. 13-14
2. Мыңжасарова М.Ж Ықтималдық және статистика элементтерін оқып үйренуде сабақтастықты жүзеге асыру мәселелері // Ізденіс.– 2009. - № 1. –Б. 252- 256.
3. Оспанов Т.К Перспективность и преемственность в обучении как условия активизации образовательной подготовки учащихся (на материале обучения математике младших школьников): автореф.

- канд. пед. наук.:13.00.01. – Алматы, 1990. – 25 с.
4. Дамитов Б.Қ., Ермеков Н.Т., Можоева О.И. және т.б. Қазақстан Республикасының білім беру жағдайы мен дамуы туралы ұлттық баяндама. - Астана;ҰБСБО, 2009. – 308 б.
 5. Манкеш А. Оқу – тәрбие үдерісіндегі экологиялық сабақтастықтың ғылыми – теориялық негіздері. Монография. – Алматы; «Зерде», 2005. – 240 б.
 6. Шәкілікова С.Е., Мыңжасарова М.Ж. Стохастика элементтерінің оқытудағы сабақтастық мәселелері // Білім берудегі менеджмент. - 2010. - №2. - Б.166-171

ҚАЗАҚ ТІЛІН КОММУНИКАТИВТІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Таскимбаева Р.К.

ҚАЕУ колледжі, Өскемен, Қазақстан

Қазіргі уақытта орыс тілді аудиторияларда қазақ тілін оқытуда жоғары түрлі оқыту технологиялары тиімді қолданады. Олардың ішінде проблемалық оқыту, интерактивті оқыту т.б. технологиялар қазақ тілін екінші тіл ретінде үйренушілердің белсенділігін арттыруда қолайлы болып табылады.

Коммуникативті оқыту технологиясы – пікір алуға негізделген әдістеме. Ал адамдар тілді сөйлем түрінде қолданғанда ғана бірін-бірі түсінеді, пікір алыса алады. Коммуникативті оқыту процессінің тілдік бағытын білдіреді, ол дегеніміз коммуникативті әдістемеде «сөйлеу» - тіл дамыту жұмысының бір түрі ретінде және қарым-қатынас құралы ретінде басты принциптерінің бірі болып табылады деген сөз.

Педагогика ғылымында оқыту технологиясы - «педагогикалық үрдістің жүзеге асу жолы» (В. Юдин, В.П. Бесполько). «Педагогикалық технология – оқушы мен оқытушыға қолайлы жағдайда оқу үрдісін жоспарлау, ұйымдастыру, өткізудің және оқушы мен оқытушының бірлескен педагогикалық әрекеттерін әрбір жеке бөлшегіне дейін ойластырылған моделі» (В.М. Монахов).

Осы тұрғыдан келгенде, коммуникативтік технология деп оқуға қатысушылардың барлығын және мүмкін болған құрал-жабдықтар мен ақпараттардың барлығын қатыстыра отырып, өзара белсенді тілдік қатынас әрекетіне ену негізінде оқу үрдісін құруды айтады.

Жетекші әдісі – тілдік өзара қарым-қатынас. Қолданылатын жұмыс түрлері:

- ынтымақтастықта оқу (оқытушы мен студенттер),
- жұптық оқу (студенттердің екеуара бірін-бірі оқытуы),
- топтық құрамда жұмыс істеу (топтардың құрамы өзгеріп отыруы шарт),
- оқу-тілдік диалог (өзара пікір алысу).

Коммуникативтік технологияда тілдік қарым-қатынас алдыңғы орынға шығарылады да, басқа жұмыстар осы бағдарға бағытталады.

Коммуникациялық бағыт түрлі саласына байланысатын сөйлеуді үйретуге бағдарланады. Сөйлеу мақсатына тиісті грамматикалық формалар мен синтаксистік құрылымдарының сөйлеуге қатысуы шарт және ол көбіне дайындықсыз сөйлеуге, бұрын меңгерген грамматикалық формаларды, лексикалық бірліктерді автоматты түрде қолдануға жетуі керек. Студент өз ойын еркін жеткізе алу үшін оған қажетті лексикалық және грамматикалық минимум алдын ала анықталып, тапсырылады. Бұл тілді функционалдық тұрғыдан үйрету сипатына жақын.

Коммуникативті оқыту фонетиканы, лексиканы, грамматиканы жүйелі түрде рет-ретімен тізбектеп оқыту дәстүріне қайшы.

Септік жалғаулары өзінің грамматикалық ретімен оқылмайды, сөйлеу кезінде сөйлемде қолданып тұрғанына қарай студенттердің бұған дейінгі мектеп қабырғасынан біліп келген тілдік білімдерінің деңгейінде негізделеді.

Сондықтан ол әдісстуденттің қазақ тілін үйренуін жеделдетпесе тежемейді. Сөйтіп, тілдің өмірде қолданысын үйретуде басымдық беріледі, сөйлеу әрекеті негізгі әдіс болып табылады.

Студенттердің сөйлеу әрекеттері мынадай түрлерден түзіледі: естіп – тыңдап түсіну әрекеті, диалогтік сөйлеу әрекеті (студенттер бір-бірімен), оқығанын түсіну - айту әрекеті, түсінгенін жазу және жазғанын түсіну әрекеті. Естіп – тыңдап түсінуге, содан барып жауаптасуға дайын болуға коммуникативтік оқуда мән беріледі. Ол ықшам сөйлеу жағдаятын ұйымдастыру арқылы жүзеге асады. Естіп – тыңдап түсінуге үйретуде аудио-визуалдық жазбаларды жиі қолдану диалогтік сөйлеуге, мәтінмен жұмысқа дайындық кезінде тиімді.

Диалогтік сөйлеуді естіп – тыңдаумен біртұтас та, жекелей де пайдалана беруге болады. Мақсаты ұйымдастырылған жағдаяттар арқылы ди үйрету студенттерді қызықтырады. Диалог құрылымы жағынан бір рет жауаптасу, екі я одан көп жауаптасу сияқты әр түрде қолданылады. Диалогтік сөйлеукоммуникативті оқытудың негізгі ұстанымына сәйкес келеді. Коммуникативтіліктің жауап алынған жағдайда ғана жүзеге асуы оның ұстанымы болып есептеледі. Ал диалог сөйлеу – жауаптасу арқылы жүзеге асады.

Студенттер белсенді сөйлеу әрекетіне оқу және оқығанды түсіну, оны айту арқылы да тартылады. Оқығанды түсіну, оны айтып бере алу сөйлеудің тиімді бір тәсілі. Мұндағы коммуникативтік оқу – түсінгенін айтуда немесе ол бойынша сұрақтар құруда, жоспарлауда, оқығаны бойынша түрлі жазу жұмыстарында жүзеге асады.

Жазып, сөйлеу арқылы алдыңғы сөйлеу әрекеттерінің бекітілуі жүргізіледі, әрі жазу сауатына дағдыланады. Тыңдағанын, я оқығанын жазу – бұл жазып сөйлеудің бастапқы түрлері. Студенттер жазып сөйлеудің күрделірек шығармашылық сипаттағы түрлерін де мол орындауға жұмылдырады. Олар: шағын жазбаша мазмұндау, шағын шығарма, шағын эссе, шағын реферат т.б. Студент белгіленген мақсатты жазып шыға алғанда, коммуникативтілік жүзеге асты-деп есептеледі.

Коммуникативтік сөйлеу әрекетінің қай түрі болса да, лексикалық-грамматикалық дайындық деңгейіне сүйенеді. Студенттің тиісті лексикалық қоры, сондай-ақ грамматикалық білімі болумен бірге, ол бұларды сөйлеу әрекетін орындау барысында, оларды талдау кезінде меңгере түседі. Белсенді сөйлеу әрекетін ұйымдастыруға жағдаяттың ауызекі жауаптасу мен мәтін бойынша жұмыс негізгі құрал болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық оқу құралдары (компьютер, аудио-визуалды құралдар) бойынша да студенттер белсенді коммуникацияға түсе алады. Бұлардың қайсысы болса да мәтін түрінде көрініс береді.

Мәтін сөйлеу әрекеттері мен лингвистикалық бірліктердің базасы. Сөйлеу әрекеттері, негізінен, белгілі бір мақсаттағы жағдаяттар, жүйелі модельдер, ауызекі жауаптасу, сұрақ – жауаптар жағдайларында жүзеге асады. Лингвистикалық бірліктер коммуникативтік мақсатқа бағындырыла отырып, тілді үйренуді жеңілдететін жүйеде беріледі. Мысалы: сингармонизм – тәуелдік категориясы – етістіктің шақтары – сұраулық және болымсыздық тұлғалар – септіктер – сан есім, сын есім, үстеу, есімдіктер жүйе реті қолданылуы мүмкін.

Ойымызды қорыта келсек, коммуникативтік оқыту арқылы білім алушылардың танымдылық қабілеттері, танымдық үрдістері дамып, сөздік қоры молаяды, оқытуда жағымды әрекет қалыптасады. Бұның бәрі дамығаннан кейін білім алушының қиялы мен ойлауы, есі мен қабылдауы, зейіні дамып қалыптасады. Танымдық қабілеттер, танымдық үрдістер әрбір технология барысында дамиды. Ал қажеттелікті қанағаттандыру әр түрлі әлеуметтік жағдайларда бағытбағдарды жоғалтпау, адамдардың эмоционалдық жағдайлары мен жеке тұлғаның ерекшеліктерін анықтау, олармен қарым-қатынастың теңбе-тең түрлерін таңдау, өзара іс-әрекет үрдісінде сол түрлерін іске асыру,

зейіндерін қадағалау және айқындау, көпшілік алдындағы жағдайларда іс-қимылын білу, өзіне зейін аударту, психологиялық қа-тынас орнату, сөйлеу мәдениеті дамиды. Ал сөздік қорының дамуы мәтінмен жұмыс істегенде, белгілі бір мәселені шешкенде дамиды. Осы технологияны қазақ тілі сабақтарында қолдану көптеген жетістіктерге әкеледі.

Әдебиеттер

1. Қазбекова Н.Т. Қазақ тілі сабақтарында коммуникативтік оқытудың элементтерін қолдану. «12 жылдық білім» 2006, №1.
2. Ерназарова З.Ш. Саналы коммуникативті оқыту әдісі. «Қазақ тілі: әдістеме» 2007, № 4.
3. Әрінова Б.А. Озық технологияларды қолданудың коммуникативтік компетенция қалыптастырудағы орны. «Қазақ тілі Қазақстан мектебінде», 2008, № 1.
4. Қасбаева Г.С. Мемлекеттік тілді коммуникативтік бағытта оқыту жолдары // «Қазақ тілі Қазақстан мектебінде» 2008, № 5.
5. Әлмұхамбетова Б.А., Ғалымжанова М.А. Білім беру жүйесі қызметкерлерінің біліктілігін арттыруда ақпараттық коммуникациялық технологиялардың қолданылуы // Педагогикалық альманах журналы 2009, №3
6. Қазақ тілі мен әдебиеті журналы 2012, №4.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЮРИСПРУДЕНЦИИ

ПРАВИТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Алембаев К.О.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Важнейшим социальным институтом, гарантирующим реализацию обязательств, которые берут на себя взаимодействующие индивиды и организации, является государство. Государство способно обеспечить правовой порядок, без которого невозможно согласование противоречивых интересов групп и индивидов. Основной функцией государства во все времена было обеспечение баланса интересов различных социальных групп, поэтому цели государственных органов и способы их достижения, в конечном счете, определяются интересами индивидов и формируются в ходе их взаимодействия. Государственное управление выступает как механизм, с помощью которого государство на практике проводит политику по сглаживанию разного рода противоречий и удовлетворению интересов общества и его различных групп. Этот механизм включает различные этапы административной подготовки и реализации необходимых управленческих решений и социальных программ, посредством которых происходит координация и осуществление политики государства.

Государственному управлению на сегодняшний день выступает важнейшим социальным институтом. Один из видных ученых – правоведов Атаманчук Г.В. определяет государственное управление следующим образом: это практическое, организующее и регулирующее воздействие государства на общественную жизнедеятельность людей в целях ее упорядочения, сохранения или преобразования, опирающееся на его властную силу [1].

На сегодняшний день особо важным представляется роль Правительства Республики Казахстан в государственном управлении.

Правительство РК составляет единую систему органов исполнительной власти. Правительство является высшим органом исполнительной власти государства. Это определение прямо не записано в Конституции, однако такой вывод напрашивается из содержания п.1 ст. 64 Конституции, согласно которому Правительство осуществляет исполнительную власть Республики Казахстан, возглавляет систему исполнительных органов и осуществляет руководство их деятельностью. Правительство является коллегиальным органом [2].

Характеристика Правительства как органа, возглавляющего все исполнительные органы, руководящего их деятельностью и осуществляющего государственное управление, раскрывает его правовую природу, свидетельствует о его исполнительной роли в системе разделения власти.

Поиски оптимальной для современных условий структуры и функций Правительства ведутся давно. Однако неоднократные попытки сокращения численности аппарата управления, слияния и разделения министерств не сделали Правительство РК и его органы более эффективными. За годы независимости создавались, ликвидировались центральные исполнительные органы, перераспределялись их функции.

Правительство РК, являясь органом общей компетенции, осуществляет общее руководство экономической, социальной, культурной, политической и административной сферами, разрабатывает и обеспечивает исполнение государственного бюджета, общественный порядок и иные полномочия и функции, предусмотренные законодательством РК.

Следует отметить, что Конституция не определяет, кто входит в состав высшего исполнительного органа страны (Правительства). Более или менее ясно этот вопрос решен в статье 3 Конституционного закона "О Правительстве Республики Казахстан" от 18 декабря 1995 г. [3]. В его состав входят Премьер-министр, его заместители, министры и иные должностные лица.

Состав Правительства тесно привязывается к его структуре. В то же время это не совпадающие понятия. Структура Правительства - это понятие, характеризующее его с точки зрения организационно-функционального строения. Она означает совокупность его организационно обособленных подразделений (то есть органов отраслевой и межотраслевой компетенции), осуществляющих функции Правительства по государственному управлению в соответствующих отраслях и сферах.

Так, министерство является центральным исполнительным органом Республики, осуществляющим руководство соответствующей отраслью (сферой) государственного управления, а также в пределах, предусмотренных законодательством - межотраслевую координацию.

От правильно избранной структуры управления во многом зависит эффективность выполнения задач, стоящих перед Правительством, уровень его компетентности и профессионализма. Как подчеркивает академик С. Зиманов, не добившись надлежащей структурной организации и работоспособности, нельзя говорить о сильной испол-

нительной власти [4].

Необходимо учитывать, что создание тех или иных центральных исполнительных органов объясняется объективными потребностями и задачами, встающими перед государством по управлению социально-экономическими, духовно-культурными и иными процессами.

На сегодняшний день существуют центральные исполнительные органы, не входящие в состав Правительства (агентства и некоторые комитеты). Они осуществляют руководство соответствующей отраслью (сферой) государственного управления, а также в пределах, предусмотренных законодательством - межотраслевую координацию и иные специальные исполнительные и разрешительные функции.

Таким образом, необходимо отметить, что для Республики Казахстан требуется современная структура Правительства, так как на сегодняшний день границы между министерством и агентством размыты, и особого различия между ними нет. Отсутствует какая-либо систематика, обусловленная постоянными реорганизациями в центральных исполнительных органах, а также ясные мотивы и основания выведения тех или иных центральных исполнительных органов власти из ведения Правительства и подчинения их непосредственно Президенту РК.

Важное значение в настоящее время придается отдельным направлениям деятельности Правительства по решению социально-экономических проблем. Среди них функции высшего исполнительного органа страны по реализации социального законодательства, осуществления приватизации и управления государственным имуществом, развития инвестиционного климата. Необходимо изменить отношение Правительства к социальным проблемам как второстепенным, когда любые вопросы о выплатах малоимущим, нетрудоспособным воспринимаются как тормоз в экономических реформах, ускорить переход от авральных способов затыкания дыр в социальной сфере к системному методу социальной защиты населения и регулирования [5].

Исполнительные органы традиционно именуются органами государственного управления. И это вполне естественно, поскольку они осуществляют управленческие функции. Другой вопрос, что в условиях правового государства и разделения власти исполнительный характер деятельности органов управления выходит на первый план. Деятельность исполнительной власти осуществляется в рамках принципа разделения единой государственной власти на три ее ветви: законодательную, исполнительную и судебную, что закреплено пунктом 4 статьи 3 Конституции.

Литература

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – М.: Юридическая литература, 1997.
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // www.zakon.kz
3. Конституционный закон Республики Казахстан «О Правительстве Республики Казахстан» от 18 декабря 1995 г. // www.zakon.kz
4. Сафинов К.Б. Правительство Республики Казахстан на переходном этапе. / Под ред. Зиманова С.З. – Алматы, 2002. – 547с.
5. Сафинов К. Правительство Республики Казахстан в системе исполнительной власти. // Фемида.- 2002. - №6. - С. 23-27

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДА ӘЛЕУМЕТТІК ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тажиева М.Н.

Қазақстан-Американдық еркін университет, Өскемен, Қазақстан

Халықаралық стандарттарға сәйкес, инновация - нарыққа енгізілген жаңа немесе жетілдірілген ескі өнімнің, практикалық қызметте қолданылатын жаңа немесе жетілдірілген еске технологиялық үдерістің немесе әлеуметтік қызметке деген жаңа көзқарас түрінде болатын инновациялық қызмет нәтижесі.

Қазақстан Республикасының "Инновациялық қызмет" туралы заңында «Инновация жаңа немесе жетілдірілген өнім (жұмыс, қызмет), жаңа немесе жетілдірілген технологиялық үдеріс сонымен бірге, ұйымдастырушылық - техникалық, қаржылық-экономикалық және басқа да әртүрлі қоғамдық қатынастардың салаларындағы шешімдер түріндегі инновациялық қызмет нәтижелері. Бұл нәтижелер өндірістің әр түрлі бағыттарына және қоғамды басқару сфераларына прогрессивті ықпал жасайды», делінген.

Инновацияларды олардың белгілеріне байланысты бірнеше топтарға бөле жіктеуге болады. Технологиялық параметрлеріне байланысты инновацияларды өнімдік және үдерістік деп айырады. Сонымен қоса, инновациялық нарық үшін жаңалығына қарай, әлемдік деңгейдегі сала үшін, өндірісті (фирманы) жүйе ретінде қарыстыра, енгізілетін өзгерістердің тереңдігіне қарай, кәсіпорынның қызмет ету саласына байланысты, таралуына, өндіріс циклындағы орнына байланысты, сабақтастығына қарай, қамту жағына қарай, және тағы басқа белгілеріне қарай айырады.

Инновациялық үрдісті кезеңдерге бөлсе, бірінші кезеңде келіп түскен идеяларды жүйелеу орындалады. Екінші кезеңде идеялар іріктелінін талдама жүргізіледі, үшінші кезеңде инновацияның экономикалық тиімділігін сараптау жұмыстары өтеді. Төртінше кезеңде инновациялар бойынша талдамалық жұмыстар жасалады. Бесінші кезеңде инновациялар бойынша маркетинг бағдарламасының негізінде инновацияларды өндіріске енгізу туралы шешім қабылданады.

Инновациялық инфрақұрылым - мақсаты жаңа білімдер мен жаңашылдықтар шығару, тарату және қолдану сонымен қатар жаңа индивидуалды, ұжымдық және қоғамдық сұраныстарды құрастыру болып табылатын инновациялық қызмет субъектілерінің жиыны. Оның құрамы күрделі болып келеді. Инновациялық инфрақұрылым құрамына мыналар енеді:

- инновациялық дамудың мемлекеттік институттары;
- ұлттық технологиялық парктер;
- аймақтық технологиялық парктер;
- технологиялық бизнес-инкубаторлар;
- ғылыми қалашықтар;
- инновациялық-технологиялық парктер;
- технологиялар трансфертті орталықтары;
- инновациялық кәсіпорындар;
- инновациялық жобаларды қаржыландыратын банк институттары;
- ақпараттық құрылымдар;
- арнайы көрмелер.

Инновациялық қызмет - аяқталған ғылыми зерттеулер мен талдамалардың немесе ғылыми-техникалық жетістіктердің нәтижелерін жаңа немесе жақсартылған өнімге айналдырып, оларды практикалық қызметте қолданыстағы жаңа технологиялық процесске нарық арқылы енгізу үдерісі. Сонымен қоса осыған байланысты қосымша ғылыми зерттеулер мен талдамалар өткізу.

Инновациялық қызметті мемлекеттік деңгейде қарастырсақ бұл қызметті ең алғаш орындайтын субъект бұл - мемлекет. Мемлекеттік деңгейдегі инновациялық қатынасты ұйымдастырып, реттейтін органдар. Бұл елді басқаратын тұлға мен мемлекеттегі заң шығарушы органдар, министрліктер, осы қызмет үшін құрылған арнайы мекемелер және тағы басқалар. Бұл деңгейде инновациялық қызмет субъектілері инновациялық қызметті заңдық, нормативтік негізін құрайды. Келесі деңгейлердегі инновациялық қызмет субъектілерінің әрекеттері қалай, қандай бағытта жүретіндерін анықтап, бекітіп береді. Осы деңгейде инновациялық қызмет бойынша жоспарлар,

бағдарламалар, стратегиялар, доктриналар және тағы басқадай ұзақ және қысқа мерзімді құжаттар дайындалады. Бұл деңгейде сонымен қоса инновациялық қызметтің ары қарайғы деңгейлері мен оның қатысушылары мен қарған субъектілері анықталады.

Ғылым мен техника қазіргі кезде қоғам санасында әртүрлі бір-біріне қарама - қайшы пікірлер тудыруда. Бір жағынан алып қарағанда; жоғары дәрежеде ұйымдасқан өндірістің болуы, жаңа инновациялық және ғылыми сиымды технологиялардың адам өмірінің көптеген салаларына енгізілуі, соңғы алдыңғы қатарлы зерттеулер нәтижесінде қол жеткізілген техниканың пайдаланылуы адамзат өмірін жеңілдетіп, жайлылық сыйласа, екінші жағынан мұндай жетістіктер қоршаған ортаның ластануы, жер климатының өзгеруі, табиғи ресурстардың таусылуы, түрлі әлеуметтік ауытқулар мен конфликтілер сияқты жағымсыз салдарға алып келуі мүмкін. Мұндай жағдайда инновациялар мен жоғары технологияларды күнделікті қоғамдық өмірге енгізудің салдарын арнайы зерттеу қажеттілігі туындап отырғаны байқалып отыр.

Ғылым мен техниканың жағымсыз әсерлері мәселесіне соңғы уақытқа дейін тиісті дәрежеде мән беріліп, осы тақырып көптеген қоғамдық және ғылыми пікір-таластардың өзегіне айналмай келгенінің бірнеше себебі бар. Біріншіден, жаңа техниканың өндірілуі мен қолданылуының жағымсыз әсерлері оның қоғамға алып келеген пайдасы мен жетістіктерімен салыстырғанда елеусіз болып есептелінді. Ұзақ уақыт бойында табиғат және оның қайнар көздері адамның кез келген өндірістік қалдықтарды қорыта алады деп есептелінді. Екіншіден, ғылыми-техникалық прогрестің өзінің күшімен шешіледі деген жасырын пікір болды. Яғни, жаратылыстаналық - ғылыми және техникалық білім негізінде техника мен технологиялар болашақта осы жағымсыз әсерлер мен салдарды ескілерге қарағанда жақсырақ жоя алады, осылайша бұл мәселелердің шешімін бүгінгі күннен болашаққа жылжытуға болады деп саналады.

Жоғарыда айтылған дәйектемелердің екі типі де соңғы онжылдықтарда әсіресе климаттың күрт өзгеруі жайлы көптеген жағымсыз болжамдардың пайда болуына байланысты мұнан әрі қарай мойындала алмайды. Ғылыми техникалық прогрестің жағымсыз әсерлері уақыт өткен сайын кең етек жаюына байланысты ғылыми, техника және қоғам арасындағы жаңа қарым-қатынас орнатудың қажеттілігін мойындау керек болып жатыр.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ғылыми-техникалық дамудың салдары тек бастапқы өз мақсаттарын өзгертіп қана қоймай, кері нәтижелер әкелуі мүмкін. Осылайша, ғылымға негіз-

делген техника қоғамдық пайдалану контексттеріне енгізілсе ол табиғи қоршаған ортаны, өмір сүру стилін, экономикалық қатынастар мен әлеуметтік өзара қатынастарды өзгерте алады. Егер техника адам өміріне енгізілсе, ол өз бетімен бірге міндетті түрде көптеген салдарды алып келеді. Жаңа алдыңғы қатарлы техниканы адам өміріне енгізген соң көп жағдайларда саясаткерлердің, зерттеушілердің, тұтынушылардың күтетін нәтижелерінен мүлдем басқаша нәтиже туындайды.

Негізгі мәселе - қоғамның ғылыми-техникалық дамуға қаншалықты әсер ете алатындығында. Көп уақыттан бері қоғамға техникалық дамуға бақылау орнату қолжетімді ме әлде техникалық дамуға иманентті динамика тән бе деген дау шешілмей келеді.

Егер бұл проблемаға ғылыми-техникалық оптимизм тұрғысынан қараса, яғни жаңа техниканы қолдану автоматты түрде тиімді болады деп есептесе, онда қоғам жаңа техника өндірісін тек өнеркәсіп пен инженерлердің қарамығына беруі тиіс. Ал өндірушілер қай жаңа техника мен технологияларды қабылдауын өз беттерімен шешпей, бұл таңдауды реттеуді еркін нарыққа жүктеулері мүмкін еді. Бірақ бұлай болу мүмкін емес. Ғылыми-техникалық прогреске бағытталған қандайда бір саяси шешімдердің әлеуметтік салдары қоғамның жалпы дамуына және оның жеке сфераларының дамуына да жағымсыз әсер етуі мүмкін. Мысалы, салықтық реттеудің әсерінен өндірістің білдей бір тармағының дағдарысқа ұшырауы да, керісінше шарықтап дамып кетуі де мүмкін. Сондықтан, техниканың әлеуметтік жобалануы яғни, оның қоғам, адам, қоршаған орта жағдайларын ескере келе өндірілуі проблемасы туындайды. Ал бұл ғылыми-техникалық дамуды тек әлеуметтік гуманитарлық ғылымдар тұрғысынан зерттеу арқылы ғана іске асырыла алады. Бұл ғылыми-техникалық дамудың салдарын әлеуметтік бағалаудың негізгі міндеті болып отыр.

Бұл міндетті бірнеше бөліктерге бөлуге болады:

- Қоршаған орта мен қоғамға техниканың әсер ету механизмдерін ашу. Әр жеке сала бойынша яғни, тәуекелдер мен қауіптерді экологиялық, әлеуметтік, экономикалық, саяси өлшемдерде зерттеу.

- Жағымсыз әсерлердің адамның индивидуалды және ұжымдық қызметіне әсерін зерттеу. Бұл жерде қоғам тарапынан техникалық дамуды қолдау стратегиялары және жағымсыз әсерлерге байланысты одан бас тарту стратегияларын зерттеу жайлы мәселесі қаралады. Сонымен қоса, қоғамдағы техникалық дамуды реттеудің мысал үшін нормативтік шарттарының өзгеруі жайлы және жаңа техника туралы бұқаралық және саяси пікірлер жайлы зерттеулер мақсат етіледі.

- Техникалық дамудың түрлі қоғамдық сфералар ықпалының

механизмдерін зерттеу. Мұнымен бірге техникалық дамудың саяси және қоғамдық және тұтынушылық қажеттіліктерге тәуелділігін ескере отырып олардың салдарын ашу.

- Қол жеткізілген білімдер негізінде мәселені шешуге бағытталған әрекеттер түрлерін дайындау: технологиялық дамуға немесе оған жауап беруге арналған интергративті стратегиялар, техникалық - саяси шешімдерді қабылдауға түрлі мүмкіндіктер, белгілі бір параметрлердің дамуына ары қарайғы жоспар немесе нақты қадамдар жасауға нұсқаулар.

Техникалық салдардың шеңберінде жүргізілетін мұндай зерттеулер пәнаралық тұрғыдан әрекет етуді талап етеді. Саяси, өндірістік, халықтық-шаруашылықтық, экологиялық, әлеуметтік, мәдени, техникалық, әлеуметтік-психологиялық және этикалық аспектілер біріктіріліп, техниканы жасауға қатысушылардың ғылымнан тыс "локальды біліммен" толықтырылуы тиіс [1].

Қазіргі ғылымның дамуында жаңа технологиялардың әлеуеті мен тәуекелдерін анықтау, оларды өмірге енгізудің әлеуметтік және экологиялық салдарын бағалаудың қажеттілігі анық байқалуда. Бұл ғылым және техника философиясының қолданбалы бағыты ретінде әлеуметтік бағалаудың негізгі мақсаты болып табылады.

Ғылыми-техникалық дамуды әлеуметтік бағалау бүгінгі күні батыс еуропалық Германия, Австрия, Швейцария сияқты дамыған елдердің көбінде жүргізілуде. Бұл елдерде осы мақсатта парламент немесе үкімет құрамына енгізілген арнайы институттар құрылған. Олар ғылыми-техникалық саясатта шешімдер қабылдауда мемлекеттік ғылыми қолдау жасап отырады. Техниканы бағалау пәнаралық сипатта бола отырып, біртіндеп жеке ғылыми пәнге айналып отыр. Бұл салада пәнаралық ғылымдар топтары жұмыс жасайды – жаратылыстану, қоғамдық, техникалық ғылымдар өкілдері. Олардың мақсаты қабылданатын шешімдерге ақпараттық қолдау жасап, парламент, ғылым, қоғамдық топтар арасындағы арақатынастың тиімділігін жоғалтпау [2].

Бұл қысқаша алғандағы инновациялық үдерістің әлеуметтік сипаттамасы. Белгілі болып отырғандай, инновациялық қызмет сияқты аса күрделі және кешенді процессте оның әр қатысушысының орындайтын әрекеті мен маңызы зор. Қазіргі таңда мемлекет экономикасын қарқынды дамытып, әлемдік экономикалық қатынастарға белсенді қатысу үшін ішкі инновациялық қызметті тиімді жолға қойып, жоғары нәтиже алу - тұтастай қоғамның негізгі міндеттерінің бірі. Тиімді құрылған инновациялық қызмет мемлекет экономикасының және оның әр азаматының әлеуметтік жағдайының, әл-

ауқатының, өмір сүру сапасы мен деңгейінің жоғары болуына әсер ететін бірден-бір фактор. Ал инновациялық қызметтің өзінің тиімді ұйымдастырылуы және нәтижелілігіне оны орындау үшін жұмылдырылған түрлі әлеуметтік күштердің жұмысының жоғары деңгейде құрылып, реттеліп, бақыланып, қажет болса жаңартылған кезде ғана жетуге болады.

Бүгінгі таңда қол жеткізілген жаңалықтар адам өмірінің көп бағыттарына жеңілдіктер мен жайлылық сыйлады. Жаңа ғылыми ашылуларға жол ашты. Болашақ ұрпақты бұл бағытта өте бай мұра күтіп тұр. Сонымен қоса қазіргі таңда адамзат болашақ ұрпаққа бұл салада көптеген күрделі проблемаларды қалдырып отыр. Қазіргі экологиялық ахуал, жер ресурстарының азаюы, жер климатының күрт өзгеруі, адам қолымен жасалынған түрлі техногенді апаттардың салдары, осылардан туындаған әлеуметтік шиеленістер мен қайшылықтар болашақ ұрпақ үшін көптеген мәселелерді тудырады. Сондықтан техника мен технологияларды әлеуметтік жобалау төңірегінде жұмыс жүргізу бүгінгі күннің талабына айналып отыр.

Әдебиеттер

1. Грунвальт А.Р. Роль социально-гуманитарного познания в междисциплинарной оценке научно-технического развития // Вопросы философии. - 2011. - №2. - 115 с.
2. Горохов В.Г., Декер М. Оценка социальных рисков технологических инноваций (обзор научной конференции в Берлине). // 2011. - №10. - 176 с.

СОУЧАСТИЕ В ПРЕСТУПЛЕНИИ ПО КАЗАХСКОМУ ОБЫЧНОМУ ПРАВУ

Фоминых В.В.

ВКГУ им. С. Аманжолова, Усть-Каменогорск, Казахстан

Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью глубокого изучения не только в статике, но и в динамике столь сложного уголовно-правового института как соучастие, а также групповой преступности как явления повышенной общественной опасности и мер борьбы с ней, прослеживания эволюции и выявления истоковых форм данных правовых явлений, преодоления неполноты разработки этих проблем в историко-правовой науке Казахстана. Установить достоверно время возникновения института соучастия в обычном праве

казахов не представляется возможным. В эпоху децентрализованности государственной власти, нескончаемых междоусобиц и взаимной вражды целые группы из одного рода производили на аулы других родов грабительские набеги, вошедшие в историю под названием «ограбление народа, нарушение счастья» (1, с. 431). Они не подвергались правовому регулированию, а разрешались, как правило, «превосходством сил той или другой стороны» (1, с. 268). С некоторой, пусть относительной и фрагментарной, упорядоченностью правовых обычаев появился и институт соучастия. О том, что лица, уличенные в соучастии, подлежали осуждению, свидетельствует пословица: «Вор должен страдать вместе с соучастником, а грабитель – с сообщником» (1, с. 443). Участвовавшие или только заподозренные в совершении одного и того же преступления совместно с обвиняемым, отстранялись от свидетельствования в суде. Вместе с тем не выделялись ни общее понятие соучастия, ни его признаки. Ответственность соучастника определялась, исходя из конкретных обычаев, касающихся отдельных преступлений. Адату было известно, прежде всего, простое соучастие (соисполнительство). Каждый из соисполнителей признавался виновным – кунакером (от слова «куна», означающего «грех, вина») и наказывался наравне с остальными (1, с. 170), т.е. они уравнивались в ответственности. Еще дореволюционные авторы отмечали, что казахи не знали степеней участия в преступлении (1, с. 375), хотя адатом различались такие виды соучастников как азгырушы – подговорщик, подстрекатель и комекши – пособник. Встречаются утверждения, что они «несли равную ответственность» с кунакером (2, с. 85), однако основную ответственность всегда нес исполнитель, а подстрекатель мог и вовсе ее избежать: «Пострадает не тот, что посоветовал бить, а тот – кто бил» (1, с. 443). Исключение допускалось в следующем случае: если совершивший убийство по чьему-либо наущению предавался смерти, то заказчик выплачивал кун, причем не за жертву убийства, а за казненного убийцу. Мягче главных виновников (исполнителей) почасту наказывались пособники. Примером пособничества служит укрывательство преступника (как заранее обещанное, так и заранее не обещанное, поскольку соучастие в преступлении и прикосновенность к нему не разграничивались): скрывающий преступника «считается также вором», но наказывается родственниками тем, что «во общество не приемлется» (1, с. 63). Привилегированные слои общества могли укрывать преступников практически безнаказанно: чингизиды формировали из них дружины теленгутов, «многие почетные и богатые» особы укрывали «хищнические шайки», получая часть краденного от главных виновников, защищаемых ими своим авторитетом, лишь из-

редка уплачивая штрафы вместо них (1, с. 377).

Пережитки родовой коллективности способствовали распространению группового сокрытия сородичей-преступников, порождавшего кровную месть – одну из причин непрерывных кровопролитных распрей в степи. Попытка его ограничения предпринималась при хане Тауке: коллектив, оказавший покровительство провинившемуся сочлену, объявлялся «виновным и ответственным» в том же преступлении (1, с. 273). Одновременно вводилась система композиций, предполагавшая, в частности, взыскания с «ближних» за убийство, нанесение телесных повреждений, воровство, учиненные сородичем. В источниках имеется информация, что некогда, в стародавние времена, убийца подвергался казни, его аул разграблялся, а родственники платили кун, но, видимо, «тройное» наказание «никогда не имело места» (1, с. 374), поскольку главенствовал принцип: «с одного барана двух шкур не дерут» (1, с. 424). Родовой коллектив мог и вовсе избежать ответственности, выдав преступника «претенденту», имевшему право его убить, обратить навсегда в рабство и т.д., либо всенародно отрекшись от виновного и подвергнув его ostracism. Такие меры применялись по отношению к однообщинникам-беднякам, тогда как богатые и влиятельные лица всецело пользовались покровительством «рода», что при неразвитости административно-судебного аппарата приводило к бытовавшим по-прежнему «самоуправным» действиям (отмщение, барымта). Учитывая партикуляризм и противоречивость обычного права, следует отметить, что отзвуки архаичной покровительственной системы обнаруживаются и в позднейших обычаях, свидетельствующих, что сокрытие убийцы или беглого преступника с ведома всего аула не влекло никакого штрафа (1, с. 59, 62). Различение форм соучастия только намечалось, представления о них были довольно расплывчатыми. Отчетливо не распознавалось соучастие с предварительным сговором и без него, но российские комментаторы выделяли такую разновидность преступных формирований как шайка. Она состояла из лиц, занимавшихся преступлением как ремеслом, отличалась определенной организованностью и согласованностью действий, создавалась в точно очерченных целях, чаще всего, для захвата скота и другого имущества, грабежа купеческих караванов. Такие шайки именовались также «воровскими партиями» (3, с. 150). В роли жортуыл-басы (главы шайки) нередко находились представители социальных верхов, приумножавшие таким способом свои состояния, в т.ч. султаны и батыры, отличавшиеся «смелостью, сметливостью и умением владеть... вооружением» (1, с. 377, 382). Принадлежность таких руководителей к господствующему классу предопределяла их

фактическую недостижимость для правосудия.

Предпринимались попытки выявить конкретные составы преступлений, могущих совершаться в соучастии. Некоторые авторы заявляют, что адат увеличивал наказание за кражу, совершенную несколькими субъектами (см.: 4, с. 208). Однако внимательное изучение обычного права не дает оснований утверждать, что групповое преступление рассматривалось им как более опасное, чем преступление, совершенное единолично, и квалифицировалось как обстоятельство, отягчающее ответственность. За кражу, совершенную несколькими лицами впервые, каждому из совиновников полагалось доплатить по одной лошади (в общей сложности не более семи, даже если воров было больше), но лошадь доплачивал и одиночный преступник (1, с. 69-70), т.е. кратность доплаты за причиненный ущерб с каждого из соумышленников не увеличивалась. К тому же надо учесть, что речь здесь идет о т.н. «привязке к шее, придаче к хвосту» (1, с. 436), т.е. приплате, взыскиваемой помимо возврата или восстановления похищенного и сверх главного штрафа, разлагавшегося по частям на всех соисполнителей, ответственность каждого из которых не индивидуализировалась. Лишь под влиянием законодательства России аип начал распределяться «сообразно... вине» (1, с. 318), вменяемой каждому из них. Если обнаружены не все соисполнители, то ответственность ложилась на наличного кунакера, вступавшего затем во взаиморасчеты с ними. Экономическая состоятельность причастных к преступлению лиц учитывалась лишь отчасти. Если уличенный в краже изобличил соучастников, но они в сообщничестве не сознались, то последние могли предоставить очистительную присягу одного из родичей и в этом случае избежать наказания. Если несколько человек совершили воровство повторно, то сверх раскладываемого на всех аипа взыскивались с каждого лошадь и халат (ат-чапан), но смертной казни никто не подвергался, тогда как одиночный вор при рецидиве (трехкратной или, по другим источникам, четырехкратной краже) предавался смерти либо присуждался к выплате вместо аипа полного куна. При учинении группой лиц разбойного нападения (причем разбой, как и другие имущественные преступления, четко не отграничивался от кражи) виновные обязаны были доплатить «обиженному» по одному ат-чапану каждый. Совершенное в соучастии убийство одного человека, не принадлежащего к «белой кости», могло повлечь казнь одного из убийц «таких же лет» (1, с. 45) или того, кого потребуют родственники убитого. При убийстве нескольких человек предавалось смерти и соответствующее число убийц, т.е. вне зависимости от общего числа соучастников соблюдалось такое же соответствие (урель), как и при

убийстве, совершенном единолично. Если же вместо казни взыскивались один или несколько кунов, то их уплата раскладывалась «на всех по равной части» (1, с. 107), что, как видим, не только не увеличивало, но и уменьшало размер наказания, налагаемого на каждого из соучастников. За нанесение побоев и оскорблений действием в массовой драке, если невозможно было установить, кем они были нанесены, ответственность падала на зачинщиков, выделяемых в данном случае из других соучастников. Зачинщики уплачивали незначительный штраф в размере ат-чапана, который к тому же мог быть смягчен, если виновные принесли извинения. Специфическим групповым преступлением, свойственным обычному праву казахов, являлось разрушение аула. Виновные в нем отвечали сообщая, обязывались возратить все награбленное, возместить стоимость всего разрушенного, выплатить куны и айпы за все раны, увечья, побои и пр. Кроме того, у них отбирались все лошади, на которых они приехали разорять аул. Одним из наиболее часто «возгоравшихся» в дореволюционном Казахстане деяний, совершаемым всегда совместно несколькими вооруженными лицами, была барымта. В условиях недейственности и неэффективности традиционного судебного механизма барымта считалась правомерным действием («почитается... делом правым» (1, с. 97)), легальным, «безвинным», не преследуемым хищением, если потерпевшая сторона получила от преступника и его родового коллектива отказ удовлетворить «какие-либо законные требования» (1, с. 381). Если после вмешательства биев «удовлетворение доставлено, то угнанный скот возвращается, и стороны мирятся» (1, с. 382). Однако очень часто вместо урегулирования конфликта противная сторона предпочитала произвести ответный угон, что нередко приводило к непрерывным, переходящим из поколения в поколение распрям. В редких случаях, когда их удавалось прекратить, виновным признавался коллектив, «зачинивший» барымту, т.е. давший «повод к справедливому угону» (1, с. 270). С него (как и в случае беспричинной барымты) взыскивался весь похищенный скот. Роду-зачинщику отказывалось в удовлетворении всех претензий, за исключением выплаты куна за убийство лиц, «захваченных где-либо нечаянно» (там же). Если с обеих сторон было совершенно равное количество подобных убийств, то последние оставались без взыскания. Зачастую барымтачи намеренно оставляли пострадавших сородичей «во власти врагов или на поле драки в беспомощном состоянии» (1, с. 384), чтобы в случае их смерти возложить ответственность на противника, тогда как оставление в опасности не наказывалось. За убийство барымтачей (исключая лицо, которому было отказано в должном удовлетворении) в непосредственных сшибках друг с

другом кун не полагался. Если претендующая на удовлетворение стороны совершила угон без предварительного предъявления претензии и получения отказа, то «одинаково виновными» считались обе стороны, и конфликт мог улаживаться взаимным прощением – салаватом (1, с. 271). При значительной продолжительности и запутанности барымты максимально усложнившееся дело могло также окончиться салаватом, но при этом наказывались «первые виновники» с каждой стороны, все имущество которых конфисковывалось. Вполне закономерно, что барымта как способ восстановления нарушенного права неизбежно вырождалась, перерождаясь в неприкрытые разбои, с которыми оказались бессильны бороться даже российские власти.

Литература

1. Материалы по казахскому обычному праву. – Алматы, 1998.
2. Абиль Е. История государства и права Республики Казахстан. – Астана, 2001.
3. Казахско-русские отношения в XVIII – XIX веках (1771 – 1867 гг.). Сборник документов и материалов. – Алма-Ата, 1964.
4. Культелеев Т.М. Уголовное обычное право казахов. – Алма-Ата, 1955.

ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: НАЛОГОВОЙ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ

Даутбаева Д.А.¹, Бейсенбаев Н.Б.²

¹ *Казахстанско-Американский свободный университет*

² *Управление экономики и бюджетного планирования ВКО
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Ответственность – одно из основных юридических категорий, широко используемая в правоприменительной деятельности. Однако сам термин «ответственность» многозначен и употребляется в различных аспектах. Можно различать социальную, моральную, политическую, юридическую ответственность. Социальная ответственность – обобщающее понятие, включающее все виды ответственности в обществе. С этой точки зрения моральная и юридическая ответственность – разновидности (формы) социальной ответственности.

В свою очередь, налогово-правовая ответственность является разновидностью юридической ответственности.

Для уяснения сущности налогово-правовой ответственности не-

обходимо первоначально рассмотреть, что же из себя представляет юридическая ответственность.

Прежде всего, следует уяснить понятие юридической ответственности в целом. Попытаемся же понять, как происходило становление юридического понятия ответственности и что представляет собой ответственность – наказание за преступление (вину) или поощрение к деятельности, ограничитель свободы или грант ее проявления. В юридическом подходе очень тесно переплетены понятие ответственности и понятие правовой нормы. Понятия ответственности здесь, по мнению подавляющего большинства представителей этого подхода, может быть введено только в тех случаях, в которых имеется норма, хотя не всякое нарушение нормы достаточно для введения этого понятия. Убийство, например, всегда есть нарушение установленной нормы, но в случае войны или самозащиты юридической ответственности не возникает. Отсюда следует, что по себе нарушение нормы не может являться достаточным основанием юридической ответственности. По поводу этого утверждения большинство сторонников юридического подхода не имеют разногласий. Но вопрос о том, является ли нарушение нормы необходимым основанием юридической ответственности, вызывает горячие споры. Более того, именно в зависимости от решения этого вопроса, то есть от отрицания или, наоборот, признания юридической ответственности до нарушения каких-либо норм, исследователей, затрагивающих проблему юридической ответственности, условно можно разделить на две группы: сторонников «негативной» ответственности и сторонников «двухаспектной» ответственности, включающей в себе как «негативную», так и «позитивную» («активную», проспективную») ответственность» [1, с. 260].

Юридическая ответственность с тех пор, как она возникла, всегда была ответственность за прошлое, за совершенное противоправное деяние. Иначе можно прийти к неприемлемому выводу, «что лицо, не совершившее преступление, уже несет правовую ответственность». Этой позиции противостоит другая. «Ответственность охватывает не только отношения, возникающие при наличии оснований, но и до наступления этого, в процессе самой реализации обязанности нести ответственность за исполнение функций субъекта управления». Несмотря на все различия дефиниции юридической ответственности, сторонники ретроспективной ответственности исходят исключительно из охранительной функции права, которая и по сей день остается одной из важнейших, наряду с регулятивной. Однако в последнее время, помимо традиционных функций права, к которым относится, например, охранительная, все больше говорят о такой его функции, как стиму-

лирующая. По мнению многих ученых-юристов именно юридическая ответственность является «одним из главных средств реализации этой функции» [2, с. 8]. Таким образом, признание момента наступления юридической ответственности до нарушения правовых норм, т.е. отрицание факта «нарушения нормы» в качестве необходимого основания юридической ответственности, во многом связано с определенным расширением функции права. Сторонники «перспективной» ответственности смотря на нее не только как на средство, предотвращающее нарушение правовых норм, но и как на средство воспитания в человеке внутренних, рациональных регуляторов поведения.

Заметим, что в советской правовой науке спор о двух аспектах ответственности породило своеобразие ответственности за порученное дело. Сторонники «ретроспективной ответственности» не отрицают наличия у права стимулирующей функции как таковой. Они отрицают «перспективную» ответственность как средства реализации этой функции и ее правовой статус, квалифицируя понятие такой ответственности не как юридическое, а скорее как идеологическое. Это обосновывается преимущественно тем, что понятие перспективной ответственности не может быть достаточно формализовано.

Во-первых, правовая ответственность взаимосвязана с четко определенным и конечным количеством норм и соответствующим множеством обязанностей. Не может существовать правовой ответственности, когда нет нормы в виде четкого юридического предписания. Тем самым, объем сферы правовой ответственности имеет четкие рамки и является по сравнению с другими формами более ограниченным. Во-вторых, реализации правовой ответственности вследствие ее общеобязательности происходит в соответствии с точно определенной процессуальной формой, которая может отсутствовать у других форм ответственности. По отношению к этим аспектам понятие перспективной ответственности до того расплывчато, неопределенно. Общим свойством всех видов ответственности, в том числе и юридической, является наличие позитивной и негативной сторон. Позитивная юридическая ответственность существует в рамках общерегулятивных отношений, негативная – рамках общеохранительных отношений. В отдельных отраслях права они проявляются в конкретных правах и обязанностях регулятивных (позитивная ответственность) или охранительных (негативная ответственность) правоотношений [3, с. 48]. Законодатель должен точно регламентировать обе стороны ответственности: четко закрепить в отраслевом законодательстве требования, предъявляемые к субъекту в той или иной жизненной ситуации, и юридически неблагоприятные последствия неисполнения этих требо-

ваний.

Юридическая ответственность возникает из фактора правонарушения и существует, следовательно, в охранительном правоотношении как его элемент. Главная отличие регулятивной обязанности от охранительной как раз заключается в вопросе о соответствии обязанности и принуждения.

Таким образом, особенность юридической ответственности как охранительной обязанности состоит в том, что вместе с ее возникновением возникает и конкретная возможность ее принудительной реализации. Разумеется, что факт самого существования этой возможности не влияет на факт реализации ответственности в добровольном порядке. Две возможности возникают одновременно, но реализуется только одна возможность.

Юридическая ответственность представляет собой одну из форм государственно-принудительного воздействия на нарушителей норм права, заключающуюся в применении к ним предусмотренных законом санкции - мер ответственности, влекущих для них дополнительные неблагоприятные последствия. Юридическая ответственность устанавливает последствия ненадлежащего (неправомерного) поведения, нарушающего прав и интересы других лиц. Следовательно, ее применение становится одним из способов защиты нарушенных прав и интересов. Важнейшая особенность этого способа состоит в применении мер ответственности с помощью публичной власти (уполномоченных на то государственных органов или должностных лиц). Это отличает его от самозащиты и других мер воздействия, применяемых к правонарушителям непосредственно управомоченными (потерпевшими) лицами. В некоторых случаях меры ответственности могут использоваться и добровольно, а не с помощью публичной власти (например, правонарушитель добровольно уплачивает штраф). Это обстоятельство не меняет их природы как государственно - принудительных мер, содержание и порядок применения которых установлены законом. Поэтому юридическую ответственность нередко рассматривают как государственно-принудительное применение к правонарушителю любых неблагоприятных для него мер.

Юридическая ответственность, безусловно, всегда связана с государственным принуждением, однако далеко не всякая мера государственно-принудительного воздействия на правонарушителя одновременно является и мерой ответственности. Так, принудительное исполнение имеющейся у лица обязанности, например возврат взятой им взаймы суммы пор решению суда, едва ли можно считать мерой его ответственности перед заимодателем, ибо нарушитель в данном слу-

чае лишь принудительно обязывается к исполнению своей обязанности и не несет никаких неблагоприятных последствий своего ненадлежащего поведения.

Следует отметить, что в некоторых случаях не совсем ясно применение того или иного вида юридической ответственности и поэтому в правоприменительной практике довольно часто происходит неправильная квалификация совершенных налогоплательщиками общественно-вредных деяний работниками органов налоговой службы. Такие ошибки приводят к неправомерному привлечению лиц к ответственности или привлечению не к должностному виду юридической ответственности.

При рассмотрении данного вопроса необходимо отметить общую черту всех налоговых правонарушений. Все налоговые правонарушения носят финансово-правовой характер, поскольку во всех случаях речь идет о нарушении предписаний налогового законодательства.

Важность налоговых отношений настолько велика и значима для государства, что оно считает необходимым обеспечить их охрану всеми возможными правовыми средствами, и в частности, через административную ответственность.

Институт юридической ответственности в инвестиционном праве все еще находится на стадии становления, хотя он, наряду, например, с институтом собственности, относится к числу межотраслевых правовых институтов. В целом, нужно заметить, что законодателем все еще недооцениваются роль и значение юридической ответственности как способа повышения эффективности инвестиционного законодательства. Так, в Законе об инвестициях в достаточно общей форме устанавливается ответственность юридического лица Республики Казахстан, заключившего контракт, по возврату всей недоплаченной суммы налогов и таможенных пошлин вследствие предоставленных по контракту инвестиционных преференций с применением соответствующих штрафных санкций, предусмотренных действующим законодательством. Содержащиеся в законодательстве о рынке ценных бумаг нормы об ответственности профессиональных участников на рынке ценных бумаг, настолько неконкретны и неопределенны, что реализация их на практике становится практически невозможной либо формальной [4, с. 47]. В частности, если профессиональный участник допускает нарушение установленных правил деятельности, то в худшем случае будет приостановлено действие выданной ему лицензии, а при устранении установленных нарушений, действие лицензии восстанавливается и, в результате, нарушитель не несет никакой материальной ответственности.

Как часть правовой культуры юридическая ответственность субъектов права обеспечивает внутренний контроль за правомерностью их поведения, основанный на интернационализации ими обязывающих и запрещающих правовых норм в силу осознания их личностной и общественной ценности. В таком случае снижается потребность во внешнем контроле и правоохранительной деятельности в стране.

В современном Казахстане роль юридической ответственности каждого субъекта современного казахстанского права возрастает и требует повышенного внимания, как государства, так и всего общества к ее целенаправленному формированию. При этом следует учитывать, что в правовой жизни общества юридическая ответственность субъектов права формируется разными путями:

а) напрямую посредством применения поощрительных санкций и косвенно через наблюдения окружающими модели правомерного поведения, особенно когда оно позитивно подкреплено поощрительной санкцией;

б) напрямую негативно через неотвратимость и своевременность наказания самих правонарушителей и косвенно наблюдателей за этими наказательными процессами, негативно подкрепляя их юридическую ответственность;

в) напрямую посредством научно организованной системы правового воспитания всего населения.

Таким образом, налоговая и инвестиционная юридическая ответственность - государственное принуждение к исполнению требований налогового и инвестиционного права; правоотношение, каждая из сторон которого обязана отвечать за свои поступки перед другой стороной, государством и обществом. Юридическая ответственность – вид социальной ответственности, всегда связанный с возможностью применения принудительной силы государства и выраженный в санкциях правовых норм.

Литература

1. Сулейменов М.К., Басин Ю. Г. Гражданское право. - Алматы, 2000. – С. 260.
2. Тарханов В.А. Ответственность по советскому праву. - Саратов, 1973.
3. Бондарев А.С. Юридическая ответственность – исключительное позитивное свойство субъектов права. // Правоведение, 2008. - №1. – С. 45-52.
4. Худяков А.И. Налоговые правонарушения. – Алматы, 1997.

О РЕФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Гаврилова Ю.А.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в Плане нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ (май 2015 года) четко поставил цель «перехода государственного управления к госуправлению по конкретным результатам...» [1]. Это касается всей системы органов государственной власти, включая и систему управления окружающей природной среды и природопользования. Причем указанный шаг приобретает особую актуальность в условиях ослабления внимания государства к проблемам экологии, изменении статуса государственных органов, признанных обеспечить охрану окружающей природной среды, рациональное использование природных ресурсов, экологические права человека и гражданина.

Как реформировалась система органов государственной власти РК в области охраны окружающей среды, начиная с обретения Казахстаном государственной независимости? Каковы эколого-правовые последствия такой реорганизации органов государственного управления для окружающей среды, ее компонентов, а также для жизни и здоровья человека? Ориентирована ли деятельность природоохранного ведомства на результат, который указан в Плане нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ?

Попытаемся ответить на эти вопросы, исходя из того, что именно организация, создание органов государственной управления в сфере взаимодействия общества и окружающей среды является основополагающей функцией экологического управления. Правильно отметил М.М. Бринчук, что «... эффективность реализации экологических функций во многом предопределяется правильностью, научной обоснованностью созданной системы специально уполномоченных органов в области охраны окружающей среды...» [2, с. 34].

Итак, 20 декабря 1990 года Указом Президента Казахской Советской Социалистической Республики «О реорганизации органов государственного управления в Казахской ССР» образованы Государственный комитет Казахской ССР по водным ресурсам на базе упраздненного Министерства мелиорации и водного хозяйства Казахской

ССР, Государственный комитет Казахской ССР по геологии и охране недр. Были созданы два специальных природоресурсных ведомства в сфере водных ресурсов и недр. Главным природоохранным ведомством стал Государственный комитет Казахской ССР по экологии и природопользованию на базе упраздняемого Государственного комитета Казахской ССР по охране природы.

Следует подчеркнуть, что Государственный комитет Казахской ССР по экологии и природопользованию, как уполномоченный государственный орган в области охраны окружающей среды был реорганизован уже в 1992 году на основании Постановления Кабинета Министров РК №345 в Министерство экологии и биоресурсов Республики Казахстан. В составе Министерства экологии и биоресурсов Республики Казахстан были образованы следующие структурные подразделения со статусом юридического лица:

- Комитет лесного хозяйства на базе упраздненного Министерства лесного хозяйства Республики Казахстан (Казлескомитет);

- Главное управление по охране рыбных запасов и контролю за природопользованием на рыбохозяйственных водоемах (Казглаврыбохрана) с передачей в ведение Комитета по рыбному хозяйству при Министерстве сельского хозяйства Республики Казахстан производственно-акклиматизационной станции;

- Главное управление по охране животного мира (Казглавживохрана);

- Государственное научно-производственное объединение промышленной экологии "Казмеханобр" на базе Государственного научно-исследовательского и проектного института по обогащению руд цветных металлов "Казмеханобр".

Как видим, в начале становления казахской государственности был создан специальный самостоятельный государственный орган на уровне министерства, отвечающий как за охрану окружающей природной среды, так и за ее использование.

В 1996 году в новом Положении о Министерстве экологии и биоресурсов, утвержденном постановлением Правительства РК Министерство экологии и биоресурсов Республики Казахстан было закреплено, что Министерство является центральным исполнительным органом государственного надведомственного контроля за охраной окружающей природной среды и использованием природных ресурсов на территории Республики Казахстан. В этой связи Министерство решало следующие задачи:

- разработка единой государственной политики в области охраны окружающей природной среды и использования природных ресурсов;

- организация и осуществление государственного контроля за соблюдением требований экологического законодательства Республики Казахстан, международных соглашений и конвенций, ратифицированных Республикой Казахстан, в области охраны окружающей природной среды и использования природных ресурсов;

- разработка и совершенствование экономического механизма природопользования;

- организация работ по распространению экологических знаний и повышению уровня экологической культуры.

Для реализации поставленных задач на Министерство были возложены функции организации и осуществления государственного контроля в части охраны и использования всех природных ресурсов, а также предотвращения радиоактивного загрязнения, природоохранных мер при использовании, хранении, транспортировке, размещении отходов производства и их потреблении, трансграничной перевозке токсичных материалов, веществ и опасных отходов и т.д. Причем, возложенные на Министерство функции отражали и особо подчеркивали природоохранный характер деятельности этого государственного органа.

Однако, в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 4 марта 1997 г. N 3377 «Об очередных мерах по реформированию системы государственных органов Республики Казахстан» было образовано новое Министерство энергетики и природных ресурсов Республики Казахстан, которое осуществляло государственное управление электроэнергетикой, нефтяной, газовой, горнорудной и атомной промышленностью, охраной и использованием недр, а также в пределах, предусмотренных законодательством, - межотраслевую координацию.

С 1999 по 2002 год систему органов государственного управления в области охраны окружающей среды возглавляло Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды РК. Министерство являлось центральным исполнительным органом в области охраны окружающей среды, уполномоченным на выполнение функций государственного управления и контроля, а также осуществляющим межотраслевую координацию в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов, включая особо охраняемые природные территории. Министерство имело ведомства - Комитет охраны окружающей среды, Комитет лесного, рыбного и охотничьего хозяйства, Комитет по водным ресурсам. Что касается его основных функций, то они были практически концептуально идентичны направлениям деятельности Министерства экологии и

биоресурсов Республики Казахстан. Однако Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды РК кроме осуществления государственного контроля обязано было принимать меры по совершенствованию всей системы государственного управления в области охраны окружающей среды и рационального природопользования.

К сожалению, в 2002 году Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды РК было реорганизовано путем его преобразования в Министерство охраны окружающей среды с передачей Министерству сельского хозяйства РК функций и полномочий в области управления водными ресурсами, лесного, рыбного и охотничьего хозяйства. Был упразднен и Комитет охраны окружающей среды Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Казахстан.

Среди традиционных функций обеспечения государственного контроля в области охраны окружающей среды и за соблюдением природоохранного законодательства, нормативов экологических требований; совершенствования системы государственного управления и контроля в области охраны окружающей среды, экономических методов охраны окружающей среды в пределах своей компетенции, особо выделялась новая функция - оптимизация системы охраны окружающей среды и участие в оптимизации системы природопользования. Несмотря на то, что управление отдельными природными ресурсами было передано другому государственному органу, на Министерство охраны окружающей среды возложена функция государственного контроля в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов, за соблюдением природоохранного законодательства, в том числе:

- соблюдение установленных нормативов выбросов вредных веществ в атмосферный воздух, режима санитарно-защитных зон производственных объектов, стандартов, правил и иных требований охраны атмосферного воздуха;

- защита земель от техногенного загрязнения, выполнения комплекса мероприятий по охране, восстановлению и повышению почвенного плодородия;

- соблюдение условий, установленных в лицензиях на пользование природными ресурсами и заключениях государственной экспертизы, выполнение договоров (контрактов) на природопользование;

- рациональное использование водных ресурсов, охрана поверхностных вод от загрязнения, засорения и истощения, соблюдение лимитов (норм) и правил водопотребления и водоотведения, а также режима использования вод, порядка и условий сброса сточных вод;

- соблюдение требований радиационной безопасности;
- выполнение природоохранных мер при захоронении (складировании) промышленных, бытовых и иных отходов;
- соблюдение экологических норм и правил при использовании недр и переработке минерального сырья, а также требований при добыче и использовании общераспространенных полезных ископаемых;
- соблюдение норм и правил по применению, хранению, транспортировке и утилизации пестицидов, минеральных удобрений, других химических веществ;
- освоение капитальных вложений, направленных на природоохранные цели;
- соблюдение экологических требований в области охраны, воспроизводства и использования животного и растительного мира, а также природоохранного режима особо охраняемых природных территорий;
- выполнения требований по ввозу в страну и вывоз за ее пределы диких видов животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения, их частей и дериватов.

В 2004 году в составе Министерства охраны окружающей среды РК был образован Комитет природоохранного контроля - ведомство, в чьи функции входило реализация одной из главных функций Министерства – экологический контроль.

Следующей реформой природоохранного министерства стала его реорганизация в 2013 году путем преобразования в Министерство окружающей среды и водных ресурсов Республики Казахстан с передачей ему функций и полномочий по формированию и реализации государственной политики в области:

1) подачи воды до водопользователей или их объединений и ее отвода в целях гидромелиорации земель от Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан;

2) рационального и комплексного использования подземных вод, за исключением геологического изучения недр в части подземных вод, от Министерства индустрии и новых технологий Республики Казахстан.

Уже через год в 2014 в целях модернизации и повышения эффективности системы государственного управления Правительство Республики Казахстан утверждает Положение о Министерстве энергетики РК - центральном исполнительном органе Республики Казахстан, осуществляющим формирование и реализацию государственной политики, координацию процесса управления в сферах охраны окружающей среды, природопользования, охраны, контроля и надзора за

рациональным использованием природных ресурсов, обращения с твердыми бытовыми отходами, развития возобновляемых источников энергии, контроль за государственной политикой развития «зеленой экономики».

Таким образом, в настоящее время отсутствует специальный самостоятельный государственный орган управления в сфере охраны окружающей среды в Республике Казахстан. В теории экологического права таковой процесс обозначается как «деэкологизация государственной власти, выражающийся в ослаблении внимания государства к учету экологических требований при принятии управленческих решений, сокращении государственной, прежде всего, финансовой поддержки экологической деятельности; изменении (снижении) статуса органов, уполномоченных обеспечивать охрану окружающей природной среды, рациональное использование природных ресурсов, экологическую безопасность человека и иных объектов [3, с. 62]. Таковы результаты процесса бесконечного реформирования органов государственной власти в области охраны окружающей среды, начиная с обретения Казахстаном государственной независимости.

В Концепции экологической безопасности Республики Казахстан на 2004-2015 годы, которая утратила силу по непонятным причинам на основании Указа Президента РК от 13 апреля 2011 года №47 подчеркивалось, что «...кардинального улучшения экологической ситуации пока не произошло, и она, по-прежнему, характеризуется деградацией природных систем, что ведет к дестабилизации биосферы, утрате ее способности поддерживать качество окружающей среды, необходимое для жизнедеятельности общества». Как видим, даже официальный концептуальный нормативный правовой акт признал существование и нерешение со стороны государства экологических проблем, неблагоприятно влияющих на жизнь и здоровье человека в Республике Казахстан. Причем «есть основание считать дефекты в исполнительной власти одной из основных причин экологического кризиса...», - отметил заведующий Сектором эколого-правовых исследований Института государства и права РАН, доктор юридических наук, профессор Бринчук М.М. [2, с. 34]. При таких условиях особую актуальность приобретает 91 шаг указанного в начале статьи Плана, ориентирующего работу государственных органов на конкретный результат, а в нашем случае – деятельность государства, которое согласно статье 31 Конституции Республики Казахстан ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека.

Литература

1. План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ//www.kazpravda.kz.
2. Бринчук М.М. Трудные времена экологического права // <http://igpran.ru/articles>
3. Русин С.Н. Организационно-правовые формы экологической деятельности Федеральной пограничной службы Российской Федерации // Экологическое право России на рубеже XXI века. – М., 2000.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОНТРАБАНДЕ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жадауова Ж.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Несмотря на то, что в нашей стране систематически принимаются и реализуются целенаправленные меры по борьбе с наркоманией, сохраняются проблемы, связанные с наркоманией и наркобизнесом. Объем незаконного оборота наркотиков в Казахстане растет, ставя под угрозу не только здоровье населения, но и дестабилизируя экономическое, политическое и социальное положение, процесс проводимых государством экономических реформ.

Борьба с наркобизнесом и наркоманией приобретает новую направленность, которая связана как с широким распространением так называемых «синтетических наркотиков», так и ставших традиционными – национальные виды наркотиков, к которым в первую очередь относится конопля и все ее производные.

Кроме того, Казахстан привлекателен для транзита наркотиков, прежде всего, в силу либеральной системы пересечения Государственной границы гражданами государств-участников Содружества Независимых Государств, слабой технической оснащенности контрольно-пропускных пунктов, разветвленной сети транспортных магистралей.

Представленная правовая статистика показывает, что количество наркопреступлений и изъятых из незаконного оборота наркотиков, а также лиц, ими злоупотребляющих, оставаясь в целом на прежнем уровне, по ряду показателей имеет тенденцию к снижению. Это поло-

жительный фактор, который соответствует тем целям и задачам, которые были намечены в Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы. Долгосрочная программа государства ставила задачу стабилизировать наркоситуацию в стране, а затем постепенно снизить уровень наркопреступности. Но на этом государству нельзя останавливаться, необходимо сдерживать наркоситуацию в стране, вести эффективную уголовно-правовую борьбу с наркотизмом, а для этого необходимы правовые нормы, в совершенстве регулирующие отношения, порожденные оборотом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов [1].

В Казахстане создана законодательная и иная нормативно-правовая основа противодействия наркотизму, что имеет большое превентивное значение.

В Уголовном кодексе РК содержатся статьи 296-303, предусмотренные в главе 11 «Преступления против здоровья населения и нравственности», которые являются реализацией в уголовном законодательстве положений международных Конвенций (Единой Конвенции ООН о наркотических средствах 1961 г., Единой Конвенции ООН о психотропных веществах 1971 г., Конвенции ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических и психотропных веществ 1988 г.).

Государство ужесточило наказание в отношении лиц, распространяющих наркотики, особенно среди несовершеннолетних.

Как видим, данные изменения и дополнения в действующее уголовное законодательство коррелируют с принятой Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, в которой отмечено, что дальнейшее развитие уголовного права, как и прежде, должно осуществляться с учетом двухвекторности уголовной политики, т.е. с одной стороны, гуманизации уголовного законодательства, с другой - ее ужесточение. Гуманизация касается лиц, впервые совершивших преступления небольшой и средней тяжести, а ужесточение наказания в отношении лиц, виновных в совершении тяжких и особо тяжких преступлений.

Созданная правовая база должна способствовать установлению эффективного международного и внутригосударственного контроля над незаконным оборотом наркотиков и снижению уровня наркопреступности. Однако результаты борьбы с незаконным оборотом наркотиков не внушают оптимизма в дальнейшее улучшение наркоситуации в стране. Одна из проблем - это несовершенство отечественного законодательства в сфере уголовно-правовой борьбы. В Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы подчеркивается, что главной целью является совер-

шенствование и унификация норм, создающих правовые основы для широкого международного сотрудничества в области борьбы с наркобизнесом.

Несмотря на исполнение всех запланированных мероприятий в рамках реализованной Стратегии, отчасти не способствовала формированию целостной системы противодействия наркомании и наркобизнесу в стране.

Во-первых, это связано с тем, что наркомания продолжает активно распространяться на международной арене. Второй причиной недостаточной эффективности реализуемой программы являлось то, что в ней не был предусмотрен комплекс мер по консолидации усилий государственных и общественных институтов, направленный на борьбу с наркоманией и наркобизнесом.

При этом, необходимо также акцентировать внимание государственных органов относительно возрастного порога наркозависимых лиц, так как именно подростковая, молодежная наркомания наиболее опасна и имеет в последующем губительные последствия. Подростковая и молодежная наркозависимость, как следствие, приводит к падению рождаемости и появлению на свет детей, являющихся инвалидами, которые зачастую не нужны родителям – наркоманам, а также к высокой смертности именно среди молодежи. Доля наркозависимых лиц в возрасте от 14 до 30 лет от общего числа лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами и психотропными веществами, составляет 49,2 %, а именно 23036 человек, из которых 20423 приходятся на возраст от 18 до 30 лет. Следовательно, тема наркомании в обществе остается актуальной, должна подниматься постоянно и находить свое должное решение на государственном уровне.

Вышеуказанное подтверждает необходимость разработки отраслевой программы борьбы с наркоманией и наркобизнесом с учетом недостатков предыдущих программ. В соответствии с чем была разработана Отраслевая программа борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012 – 2016 годы [2].

Цель – совершенствование формируемой системы государственного и общественного противодействия наркомании и незаконному обороту наркотиков в Республике Казахстан.

В рамках данной цели на основе оценки развития наркоситуации, анализа состояния прокурорского надзора за расследованием преступлений, обобщения судебной практики по рассмотрению уголовных дел и дел об административных правонарушениях, связанных с незаконным оборотом наркотиков будут внесены предложения по совершенствованию системы противодействия наркомании и наркобизнесу

в стране [3].

Основные целевые индикаторы Программы борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012–2016 годы представлены в таблице 1.

Таблица 1. Целевые индикаторы Программы борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012–2016 годы

Целевой индикатор	Источник информации	ед. изм.	в плановом периоде						
			2010 год	2011 год	2012 год	2013 год	2014 год	2015 год	2016 год
Снижение уровня заболеваемости населения наркоманией	РНПЦ МЗ РК	Кол-во чел – к на 100 тыс. населения	292,6	289,3	283,8	278,1	272,6	267,1	261,6
Снижение количества лиц, употребляющих наркотики:	РНПЦ МЗРК	%к прошлому году	7,3	9,24	10,78	12,32	13,86	15,4	16,94
из них снижение доли:									
женщин			9,2	7,7	6,5	5,3	4,1	2,9	2,0
Несовершенно-летних			9,2	3,1	5,0	2,9	2,8	2,7	2,7
Увеличение количества лиц, привлеченных к административной ответственности	Отчетность КПСи СУ	%	12,9	26,9	25,9	21,3	25,3	25,7	26,1
Снижение доли наркопреступлений от числа зарегистрированных общеуголовных преступлений	Отчетность КПСи СУ	%	9,1		2,1	2,0	1,96	1,8	1,7
Увеличение количества выявляемых фактов контрабанды наркотиков	Отчетность КПСи СУ	%	– 11,4	–	14,5	16,3	18,1	19,9	21,7

Программа отвечает основным положениям Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года», в котором борьба с наркобизнесом и наркоманией определена одной из приоритетных целей плана развития Республики Казахстан, являющимися компонентами среднесрочных перспектив, где особое внимание будет уделено сотрудничеству в сфере борьбы с международным терроризмом, религиозным экстремизмом, международным наркобизнесом и нелегальной миграцией. Важным приоритетом в сфере обеспечения безопасности на среднесрочную перспективу будет оставаться участие в решении комплекса проблем, связанных с Афганистаном, включая пресечение наркотрафика, а также снижение наркомании на 15 % к 2015 году [4].

Сложившаяся в стране наркотическая ситуация требует дальнейшей разработки и осуществления общегосударственных мер правового характера с учетом международных обязательств страны и ее национальных особенностей. Неслучайно 6 ноября 2008 года ратифицировано Соглашение между Азербайджанской Республикой, Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан, Туркменистаном и Республикой Узбекистан о создании Центральноазиатского регионального информационного координационного центра по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров (в дальнейшем ЦАРИКЦ). Приняты меры по размещению ЦАРИКЦ и его персонала на территории Казахстана. Постановлением Правительства от 11.09.2009 г. № 1358 одобрено и 16 сентября 2009 г. подписано Соглашение об условиях пребывания ЦАРИКЦ в г. Алматы. Центр должен оказать существенную помощь странам региона в противодействии незаконному обороту наркотиков, в том числе и в унификации законодательства стран - участниц, и поднять эту деятельность на качественно новый уровень.

Анализ сегодняшнего состояния контрабанды наркотиков в Казахстане, а также ее причин и условий, позволяет сделать вполне определенный вывод о том, что страшная, с реальными очертаниями опасность все более угрожает национальной безопасности страны.

В современном уголовном праве контрабанда относится к разделу преступлений в сфере экономической деятельности.

Преступлениями в сфере экономической деятельности являются предусмотренные Уголовным кодексом общественно опасные деяния, посягающие на общественные отношения, складывающиеся по поводу производства, распределения, обмена и потребления, материальных

благ и услуг.

Уголовный кодекс Республики Казахстан устанавливает ответственность за 36 видов преступлений в сфере экономической деятельности. Заметим для сравнения, что в Уголовном кодексе КазССР 1959 года их было только 11.

Согласно ст.234 УК РК, под экономической контрабандой следует понимать перемещение в крупном размере через таможенную границу Таможенного союза товаров или иных предметов, в том числе запрещенных или ограниченных к перемещению через таможенную границу товаров, вещей и ценностей, в отношении которых установлены специальные правила перемещения через таможенную границу, совершенное помимо или с сокрытием от таможенного контроля либо с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации, либо сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием [5].

Перемещение товаров и иных предметов составляет основу противоправного деяния и придает ему исключительно активный характер, т.е. форму действия.

В связи с формированием Таможенного союза, Российской Федерации, Республики Казахстан и Республики Беларусь и принятием Таможенного кодекса Таможенного союза в 2010 году, законодателем введены такие понятия как, «таможенная граница Таможенного союза», «таможенная территория Таможенного союза», «товары таможенного союза» и т.д.

Местом совершения контрабанды является таможенная граница таможенного союза. Таможенную границу образуют пределы таможенной границы таможенного союза, а также периметры свободных таможенных зон и свободных складов. При этом таможенную границу таможенного союза составляют сухопутная территория РК, территориальные и внутренние воды и воздушное пространство над ними. Таможенная граница таможенного союза включает в себя также находящиеся в морской исключительной экономической зоне РК искусственные острова, установки и сооружения, над которыми Республика Казахстан обладает исключительной юрисдикцией в отношении таможенного дела.

В настоящее время общественная опасность рассматриваемого преступного посягательства особенно возрастает. Это связано с тем, что контрабанда стратегического сырья, культурных ценностей, валюты представляет угрозу не только экономической, но и общественной безопасности Казахстана. Именно с целью контрабанды совершаются многие крупные хищения и должностные преступления. Выявленные

факты контрабанды ядерных, радиоактивных и других веществ и материалов в условиях, когда террористические и экстремистские проявления достигли своего апогея, свидетельствуют об угрозе общественной безопасности не только для отдельных государств, но и всему мировому сообществу. Именно поэтому борьба с контрабандой наряду с происходящими процессами интеграции должна стать приоритетным направлением в совместной деятельности правоохранительных органов всех цивилизованных государств.

Общественная опасность преступлений, связанных с контрабандой, заключается в нанесении вреда экономическому суверенитету и экономической безопасности государству.

Объекты контрабанды крайне многочисленны и разнообразны, а ее масштабы достигают опасных размеров. Особую опасность представляют контрабандный ввоз и вывоз таких предметов, как наркотические средства, оружие, культурные ценности. Сложились высокоорганизованные транснациональные рынки, связанные с контрабандой этих товаров.

Особый экономический вред Казахстану наносит экономическая контрабанда при экспортных операциях.

Предметом экономической контрабанды при осуществлении экспортных операций являются цветные и редкоземельные металлы, лес, сырье стратегического характера, биопродукция.

В отношении проблем совершенствования противодействия контрабанде наркотических средств в Республике Казахстан считаем необходимым:

1. Дальнейшее развитие многостороннего сотрудничества правоохранительных органов Таможенного союза, выработку единых мер, принятия согласованных решений и межведомственных контактов.

2. Изучить и обобщить международный опыт, в частности Европейского союза в борьбе с контрабандой наркотических средств, с учетом экономической интеграции в рамках Евразийского экономического союза.

3. В целях более эффективной борьбы с контрабандой на единой территории Таможенного союза и повышения квалификации сотрудников правоохранительных подразделений таможенных органов государств Евразийского экономического союза выработать соответствующую Концепцию, комплексную программу, методические материалы.

4. Считаем целесообразным помимо заключения двух- или многосторонних соглашений в целях противодействия преступлениям в

сфере таможенного дела на уровне высших органов власти государств - членов Таможенного союза законодательно принять единый Таможенный кодекс Евразийского экономического союза. Кодекс будет призван обеспечить единообразие в применении таможенного законодательства Таможенного союза и ЕАЭС при квалификации преступлений и административных правонарушений, отнесенных к компетенции таможенных органов.

5. Законы «Об оперативно-розыскной деятельности» государств участников Таможенного союза определяют содержание ОРД и закрепляют систему гарантий законности при проведении оперативно-розыскных мероприятий исключительно на территории только своего государства. Несмотря на единство территории Таможенного союза, таможенные органы государств - членов Таможенного союза вынуждены ограничиться проведением ОРМ каждый на своей территории, а остальные проблемы борьбы с преступностью решать в процессе взаимодействия. Предлагаем в соответствии с отсутствием единой регламентации организации процесса ОРД на территории стран-членов Таможенного союза, унифицировать нормативно-правовую базу оперативно-розыскной деятельности таможенных органов Таможенного союза.

6. Привнести изменения в структуру таможенных органов Республики Казахстан в соответствие с общими целями и задачами, стоящими перед всеми правоохрнительными подразделениями таможенных органов Таможенного союза в борьбе с контрабандой наркотических средств.

7. Внести изменения в содержание ст. 234 УК РК, в отношении определения понятия «экономической контрабанды», дополнив следующей формулировкой «и Государственную границу Республики Казахстан с государствами – членами Таможенного союза», как это сделал российский законодатель. Такое изменение объективной стороны состава контрабанды, в частности, установление ответственности за перемещение товаров не только через таможенную границу, но и через государственную, можно только приветствовать. А также считаем необходимым внесение изменений и дополнений в ряд статей Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

Литература

1. Стратегия борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы». Утверждена Указом Президента РК от 29 ноября 2005 №1678 (на сегодняшний день утратила силу)

2. Отраслевая программа борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012–2016 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451
3. Борьба с контрабандой: проблемы и решения // Кеден, 2012. - № 6.
4. Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстана до 2020 года».
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 07.11.2014 г.)

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ НОРМ

Калиакперова Е.Н., Лебедева Я.

*Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Применение гражданско-правовых норм, специфический вид юридической деятельности, представляющий собой один из элементов правовой действительности, наряду с нормами права, правоотношениями, субъективными правами и обязанностями, юридической ответственностью, правосознанием, правовой культурой и т.д. Под юридической деятельностью подразумевается совокупность действий субъектов права с использованием правовых установлений и форм в сферах правотворчества, правоприменения и правореализации в целом, в результате которых достигаются цели правового регулирования.

Применение гражданско-правовых норм в качестве специфического вида юридической деятельности можно охарактеризовать как процесс активного воздействия управомоченных государством субъектов на объект или предмет правового регулирования для достижения стоящих перед ним конкретных социальных задач.

Анализ проблем, связанных с применением гражданско-правовых норм, не может быть полным без подробного рассмотрения самого понятия нормы права, ее структуры, функций и назначения, без выявления специфических особенностей именно нормы гражданского права.

В норме права наряду с внешней структурой, включающей в себя

гипотезу, диспозицию и санкцию, существует внутренняя, глубинная структура, определяемая ценностями права, его содержанием и юридическим выражением. Под структурой правовой нормы, как правило, понимается логическая формула, способствующая лучшему пониманию права в целом и отдельных правовых норм, ясному изложению их в нормативных актах, правильному применению. Следует отметить при этом, что большинство ученых придерживается широко распространенного в юридической литературе взгляда, согласно которому любая норма права состоит не из двух или одного, а из трех элементов (звеньев): гипотезы, диспозиции и санкции. По утверждению сторонников данной концепции, гипотеза – структурный элемент нормы права, определяющий условия ее применения; диспозиция представляет собой правило поведения в собственном смысле, устанавливающее права и обязанности субъектов права, а санкция есть указание на сопряженные с государственным принуждением негативные последствия, наступающие в случае неисполнения нормы. Как классификационный критерий, структура нормы права аккумулирует особенности иных разграничительных оснований правовых норм: в ней наиболее выпукло проявляются их специфические свойства. Подробнее остановимся на данной классификации.

Основным, определяющим элементом правовой нормы является диспозиция, содержащая в себе ее требования. Однако не следует противопоставлять диспозицию другим элементам правовой нормы. Диспозиция – это еще не есть норма права – общеобязательное правило поведения. Без системного объединения с гипотезой и санкцией она остается лишь общесоциальным правилом, но не образует юридическую норму, опирающуюся на возможность применения, когда это необходимо, государственного принуждения. Только в результате целостного единства трех микроправил: гипотезы, диспозиции и санкции, обладающих своими качественными особенностями, образуется общеобязательное правило поведения, характеризующееся новым качеством, – юридическая норма.

Структуризация нормы права, применима в отношении гражданско-правовой нормы с учетом ее определенной специфики. Нормы гражданского права реализуются в постоянно возникающих, изменяющихся и прекращающихся, то есть находящихся в развитии, общественных отношениях между субъектами – гражданских правоотношениях. На развитие конкретного правоотношения всегда оказывает влияние целая совокупность жизненных обстоятельств в виде действий различных субъектов либо событий, не зависящих от их воли, что требует специального указания в норме права на те условия, при

которых участники данного правоотношения могут считать свое правовое поведение законным. Такое указание и является гипотезой гражданско-правовой нормы – структурным звеном ее текстуального выражения, содержащим условия о субъектах, предмете и устанавливающим иные обстоятельства, имеющие юридическое значение для нормального развития гражданского правоотношения, при которых соблюдение требований диспозиции правовой нормы является обязательным. К примеру, в качестве гипотезы гражданско-правовой нормы с регулятивной функцией, изложенной в п. 1 ст. 387 ГК РК, может служить контекстное выражение «в отношении каждого, кто к ней обратится», которое включает равные юридические условия заключения публичного договора для всех субъектов гражданских правоотношений. Другой пример, указывающий на гипотезу гражданско-правовой нормы с охранительной функцией, содержится в п.1 ст.18 ГК РК, когда в качестве этой гипотезы выступает слово «никто», отражающее правовой запрет на ограничение правоспособности и дееспособности граждан, кроме случаев и в порядке, предусмотренных законодательными актами.

При более детальном рассмотрении содержания гипотезы гражданско-правовой нормы можно заметить, что конститутивным признаком нормы права, относящимся к ее гипотезе, являются правовые дефиниции, не носящие нормативного, обязывающего характера, не наделяющие участников гражданских правоотношений субъективными правами и обязанностями. Практическое значение законодательного закрепления дефиниций заключается как в упрощении текста нормативного акта путем устранения ненужных повторений, так и в единообразном применении нормы. К примеру, в результате законодательного определения понятия сделки соответствующие нормы применяются, с одной стороны, не ко всем фактам, которые вызывают установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений, а только к действиям граждан и организаций; с другой стороны, не ко всем действиям, а только к тем, которые направлены на установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений.

Поведение участников гражданского правоотношения, таким образом, будет правомерным, а развитие самого правоотношения нормальным, если они при обстоятельствах, указанных в гипотезе, соблюдают правило поведения, предписанное диспозицией. Соответственно, применение той или иной диспозиции гражданско-правовой нормы в конкретном правоотношении зависит от степени соответствия гипотезы этой правовой нормы объективно существующим конкретным обстоятельствам, условиям, в которых осуществляется пра-

воотношение. Соотношение гипотезы и диспозиции нормы права, в том числе и гражданско-правовой, есть абстрактное отражение реально существующих конкретных жизненных ситуаций, в которых действия субъектов детерминируются окружающими их условиями.

Внутренняя структура нормы права позволяет выявить особенности применения гражданско-правовых норм. Действие гражданско-правовых норм, правовое регулирование можно представить как перевод абстрактных правовых норм в действительность посредством их реализации. Для реализации абстрактные правила поведения, закрепленные в нормах права, должны быть конкретизированы применительно к отдельным субъектам права.

Особенность применения гражданско-правовых норм, важнейший признак правоприменения, заключающийся в его государственно-властной сущности, полностью сохраняя свою актуальность и «классический» характер при осуществлении правоприменительной деятельности по одностороннему волеизъявлению компетентных органов, особенно при судебном применении права, приобретает определенную специфику при правовом регулировании гражданских правоотношений. В целом на практике при применении гражданско-правовых норм правоприменительная деятельность отличается от идеальной, строгой модели, разработанной в юридической литературе и наиболее полно отражающей преимущественно судебное правоприменение с его четко установленной процессуальной формой, жестко выраженными стадиями. Применение норм гражданского права обладает в этом плане специфическими характеристиками, определяемыми диспозитивностью правового регулирования, преимуществом правоотношений общерегулятивного характера, не теряя при этом основных признаков правоприменения, поэтапности мыслительных операций от установления фактов и их оценки до вынесения акта применения права в процессе разрешения конкретно-индивидуальных дел.

Применение гражданско-правовых норм является сложным, условно разделенным на стадии, но внутренне глубоко взаимосвязанным процессом, направленным на разрешение конкретного гражданского дела с принятием соответствующего правоприменительного акта. Данное правовое явление отличается выраженными специфическими особенностями, соответствуя в то же время и с содержательной, и с формальной точек зрения общим принципам и чертам правоприменительного процесса. В результате исследования нами выявлены следующие основные характерные особенности применения гражданско-правовых норм:

- особенность, порожденная спецификой предмета гражданского

права: применению подлежат нормы гражданского законодательства, регулирующие имущественные отношения, основанные на равенстве участников, а также связанные с ними личные неимущественные отношения;

- при применении гражданско-правовых норм правоприменительные органы исходят из основных начал гражданского законодательства, презумпции добросовестности, разумности и справедливости участников имущественного оборота;

- особенность правоприменения, обусловленная диспозитивностью гражданско-правового метода регулирования: инициатива в возникновении и окончании деятельности по правоприменению в значительном числе случаев принадлежит самим субъектам гражданских правоотношений, а не органу правоприменения;

- основная цель применения гражданско-правовых норм состоит в реализации не санкций, как в публичном праве, а диспозиций норм права, не в наказании правонарушителя, а в восстановлении нормального хода нарушенного гражданского правоотношения. Применение гражданско-правовых санкций, обладающих главным образом имущественным характером, имеет подчиненное значение, не являясь основной целью при правовом регулировании гражданско-правовых отношений;

- отсутствие строгих процессуальных рамок во многих сферах применения материальных норм гражданского права;

- при применении гражданско-правовых норм используются специальные средства защиты гражданских прав, причем, указанные средства защиты частного интереса направлены не на личность нарушителя, а на его имущество;

- применением гражданско-правовых норм занимается не только суд, как при уголовном правоприменении, но и другие юрисдикционные органы, осуществляющие защиту субъективных гражданских прав;

- акты гражданского законодательства, в отличие от уголовного, не имеют обратной силы и применяются к отношениям, возникшим после введения их в действие, кроме случаев, прямо предусмотренных законодательными актами;

- в ГК РК отсутствует специальное правило по применению гражданско-правовых норм в пространстве, хотя, по нашему мнению, точное определение территории действия гражданского законодательства - непереносимое условие его применения, обладающее серьезным практическим значением. В связи с этим существует необходимость введения такой нормы в Гражданский кодекс;

- важнейшим необходимым условием надлежащего применения гражданско-правовых норм является их правильное толкование, а также возможность использования распространительного и ограничительного толкования, в отличие от судебного применения норм публичных отраслей права;

- возможность применения норм гражданского законодательства по аналогии, преимущественно при осуществлении гражданского судопроизводства, в отличие от применения норм публичных отраслей права;

- применение норм международного частного права к отношениям, осложненным иностранным элементом;

- к гражданским отношениям, в отличие от уголовных, налоговых, бюджетных и др., могут применяться обычаи, в том числе обычаи делового оборота, если они не противоречат положениям гражданского законодательства.

Научные выводы базируются на важнейших общих нормах Гражданского Кодекса Республики Казахстан.

СОЦИАЛЬНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Зайнутдинова Н.М.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Вопросы социального обслуживания нетрудоспособных граждан всегда находились в фокусе как научных исследований многих областей знаний, так и политики любого государства. Особую актуальность данный вопрос приобретает сегодня, поскольку современные условия функционирования государственных систем строятся на приоритетах социальной направленности. Понятие "социальное государство" официально введено в каталог международных стандартов и повсеместно используется в правовой лексике практически всех правовых систем. Кроме того, именно оно составляет базовые характеристики социальной политики государств, реализуемых в рамках социальной защиты. Сегодня провозглашение такого государственного статуса означает не просто достаточно высокий уровень экономического развития страны, но и высокую степень демократизма политической системы, наличие здоровых компромиссных отношений между политическими силами и высокий уровень социальной защиты граждан, прежде всего наиболее

социально уязвимых. В этом плане социальное обслуживание таких граждан выступает в качестве главного показателя, предопределяющего реальность или фиктивность провозглашенных статусных принципов государства и конституционных гарантий.

Современные научные теории в области исследования понятия и правовой природы социальных услуг базируются на их видовом многообразии, предопределенном предметным регулированием, включающим образование, медицинские услуги, социальное обеспечение и др. и субъектным составом относительно всего населения или определенных социальных групп. Поскольку стратегическая политика Казахстана определяет в качестве приоритета защиту слабых и социально уязвимых слоев населения, что определено в Послании Президента народу Казахстана "Стратегия вхождения Казахстана в число наиболее конкурентоспособных стран мира" (Астана, 1 марта 2006 года), то считаем возможным остановиться именно на данном субъектом составе, основную группу которого составляют нетрудоспособные граждане [1].

Термин "обслуживание" наиболее часто встречается в нормах Гражданского права и права социального обеспечения. Однако весьма распространено использование иной терминологической категории в рамках термина "предоставление услуг". Категории "обслуживание" и "услуги" часто используются в законодательстве и как синонимы. Таким образом, часто один термин заменяется другим. Особенно часто это происходит в социально-обеспечительных правоотношениях, где научная правовая категория "социальное обслуживание", как правило, выводится за рамки предоставления денежной помощи, то есть стоимостной теории и включает все материальные блага, необходимые людям для существования, такие, как пища, одежда, жилище и т.д. Такой теории придерживалось большинство советских ученых-юристов, занимающихся проблемами социального обеспечения. Таким образом, возникает явная необходимость проведения научного разделения между понятиями "право на обслуживание", "сфера обслуживания" и "сфера услуг". Профессор Н.А. Баринов, исследуя данный вопрос, считал, что сфера обслуживания относится к области деятельности людей, предоставляющих такие услуги и доведших их до потребителя в целях удовлетворения материальных и духовных потребностей граждан [2, с. 41]. Он исключал из сферы обслуживания гражданско-правовые отношения купли-продажи, найма жилого помещения и др. Вместе с тем, термин "услуга", являясь категорией экономического плана, включает не только услуги в их традиционном понимании, но и определенные виды работ. Интересное исследование

по данному вопросу провел Е.Д. Шешенин, считающий, что сфера услуг не тождественна сфере обслуживания, поскольку к первой относятся только экономические отношения, направленные на удовлетворение своих потребностей, а обслуживание включает все сферы, в том числе духовные и материальные [3, с. 66]. С ним солидарен Н.В. Путило, представляющий социальное обслуживание через призму гарантированной государством специализированной сферы обслуживания [4, с. 50]. При этом государству отводится особая роль, в том числе в рамках его ответственности за состояние сферы обслуживания. Однако само понятие "право на обслуживание" как самостоятельная правовая категория не представлена законодательством Республики Казахстан. С нашей точки зрения, анализируемые категории несут разную правовую нагрузку. Понятие "обслуживание" значительно шире и включает комплексный набор удовлетворения потребностей, среди которых материальные, социально-культурные, духовные, имущественные, коммунально-бытовые и др. Обслуживание само по себе неоднозначно и часто представляется как единый спектр денежных и имущественных отношений.

Применительно к праву социального обеспечения, социальное обслуживание, как правило, сводится к проблеме оказания услуг в рамках реабилитационных мероприятий нетрудоспособным гражданам с целью реализации социально-восстановительных функций. Часто и сама данная отрасль права представляется в форме правоотношений по социальному обслуживанию. По мнению ряда ученых, социальное обслуживание в современных условиях выступает в качестве одного из направлений социальной работы и организационной формы этого вида социальной деятельности, которая рассматривается в качестве системы определенных способов социальной гуманистической деятельности, направленной на адаптацию, социальную реабилитацию отдельной личности, семьи или человеческого общества. В "Словаре по социальной работе" Р. Баркера социальное обслуживание определяется как "представление конкретных социальных услуг людям для удовлетворения потребностей, необходимых для их нормального развития, людям, зависящим от других (тем, кто не может сам о себе позаботиться)" [5, с. 36]. Елена Мачульская полагает, что социальное обслуживание представляет собой деятельность социальных служб по социальной поддержке, оказанию социально-бытовых, социально-медицинских, психолого-педагогических, социально-правовых услуг и материальной помощи, проведению социальной адаптации и реабилитации граждан, находящихся в трудной жизненной ситуации [6, с. 33]. Таким образом, как в юридической, так и в социологической, эко-

номический, научной литературе отсутствует единая точка зрения в отношении понятийного определения данных терминов. При этом следует обратить внимание на то, что научные взгляды отличаются по данному вопросу кардинальным образом. Среди них можно условно выделить следующие:

Социальное обслуживание представляется исключительно в контекст услуг. Так, Большой толковый социологический словарь, определяет социальные обеспечения и обслуживание как юридическое предоставление права на услуги, предусматриваемые социальной политикой, а уровень жизни – как уровень материального благосостояния, равного качеству жизни. Аналогичная трактовка представлена некоторыми толковыми словарями. Эта же точка зрения отражена в Докладе ООН о развитии человека за 2000 г., в котором отмечается, что социальные права не могут быть осуществлены без увеличения и более справедливого распределения бюджетных ассигнований на базовые социальные услуги. То есть обеспечение и обслуживание объединены единой терминологической правовой категорией – услуги. Такая же трактовка представлена большинством работ, посвященных социальной работе. Например, Е.И. Холостова предлагает свой классификатор признаков социального обслуживания с учетом их видового деления [7, с. 85].

Социальное обслуживание представляется в виде денежных обязательств. Так, большой экономический словарь определяет данный термин как обеспечение в виде ценных бумаг и товаров, которые служат гарантией погашения кредита или выполнения какого-либо обязательства. Обеспечение денег представлено как совокупность материальных условий, способствующих стабильности денежного обращения и обеспечивающих использование денег в соответствии с объективным экономическим законом денежного обращения, включая банковское обслуживание.

В некоторых случаях социальное (материальное обслуживание) представлено в виде профессиональной и добровольной помощи индивидам, группам или общинам по усилению или восстановлению их возможностей социального функционирования или созданию оптимальных для них социальных условий. То есть материальное обеспечение рассматривается как социальное обслуживание [8, с. 102].

Существуют и иные точки зрения, обосновывающие социальное обслуживание через призму предоставления услуг, либо как видовую разновидность услуг. Особое место в данном направлении занимают экономические научные разработки [9, с. 70].

Отсутствует единая точка зрения и у юристов. Так, например,

профессор В.С. Андреев социальное обеспечение представляет через призму обслуживания, отмечая, что "это совокупность экономических отношений, возникающих в процессе распределения обобществленной части необходимого продукта и части прибавочного продукта, предназначенных для удовлетворения потребностей нетрудоспособных членов общества (в форме пенсий, пособий, бесплатных услуг, льгот и дотаций) и медицинского обслуживания населения. Социальное обеспечение, отмечает он, является органическим элементом процесса воспроизводства, гарантируя участникам производства обеспечение их детей в трудоспособном возрасте, обеспечение работников в периоды временной нетрудоспособности и при утрате способности к труду вследствие инвалидности или старости". При этом в большинстве своих трудов он отдавал приоритет термину "обслуживание". В частности, давая определение праву социального обеспечения, он писал, что это «проводимая и поддерживаемая государством система социально-экономических мероприятий по обслуживанию граждан в старости и нетрудоспособности". Принцип однородности понятий "обеспечение", "обслуживание" и "услуги" представлен и другими известными учеными-правоведами [10, с. 47]. Нестандартную точку зрения представили Д.А. Никонов и А.В. Стремоухов, предложив свою версию классификации социального обслуживания по родам и видам (род, в свою очередь, подразделяется на класс и группу, а вид – на подгруппу) [11, с. 22]. При этом социальное обеспечение, обслуживание и материальное обеспечение выделяется ими в отдельный род.

Единство взглядов в научных исследованиях по данному вопросу с юристами разделяют и некоторые ученые-экономисты, объединяя рассматриваемые понятия. Так, Н.В. Михайлова, исследуя вопросы соотношения терминов "обеспечение" и "обслуживание" и их связи с формами социального обеспечения, указывает на то, что, с точки зрения экономической теории в социально-экономической области, материальный субстрат имеет значение лишь как форма существования определенных экономических отношений. В общеправовой трактовке форма определяется ею как способ внешнего выражения содержания, относительная устойчивость, определенность связи элементов содержания и их взаимодействия. Исходя из этого, автор делает вывод о том, что категорию "форма социального обеспечения" можно рассматривать как способ распределения и потребления потребностей нетрудоспособных членов общества, при этом формы социального обеспечения имеют специфические особенности. Из этого следует, с нашей точки зрения, что "обеспечение" и "обслуживание" представляются ею как основные составляющие социального (материального)

обеспечения [12, с. 30].

Таким образом, под термин "социальное обслуживание" подпадает обширный и разнообразный спектр правоотношений, таких, например, как медицинское обслуживание нетрудоспособных граждан, их направление и проживание в социальных учреждениях, в том числе в домах-интернатах; практически вся сфера услуг: оказание патронажной помощи, трудоустройство, обучение, переобучение, переквалификация и многие другие составляющие социально-трудовой реабилитации. Вместе с тем, обособление данной понятийной категории с категориями "предоставление услуг", "социально-трудовая реабилитация" и др. неверно. На наш взгляд это взаимосвязанные, взаимозависимые категории, представляющие части единого целостного правового института.

Литература

1. Стратегия вхождения Казахстана в число наиболее конкурентоспособных стран мира: Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева, Астана, 1 марта 2006 года // www.akorda.kz
2. Баринов С.А. Правовое обеспечение защиты прав пациента в случае причинения вреда здоровью при оказании медицинской услуги. - М., 2012. – 98 с.
3. Шешенин Е. Д. Классификация гражданско-правовых обязательств по оказанию услуг. Гражданское право и сфера обслуживания. Екатеринбург, 1999. – 70 с.
4. Путило Н.В. Основы правового регулирования социальных прав. М., 1999.- 136 с.
5. Баркер Р. Словарь по социальной работе. М., 1994.- 113 с.
6. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. - М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1997. - 171 с.
7. Холостова М.М. Теория социальной работы: учебник. - М., 1998.-
8. Профессиональная этика социальной работы: учебник. – М., 1998.
9. Абдраимова К.К. Развитие сферы нематериального производства в переходном периоде. - Караганда, 2003. – 100 с.
10. Батыгин К.С. Право социального обеспечения. Общая часть: учебное пособие. - М., 1998. – 135 с.
11. Никонов Д.А., Стремоухов А.В. Право социального обеспечения: учебник для вузов. - М.: Норма, 2005. – 198 с.
12. Михайлова Н.В. К вопросу об экономическом содержании форм социального обеспечения. - М., 1997. – 127 с.

ИСТОЧНИКИ ПРАВА – РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

Калиакперова Е.Н.

*Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Понятие «источник права» на протяжении уже длительного времени является предметом дискуссии многих ученых, которые высказывают различные мнения по поводу содержания этого классического юридического понятия. Еще А.Ф. Шебанов в середине 60-х гг. прошлого столетия отмечал, что возникновение понятия «источники права» относится ко временам более чем двухтысячелетней давности, когда Тит Ливий в своей Римской истории назвал законы XII таблиц источником всего публичного и частного права, в том смысле, что эти законы представляли собой ту основу, на базе которой развилось и сложилось современное ему римское право. Но как научная проблема вопрос об источниках права возникает лишь в XIX в. в результате столкновения правовых идей, отражающих интересы новых и старых социальных групп в лице представителей исторической школы права, естественно-правового направления в юриспруденции, позитивизма и школы свободного права [1; С. 23]. Так, представители нормативизма видели источник права в некоей абстрактной «основной» норме, все другие правовые нормы выводятся из нее «статическим или динамическим способом»: каждая норма является источником обязательности для низшей нормы. Конституция является источником законов, а законы, в свою очередь, являются источником судебных решений.

Школа свободного права объявляла право «первоначальной силой, которая не исходит от государства. Государство не является творцом права, как и государство не является исключительно продуктом права.

Неопределенность понятия и термина «источник права» в западной юриспруденции возникает потому, что этим термином принято одновременно обозначать и содержательные, и формальные источники права. Юридические правила отнюдь не лишены причин, и их происхождение связано с некоторыми скрытыми от внешнего взора данностями. Это и самые разнообразные принципы: моральные, религиозные, философские, политические, социальные, идеологические – те, которые управляют позитивными правилами, служат их идеологической основой, и те, которые восходят к философии права.

Советская юридическая наука, критикуя западные теории об ис-

точниках права за множественность, запутанность и несостоятельность, вместе с тем сама не избавилась от множественности понимания и применения понятий «источник права». Так, С.Ф. Кечекьян термином «источник права», по сути, обозначает ту силу, которая создает право, вызывает его к жизни. А исходя из марксистского учения о том, что причиной, определяющей содержание всех надстроечных явлений, в том числе и права, является экономический строй общества, источником права в широком смысле он считает материальные условия жизни людей [2; С. 6].

В отличие от С.Ф. Кечекьяна, под источниками права в широком смысле Н.Г. Александров понимал вид деятельности государства, заключающийся в установлении юридических норм или в признании юридическими иных социальных норм. В связи с таким подходом правильно отмечал А.Ф. Шебанов, что правотворческая деятельность государства сама по себе не может считаться силой, создающей право, это лишь форма реализации этой силы.

Силой, создающей право, т.е. источником права в широком смысле, некоторые исследователи, в том числе С.А. Голунский, М.С. Строгович, А.Ф. Шебанов, считали государство, государственную власть. Этот подход они обосновывали тем, что экономический строй, материальные условия жизни общества как первоисточник всех идеологических частей надстройки вызывают к жизни правовые установления не непосредственно, а через посредство государства. Именно государство, подчеркивали они, опосредуя через сознание и волю господствующего класса материальные условия жизни общества, выражает его экономические и политические интересы в праве, обеспечивает охрану от нарушений правовых установлений.

В юридической научной литературе подчеркивалось, что термин «источник права» употребляется еще и в смысле «источника познания» права. Это понятие охватывает все то, что содержит в себе данные, позволяющие познать характер и содержание права различных государств в разные периоды их истории. Сюда относятся тексты законов, записи обычаев, судебные дела, выступления юристов в судебных делах, летописи и исторические хроники, археологические памятники и т.д.

В узком (юридическом) смысле в советской юридической науке под источниками права понималось внешнее выражение норм права, хотя и здесь среди ученых мы не обнаруживаем единства. Одни авторы представляют источники права в качестве способа, которым правилу поведения придается государственной властью общеобязательная сила, другие определяют этим понятием формы существования

юридических норм, третьи относят к источникам права особые формы выражения воли, придающие тем или иным правилам значение норм права. В целом понимание источника права в специально-юридическом значении сводится к тому, что он рассматривается как объективированное закрепление и проявление содержания права в определенных актах государственных органов, решениях судов, договорах, обычаях и иных источниках. В этом распространенном значении некоторые ученые предлагали именовать источники права другим словом - «формы права», или «источники (формы) права».

Дискуссии по проблемам определения понятия «источник права» возобновились в российской юридической науке в постсоветское время. Известный ученый С.С. Алексеев, считая, что термин «форма права» является неопределенным и многозначным, подчеркивал, что «необходимо обратить внимание на обоснованность использования специального термина «источник права» при характеристике форм установления и выражения правовых норм. [3; С. 83]. На основе такого подхода А.В. Мицкевич выводит следующее определение: «Источник права в формальном (юридическом) смысле – это официальные формы выражения и закрепления (а также изменения или отмены) правовых норм, действующих в данном государстве» [4; С. 133].

Несмотря на своеобразие классификаций, предложенных авторами, четкого понимания предложенного ими вида социальных источников не просматривается в работе. Все-таки верной, думается, является позиция, согласно которой в широком смысле под источниками права следует рассматривать материальные условия жизни общества, которые и выступают той «силой», создающей право, вызывающей его к жизни. Второй вид источников, так называемый легальный, по сути, через результат правотворчества, предполагает появление его подвида – юридических источников, представляющих собой внешнее выражение норм права. Такой подход к классификации источников права может, по нашему мнению, лишь затруднить восприятие этого классического понятия. А в более узком значении применяется термин источники (формы) права, который указывает на то, чем практика руководствуется в решении юридических дел. Следовательно, формы выражения и закрепления правовых норм определяются как источники в юридическом, формальном смысле.

Санкция государства, придающая обычаям юридическое, общеобязательное значение, дается либо путем отсылки на обычаи в нормативном правовом акте, либо государственным признанием в судебных решениях, иных актах государственных органов. В данном случае нормы правового обычая, включенные в нормативный акт и положен-

ные в основу судебного прецедента, становятся частью законодательства или прецедентного права и перестают быть юридическим источником права.

Следующий источник права - юридический прецедент - формируется как совокупность норм, возникающих при разрешении юридических споров. В юридической литературе отмечалось, что практика обращения должностных лиц, в том числе и судей, при разрешении конкретных дел к предыдущим решениям по аналогичным делам представлялась весьма распространенной с древнейших времен. Тем самым разрешение дел в своем дальнейшем развитии представляет судебный путь к формированию правовых норм: из повторений рассматриваемых ситуаций, сходств и аналогий складываются нормы-прецеденты.

Когда говорим о судебной практике как источнике права, по сути, имеем в виду совокупность повторяемых судебных решений, исходящих от различных судебных органов и, прежде всего, от Верховного Суда [5; С. 101]. Фактическая тождественность понятий «судебная практика» и «судебный прецедент» в смысле источников права находит свое выражение и в определении, где судебная практика связывается с практической деятельностью судебных органов по принятию лишь тех решений, которые содержат правовые положения. А они представляют собой результат осмысления и приложения общих норм к своеобразным фактическим обстоятельствам, обладают определенной степенью нормативности, т.е. такие положения, которые превращают некоторые судебные решения в типовые правила (источники права).

К источникам права относят и договоры, если они содержат общие правила, поскольку в этом случае они не только определяют права и обязанности сторон, но и устанавливают нормы права, которым обязуются на будущее подчиняться их участники.

Продолжая классификацию, следует выделить нормативные правовые акты как основной источник в странах континентальной правовой системы. Под нормативным правовым актом понимается акт правотворчества, исходящий от компетентного государственного органа и содержащий нормы права.

Следует отметить, что некоторые зарубежные исследователи вообще не выделяют нормативные правовые акты как вид источника права, а проводят общую классификацию источников права, в которой отдельное место отводится закону.

Следующим источником права может выступать научная доктрина. Это хорошо видно на примере ответов знатоков права в Древнем

Риме и выработанного школой немецких пандектистов «Современного римского права», которое появилось в результате обработки, систематизации, упорядочивания и интерпретации древнеримского частного права и которое воспринималось в немецких землях действующим национальным правом страны вплоть до принятия в конце XIX века Германского гражданского уложения (далее ГГУ).

На сегодняшний день названные источники права являются основными в современных правовых системах, поэтому в данном исследовании мы попытаемся дать более глубокий анализ этим источникам в последующих разделах данного раздела.

Литература

1. Шебанов А.Ф. О понятиях источника и формы права // Правоведение. - 1965. - №4. - С. 23-33
2. Кечекьян С.Ф. О понятии источника права // Ученые записки МГУ. Труды юридического факультета. - М., 1946. - Вып. 116. - Кн. 2. - С. 3-25.
3. Алексеев С.С. Теория права. - М., 1994. - С. 83, 178.
4. Общая теория государства и права: академический курс. В 2-х т. / Отв. ред. М.Н. Марченко. - М., 1998. - Т. 2. Теория права. - 640 с.
5. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право. - М., 2008. - 512 с.

СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА ИНВАЛИДОВ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОГО ФИЛИАЛА ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ ЖЕНЩИН-ИНВАЛИДОВ «БИБИ-АНА»

Макаримов Б.М., Кожуганова Д.З.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В современном мире социально-правовая поддержка инвалидов является одной из главных проблем нынешнего общества, а проблема социальной поддержки инвалидов в теории и практике - одна из актуальных проблем в Республике Казахстан.

Одним из субъектов управления социальной защитой населения в условиях рыночных преобразований являются неправительственные общественные организации (НПО), которые прямо или косвенно за-

нимаются реализацией достаточно многообразных социально значимых программ, направленных на социальную защиту отдельных категорий населения. В Республике зарегистрировано и действует около 3,5 тысяч НПО различного уровня. При этом деятельность НПО направлена на развитие гражданских инициатив в Казахстане, повышение роли общественных организаций в решении социальных проблем, достижение устойчивого развития общества.

Деятельность НПО характеризуется, на наш взгляд, следующими критериями: мобильность, гибкость, актуальность, новаторство, соответствие услуг потребностям людей, низкая себестоимость оказываемых социальных услуг, привлечение к работе добровольцев, не получающих плату за свой труд, прозрачность деятельности, готовность к сотрудничеству с властью в решении проблем бедности.

Одним из таких общественных объединений является Восточно-Казахстанский филиал общественного объединения женщин - инвалидов «Биби-Ана».

Год основания филиала - 18.12.1996 г. Общество в начале объединяло женщин-инвалидов, имеющих несовершеннолетних детей, в 2007 г. получило новый статус и теперь объединяет всех женщин-инвалидов, независимо от возраста и семейного положения.

Главное направление деятельности общественного объединения женщин-инвалидов «Биби-Ана» - предоставить возможность получить детям образование и внести достойный вклад в развитие и процветание нашего государства; создание детям - инвалидам равного доступа к получению достойного образования.

Основной целью объединения является защита и реализация экономических прав и свобод, развитие активности и самостоятельности женщин-инвалидов и их детей как самых социально-незащищенных граждан с минимальным достатком.

Основные направления деятельности общества:

- всемерная помощь детям в получении образования;
- решение социально-экономических, правовых проблем;
- содействие оздоровлению женщин-инвалидов и их детей, психологическая поддержка;
- создание сильных рабочих мест, самореализация женщин-инвалидов;
- попечение детей сирот умерших членов общества до получения профессии.

Тяжелое материальное положение женщин-инвалидов, обусловленное низким уровнем пособия, необходимостью в одиночку (неполные семьи характерны для основной массы женщин-инвалидов) со-

держат несовершеннолетних детей усугубляется состоянием здоровья, которое не всегда дает возможность работать.

Объединившись в общество, благодаря взаимной поддержке, многие обретают вторую профессию, учатся жить и трудиться по-новому, т.к. нужно воспитывать детей.

Общество «Биби-Ана» особое внимание уделяет детям: воспитывая, поощряя, организуя досуг для детей-инвалидов и сирот. Несмотря на трудности, дети очень хорошо учатся. Уникальность этого общества заключается в том, что, объединившись, оказывают поддержку друг другу, опекают детей до получения образования, а также детей-сирот, членов общественного объединения, оставшихся без матерей [1].

Большую роль сыграли налоговые льготы для инвалидов, предусмотренные Кодексом РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» от 12 июня 2001 г. [2]. Это позволило создать сильное швейное производство для женщин-инвалидов. Начиная с трех рабочих мест, ныне охвачено 30 женщин-инвалидов работой на дому. Общество постоянно развивается, ищет новые возможности и пути развития. На сегодня главной проблемой стало обеспечение работой всех желающих женщин-инвалидов и реализация готовой продукции [3].

Деятельность общественного объединения женщин-инвалидов «Биби-Ана» направлена на улучшение социального положения женщин-инвалидов в РК. Если бы такие общественные объединения получили возможность участвовать во всех сферах общественной жизни, это бы содействовало интеграции инвалидов в общество, помогало участию в разработке законодательных актов регионального масштаба, связанных с социальной защитой инвалидов. Это также повлияло бы на разработку и реализацию общегородских программ социальной и медицинской реабилитации, созданию без барьерной среды занятости инвалидов, способных и имеющих желание трудиться и участвовать в общественной жизни общества.

Литература

1. Доклад председателя ВКО ФООЖИ «БИБИ-АНА» Куняровой К.
2. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс): кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV // www.zakon.kz
3. Кукушкин В.С. Социальная защита населения: опыт организационно-административной работы. – М., 2009. - С. 209-334

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРАВОВОГО СТАТУСА ПУБЛИЧНОГО ДОГОВОРА

Карандашева А.А.

*Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Публичный договор является новеллой гражданского законодательства. Он представляет собой изъятие из закрепленного в ст. 1 Гражданского кодекса РК принципа свободы договора и с социальных позиций может рассматриваться как отражение идеи о социализации гражданского права, проявляющейся в данном случае в закреплении положений о защите слабой стороны договорных отношений.

Однако конструкция публичного договора, закрепленная в ГК РК, выстроена не аналогично конструкции любого традиционного гражданско-правового договора (купли-продажи, аренды, подряда и т.д.), поскольку охватывает и преддоговорную стадию, и стадию исполнения заключенного договора, что дает основание для предположения о возможности существования в данной области нескольких последовательно сменяющихся правоотношений.

Однако в отечественной науке гражданского права отсутствует концепция, позволяющая дать четкий ответ на данный вопрос и обосновывающая понимание природы правоотношений, складывающихся до заключения сторонами конкретного публичного договора.

В таких условиях и для науки гражданского права, и для правоприменительной практики крайне важно иметь четкие теоретические ориентиры в определении отношений, подпадающих под режим публичного договора, и квалификации правоотношений, складывающихся в процессе его заключения и исполнения, поскольку именно системой таких правоотношений определяются сущность и специфика конструкции данного института [1, 220].

При этом основное внимание ученые сосредотачивают на критике юридико-технических недостатков ст. 578 ГК РК и решении узкопрактических задач.

Г.А. Калашникова в кандидатской диссертации, посвященной публичному договору, формулирует тезис о том, что публичный договор - это «такое правовое явление, которое не является договором», а охватывает более широкий круг отношений [2, 129].

Однако автор не пошла до логического конца в развитии этой весьма ценной и плодотворной, по нашему мнению, идеи и пришла к заключительному выводу о том, что публичный договор - это все-таки

договор, а не особое "правовое явление, хотя и выделила в конструкции публичного договора две стадии: стадию предварительного публичного договора и стадию уже заключенного публичного договора.

Недостатком данной конструкции является то, что все преддоговорные отношения сторон автор объединяет в одну стадию.

В работах иных авторов предположений, аналогичных приведенному, не высказывается, однако повсеместно наблюдается существенное смешение различных правоотношений, вытекающих из публичного договора. Поэтому можно констатировать, что в сложившемся в современной цивилистике учении о публичном договоре отсутствуют разработки сущности и специфики вытекающих из него правоотношений, и назрела необходимость уделить серьезное внимание природе правоотношений, складывающихся в данной области [3, 199].

По нашему мнению, публичный договор представляет собой правовую конструкцию, имеющую сложное строение, которая состоит из трех частей.

Первая часть имеет место с начала осуществления коммерческой организацией публичной деятельности и до предъявления конкретным потребителем требования о заключении публичного договора.

Мы предлагаем квалифицировать такую часть как абсолютное правоотношение, в котором правам неопределенного круга потребителей противостоит состояние связанности коммерческой организации. Реализация данного права будет с необходимостью влечь возникновение обязательства по заключению конкретного публичного договора.

Вторая часть охватывает отношения с момента предъявления конкретным потребителем требования о заключении конкретного публичного договора и до заключения такого договора (или до отказа потребителя от предъявленного требования, или до признания судом отказа коммерческой организации от заключения публичного договора обоснованным).

Она представляет собой относительное обязательственное правоотношение, объектом которого является заключение конкретного публичного договора между конкретным потребителем и коммерческой организацией.

Третья часть - это правоотношение, вытекающее из конкретного договорного обязательства: от возникновения до прекращения (в связи с полным исполнением сторонами обязательств по договору или в связи с наступлением иных предусмотренных законом обстоятельств).

Кроме этого, хотим подчеркнуть, что признание правоотношения, складывающегося на первой части структуры публичного договора,

абсолютным правоотношением, в котором правам неопределенного круга потребителей противостоит состояние связанности коммерческой организации, позволяет ставить вопрос о доктринальном признании необходимости выделения двух видов абсолютного правоотношения.

Первый вид - это правоотношение, в котором строго определенной является управомоченная сторона, которой противостоит неопределенный круг обязанных лиц (в современной цивилистике это единственный подход). Второй вид, предлагаемый нами, - это правоотношение, в котором строго определенной является обязанная сторона, которой противостоит неопределенный круг управомоченных лиц.

Так, например, обязанная сторона является строго определенной в отношениях, складывающихся на первой части публичного договора, и в отношениях, вытекающих из публичной оферты, в то время как круг управомоченных лиц является неопределенным.

При этом необходимо подчеркнуть, что мы не поддерживаем точку зрения, согласно которой не может именоваться правом возможность, принадлежащая неопределенному кругу лиц, а также позицию, в соответствии с которой обязанности могут существовать не в связке с субъективными правами.

Так, А.Б. Бабаев и В.А. Белов, рассуждая о юридической обязанности, приходят к выводу, что последняя вполне способна к существованию в отрыве от субъективного права, и, указав на многочисленные обязанности, установленные нормами публичного права, задаются вопросом: «Чье субъективное право обеспечивает, скажем, лежащая на всяком и каждом розничном торговом предприятии обязанность по заключению договора розничной купли-продажи со всяким обратившимся?, ответ на который не кажется им сложным». Они пишут: «Причина проста: никакого субъективного права здесь вовсе нет. Перечисленные обязанности обеспечивают интересы неопределенного круга лиц, т.е. голые интересы, интересы, которые просто не могут быть облечены в форму субъективного права» [4, 29].

Представляется, что такое обозначение неприемлемо не только с правовой, но и с идеологической точки зрения, поскольку, например, юридически гарантированные возможности потребителей в области заключения публичных договоров недопустимо именовать голыми интересами. Мы считаем, что признание качества права за той или иной юридической возможностью не должно ставиться в зависимость от количества обладающих ее субъектов.

По этой причине мы рассматриваем в качестве принципиально возможного абсолютное правоотношение, в котором строго опреде-

ленному обязанному субъекту противостоит неопределенный круг управомоченных лиц обладающих как традиционным субъективным правом, так и субъективным правом. Считаем, что в условиях принципиально новой доктрины признания абсолютных правоотношений не существует логических препятствий для признания правоотношений, в которых неопределенное число субъектов выступает на управомоченной стороне.

Литература

1. Калашников Г.А. Сущность гражданско-правового договора. - М., 2007.
2. Абрамова Н.В. Особенности публичных договоров хозяйственной деятельности. - М., 2011.
3. Идрышева С.К. Публичные договоры. Автореферат на соискание докторской дисс. – Алматы, 2012.
4. Бабаев А.Б., Белов В.А. Сущность и значение коммерческих договоров // Материалы научно-практической конференции. - СПб., 2010.

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ МАТЕРИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ

Кожуганова Д.З.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Конституция РК признает и защищает равным образом государственную, частную и иные формы собственности. Одним из важнейших способов такой защиты является материальная ответственность сторон трудового договора.

В трудовом праве, в отличие от других отраслей, «обязанность выполнять все трудовые обязанности» прямо сформулирована в виде обязанности соблюдать дисциплину труда, и поэтому нет необходимости вводить еще одну правовую категорию, дублирующую эту обязанность. Институт дисциплины труда включает в себя различные средства ее обеспечения: санкции и ответственность за правонарушения.

По своей правовой сущности юридическая ответственность в трудовом праве делится на материальную и дисциплинарную ответственность. Материальная ответственность, в отличие от дисциплинар-

ной, непосредственно направлена на обеспечение трудовой дисциплины. Основная цель – возмещение (компенсация) причиненного ущерба [1, с. 12].

ТК РК от 15 мая 2007 г. предусматривает материальную ответственность сторон трудового договора, как работника, так и работодателя, за причиненный материальный ущерб.

Материальная ответственность сторон трудового договора состоит в обязанности одной стороны возместить другой стороне ущерб за причиненный вред. Сторона трудового договора, причинившая вред другой стороне, обязана возместить его в установленном порядке. Если работнику в связи с исполнением им своих трудовых (служебных) обязанностей причинено увечье или иное повреждение здоровья по вине работодателя, в результате которого он полностью или частично утратил трудоспособность, то работодатель обязан возместить ему вред в порядке и условиях, предусмотренных нормативными правовыми актами Республики Казахстан, при отсутствии выплат работнику страхового возмещения.

Другими словами, возмещение ущерба – обязанность, которая возникает у одной из сторон трудового договора по отношению к другой его стороне. Непосредственно договором такая обязанность предусмотрена, но она является следствием ненадлежащего исполнения сторонами этого договора своих обязанностей в сфере труда.

Материальная ответственность как элемент трудового правоотношения выражается во взаимных обязательствах работника и работодателя по возмещению ущерба (вреда), причиненного по вине одной стороны другой. Материальная ответственность сторон конкретизируется в трудовом договоре.

В трудовом законодательстве предусмотрена взаимная материальная ответственность сторон трудового договора, то есть данный вид ответственности могут нести как работник, так и работодатель. Сторона трудового договора, причинившая ущерб (вред) другой стороне, возмещает его в соответствии с ТК РК и иными законами Республики Казахстан. В трудовом, коллективном договорах может конкретизироваться материальная ответственность работника и работодателя. При этом следует учитывать требование законодательства о недействительности условий трудового, коллективного договоров, ухудшающих положение работника по сравнению с трудовым законодательством (п. 2 ст. 10, п. 3 ст. 28, п. 3 ст. 284 ТК РК) [2, с. 3].

По общему правилу, с прекращением трудового договора прекращаются взаимные обязательства сторон. Однако в части материальной ответственности законодательством установлено исключение.

Так, прекращение трудового договора после причинения ущерба (вреда) не влечет за собой освобождения стороны трудового договора от материальной ответственности по возмещению причиненного ущерба (вреда) другой стороне (ст. 160 ТК РК). В этом случае работник или работодатель, причинивший ущерб (вред) в период действия трудового договора и не возместивший его, не освобождается от материальной ответственности после прекращения трудового договора. Сторона, которой причинен ущерб (вред), вправе требовать его возмещения в установленном порядке.

В соответствии с законодательством, работники обязаны бережно относиться к имуществу работодателя и работников, возмещать работодателю причиненный вред в установленном порядке и принимать меры к предотвращению вреда (подп. 4) и 7) п. 2 ст. 22 ТК РК). В свою очередь, работодатель обязан создать работникам условия труда в соответствии с трудовым законодательством, трудовым, коллективным договорами, а также возмещать вред, причиненный жизни и здоровью работника в установленном порядке (подп. 9) и 21) п. 2 ст. 23 ТК РК). Законодательство о материальной ответственности направлено, с одной стороны, на всемерную охрану собственности работодателя, а с другой - на охрану заработной платы работников от неправильных и необоснованных удержаний.

Материальная ответственность стороны трудового договора за ущерб (вред), причиненный ею другой стороне трудового договора, наступает за ущерб (вред), причиненный в результате виновного противоправного поведения (действия или бездействия) и причинной связи между виновным противоправным поведением и причиненным ущербом (вредом), если иное не предусмотрено действующим законодательством. Иначе говоря, материальная ответственность сторон трудового договора наступает при наличии одновременно следующих условий: а) действительного ущерба (вреда), причиненного одной стороной трудового договора другой; б) виновное поведение (в форме умысла или неосторожности) стороны, причинившей ущерб (вред); в) противоправное поведение (действие или бездействие) стороны трудового договора, причинившей ущерб (вред); г) причинная связь между виновным противоправным поведением стороны трудового договора, причинившей ущерб (вред) другой стороне, и причиненным ущербом (вредом).

При отсутствии хотя бы одного из перечисленных условий материальная ответственность не наступает. Наряду с этим законодательство допускает возможность установления и других условий (п. 2 ст. 164, п. 3 ст. 165 ТК РК).

Основанием для возложения материальной ответственности на сторону трудового договора служит противоправное и виновное причинение ущерба другой стороне этого договора, если только ТК РК не предусмотрено иное. Вред, причиненный правомерными действиями, подлежит возмещению лишь в случаях, предусмотренных ТК и ГК РК.

Не подлежит возмещению ущерб, причиненный в состоянии необходимой обороны, если при этом не были превышены ее пределы.

Вред, причиненный в состоянии крайней необходимости, то есть для устранения опасности, угрожающей самому причинителю вреда или другим лицам, если эта опасность при данных обстоятельствах не могла быть устранена иными средствами, должен быть возмещен лицом, причинившим вред [3, с. 42].

Учитывая обстоятельства, при которых был причинен такой вред, суд может возложить обязанность его возмещения на третье лицо, в интересах которого действовал причинивший вред, либо освободить от возмещения вреда полностью или частично как это третье лицо, так и причинившего вред.

Трудовой Кодекс Республики Казахстан предусматривает два вида указанной ответственности:

- 1) материальную ответственность работника перед работодателем;
- 2) материальную ответственность работодателя перед работником.

Эти два вида материальной ответственности значительно отличаются друг от друга. Признавая юридическое равенство сторон трудового договора, законодательство учитывает, что работодатель:

- 1) экономически всегда сильнее отдельного работника;
- 2) организует процесс труда и несет в связи с этим ответственность за могущие возникнуть неблагоприятные последствия;
- 3) как собственник имущества несет бремя его содержания и риск случайной гибели или случайного повреждения [4].

С другой стороны, законодательство исходит из того, что главной ценностью человека является его физическая и умственная способность к труду, которую он может реализовать в различных юридических формах, но прежде всего путем заключения трудового договора. Сказанное и определяет различие в двух видах ответственности.

Трудовой кодекс РК защищает имущественные права как работника, так и работодателя. Отношения по материальной ответственности работника и работодателя в сфере труда относятся к отношениям, непосредственно связанным с трудовыми, и регулируются трудовым законодательством.

Основные правила привлечения к материальной ответственности предусмотрены ТКРК и иными нормативными правовыми актами в сфере труда. Тем не менее, трудовыми договорами или иными письменными соглашениями, которые являются приложениями к трудовому договору, материальная ответственность сторон трудового договора может конкретизироваться. При этом действует общий принцип материальной ответственности, который заключается в том, что договорная ответственность работодателя перед работником не может быть ниже, а работника перед работодателем выше, чем предусмотрено ТКРК.

Материальная ответственность сторон является самостоятельным видом ответственности, привлечение к иным видам ответственности не является основанием для освобождения от материальной ответственности [5, с. 78].

Расторжение трудового договора после причинения ущерба не влечет освобождения от материальной ответственности.

Таким образом, материальная ответственность - это обязанность одной стороны трудового договора возместить ущерб, причиненный ею другой стороне в результате виновного противоправного поведения, в размере и порядке, предусмотренных трудовым законодательством.

Материальная ответственность, несмотря на некоторую общность, имеет принципиальные отличия от гражданской имущественной ответственности. Стоит отметить, что существенные отличия в большей мере касаются материальной ответственности работника перед работодателем. Что касается материальной ответственности работодателя перед работником, она более схожа по содержанию с гражданской имущественной ответственностью.

Литература

1. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России: Учебник. - М.: Юрист, 2000. - 480 с.
2. Кардаш Т. Н. Система правоотношений в трудовом праве в условиях рынка. – Алматы, 2006. - 29 с.
3. Мамбетов А.К. Юридическая ответственность по трудовому праву Республики Казахстан. - Алматы, 2011. - 206 с.
4. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15 мая 2007 года. // www.online.zakon.kz
5. Нургалиева Е.Н. Механизм правового регулирования труда. - 2-е изд., стереотип. - Алматы: «Жеті жарғы», 1997. - 168 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАҢА ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ

Умитчинова Б.А.

Қазақстан-Американдық еркін университет, Өскемен, Қазақстан

Елбасы Н. Назарбаев өз Жолдауында мемлекеттің міндеті – азаматтардың іскерлік белсенділігін жүзеге асыруына барынша мүмкіндік туғызу керек екенін, осы мақсатта ұлттық құқықтық жүйені жаңғыртудың кезекті кезеңін бастау керектігіне баса мән берді. Өйткені, заңнама тек ұлттық мүдделерді қорғап қана қоймай, қарқынды дамып отырған халықаралық құқықтық ортамен де үйлесуге тиіс. Бұл мақсатта Елбасы қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамаларын реформалау қажеттігін баса айтты [1, 7 б.]. Ол үшін ілгері ізгілендіруге, оның ішінде, экономикалық құқық бұзушылықты қылмыссыз дандыруға маңыз беру үшін төрт жаңа кодексті: Қылмыстық іс жүргізу, Қылмыстық, Қылмыстық атқару және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстерді әзірлеу қажеттігін алға тартты. Бұл өзекті заң актілерінің қабылдануы қылмыстық сот ісін жүргізуді және, ең алдымен, қылмысқа қарсы күрес саясатын тұжырымдық тұрғыдан жаңғыртуды, адам құқықтарын қазіргі қылмыс дәрежесіне сай қарсы әрекет жасай алатындай деңгейге көтеруді көздеді.

2014 жылдың 3 шілдесінде Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексі қабылданды, ол 467 баптан тұрады (бұрынғы ҚК 393 бап бар). Қылмыстық кодекстің Жалпы бөлігі 7 бөлімнен, 98 баптан құралған. Ерекше бөлікте 18 бөлім, 369 бап бар. Жаңа Қылмыстық кодекс қорытынды ережелермен толықтырылған.

Қылмыстық кодекстің жаңалығының бірі – қылмыстың қоғамға қауіптілік дәрежесі мен жазаланушылыққа байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың қылмысқа және қылмыстық теріс қылыққа бөліну ұғымының енгізілуі.

Қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады.

ҚР Қылмыстық кодексінде айыппұл салу, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады.

Сөйтіп жаңа Қылмыстық кодекске 156 теріс қылық әрекетін енгізді, оның ішіне 47-сі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінен алынды, қалғандары ескі Қылмыстық кодекстегі қылмыс болып саналған баптардан алынды. Бұрын бұлар, расында, қылмыстық әрекет болып саналса, енді жаңа Кодексте тек теріс қылық болып танылады. Бұл Қылмыстық заңның тек жазалаушылық дәріменін азайта түседі [2, 6 б.].

Теріс қылықтың қылмыстан айырмашылығы - теріс қылықтың салдарында адамдардың соттылығы болмайды. Демек, теріс қылыққа барған тұлғалар бас бостандығынан айырылмайды, осыған байланысты қамауға алуды өзгертті. Бұрын әкімшілік қамауға алу 45 тәулік болатын еді, енді ол 30-дан 90 тәулікке дейін ұзартылды. Бұл әкімшілік қамау емес, керісінше қылмыстық теріс қылық үшін қамау болып табылады. Тергеуден іс сотқа түсісімен, сот оны қарайды да 30-дан 90 тәулікке дейін қамауға немесе белгілі бір мөлшерде айыппұл салуға, не түзеу және қоғамдық жұмыстарға тартуға шешім шығарып береді. Бірақ, осы арада айта кету керек, аталған бұл бап 2017 жылдың 1-ші қаңтарынан ғана күшіне енеді.

Олар үшін енді арнайы қамау үйлері деген болуы керек. Бұған Үкімет қолдау білдірді, қазіргі күні осы мәселенің шешімі табылуы үшін жұмыс жүргізіліп жатыр. Қамау үйлері – абақты мен оқшаулағыштың арасы. Бұл мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіруді, яғни мүмкіндік болса, теріс қылыққа барғандарды түрмеге тоғыта бермеу. Осылайша мемлекеттік органдар біртіндеп адамды айыптау амалынан ауытқып, шын мәнінде құқығын қорғау арнасына түсіп келеді. Мұның бәрі ауыр дәрежелі қылмыстарды орта дәрежелі қылмыстарға ауыстыру арқылы жүзеге асып жатыр. Оның себебі кейбір қылмыстарға заңда көрсетілген жаза өте ауыр, сәйкес емес. Қылмыстық жазалаудың екі жағы бар: адам қылмыс жасағаны үшін айыбын өтеуі тиіс, бірақ оған азап шегетін қасақана қиындық, қорлау жасалмауы керек, яғни жеке басының құқығы тапталмауы қажет.

Жаңа кодексте 3-бапта қамтылған кейбір ұғымдарды түсіндіру енгізілген. Онда келтірілген зиянның да түрлеріне түсінік беріледі. Қылмыстың қайталану институты түбегейлі өзгеріске ұшырады.

Енді Қылмыстық кодекстің жаңа редакциясында ауыр және аса ауыр қылмыстарын қайталап жасағаны үшін алынып тасталмаған немесе жойылмаған соттылығы ғана есептеледі. Ауырлығы төмен қылмыстары үшін соттылығын есепке алмағанда (яғни, онша ауыр емес және орта ауырлықтағы қылмыстар үшін). Соған қоса, жаңа Қылмыстық кодексте қолданыстағы қылмысты қайталап жасауда жаза тағайындау ережесі алынып тасталған.

Қылмыстық теріс қылық және қылмыстар жасағаны үшін санкцияларда негізгі жаза болып айыппұл тағайындалған. Қылмыстық теріс қылық үшін айыппұлдың шегі жиырма бестен бес жүз айлық есептік көрсеткішке дейін, қылмыстар үшін – бес жүзден он мың айлық есептік көрсеткіш шегінде, ал Кодекстің 366, 367 және 368-баптарында қаралған қылмыстар үшін айыппұлдың шегі Ерекше бөлімнің баптарына сәйкес санкцияларында бекітілген.

Пара алумен байланысты баптардың санкциясында, 366-бап (пара алу), 367-бап (пара беру), және 368-бап (парақорлыққа делдал болу) айыппұлды есептеу өзгерді, айлық есептік көрсеткіштің (АЕК) орнына – алынған параны еселеді.

ҚР ҚК 40-бабына сәйкес, ҚР ҚК-де 11 жаза түрі, оның ішінде 7 негізгі және 4 қосымша түрі. Қамауға алу және шетел азаматтарын не азаматтығы жоқ адамдарды ҚР шегінен шығару сияқты жаза түрлері енгізілді.

Жеке норма ретінде сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайларында ұстауды білдіретін қамаққа алудың ұғымы мен мәні бекітілді.

Қамаққа алу отыз тәуліктен тоқсан тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді. Ұстап алу мерзімі қамаққа алу мерзіміне қосылады. Қамаққа алу кәмелетке толмағандарға, жүкті әйелдерге, жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектерге тағайындалмайды.

Әскери қызметшілер қамақта болуды гауптвахтада өтейді.

Мүлікті тәркілеу институты өзгерді. Енді мүлікті тәркілеу сотталған адамның меншігіндегі, заңсыз жолмен табылған не заңсыз жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айналдыру [3, 2 б.].

Педагогикалық лауазымдарды және кәмелетке толмағандармен жұмыс істеуге байланысты лауазымдарды атқаруға, кәмелетке толмағандарға қарсы сексуалдық сипаттағы қылмыстар үшін сотталғандарға, сонымен қатар сыбайлас жемқорлық қылмыстарды жасағаны үшін сотталғандарға мемлекеттік қызметте өмір бойына тыйым салу бекітілген.

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың екі жаңа негіздері енгізілген: кепілгерлік белгілеуіне және процесстік келісімнің талаптарын орындаған кезде. Мына тұлғаларға қолданылады: қылмыстық

қылықты бірінші рет жасаған немесе онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмысты алғаш рет жасағаны үшін осы кодекстің Ерекше бөлімінің тиісті бабында немесе бабының бөлігінде негізгі жазаның өзге де түрлерімен бірге айыппұл көзделген.

Кепілгерлік белгілеу кепілгер болатын жеке тұлғаның жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген айыппұлдың екі еселенген мөлшеріне тең мөлшерінде, ал заңды тұлғаның он еселенген ең жоғары мөлшерінде кепіл енгізуінен тұрады.

Кепілгерлік мерзімі:

- қылмыстық теріс қылық жасалған кезде – алты айдан бір жылға дейін;

- онша ауыр емес қылмыс жасалған кезде – бір жылдан екі жылға дейін;

- ауырлығы орташа қылмыс жасалған кезде – екі жылдан бес жылға дейін белгіленеді.

Егер қылмыстық жауаптылықтан босатылған адам кепілгерлік кезеңі ішінде жаңа қылмыстық құқық бұзушылық жасамаған болса, кепілгерлік мерзімі өткеннен кейін кепіл кепілгерге қайтарылады.

Егер кепілгерлік кезеңі ішінде адам жаңа қылмыстық құқық бұзушылық жасаса, сот қылмыстық жауаптылықтан босату туралы шешімнің күшін жояды және үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша оған жаза тағайындайды. Бұл ретте кепіл мемлекеттің кірісіне алынады.

Осы ережелер сыбайлас жемқорлық қылмыстар, террористік қылмыстар, экстремистік қылмыстар, қылмыстық топтың құрамында жасалған қылмыстар, кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстар жасаған адамдарға қолданылмайды.

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың екінші жаңа негізі - ол, тұлғаның процесстік келісімнің талаптарын орындағаны - яғни процесстік келісімнің барлық талаптарын орындауы.

Жаңа тараулар енгізілген. Олар 7-тарау - Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар және ана мен баланы қорғау туралы мемлекет басшысының тапсырмасын орындау үшін құрылған және 12-тарау - Медициналық қылмыстық құқық бұзушылық.

Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау барысында жаңа басылымдағы қылмыстық кодексі сепаратизм және адамды клондау үшін қылмыстық жауаптылық көзделген жаңа нормалармен толықтырылды [4, 33 б.].

Жеке адамға қарсы аса ауыр қылмыстардың ішінде адам өлтіру сияқты қылмыстардың ауырлатушы мән-жайы ретінде «төтенше ахуал

кезінде немесе жаппай тәртіпсіздік барысында адам өлтіру» деген тармағы қосылған.

Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру, зорлау, кәмелетке толмаған адамды қылмыс жасауға, қоғамға жат әрекеттер жасауға, жезөкшелікпен айналысуға тарту, сол сияқты кәмелетке толмағандар саудасы үшін жауаптылық күшейтілген.

Құрылыс, архитектура жұмыстарының барлық сатыларында адам өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында осы салада қауіпсіздік ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Елбасының тікелей тапсырмасы бойынша мемлекеттің қауіпсіздігіне қатер төндіретін сыбайлас жемқорлар ісіне қарсы және басқа ауыр қылмыстарға байланысты жаңа Кодексте зорлық, кісі өлтіру, жасөспірімдерді зорлау, лаңкестік, терроризм, экстремизм және сыбайлас жемқорлық жасағандарға ең қатал жаза қолдану қарастырылды. Бұл біздің елімізде тәртіп бар, заң бар, яғни әділетті заң үстемдігі салтанат құрады дегенді білдіру. Бұрын сыбайлас жемқорларды тәртібі түзелгеніне сай түрмеден ертерек шығару деген болса, енді соның бәрі жойылды.

Жол-көлік оқиғасына байланысты Жаңа Қылмыстық кодексте қандай жағдайда болсын көлікпен адам соғып опат қылса, оған қатаң жаза қолданылады. Мысалы, енді жаңа кодекс бойынша мас күйінде автокөлікке отырып, адам өліміне себепкер болған жүргізуші 7 жылға бас бостандығынан айрылатын болады.

Тағы бір айта кетерлігі, мас күйінде көлік апатын жасағандарға жүргізуші куәлігінен айыру мерзімі 10 жылға дейін ұзартылды. Ал, құрылыс қызметінің барлық саласында кездесетін абайсызда адам өліміне, не өзге де ауыр салдарларға әкеп соққан жағдайлар үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылды.

Күшін жоғалтқан Қылмыстық кодекс еліміз үшін біраз уақыт қызмет етті. Ол сонау 1998 жылы күшіне еніп, содан бері талай асуларды өткеруге дем берді. Өмір бір орында тұрмайды, саясатта, экономикада, мәдениетте, жалпы барлық салада оң өзгерістер бар. Қазір өткен ғасырдың 90-жылдарымен салыстырғанда бүгінгі өмір салтында небір өзгерістердің пайда болғанын кез келген саладан байқай аламыз. Қоғам өміріне сәйкес экономикада да өзгеріс болмаса, уақыт талабына сай ілесе алмаса, ол табысқа жетпейтіні түсінікті. Демек бұған ілесе етектен тартып қалыспай келе жатқан қылмыс әлемінде де жаңа теріс пиғылды іс-әрекеттер пайда бола бастады. Ал оған тойтарыс бере алатындай толыққанды жаңа қылмыстық заңнама қабылданды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ: Қазақстан Республикасының Президентінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауы // «Юрист» ақпараттық жүйесі.
2. Нурпейсова К.Б. Қазақстан Республикасының жаңа қылмыстық кодексіндегі соны өзгерістер // Заң газеті, 2014. - №8. – Б. 6-7.
3. Салимжанов Е.К. Жаңа қылмыстық кодекс – ізгілендіруге із салу. // Егемен Қазақстан, 2014. – 8 желтоқсан. – Б.2.
4. Тунгусов В. Жаңа Қылмыстық Кодекс және Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің новеллалары бойынша. // Фемида, 2014. - №9. – Б. 32-34.

ПРАВОВОЙ ВОПРОС ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Хасенова М.Н.

*Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-
Каменогорск, Казахстан*

Проблема обеспечения населения качественной питьевой водой в настоящее время является одной из актуальнейших. Особенно серьезная проблема существует с обеспечением питьевой водой сельского населения. Республика Казахстан не относится к вододефицитным странам, однако водные ресурсы страны ограничены по сравнению со многими другими государствами. В настоящее время Казахстан не испытывает национального дефицита водных ресурсов, однако наблюдается региональный дефицит, например в Арало-Сырдарьинском и Нура-Сарысуском бассейнах. В результате происходят потери в рыбной отрасли и сельском хозяйстве, наблюдаются тенденции деградации озер, таких как Балхаш, рек, водно-болотных угодий и их экосистем [1].

Стоки большинства крупных рек формируются за пределами республики, что приводит к зависимости от сопредельных государств. Обеспечение питьевых и бытовых нужд населения является приоритетным в водопользовании. Объем водозабора за последние десять лет более или менее стабилизирован и составляет порядка 800-900 млн.м³. Фактическое удельное водопотребление по республике на хозяйственно-питьевые нужды на одного жителя городов составляет в среднем 167 л/сут, а на одного жителя сельских населенных пунктов - 68 л/сут. Проблемы снабжения качественной питьевой водой населения

затрагивают практически все области и города страны. В среднем по Казахстану 70-75% городского населения обеспечивается водопроводной водой, 15-18% - водой децентрализованных водоисточников. Централизованное водоснабжение сельских поселков ранее решалось путем строительства локальных (для одного поселка) и групповых (для группы поселков) водопроводов. Все крупные водопроводы на селе эксплуатировались с государственной дотацией на их содержание [2].

Под пристальным вниманием государства находятся проблемы воды, используемые в отрасли коммунально-бытового хозяйства, в том числе питьевые воды. Сегодня обеспечение центрального водоснабжения в городах составляет 82%, в сельской местности - 42,5%. Исходя из нормативного срока надежной эксплуатации в 25 лет в эксплуатации, 36% водопроводных сетей в рабочем состоянии, около 64% сетей требуют капитального ремонта или полной замены [3].

Нурманова Ж.А. рассмотрела вопросы обеспечения городского и сельского населения республики качественной питьевой водой [4].

По данным Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан, из общего количества сельских населенных пунктов – 6943, к необеспеченным централизованным питьевым водоснабжением (проблемным) отнесены 3 592 сельских населенных пунктов с численностью около 3 миллионов человек, или 40% от всего сельского населения [3].

Обеспечение населения Республики Казахстан качественной питьевой водой является одним из наиболее приоритетных направлений социально-экономического развития страны. Для Казахстана Цели развития тысячелетия ООН [5] являются долгосрочными целями, тесно связанными с национальной Стратегией «Казахстан-2050» [6]. Вопрос обеспечения населения питьевой водой отражен в таких государственных документах, как Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года [7], государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 - 2014 годы [8], Государственная программа управления водными ресурсами Казахстана [1], а также Водный кодекс Республики Казахстан [9].

На международном уровне наряду со всеми странами-членами ООН Казахстан подписал Декларацию по достижению Целей развития тысячелетия (2000) и, тем самым, в части водоснабжения и санитарии взял на себя обязательство снизить наполовину долю людей, не имеющих постоянного доступа к качественной питьевой воде и санитарии к 2015 году [10]. Для реализации Целей развития тысячелетия

была принята отраслевая программа «Питьевая вода» на 2002-2010 годы, на реализацию которого была затрачена 335 млрд. тенге, однако эта программа не выполнила свои задачи [11]. В ходе реализации программы были выявлены следующие недостатки: отсутствие системного подхода в процессе реализации проектов, отсутствие должного взаимодействия центральных и местных исполнительных органов, несогласованность проектов реализуемых за счет республиканского и местных бюджетов, неэффективное использование выделенных средств, реализация, в первую очередь, дорогих и заведомо неперспективных проектов, низкое качество проектно-изыскательных работ, низкое качество эксплуатации водопроводных систем, во многих регионах подача воды осуществляется несколько часов в сутки [12].

Мероприятия по отраслевой Программе «Питьевые воды», областным программам «Таза су», «Чистая вода» и др. недостаточно способствовало улучшению ситуации с водоснабжением населенных пунктов. Проблема заключалась, прежде всего, в отсутствии должного контроля со стороны акиматов. Отчётность, основанная на том, что было освоено, низкое качество выполняемых работ, незавершенность проектов по строительству и реконструкции систем водоснабжения, применение устаревших технологий и материалов и ряд других причин не позволили достичь поставленных целей, и не привели к ожидаемому результату.

В июле 2003 года Указом Президента РК была утверждена Государственная программа развития сельских территорий [13], целью которой является создание нормальных условий жизнеобеспечения села (аула) на основе оптимизации сельского расселения. В данной программе повышение уровня обеспечения сельские населенные пункты качественной питьевой водой и сокращение дефицита водных ресурсов рассматривается как инструмент по созданию условий для развития сельского хозяйства, перерабатывающих производств и малого предпринимательства, а также как фактор стабилизации социальной, демографической и санитарно-эпидемиологической обстановки в Республике.

В мае 2011 года была утверждена Программа «Ақ бұлақ» на 2011 - 2020 годы. Целью программы было обеспечение населения качественной питьевой водой и услугами водоотведения. Отличительной чертой Программы «Ақ бұлақ» явилось то, что впервые уделили должное внимание проблемам городов в области водоснабжения и водоотведения. Программа предусматривала: обеспечение эффективного и действенного операционной деятельности предприятий и организаций; модернизацию систем водоснабжения и водоотведения; макси-

мальное использование подземных вод для питьевого водоснабжения; повышение качества проектно-изыскательских работ в водном секторе; а также наборы целевым показателям, в том числе: доступ к централизованному водоснабжению в сельской местности 80% от общего количества сельских населенных пунктов в городах - 100% доступа к водопроводной санитарии в сельских районах 20% от общего числа 55 деревень требований, обеспеченных централизованным водоснабжением в городах - 100%, в результате чего уровень нормативной очищенной воды в городах со сбросов в водные объекты до 100% и более [3].

Проблема обеспечения населения качественной питьевой водой остро стоит во всем мире и, наряду с энергетической проблемой, требует модернизации и принятия новых решений. Следует отметить, что и во многих развитых странах (Германия, Дания, Швеция) для водоснабжения сельского населения широко используются шахтные колодцы и неглубокие скважины для индивидуальных домов, оснащенные очистными установками. Казахстан обладает значительными запасами пресных подземных вод и располагает необходимыми ресурсами для разведочных работ [14].

Программа «Ақ бұлақ» 28 июня 2014 года утратило силу, в связи с принятием Программы развития регионов до 2020 года утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан основной задачей которой является эффективное и рациональное обеспечение населения питьевой водой и услугами водоотведения. Программой разработан механизм развития системы водоснабжения и водоотведения [15]. На основе этой программы разработана Государственная программа управления водными ресурсами Казахстана от 30 декабря 2013 года в соответствии с Общенациональным планом мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан-2050» новый политический курс состоявшегося государства», утвержденный Указом Президента Республики Казахстан от 18 декабря 2012 года № 449 [1]. Программа направлена на решение вопроса предотвращения дефицита водных ресурсов для сохранения экосистем, обеспечения запланированного роста экономики, а также совершенствования системы управления водными ресурсами.

Комплексный подход необходим для решения проблемы воды, в том числе:

- создание централизованной системы управления водными ресурсами в лице одного государственного уполномоченного органа с четкими функциональными обязанностями и с предоставлением пол-

номочии в привлечении к административной ответственности лиц, виновных в нарушении водного законодательства;

- создание правовой базы для реализации принципов равенства и свободы договора сторон при заключении договорных отношений в сфере водоснабжения, с возрастанием роли договорной ответственности всех участников сделки;

- принятие Закона «О питьевой воде», регулирующего отношения при осуществлении питьевого водоснабжения потребителей.

Литература

1. О проекте Указа Президента Республики Казахстан "О Государственной программе управления водными ресурсами Казахстана и внесении дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 957 "Об утверждении Перечня государственных программ" Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2013 года № 1423. // [http:// adilet. zan.kz/ rus/ docs/P1300001423](http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300001423)
2. Национальный доклад Республики Казахстан http://www.cawater-info.net/5wwf/national_report_kazakhstan.htm
3. Программа «Ақ бұлақ» на 2011 - 2020 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 мая 2011 года № 570 // [http:// adilet.minjust.kz](http://adilet.minjust.kz)
4. Нурманова Ж.А. Вопрос обеспечения питьевой водой населения регионов Республики Казахстан // Вестник КАЗНМУ: [http:// kaznmu. kz/ press/2012/04/27/ \(6.03.2013\)](http://kaznmu.kz/press/2012/04/27/(6.03.2013))
5. Цели развития тысячелетия в Казахстане. 2007 г. // un.kz
6. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства от 14 декабря 2012 года // [adilet. zan.kz](http://adilet.zan.kz)
7. Указ Президента Республики Казахстан О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года от 1 февраля 2010 года № 922 // [http://adilet.zan.kz / rus/docs/U100000922](http://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000922)
8. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 - 2014 годы утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 // [http://adilet.zan.kz/ rus/ docs / U100000958_#z1916](http://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000958_#z1916)
9. Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года N 481 // [http://adilet.minjust. kz](http://adilet.minjust.kz)
10. Отчет «Доступ населения Республики Казахстан к питьевой воде и санитарии» за 2006 г. // [http://www.caresd.net/ iwrm/new/ doc_ water. php](http://www.caresd.net/iwrm/new/doc_water.php)

11. Республика Казахстан. «Об отраслевой программе «Питьевые воды» на 2002-2010 годы»: Постановление Правительства Республики Казахстан N 93 от 23 января 2002 года // <http://adilet.minjust.kz>
12. Цели программы развития питьевого водоснабжения в РК достигнуты не были – МЭРТ. <http://www.zakon.kz/178059-celi-programmy-razvitija-pitevogo.html> (13.07.2010)
13. Государственная программа развития сельских территорий Республики Казахстан на 2004-2010 годы: Указ Президента РК от 10 июля 2003 года № 1149 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001149_ (11.09.2015)
14. В Казахстане началась масштабная модернизация водохозяйственного сектора // <http://www.zakon.kz/4465349-v-kazakhstane-nachalas-masshtabnaja.html> (11.09.2015)
15. Программы развития регионов до 2020 года: Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000728> (11.09.2015)

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИСТА НА ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Бородулин А.С.¹, Гальцер Е.Н.²

¹ *Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»*

² *Казахстанско-Американский свободный университет
Усть-Каменогорск, Казахстан*

На сегодняшний день в результате сложной общественно-политической и внешнеполитической ситуации в мире, в том числе на территориях, непосредственно прилегающих к государственной границе Российской Федерации, становятся актуальными вопросы профилактики и предупреждения международного религиозного экстремизма и терроризма.

В настоящее время в Российской Федерации все больше на себя обращают внимание сведения о том, что в некоторых религиозных сектах проповедуют религиозный фанатизм, экстремизм и терроризм. Вышесказанное способствует увеличению количества преступлений, связанных с религиозным экстремизмом и терроризмом.

Прикрываясь своей религиозной деятельностью, а также просветительскими, образовательными и культурными инициативами, представители некоторых религиозных общин, в том числе иностранного

происхождения, создают на территории Российской Федерации управляемые структуры, с помощью которых собирают и используют в своих целях социальную, экономическую, политическую и военную информацию. Указанная информация, полученная от завербованных членов религиозной общины, из числа местного коренного населения, может быть использована против национальной безопасности Российской Федерации. А именно, путем разжигания сепаратистских, экстремистских и террористических настроений, всеми возможными методами пытаются укреплять свои позиции, в том числе в органах государственной власти всех уровней и местного самоуправления.

В соответствии с данными статистики МВД РФ, в 2012 г. зарегистрировано 696 преступлений экстремисткой, в том числе террористической направленности. Анализируя аналогичные данные за период с 2006-2012 гг. можно сделать вывод об ухудшении динамики преступлений экстремисткой, в том числе террористической направленности более чем в 3 раза.

Сложившейся ситуация в сфере противодействия криминальной деятельности религиозных организаций деструктивного характера, остается проблемной, так как лидеры и члены указанных организаций продолжают совершать новые преступления различной степени тяжести, посягающие на основные конституционные права и свободы человека и гражданина, такие, как: жизнь, здоровье, свобода, честь, достоинство, половая неприкосновенность, собственность граждан, общественная нравственность населения и национальная безопасность государства в целом.

С учетом того, что уровень опасности религиозного экстремизма и терроризма продолжает оставаться достаточно высоким, отсутствует научное обеспечение системы профилактики и предупреждения преступности связанной с деятельностью религиозных организаций деструктивного характера, возникает реальная потребность в совершенствовании отдельных направлений уголовной политики в сфере противодействия религиозному экстремизму и терроризму, в том числе в части законодательного регулирования.

Стороны криминальной деятельности современных религиозных организаций деструктивного характера недостаточно изучены в теории уголовного права и криминологии, поэтому требуют специального исследования.

На основании всего вышеизложенного можно сделать вывод, что проблема криминологического портрета современного террориста на территории Российской Федерации является наиболее актуальной и имеет первостепенное значение в профилактике и предупреждении

экстремизма и терроризма.

Вопросами идентификации современного террориста все больше и больше интересуются как правоохранительные органы, так и многие психологи. В свете все большей распространенности терроризма они задаются вопросами - кто такие террористы? Как ими становятся? Можно ли распознать их в толпе? Пытаясь ответить на эти вопросы, многие юристы и психологи выделяют различные признаки террориста, по которым можно сформулировать его криминологическую характеристику.

По мнению большинства ученых-криминологов, террорист - это лицо, участвующее в осуществлении террористической деятельности.

Психологи приходят к выводу, что террористы делятся на 2 вида:

1) безэмоциональный террорист. Это люди с абсолютным хладнокровием, абсолютно не подвластные эмоциям или умеющие их полностью контролировать;

2) эмоциональный террорист. Второй вид террористов, значительно более часто встречающийся среди террористов, отличается полной противоположностью первого вида. Для таких террористов характерна очень богатая внутренняя эмоциональная жизнь. При всей внешней сдержанности, подчеркнутой рациональности, строгости, внутри террориста бурная эмоциональная жизнь. И чем сильнее ограничения, которые накладывает на участника террористической деятельности, тем сильнее скрытые, подавляемые эмоции террориста. Жизнь террориста проходит в постоянных эмоциональных переживаниях. Он живет в эмоциях страха, опасаясь попасть в руки противников. Одновременно он живет в эмоциях гнева и презрения к своим противникам и воодушевления от предвосхищения того вреда, который собирается им нанести. Естественно, что такие противоречивые эмоции часто сталкиваются между собой, приводя к внутренним эмоциональным конфликтам. Важнейшим, наиболее распространенным эмоциональным состоянием террориста является его постоянная настороженность. Феномен настороженности проявляется в постоянной готовности к отражению угрозы нападения, повышенным уровнем бодрствования и концентрацией внимания на малейших изменениях.

Также существует несколько мотивов, которые подталкивают террориста к активным преступным действиям:

1) Мотив культурологический – по логике террористов, общество надо время от времени будоражить, лучше всего с помощью крови. Логика террориста кажется либо изощренной, либо до крайности прямолинейной. Но в любом случае, она всегда является искаженной.

2) Мотив рациональный – террор, объясняется ими как инстру-

мент политической деятельности.

3) Мотив идеологический – террор выступает как орудие регуляции социальных процессов.

В самом общем виде мотивы участия в терроре делятся на два блока: корыстные и бескорыстные.

С корыстными мотивами, в общем, все достаточно понятно: террор – действительно определенная работа; как и всякая работа, она стоит денег и может являться способом добычи средств для существования или для продолжения террористической деятельности. Человека обучают некоторым навыкам, дают аванс и обещают заплатить определенные деньги после того, как он выполнит полученное задание.

Бескорыстные мотивы заключаются в том, что террорист совершает террористические акты, будучи полностью убежденным, что совершает «благое дело», выполняет «великую миссию», избавляется от врага.

Некоторые ученые уже сейчас выводят типологию потенциальных террористов. Их несколько видов:

1. Террористы - экзистенциалы. Это разновидность духовной формы проявления инстинкта желания собственной смерти. Экзистенциалы самые непредсказуемые с точки зрения выявления личности. Порой трудно даже предположить, что кто-то из них может быть способным на теракт.

2. Террористы-психопаты. Если террористы-экзистенциалы действуют на основании высшей формы инстинкта собственной смерти, то этот тип основывается на низшем уровне инстинкта собственной смерти. Он проявляется в виде садомазохизма, психопатологической агрессии, маниакального синдрома и мании величия. Такой тип требует наименьшей обработки и манипуляции.

3. Террористы-суицидники. Они страдают сильными депрессиями, благодаря которым у них отсутствуют ценности, и смысл жизни которые привязывали бы их к жизни. Этот тип как бы продает или жертвует своим суицидным желанием во благо терроризма. Организатор терроризма создаёт такие условия, чтобы усугубить суицидные желания своей жертвы и воспользоваться ими.

4. Террористы-инфанты. Это часто безграмотные, инфантильные (не способные к учёбе и познанию) и неимущие фанаты (в частности, религиозные), которые примитивно верят в существование «того света», где будет полное изобилие всяческих удовольствий и радостей.

5. Террористы-зомби. Это одна из самых распространённых технологий манипулирования, основанная на воздействии на психофи-

зиологические структуры. В этом случае искусственно создаётся психологическая и физическая зависимость от психоактивных веществ (наркотиков, «травки» и т.п.). На этой основе развивается сильная депрессия, позволяющая «закачивать» в сознание информацию о враге, который является причиной всех страданий данной жертвы. Чрезмерное периодическое употребление наркотика постепенно приводит к деградации сознания и потере психического контроля, что способствует более эффективному проведению внешних установок на проведение конкретных террористических действий. Очевидно, что зомби - чаще всего женщины, в силу того, что деграционные процессы, вызванные наркотиком, у них протекают быстрее, чем у мужчин.

6. Террористки-вдовы. Социально-психологические исследования показывают, что многие вдовы после смерти супругов очень долго, вплоть до собственной смерти, страдают депрессией. Задача террористов - перехватить такую страдающую вдову из рук родственников и врачей и оказать «свою помощь». Её подсаживают на наркотики, чтобы снять муки страдания. Благодаря этому, по мере развития наркотической зависимости депрессия по мужу лишь усугубляется. На этой основе внедряются установки «отомстить за смерть супруга».

7. Террористы - солидарники. В этом случае чувство солидарности становится опасной психологической ловушкой для потенциального террориста. Он не должен подводить тех, кто уже ушёл в рай. Он должен так же, как и они, уйти из этого мира и «встретиться с ними в раю», так как они его там ждут. Психологами ещё не до конца изучен феномен солидарности. Но уже существуют методы нейролингвистического программирования, направленные на снятие зависимости от опасной солидарности.

8. Террористы - эксплуатируемые. В данном случае всё делается в открытую. Жертва не желает погибать, но в силу определённых причин (насилия, финансовой зависимости, долга, безысходности и т.д.) идет на совершение теракта. Кроме того, организуется всё таким образом, чтобы жертва была обречена идти на теракт.

9. Террористы-гибриды. Необходимо отметить, что вышеприведённая типология условна и в действительности имеют место смешанные типы потенциальных террористов.

Также террористов можно классифицировать, к примеру, по характеру их деятельности на индивидуального или неорганизованного (терракт совершается одним-двумя людьми, за плечами которых нет никаких организаций) и коллективного или организованного (терракт планируется и затем реализуется целой группой людей, то есть организацией).

Существует определенный набор личностных черт, которыми должны обладать террористы, в особенности исполнители террористических актов. Есть основания полагать, что эти черты во многом сходны с теми, которые отличают приверженцев религиозных культов. Серьезные изменения личности, связанные с принадлежностью человека, к какому-либо культу и принятием его нормативной системы, сходны с террористическими. Понятно, что террористом не становятся сразу. Прежде, чем стать террористом, человек проходит через апатию и другие формы социальной дезадаптации.

Террористами становятся выходцы из групп риска, которые с детства испытывали проблемы с самооценкой. Идентификация с террористической группой обеспечивает таким людям социальную роль, хотя и негативную. Порвать с группой для террориста почти невозможно – это равносильно психологическому самоубийству. Для террориста покинуть организацию значит потерять самоидентичность.

Психологи обнаружили такую закономерность: оказывается, исполнители терактов имеют, как правило, крупные и часто грубые черты лица. Нуждаются в дополнительной мужской атрибутике: отпускают усы, бороду, любят татуировки. Женщины - террористки более упорны, жестоки и не так легко сдаются, как мужчины. Это подтверждается мировой практикой борьбы с терроризмом.

Как же распознать террориста в толпе? При совершении террористического акта смертники одеты в одежду, обычную для данной местности. Однако в их одежде и манере поведения можно увидеть некоторые отличительные признаки. Голова женщины, к примеру, покрыта головным убором, и это необязательно традиционный глухой платок, но и косынки, и бейсболки. Летом одежда террориста свободная, позволяющая скрыть на теле взрывное устройство. Отличительными внешними признаками террористов являются нездоровая бледность лица, неадекватное поведение, заторможенность движений и реакций, которые вызваны возможным употреблением транквилизаторов или наркотиков, а также уклонение от камер видеонаблюдения: попытка отвернуться, опустить голову, спрятаться за более рослого человека, прикрыть лицо платком или рукой. Национальность террориста для организаторов террористических акций важной роли не играет. Если террорист-смертник ощутит на себе внимание людей, он способен незамедлительно привести взрывное устройство в действие. Обычно террористы-смертники не взрывают себя в городах, в которых живут. Поэтому основная черта этих людей – плохая ориентация в городе. Также можно отметить, что люди, решившие убить себя, зачастую плохо разговаривают на языке страны, в которой они находят-

ся.

Форма терроризма, когда человек взрывает себя, очень выгодна организаторам преступлений. Для того, чтобы заставить человека выступить в роли смертника, существует ряд методов, основанных на физическом, психологическом и медицинском воздействии. Потенциальных смертников выбирают из числа впечатлительных, слабовольных людей, которых можно психологически сломить, сделав послушным орудием в чужих руках. Им внушают, что они, совершив террористический акт, тем самым не только совершат святое дело, но и докажут свою храбрость, прославят и обессмертят себя. Благодатная среда, из которой вербуют будущих смертников – религиозные фанатики. Многие террористы-смертники родились и выросли в очень бедных семьях.

Психология терроризма во всем мире и в Российской Федерации в частности, в настоящее время испытывает недостаток в полномасштабных исследованиях. Является крайне необходимым проведение различных профилактических мероприятий среди разных возрастных категорий населения. В качестве основных методов для проведения таких мероприятий могут выступать психологические тестирования, направленные на выявление лиц, склонных к осуществлению террористических актов, и особое внимание следует обратить на подрастающее поколение.

Литература

1. Федеральный закон № 35-ФЗ от 06.03.2006 г. «О противодействии терроризму» // ИС Гарант, 2014.
2. Терроризм: психологические корни и правовые оценки // Государство и право. - 1995. - №4. - С. 21-24
3. Салимов К.Н. Современные проблемы терроризма. - М., 1999.
4. Ольшанский Д.В. Психология терроризма. - СПб.: «Питер», 2002.
5. Емельянов В.П. Терроризм в современном мире. - М., 2008.
6. Официальный сайт статистики преступлений www.crimestat.ru

«ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА» – ЭКОНОМИКА БУДУЩЕГО

Даутбаева Д.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

«Зеленая экономика» определяется как экономика с высоким уровнем качества жизни населения, бережным и рациональным ис-

пользованием природных ресурсов в интересах нынешнего и будущих поколений.

«Зеленая экономика» является одним из важных инструментов обеспечения устойчивого развития страны. Переход к «зеленой экономике» позволит Казахстану обеспечить достижение поставленной цели по вхождению в число 30-ти наиболее развитых стран мира [1].

Предпосылки перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике»: неэффективное использование ресурсов; несовершенство системы тарифо- и ценообразования на энергоресурсы; серьезное ухудшение состояния природных ресурсов и окружающей среды; экономика Казахстана подвержена воздействию внешних резких колебаний цен на сырьевых рынках; территориальная неоднородность в экономических показателях, в уровне жизни и в состоянии окружающей среды.

Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» закладывает основы для глубоких системных преобразований с целью перехода к «зеленой экономике» посредством повышения благосостояния, качества жизни населения Казахстана и вхождения страны в число 30-ти наиболее развитых стран мира при минимизации нагрузки на окружающую среду и деградации природных ресурсов.

Основные приоритетные задачи по переходу к «зеленой экономике»: повышение эффективности использования ресурсов; модернизация существующей и строительство новой инфраструктуры; повышение благополучия населения и качества окружающей среды через рентабельные пути смягчения давления на окружающую среду; повышение национальной безопасности, в том числе водной безопасности [2].

В соответствии с положениями Декларации Тысячелетия ООН, в основу охраны и рационального использования всех живых организмов и природных ресурсов должна быть положена осмотрительность в соответствии с постулатами устойчивого развития. Только таким образом можно сохранить для наших потомков те огромные богатства, которые дарованы нам природой. Нынешние неустойчивые модели производства и потребления должны быть изменены в интересах нашего будущего благосостояния и благополучия наших потомков [3].

Переход к «зеленой экономике» базируется на следующих основных принципах:

- 1) повышение производительности ресурсов;
- 2) ответственность за использование ресурсов;
- 3) модернизация экономики с использованием наиболее эффективных технологий;

- 4) обеспечение инвестиционной привлекательности мероприятий по эффективному использованию ресурсов;
- 5) реализация в первую очередь рентабельных мероприятий;
- 6) обучение и формирование экологической культуры в бизнесе и среди населения.

Этапы реализации Концепции по переходу Казахстана к «зеленой экономике»:

- 2013–2020 гг. В этот период основным приоритетом государства будет оптимизация использования ресурсов и повышение эффективности природоохранной деятельности, а также создание «зеленой» инфраструктуры;

- 2020–2030 гг. На базе сформированной «зеленой» инфраструктуры начнется преобразование национальной экономики, ориентированной на бережное использование воды, поощрение и стимулирование развития и широкое внедрение технологий возобновляемой энергетики, а также строительство сооружений на базе высоких стандартов энергоэффективности;

- 2030–2050 гг. Переход национальной экономики на принципы так называемой «третьей промышленной революции», требующие использования природных ресурсов при условии их возобновляемости и устойчивости.

Общие подходы по переходу к «зеленой экономике»: социальное развитие; региональное развитие; внедрение современных методов ведения сельского хозяйства и применение «зеленых» технологий существенно повысят производительность сельскохозяйственной отрасли, от которой в значительной степени зависит экономика целого ряда регионов; энергоснабжение отдаленных районов за счет возобновляемых источников при обеспечении низких цен на электроэнергию позволит создать новые производства, такие как тепличные хозяйства и отгонное животноводство, и повысить конкурентоспособность регионов; по мере повышения эффективности деятельности по сохранению водных и земельных ресурсов такие виды деятельности, как рыбоводство и животноводство, получают новые стимулы к развитию в регионах; потребность в инвестициях.

Для успешной реализации Концепции необходимо обеспечить достаточность кадровых ресурсов, навыков и знаний, включая подготовку инженерно-технического и управленческого персонала, прошедших соответствующее обучение. Чтобы этого достичь, необходимо предусмотреть меры по следующим направлениям:

- обучение достаточного количества инженеров по вопросам охраны окружающей среды и производительности ресурсов;

- производственное обучение и переподготовка существующих инженеров, представителей органов управления и фермеров;
- необходимо проведение широкой коммуникационной кампании и образовательных программ для повышения осведомленности населения в вопросах использования ресурсов и экологических проблем;
- необходимо полноценное включение тем, связанных с охраной окружающей среды, в учебные планы образовательных организаций.

Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» реализуется в соответствии с положениями Конституции Республики Казахстан, Стратегии - 2050, «Стратегии «Казахстан-2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев» и Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года.

Вопросы реализации перехода к «зеленой экономике» будут регулироваться законодательными актами Республики Казахстан по вопросам перехода к «зеленой экономике».

Литература

1. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»: Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года №577.// Информационная система «Параграф».
2. План по реализации мероприятий по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» на 2013-2020 годы: Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 июля 2013 года №750. // Информационная система «Параграф».
3. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций: Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. // Информационная система «Параграф».

СУБЪЕКТИВТІК ҚҰҚЫҚТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ АР-НАМЫС ЖӘНЕ ҚАДІР-ҚАСИЕТ ҚҰҚЫҒЫ

Зиятова Ж.Қ.

Қазақстан-Американдық еркін университет, Өскемен, Қазақстан

Қоғам мен мемлекетте экономикалық және саяси-құқықтық ахуал қандай деңгейде болса да, тіпті тұрақсыздық орын алса да, адам проблемасы, оның құқығы мен бостандығы өзінің көкейкестілігін ешқашан жоғалтпайды. Бұл проблемаға ынта-ықылас азаймайтыны қоғамдық қажеттіліктермен де, жеке адамның сұраныстарымен де

байланысты. Ар-намыс және қадір-қасиет мәселесі – бұл, ең әуелі, адам құқығының және оны нақты қамтамасыз етудің мәселесі. Ар-намыс және қадір-қасиет ұғымын және оның мазмұнын аша отырып бұл категориялардың рухани игілігіміз екенін байқаймыз.

Адамдар өзара күрделі, сан салалы байланыста әрі қоғамдық қарым-қатынастарда болғандықтан ар-намыс және қадір-қасиет нақты пайда болады. Жеке адамның немесе ұйымның беделі қоғамдық қатынастар жүйесіндегі орнымен, осы жүйеде қалыптасқан құқықтық өлшемдермен және қағидалармен анықталады. Мұндай қатынастар құқықты өздерінің тиісті құқықтық қатынастар моделінің нормаларына сәйкес орнықтыру жолымен реттеледі, мысалы, бір субъект – құқық иеленуші, екіншісі – субъективті міндеттемелердің иеленушісі болады және бәрі де нақты өмірде құқықтық норма ұсынған жолдармен жүруі тиіс. Ар-намыс, қадір-қасиет құқығының түсінігі мен мазмұнын ашу үшін осы құқықтың субъектісі қандай істер жасай алады, оның мінезі қандай болуы тиіс деген мәселені түсініп алу қажет.

Бұл құқықтың бір ерекшелігі, оның мазмұны, мәні адам өмірінің, тұрмыс – тіршілігінің сан-қырлы жағдайында ашыла түсетіні. Мұның өзі бірқатар авторларға бұл құқықты субъективті – азаматтық құқық категориясына жатқызу мүмкіндігіне күдік келтіруге негіз болды. Кейбір авторлар ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын анықтауда бұл құқық мазмұны жағынан азаматтық құқық қабілеттілігіне жатады немесе «құқық қабілеттігі элементі» болып табылады деген қорытынды жасады.

Ар-намыс пен қадір-қасиетке, жеке құқықтың заңдық табиғатына құқық қабілеттігі элементі ретінде қарау кезінде Л.К. Рафиева тарапынан сынға ұшыраған еді [1]. Ол ар-намыс пен қадір-қасиет құқығының болуы қандай да бір әрекет немесе әрекетсіздікпен байланысты еместігін дұрыс атап көрсетті. «Құқық бұзылған кезде тек қана қазірдің өзінде бар құқықты қорғау қажеттілігі ғана туындайды» деп есептейді А.Л. Анисимов [2]. Шын мәнінде құқықтың әрбір субъектісі болашақта субъективтік құқығына және міндеттемелерге ие болуы мүмкіндігімен бірге оның белгілі бір құқықтық жағдайын айқындайтын саяси, мүлктік, жеке субъективті құқықтарының жиынтығына ие болады. Мұндай құқықтардың қатарына ар-намыс және қадір-қасиет субъективті құқығы жатады. Бұл құқықтар құқық қабілеттігін жүзеге асыру нәтижесінде пайда болмайды, сонымен бірге азаматтың немесе ұйымның құқықтық субъектілігін элементі болып табылады [2].

Құқықтық субъективтілік, атап айтқанда, индивидтің айрықша

ерекшелігі бар құқықтық қасиеті болып табылады. Осы қасиетінің арқасында ол туғаннан бастап құқық субъектісі ретінде белгілі бір құқықтардың жиынтығына ие болады. Құқықтық субъективтілік белгілі бір жағдайда азаматтың қоғамдағы жағдайын анықтайды, азамат пен мемлекет арасындағы қарым-қатынасты көрсетеді. Азаматтық құқық жеке адамның немесе басқа объектінің ар-намысы мен қадір-қасиеті бұзылған сәтке дейін оны болдырмаудан жалпылама міндеті ретінде қорғайды. Тек ол нормалардың бұзылу сәтінен бастап туындаған қарым-қатынасты реттеуге Азаматтық құқық нормалары қабілетті.

Ар-намыс, қадір-қасиет құқығы индивидтің бойында туған кезінен емес, әлеуметтік маңызды әрекеттер жасау қабілеті пайда болған кезден және сондай әрекеттерді жасау нәтижесінде пайда болады деген тоқтаммен келісуге болмайды. Мұндай түсіндіруден туындайтыны: ар-намыс пен қадір-қасиет жоқ кезде, ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы да жоқ. Мұндай шешім ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын оң мағынада түсіндіруден туындайды.

Әрбір субъективті құқық қатынасының элементі ретінде құқық иеленушінің мүмкін болатын мінез-құлқының шекараларын айқындайды, ол құқық иеленушінің талаптануға құқы бар міндетті адамның мінез-құлқы тәріздес. Осылайша құқық иеленуші талаптанатын міндетті адамның мінез-құлқы субъективті құқықтың объектісі болып табылады. Дегенмен аталған автор мұндай түйін жасамаған, сондықтан оны объектінің жеке мүлдітік емес құқығы бар екенін жоққа шығаруға әкелген, сөйте тұра оларда объект ретінде бар, және ол ар-намыс және қадір-қасиет құқығында ол басқа адамдардың бұл құқыққа қол сұғудан бас тартуынан көрінеді.

Ар-намыс және қадір-қасиет құқығын ерекше субъективті құқық ретінде қарастыру керек, өйткені, оның мәні әрбір азаматтың ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғылмауынан және барлық басқа заңды және жеке тұлғалардан бұл құқығын бұзудан бас тартуды талап ету мүмкіндігі құқығынан туындайды. Ар-намыс пен қадір-қасиет алдағы уақытта мүмкін болатын құқық бұзудың алғышарты емес, ешбір құқық бұзусыз - ақ азаматтың әдеттегі жағдайда бойында бар нақты игілігі. Басқаша айтқанда, ар-намыс пен қадір-қасиет құқығының болуы оның бұзылу - бұзылмауына байланысты емес. Құқық бұзылған сәтте құқықтың өзін емес, сол құқықты қорғау қажеттілігі ғана пайда болады.

Сөйте тұра ар-намыс және қадір-қасиет құқығы құқық қабілеттілігі бар кісінің субъективті құқығы бойынша нақты айқындалмаған адамдар тобына міндеттер жүктейтіндіктен абсолютті субъективтік

құқық болып табылады. Осынау жалпыға ортақ міндеттеменің мәні, бұрын аталып өтілгендей, индивидтің, еңбек ұжымының немесе ұйымның ар-намыс, қадір-қасиеті және іскерлік беделіне қол сұғудан бас тарту болып табылады. Бұл жерде осынау құқықтың өзіндік ерекшеліктеріне мән беру керек. Мысалы, меншік құқығында басқа да көптеген абсолюттік субъективті құқықтардай бірінші кезекте құқық қабілеттігі бар кісінің өзінің әрекеті бірінші болып көрінсе, ал ар-намыс және қадір-қасиет құқығында құқық қабілеттігі бар кісінің емес, міндетті кісілердің әрекеті, дәлірек айтқанда, әрекеттен бас тартуы негізгі мәнге ие болады. Біздің мемлекет азаматтардың ар-намыс мен қадір-қасиетін осынау жеке игіліктерге қол сұқпауға жалпылама міндеттілік белгілей отырып және ол бұзылған жағдайда сот арқылы қорғайды.

Субъективті құқық адамға өзінің материалдық және рухани сұраныстарын қанағаттандыруға, басқаша айтқанда, әлеуметтік игіліктерді пайдалануға мүмкіндік береді. Жеке және заңды тұлғалардың ар-намыс және қадір-қасиет құқығы да осы тәріздес.

Ар-намыс, қадір-қасиетке субъективті құқық иеленушінің мінез-құлық ережесін белгілейтін заң нормалары құқық қатынастарымен қатар басқа да адамдарға ықпал етеді. Бұл нормалар реттеушілік және қорғаушылық қана емес, үлкен тәрбиелік қызметті де атқарады.

Ар-намыс және қадір-қасиеттің субъективтік құқығын талдап жасау кезінде, шамасы, Заң шығарушының назарын бұл құқықтың жағымды жақтарынан (құқық қабілеттігі бар кісіге рұқсат етілген тәртібі) гөрі жағымсыз деп аталатын жақтары (міндетті адамдардың тыйым салынған тәртібі) көбірек аударатынын атап өту керек.

Ар-намыс пен қадір-қасиетке субъективтік құқықтың жағымды жағы осы этикалық категориялардың өзінің сипатында жататыны айқын. Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы туралы норма міндетті адамдарға нақты жеке және заңды тұлғалардың құқығын бұзуға тыйым салумен қатар, оларға ар-намыс пен қадір-қасиетті құрайтын субъективті құқықтардың бүкіл жиынтығын пайдалануға мүмкіндік береді.

Осылайша ар-намыс пен қадір-қасиеттің субъективтік құқығының ерекшеліктері мен спецификасы тек қана оны жүзеге асырудың жағымсыз шекараларын (міндетті адамдарға тыйым салынатын мінез-құлық), белгілеп қоюда ғана емес, сонымен бірге ар-намыс пен қадір-қасиетті жалпы қорғауды жүзеге асыра отырып, оның жағымды жағын (құқық қабілеттігі бар адамға бүкіл құқықтық спектр көлемінде рұқсат етілетін тәртіп) ескеруінде.

Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы кез-келген жеке тұлғаның,

еңбек ұжымының немесе ұйымның бөлінбес субъективтік құқығы болып табылады. Оны бұзу қорланған кісіге елеулі моральдік зиян келтіреді, аталған субъектінің іс-қимыл еркіндігіне және қоғамдағы жағдайына, төңірегіне жайсыз тиіп, теріс ықпал етеді. Сондықтан қоғамдық-саяси құрылысына және тарихи тәжірибесіне қарамастан шын мәнінде кез-келген мемлекет осынау жеке мүліктік емес құқықты қорғамай тұра алмайды.

Қадір-қасиет – адамның барлық құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу және тану негізін құрайтын және оның өзі де, ортасы да жеке басын қалай қабылдағанына және қалай бағалағанына байланыссыз өзіне тиесілі ажыратылмас қасиеті. Сондықтан адам өзін қалай көрсетсе де, тіпті жағымсыз қасиеттерді иеленсе де, мемлекет және оның органдары адамның қадір-қасиеті мазмұнына кіретін барлық құқықтарын жүзеге асыру үшін тиісті жағдайды толық мөлшерде қамтамасыз етуге міндетті.

Дәстүр бойынша көптеген жеке құқықтар (өмір сүру, бостандық, жеке басына қол сұғылмау шылығы, жүріп-тұру еркіндігі және тұратын мекен-жайын таңдау бостандығы және басқалар) адамның әлеуметтік-биологиялық тіршілік иесі ретіндегі бойында болатын табиғи нәрсе болып есептеледі, олар ажырағысыз. Олардың кез-келген біреуін бұзу адамның қадір-қасиетін кеміту болып табылады.

Адамның өзіне ғана тән қасиеті заңдық ықпал ету объектісі болуы тиіс емес. Заң жеке пайдасы үшін немесе қандай да бір мақсатпен өміріне қауіпті тәжірибелерге және ғылыми мақсатта пайдалануға адамды мәжбүрлеуге құқықты емес. Адамды заң жолымен еңбекке міндеттеу де құқыққа қарсы.

Мемлекеттің жеке адамның қадір-қасиетін қорғауы, атап айтқанда, адамның жеке өмірінің негізін және қол сұғылмау шылығын шектеу формасын нақты айқындауынан көрінеді. Жеке өмірдің қол сұғылмау шылығы құқығы, сонымен бірге, адамның ар-намысы мен атақ-абыройын қорғау құқығымен тығыз байланысты, басқаша айтқанда жеке адамның сый-құрметке ие болу, танылу тәрізді құқығын айқындайтын сипатының элементтері оның қоғамдағы жағдайының негізі болып табылады.

Заңдық жағдайда құқық субъектісінің ар-намысы мен қадір-қасиеті тек қана жеке адамның қол сұғылмау шылығын, тұрғын үймен, хат жазу құпиясымен, ар-ождан бостандығымен және басқа да жеке мүліктік емес саладағы қарым-қатынастарын қамтамасыз ететін құқықтар мен бостандықтармен ғана емес, жеке адамның құқықтық мәртебесін құрайтын оған бекітілген субъективтік құқықтар мен бостандықтардың кешенімен қамтамасыз етіледі. Ар-намыс және

қадір-қасиет жөніндегі мәселе – бұл ең әуелі жеке адамның субъективті құқықтарының түрлі мемлекеттік және қоғамдық салалардағы мәселесі, бұл адамның заңды мүдделері мен құқықтарын нақты қамтамасыз ету және жүзеге асыру мәселесі. Осы идея түрлі мемлекеттердің конституциялары, Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде қабылданған түрлі халықаралық құжаттарда нақты көрініс тапқан.

Басқа құқықтар – әлеуметтік-экономикалық (еңбек етуге, білім алуға) және саяси (бірлесу, көше шерулері, демонстрация еркіндігі және басқа құқықтар) – бұл қоғам атынан мемлекет беретін позитивті құқықтар. Олардың кейбіреулері адам мен азаматқа (мысалы, денсаулық сақтау құқығы шетелдікке де беріледі), бірі – тек азаматқа (мысалы, саяси партияларға бірігу құқығы) тиесілі. Олардың ішінде сонымен бірге адамның қадір-қасиетін қамтамасыз ететін құқықтар да бар. Мұндай әлеуметтік-экономикалық құқықтарды моральдік деп есептеуге болады [3]. Қазіргі заманғы мемлекет жеке адамның қадір-қасиетіне кепіл бола отырып, адамның негізгі қажеттіліктерін: өмір сүрудің төменгі мөлшерін, білімді, инфрақұрылымды, денсаулық сақтауды қамтамасыз етуге міндетті.

Бостандық және өз құқығын мойындату үшін тек қабілеттілік жеткіліксіз, соған сәйкес жағдай да қажет. Сондықтан мүмкіндіктердің неғұрлым ауқымды категориясы бұл жерде принципті түрде дәл айтылған: ол жеке адамның субъективтік қасиетін ғана емес, сонымен бірге ол әрекет етуге тиіс болатын (мысалы, әлеуметтік-экономикалық) объективтік жағдайларды да ескеруге тиісті жағдайларды құрайды.

Конституциялық құқық адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті құқығы бұзылған сәтке дейін бұл қатынастарды оны бұзудан бас тартудың жалпылама міндеттерін орнықтыру арқылы қорғайды. Ол бұзылған сәттен бастап туындаған қатынастарды құқықтың басқа салаларының нормалары реттейді.

Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын оң тұрғыда түсіндіруден туындайтыны: ар-намыс пен қадір-қасиет жоқ кезде, ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы да жоқ.

Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы абсолютті субъективтік құқық болып табылады, өйткені құқықты кісінің субъективтік құқығына нақты емес адамдар тобының міндеті жүктеледі. Осынау жалпылама міндеттің мәні, бұдан бұрын атап көрсетілгендей, индивидтің ар-намыс пен қадір-қасиетіне қол сұғудан бас тарту болып табылады.

Субъективтік құқық адамға өзінің материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік жасайды, басқаша айтқанда, әлеуметтік игіліктерді пайдалану мүмкіндігін береді. Жеке

және заңды тұлғалардың ар-намыс және қадір-қасиет құқығы да осындай. Әрбір адам бұзылған құқықтарын бар мүмкіндігімен толығымен қалпына келтіруге құқығы бар [4].

Яғни, адамның ар-намысы мен қадір-қасиетінің конституциялық құқығы адамның еркін дамуы мен өзін көрсетуіне қажетті барлық игіліктерін қорғау және сақтау мақсатын көздейді. Сондықтан да, заңдық актілер адамның жеке басының және мал-мүлкінің амандығымен ғана шектеліп қалмайды, сонымен бірге жеке адамның өзіндік қасиеттерінің тұтастығы мен тұрақтылығын қорғауға, оның толық және жан-жақты дамуына бағытталады.

Осылайша, адамдар бірқатар конституциялық құқығын, бостандығын және міндеттерін мемлекетпен тұрақты қарым-қатынастағы азаматтан айырмасы, нақты құқықтық қатынастарға түспей-ақ жүзеге асырады. Адамға өзінің өмір сүру, жеке басына, үй-жайына қол сұқпау, хат алысу құпиясы, Конституцияны және заңдарды сақтау міндеті тәрізді конституциялық құқықтарын жүзеге асыру үшін ешкіммен де құқықтық қатынасқа түсуі қажет емес. Оның бәрі адамның жеке әрекет етуі нәтижесінде жүзеге асады. Құқықтық қатынастар осы құқықтардың, бостандықтар және міндеттердің бұзылуы немесе оларды заңсыз жүзеге асырылуы салдарынан туындауы мүмкін. Кейбір конституциялық құқықтар мен бостандықтар (мысалы, сөз бостандығы) оны жүзеге асырудың таңдалған әдісіне байланысты құқықтық қатынастардан тыс, сондай-ақ, құқықтық қатынастар аясында жүзеге асырылады.

Конституциялық құқықтардың, бостандықтардың және міндеттердің болуына және мазмұнына адамның осы құқықтарының, бостандықтары мен міндеттерін жүзеге асыруы немесе жүзеге асырмауы, тіпті қандай түрде оның жүзеге асуы ешбір ықпал етпейді. Конституциялық құқықтар мен бостандықтар, міндеттер оны әлденеше рет немесе тіпті үздіксіз жүзеге асырудың барысында жоғалып кетпейді. Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын пайдалану процесінде әр адамда көптеген нақты субъективтік құқық, бостандықтар мен міндеттер туындауы және тоқтатылуы мүмкін, бірақ конституциялық құқық тұрақты түрде сақталады, оның мазмұны адамның қандай нақты құқық иеленгеніне байланысты болмайды. Шын мәнінде азаматтардың көптеген конституциялық құқықтары, бостандығы мен міндеттері үздіксіз жүзеге асу жағдайында болады, солай болғанымен олар адамның өзінде сақталады және оның мазмұны тұрақты болып қалады.

Мемлекеттің және оның органдарының қандай да бір құқықтар мен бостандықтарды шектеуге жетелейтін себептері, ең әуелі,

адамның, индивидтің мүддесінен туындайтын ең бір ізгі ниеттерден туындауы мүмкін.

Осылайша, ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын ерекше субъективтік құқық ретінде қарауымыз керек, өйткені оның мәні әрбір адамның ар-намысы мен қадір-қасиетінің қол сұғылмау шылығында және барлық басқа жеке және заңды тұлғалардан бұл құқықты бұзудан бас тартуды талап ету мүмкіндігінде. Ар-намыс пен қадір-қасиет алдағы уақытта болуы мүмкін құқықбұзушылық салдарынан туындайтын жағдайдың алғышарты емес, ол адамның күнделікті тіршілігінде орын алатын игілігі. Құқық бұзылған сәтте құқықты өзі емес, сол құқықты қорғау қажеттілігі ғана туындайды.

Әдебиеттер

1. Малеина М.Н. Право на имя // Государство и право. – 1998. – №5. – С. 99-103
2. Анисимов А.Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. – М.: Юристъ. – 1994. – 80 с.
3. Чиркин В.Е. Общечеловеческие ценности и современное государство // Государство и право. – 2002. – №2. – С. 5-13
4. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. – Алматы, 2004. – 336 с.

ВОПРОСЫ САМОРАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Бородулин А.С.¹, Осколкова А.А.²

¹ *Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»*

² *Казахстанско-Американский свободный университет
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Реформирование системы высшего образования, современные условия быстро меняющегося общества предъявляют всё возрастающие требования к профессиональной подготовке студентов, в том числе, будущих юристов. Доминирующим императивом к развитию личности и амплификации деятельности будущего юриста на основе компетентностного и личностно-функционального теоретико - методологических подходов, согласно Закону РК «Об образовании», является исследовательская компетентность.

Становление (саморазвитие) исследовательской компетентности

студентов вуза довольно длительный процесс, требующий достаточного осмысления и подготовки, предполагающий их самостоятельность в выборе жизненных и профессиональных ценностей и интересов, склонность и увлеченность исследовательской деятельностью в сфере какой-либо науки [1].

Требования, предъявляемые к квалификации выпускников профессиональной школы, постоянно меняются. Особенно это стало очевидным в последнее десятилетие, когда специалисты все в большей мере нуждаются в междисциплинарных знаниях и умениях, которые дают им возможность анализировать, моделировать, трансформировать и использовать информацию применительно к разным ситуациям и системам.

Современное информационное общество ставит перед высшей школой задачу подготовки выпускников, способных:

- 1) гибко адаптироваться к переменам глобализации, самостоятельно приобретая необходимые знания, умения и навыки для личной и профессиональной реализации;

- 2) самостоятельно критически мыслить;

- 3) четко осознавать теоретическую важность и практическую значимость приобретаемых ими знаний;

- 4) быть способными генерировать новые идеи, творчески мыслить;

- 5) уметь грамотно работать с информацией (уметь собирать необходимые для решения определенной проблемы факты, анализировать их, выдвигать гипотезы решения проблем, делать необходимые обобщения, сопоставления с аналогичными или альтернативными вариантами решения, устанавливать статистические закономерности, делать аргументированные выводы, применять полученные выводы для выявления и решения новых проблем);

- 6) быть коммуникабельными, контактными в различных социальных группах, уметь работать сообща в различных областях, в различных ситуациях межкультурного общения;

- 7) самостоятельно работать над развитием собственной нравственности, интеллекта, культурного уровня [5].

Кроме того, полагаем, что целесообразно диагностировать у будущих юристов уровень развития образного, логического, пространственного мышления (по тесту Амтхауэра, тесту «ломаная линия», приведенному в работах М.А. Холодной). Помимо указанных методик, для диагностики интеллекта могут использоваться тесты Д. Векслера, Г. Айзенка и тест диагностики развития общего интеллекта Р. Кетелла.

В результате проведенных нами исследований по указанным методикам был установлен уровень развития логического, образного и пространственного мышления у будущих юристов.

Уровень сформированности интеллекта (по группам) отмечен в таблице 1.

Таблица 1. Уровень сформированности интеллектуальных способностей студентов

Группы	IQ до эксперимента	IQ после промежуточного среза эксперимента
экспериментальная	84	97
контрольная	85	90

Анализ результатов свидетельствует о том, что уровень интеллекта студентов во всех группах (после промежуточного среза в рамках констатирующего эксперимента) несколько возрос по сравнению с доэкспериментальным периодом. Причем, если уровень сформированности в экспериментальной группе вначале был ниже, то после подготовительной работы, проведенной в научных кружках по дисциплинам специальности, в работе «круглых столов» и т.п., он значительно вырос и достиг 97% (до эксперимента - 84%), в то время, как в контрольной группе, прогресс незначительный – 90% (до эксперимента - 85%).

На этапе констатирующего эксперимента в нашем вузе был проведен опрос студентов 1 курса (в рамках юридической специальности университета), нами выявлялась, прежде всего, мотивация обучения: отношение студентов к обучению в университете, поскольку мы убеждены, что оно влияет как на качество их образования, в целом, так и на саморазвитие исследовательских компетенций как приоритетного направления в деятельности университета в современных условиях реформирования высшей школы, в частности.

На основании объективных данных (опрошено 317 респондентов), полученных нами о степени заинтересованности студентов профессией и самостоятельности и возможности участия в исследовательской работе, а также о проявлении творческой активности с их стороны в ходе учебно-профессиональной, учебно-исследовательской и научно-исследовательской работы, оказалось возможным выделить три основных уровня отношения студентов университета к своей специальности:

1. Высокий уровень отношения к специальности (28%). К данной категории были отнесены те студенты, которые проявляют повышен-

ный интерес к специальности; наряду с умением самостоятельно работать под руководством преподавателя, они вносят учебные и научные предложения по усовершенствованию технологического процесса, конструкций и приспособлений и т.д., занимаются исследованиями отдельных особо актуальных аспектов в ракурсе изучаемых наук.

2. Средний уровень отношения к специальности (42%). Данный уровень отличается от предыдущего «спокойным» положительным интересом к специальности. Почти все студенты данной типологической группы могут самостоятельно работать, но только половина участвует в учебно-исследовательской работе по профилю своей будущей специальности.

3. Низкий уровень отношения к специальности (30%). Категория студентов этого уровня характеризуется слабым, несформировавшимся интересом к специальности или его отсутствием. Значительная часть студентов этой группы выполняет порученную работу только с помощью преподавателей. Примерно третья часть студентов может работать самостоятельно, но не принимает участия в общей учебно-исследовательской работе, не проявляет собственной инициативы [3].

На наш взгляд, границы между выделенными типологическими группами являются подвижными. В процессе формирования у будущих специалистов происходят динамические сдвиги в отношении к специальности: у 55,7% студентов к началу изучения профилирующих дисциплин изменяется отношение к профессии и научно - исследовательской работе по сравнению с моментом выбора специальности. При этом динамика отношения в положительную сторону оказывается преимущественной.

Нами было исследовано влияние потенциала искомой профессионально ориентированной системы обучения на развитие мышления будущих юристов. Студенты с преобладанием образных компонентов мышления лучше чувствуют себя при работе со зрительным материалом, чем со словесно-логическим. У них возникают затруднения при переходе от конкретных действий к обобщенному осознанию их закономерностей. Проведенные исследования показали, что у 48,8% студентов проявляется художественно-мыслительный тип, у 32,2% – мыслительно-художественный, у 15,9% мыслительный тип и у 3,1% – художественный.

Это свидетельствует о том, что большинству (84,1%) студентов - будущих юристов свойственно как целостное, одномоментное восприятие информации, явлений, так и дискретное, аналитическое, вместе с тем, развитие и саморазвитие особо значимого для профессии юриста словесно - логического мышления требует пристального вни-

мания.

Установлено, что развитие образного мышления и воображения необходимо для формирования продуктивного, следовательно, и исследовательского мышления, без которого невозможно становление настоящего специалиста как творческой личности, как студента-исследователя. Проведённое исследование позволило выявить и экспериментально проверить психолого-педагогические и особые профилирующие условия, обеспечивающие успешность процесса становления и развития исследовательской компетенции студентов вуза [2].

Основополагающими методами и средствами формирования субъектного исследовательского опыта студентов в смоделированной исследовательской деятельности являются: сочинения-релизы, рефлексивная позиционная дискуссия, рефлексивно-аналитический диалог, рефлексивные практикумы, моделирование исследовательских ситуаций, тренинговые упражнения и акмеологические тренинги профессионального роста, исследовательское проектирование, проективные и имитационные игры, участие в работе научных кружков, «круглых столов», научно-практических конференциях, конкурсах учебных и научных проектов и т.п.

Следующее условие – проблемно-ориентированное управление самостоятельной исследовательской деятельностью студентов – деятельность преподавателя по организации специальных действий, техник и процедур, обеспечивающих оказание студентам квалифицированной помощи при анализе, моделировании, проектировании и реализации наиболее эффективных решений конкретных исследовательских проблем.

Мы пришли к выводу, что деятельность преподавателя по управлению самостоятельной исследовательской деятельностью студентов - будущих юристов должна иметь ненасильственный стимулирующий характер. Она заключается в создании условий, благодаря которым студент сам «выстраивает» свою «траекторию» исследовательского саморазвития, направленную на становление и развитие у него исследовательской компетенции.

Особо важным условием становления и развития исследовательской компетентности студентов вуза является, как установлено нами, создание учебно-исследовательской общности студентов - коллектива единомышленников, преподавателей вуза и юристов - практиков как благоприятного «пространства» для становления и развития исследовательской компетенции студентов - будущих юристов.

Благодаря созданию атмосферы поиска, исследовательского саморазвития, сотрудничества, выбора индивидуального образователь-

ного «маршрута» в соответствии с профессиональными наклонностями, у студентов происходит становление новой позиции – позиции субъекта исследовательской деятельности, совершенствуются исследовательские компетенции, формируется учебно-социальный статус молодого ученого [4].

Анализ экспериментальных данных показал, что реализация вышеперечисленных педагогических условий способствует становлению и развитию исследовательской компетенции будущих юристов в вузе.

Подводя итоги, мы предлагаем следующие рекомендации студентам и научным руководителям студенческих исследований:

1) руководитель научно-исследовательской работы студента должен ставить перед собой ряд задач: предоставить возможность осознать каждому обучающемуся свою значимость, свою принадлежность к «большой науке»; ознакомить с методами научной и творческой работы; логикой научного исследования и научным аппаратом в исследовательской работе;

- развить познавательный интерес, любознательность; обучить общению со сверстниками и единомышленниками; формировать навыки дискуссии в процессе участия в научных экспериментах и исследованиях.

2) в ходе выполнения исследовательской работы молодые исследователи приобретают следующие навыки: видеть проблему, самостоятельно ставить задачи, работать с литературой и нормативно-правовыми актами, планировать, учитывать, контролировать, оценивать свою работу, овладевать навыками конструктивного общения (умение выступать перед публикой, связно излагать свои мысли в процессе полемики, аргументировано говорить, владеть вниманием аудитории, выслушивать других, задавать вопросы по проблемам выступления, с достоинством выходить из острых ситуаций).

Исследование в современном мире рассматривается не только как узкоспециальная деятельность ученых-юристов, но и как неотъемлемая часть любой деятельности, в том числе, и образовательной, вместе с тем, и как стиль современного успешного юриста.

Литература

1. Арцев М.Н. Учебно-исследовательская работа учащихся (методические рекомендации для учащихся и педагогов) // Завуч, 2005.- № 6. - С. 4-29.
2. Бершадский М.Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М.Е. Бершадский, В.В. Гузеев.- М.: Центр «Педагогический поиск», 2003.- 256 с.

3. Осипова С.И. Развитие исследовательской компетентности одаренных детей.- ГОУ ВПО «Государственный университет цветных металлов и золота» www.fkgpu.ru/conf/17.doc
4. Феськова Е.В. Составляющие элементы исследовательской компетентности. - URL: <http://gdt.k26.ru/gnpk/>
5. Дмитриев Ю. А. Учебное пособие для подготовки преподавателей основ государства и права средних и средних профессиональных учебных заведений. - М.: Юркомпани, 2009.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕМЕЩЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИМИ ЛИЦАМИ ТОВАРОВ ДЛЯ ЛИЧНОГО ПОЛЬЗОВАНИЯ

Ибышева Р.Д.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

Перемещение товаров через таможенную границу физическими лицами в последнее время является одним из важнейших вопросов таможенной политики Республики Казахстан (РК). В связи с изменениями в политической и экономической жизни страны, значительно увеличился пассажиропоток через таможенную границу Таможенного союза. У наших граждан появилась возможность выезжать в заграничные туристические поездки, заниматься внешнеэкономической деятельностью, получать образование за рубежом.

Резкое увеличение масштабов перемещения таких товаров через границу обусловило возрастание роли и значения правового регулирования порядка перемещения товаров и транспортных средств физическими лицами для личных нужд. В свою очередь, это потребовало выработки системы принципиально новых нормативных правовых актов. Процесс разработки таких актов продолжается непрерывно – с 1 июля 2010 г. вступил в силу Таможенный кодекс Таможенного союза (далее ТК ТС), с 1 июля 2010 г. - Соглашения о порядке перемещения физическими лицами товаров для личного пользования через таможенную границу таможенного союза и совершения таможенных операций, связанных с их выпуском, с 06.07.2010 г. – Договор о порядке перемещения физическими лицами наличных денежных средств и (или) денежных инструментов через таможенную границу таможенного союза. Однако, несмотря на развитие таможенного права, правоприменительной практикой постоянно фиксируется нерешенность многих проблем в рассматриваемой сфере.

Новый Таможенный кодекс Таможенного союза полностью не заполнил всех правовых пробелов и не решил всех вопросов в области таможенного дела. Это относится и к такому институту таможенного права, как перемещение товаров через таможенную границу ТС физическими лицами для личного пользования. Такое перемещение не приносит в государственный бюджет значительных доходов, не влечет большой собираемости таможенных платежей, однако является достаточно распространенным явлением в таможенном деле, с которым государству необходимо считаться.

Перемещение товаров через таможенную границу ТС физическими лицами производится в упрощенном или в льготном порядке. Задачей таможенных органов является так организовать таможенное оформление и таможенный контроль физических лиц, чтобы не допустить незаконное перемещение товаров через таможенную границу ТС.

Правительство РК, в лице уполномоченного органа в сфере таможенного дела (Комитет государственных доходов МФ РК), для целей защиты экономических интересов нашей страны в последнее время четко регулирует политику в отношении физических лиц. Вводятся меры в отношении физических лиц, перемещающих товары для коммерческой деятельности под видом товаров для личного пользования, таких лиц в средствах массовой информации называют «челноками». Проблема, возникающая при перемещении товаров «челноками» - это проблема уклонения от налогов и таможенных платежей, за счет льготного порядка таможенного оформления и таможенного контроля при ввозе товаров народного потребления.

В подтверждении вышесказанного можно привести пример, недавно принятый нормативно-правового акт - Приказ министра финансов РК №250 «Об установлении критериев отнесения товаров, перемещаемых физическими лицами через таможенную границу Таможенного союза, к товарам для личного пользования» от 31.03.2015 г.

Согласно данному приказу, установлены конкретные критерии по отнесению товаров к категории для личного пользования.

В зависимости от характера и количества товаров, а также частоты перемещения товаров, перемещаемых физическими лицами через таможенную границу Таможенного союза, товары не относятся к товарам для личного пользования, если:

- 1) такими товарами являются: сырье; полуфабрикаты, предназначенные для производства товаров;
комплектующие изделия;
- 2) их количество превышает следующие показатели:

одежда и предметы одежды – 2 (два) предмета одного наименования, размера и фасона на человека;

постельные принадлежности – 2 (два) комплекта одного вида на человека;

ковры и прочие текстильные напольные покрытия – 2 (два) предмета одного наименования на человека;

головные уборы – 2 (два) предмета одного наименования, размера и фасона на человека;

обувь – 2 (два) предмета одного наименования, размера и фасона на человека;

изделия из меха – 1 (один) предмет одного наименования, размера и фасона на человека;

изделия из кожи – 1 (один) предмет одного наименования, размера и фасона на человека;

туалетные принадлежности и парфюмерно – косметические изделия – 3 (три) предмета одного наименования на человека;

продукты питания – 10 (десять) килограммов на человека;

мобильный телефон – 2 (две) единицы на человека;

планшет – 2 (две) единицы на человека;

портативный переносной компьютер и принадлежности к нему (ноутбук, нэтбук) – 2 (две) единицы на человека;

бытовая техника и электрические приборы – 1 (один) предмет каждого наименования на человека;

ювелирные изделия – 5 (пять) предметов на человека;

велосипед – 1 (одна) штука на человека;

детская коляска – 1 (одна) штука на человека;

другие, не перечисленные выше предметы, предназначенные для личного пользования – 2 (два) предмета каждого наименования на человека;

Частота пересечения физического лица и (или) перемещения им товаров через таможенную границу Таможенного союза превышает 1 (один) раз в месяц.

Транспортные средства для личного пользования, перемещаемые через таможенную границу Таможенного союза, если их количество превышает 1 (одну) единицу в год, рассматриваются как предназначенные для предпринимательской деятельности.

Показатели не применяются в отношении товаров, бывших в употреблении (за исключением транспортных средств для личного пользования).

Перемещаемые физическими лицами товары оказывают достаточное влияние на экономику и на благосостояние граждан. По этим

причинам необходимо очень правильно, грамотно и экономически выгодно построить политику в отношении товаров, перемещаемых физическими лицами. Для этого необходимо в каждой таможне учитывать опыт зарубежных стран при проведении таможенного контроля, очень тщательно вести таможенную статистику по данным товарам, и грамотно её анализировать. На основе проведенного анализа следует вводить меры регулирования, благодаря которым можно будет поддерживать экономику нашей страны, отечественных производителей, и, кроме того, давать возможность физическим лицам получать дешевые иностранные товары, которые они могут перемещать для личного потребления.

Так, в соответствии с действующим таможенным законодательством к товарам для личного пользования относятся товары, предназначенные для личных, семейных, домашних и иных, не связанных с осуществлением предпринимательской деятельности, нужд физических лиц, перемещаемые через таможенную границу в сопровождаемом или несопровожаемом багаже, международных почтовых отправлениях либо иным способом.

Таможенный орган на основании заявления физического лица о товарах, перемещаемых через таможенную границу, характера товаров и их количества, а также частоты перемещения товаров через таможенную границу определяет, предназначается ли товар для личного (или иного) пользования.

Таким образом, одной из составляющих, имеющих существенное значение для применения порядка перемещения товаров, предусмотренного главой 49 ТК ТС, является процедура определения предназначения товаров.

Если под видом товаров для личного пользования заявлены товары, ввезенные с целью их использования в коммерческой деятельности, то такие товары считаются незаконно перемещенными через границу, и к ним будут применяться общие правила ввоза товаров, предназначенных для осуществления предпринимательской деятельности.

Порядок подтверждений предназначения ввозимых физическими лицами товаров таможенным законодательством пока не определен. При несогласии лица с решением должностного лица таможенного органа об определении им предназначения товаров это решение может быть обжаловано в установленном порядке.

Товары для личного пользования при перемещении через таможенную границу подлежат таможенному декларированию в соответствии со статьей 355 ТК ТС и выпуску для личного пользования без помещения под таможенные процедуры, предусмотренные в разделе 6

ТК ТС. Порядок совершения таможенных операций, связанных с выпуском товаров для личного пользования, определяется таможенным законодательством таможенного союза.

По желанию лица, перемещающего товары для личного пользования, в отношении таких товаров могут быть совершены таможенные операции, связанные с их размещением на временное хранение, помещением под таможенные процедуры в соответствии с ТК ТС, а также вывозом с таможенной территории ТС, если они не покидали место прибытия.

В случае несовершения указанных таможенных операций товары подлежат задержанию, в соответствии с главой 21 ТК ТС.

Предназначение товаров определяется таможенным органом, исходя из заявления физического лица о товарах, перемещаемых через таможенную границу, характера товаров и их количества, а также из частоты перемещения товаров через таможенную границу. Но при этом остается открытым вопрос, полностью отданный на усмотрение должностного лица таможенного органа непосредственно осуществляющего таможенное оформление – а достаточно ли этого для определения перемещаемого физическим лицом товара как товара для личного пользования или нет. С одной стороны это явно необходимо для борьбы с так называемыми «челноками», а с другой стороны обычные туристы, неоднократно пересекшие границу в установленный период, или ввозящие «излишние» по весу или количеству товары, могут подвергнуться необоснованному налогообложению. Полностью такая система может работать только при 100% декларировании всех товаров при въезде и выезде, и создания соответствующей таможенной базы данных на въезд и выезд, что требует как значительных затрат так и расширения штатов. Предоставляется возможным сделать вывод о необходимости возможного расширения и систематизации критериев отнесения товаров, к товарам для личного пользования, на уровне комиссии Таможенного союза.

Кроме того, установленный законодательством Таможенного союза порядок перемещения через таможенную границу физическими лицами товаров для личного пользования предполагает возможность неприменения к товарам мер нетарифного регулирования, а также отдельных запретов и ограничений экономического характера, применяемых к участникам ВЭД (например, в сфере защиты интеллектуальной собственности).

Таможенным кодексом Таможенного союза для декларирования товаров для личного пользования предусмотрена только одна форма декларирования – письменная, которая осуществляется путём подачи

в таможенный орган пассажирской таможенной декларации. Таможенному декларированию в письменной форме подлежат, в частности, товары для личного пользования, перемещаемые любым способом, в том числе временно ввозимые, стоимость и (или) количество которых превышает нормы перемещения таких товаров с освобождением от уплаты таможенных платежей. Ранее существовавшие иные формы декларирования – устная и конклюдентная, затрудняли как возможность контроля самого факта декларирования товаров, так и квалификацию возможного правонарушения и не позволяли привлечь лицо к ответственности.

Обязательному таможенному декларированию в письменной форме подлежат:

1) товары для личного пользования, перемещаемые в несопрово-
ждаемом багаже или доставляемые перевозчиком в адрес физического
лица;

2) товары для личного пользования, перемещаемые любым спо-
собом, в отношении которых применяются запреты и ограничения,
кроме мер нетарифного и технического регулирования;

3) товары для личного пользования, перемещаемые любым спо-
собом, в том числе временно ввозимые, стоимость и (или) количество
которых превышает нормы перемещения таких товаров с освобожде-
нием от уплаты таможенных платежей;

4) транспортные средства для личного пользования, перемещае-
мые любым способом, за исключением транспортных средств для
личного пользования, зарегистрированных на территории государств -
членов таможенного союза, временно вывозимых с таможенной тер-
ритории таможенного союза и обратно ввозимых на такую террито-
рию;

5) наличные денежные средства и (или) денежные инструменты,
перемещаемые физическими лицами через таможенную границу, в
случаях, установленных таможенным законодательством таможенно-
го союза;

6) культурные ценности;

7) товары для личного пользования, ввозимые в сопровождаемом
багаже, если перемещающее их физическое лицо имеет несопрово-
ждаемый багаж;

8) товары для личного пользования, указанные в пунктах 3 – 10
раздела I приложения 3 к вышеуказанному Соглашению.

Таможенное декларирование товаров для личного пользования в
письменной форме производится с применением пассажирской тамо-
женной декларации (п. 3 ст. 355 ТК ТС). Форма пассажирской тамо-

женной декларации, Порядок ее заполнения, подачи и регистрации определены Решением Комиссии Таможенного союза от 18.06.2010 г. № 287.

Что касается денежных средств, то в письменном виде обязательно декларируются как при ввозе, так и при вывозе наличные денежные средства и (или) дорожные чеки на общую сумму, превышающую в эквиваленте 10 000 долл. США.

Декларантом перемещаемых через таможенную границу товаров может выступать как лицо государства-члена Таможенного союза, так и иностранное лицо.

Установленный в соответствии с главой 56 Кодекса РК «О таможенном деле в РК» порядок перемещения через таможенную границу физическими лицами товаров для личного пользования предполагает возможность:

- предоставления полного освобождения от уплаты таможенных пошлин, налогов;
- применения единых ставок таможенных пошлин, налогов;
- взимания таможенных платежей в виде совокупного таможенного платежа (применение общего порядка и условий тарифного и нетарифного регулирования, таможенного оформления и налогообложения, предусмотренные для участников внешнеэкономической деятельности);
- неприменения к товарам запретов и ограничений экономического характера;
- освобождения от обязательного подтверждения соответствия товаров;
- использования упрощенного порядка совершения таможенных операций.

Приведенный перечень демонстрирует достаточно широкий спектр вариантов обременений для перемещения товаров для личного пользования. Выбор того, который будет применен на практике к конкретным товарам, предопределяется не только статусом лица, перемещающего товары, но и стоимостными и количественными параметрами последних, установленными в отношении ввоза данных товаров на таможенную территорию или их вывоза за ее пределы количественными ограничениями, административными требованиями.

Обязанность уплаты таможенных платежей возникает у декларанта с момента регистрации таможенным органом пассажирской таможенной декларации.

Таможенные пошлины и налоги подлежат уплате до выпуска товаров для личного пользования в свободное обращение.

Таможенные пошлины, налоги исчисляются и начисляются таможенным органом с использованием таможенного приходного ордера, форма и порядок заполнения которого определяются решением Комиссии Таможенного союза.

При ввозе товаров для личного пользования физическими лицами на таможенную территорию Таможенного союза применяются следующие ставки таможенных платежей:

1) единая ставка 30% от таможенной стоимости товаров, но не менее 4 евро за 1 кг веса, в части превышения стоимостной нормы 1500 евро в эквиваленте и (или) весовой нормы 50 кг – в случае ввоза товаров для личного пользования, таможенная стоимость которых превышает сумму, эквивалентную 1500 евро, и (или) вес которых превышает 50 кг;

2) совокупный таможенный платеж – в случае ввоза неделимого товара для личного пользования.

Товары для личного пользования, вывозимые физическими лицами с таможенной территории Таможенного союза, таможенными пошлинами, налогами по единым ставкам и совокупным таможенным платежом не облагаются.

Без уплаты таможенных пошлин, налогов физические лица могут ввозить в сопровождаемом и несопровождаемом багаже товары (за исключением транспортных средств), общая стоимость которых не превышает сумму, эквивалентную 1500 евро, и общий вес которых не превышает 50 кг.

Если вышеуказанные нормы превышены, то в части такого превышения применяется единая ставка таможенных пошлин, налогов в размере 30% таможенной стоимости указанных товаров, но не менее 4 евро за 1 кг.

Результаты проведенного исследования особенностей перемещения товаров физическими лицами через таможенную границу ТС для личного пользования позволяют сделать вывод – с 1 июля 2010 года деятельность таможенных органов Республики Казахстан и физических лиц – участников внешнеэкономической деятельности (ВЭД), регламентирована новой, многоуровневой по своей структуре нормативно – правовой базой. Основными документами стали Таможенный кодекс Таможенного союза, имеющий статус международного договора и Соглашение Таможенного союза о порядке перемещения физическими лицами товаров для личного пользования. Следует заключить, что указанные документы внесли значимые изменения в порядок перемещения товаров через таможенную границу ТС физическими лицами для личного пользования.

Практика показала, что информационная недоступность нормативных актов стран Таможенного союза, отсутствие комментария к ТК ТС и нормативным актам уполномоченным органом Евразийского экономического союза, неразработанность необходимых разъяснений нередко приводят к проблемам правоприменения.

В сложившейся ситуации полноценно выполнять возложенные на таможенные органы функции по предотвращению незаконного перемещения товаров через таможенную границу физическими лицами можно только путем совершенствования организации таможенного оформления и таможенного контроля.

Считается возможным заключить, что основными мерами направленными на совершенствование порядка таможенного оформления и таможенного контроля перемещения товаров, транспортных средств физическими лицами через таможенную границу ТС для личного пользования, будет разработка новых и дополнение имеющихся нормативно-правовых актов уполномоченным органом Евразийского экономического союза и дополнительные разъяснения на уровне КГД МФ РК.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Мензюк Г.А.

Казахстанско-Американский свободный университет, Усть-Каменогорск, Казахстан

В настоящее время ЕАЭС, Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики и Российской Федерации является самостоятельной международной межправительственной организацией региональной экономической интеграции. Подписанный 29 мая 2014 года Договор фиксирует переход к следующей после Таможенного союза и Единого экономического пространства стадии интеграции. Евразийскому экономическому союзу в такой же мере, как Евросоюзу или даже значительно больше, присущи все те признаки, которые характерны для любой межгосударственной организации, и в этом смысле политико-правовой статус Евразийского экономического союза можно уверенно приравнивать к статусу международной организации. Такой подход сегодня закреплён в подписанном Договоре, пункт 2 статьи 1 которого гласит: «Союз является международной организацией региональной экономической интегра-

ции, обладающей международной правосубъектностью» [1].

В настоящее время существуют мнения некоторых исследователей (Б.К. Азанов, В.В. Свиначев), рассматривающих создание Евразийского экономического союза как некий переход от традиционно межгосударственного сотрудничества к созданию прообраза союзного государства - международного наднационального объединения, федеративного государства.

Профессор М.Т. Алимбеков отмечает, что называть органы Евразийского экономического союза наднациональными, не вполне обоснованно. В соответствии с Договором, Евразийский экономический союз имеет, как и любая международная организация, соответствующие органы и должностных лиц, наделенных полномочиями, необходимыми для управления деятельностью Союза и решения стоящих перед ним задач [2]. Данная позиция также прослеживается в выступлении профессора К.А. Бекашева в рамках IV Московской юридической недели Московского государственного юридического университета им. О.Е. Кутафина: «будучи межгосударственной организацией, Союз не может обладать качествами наднациональности, поскольку он не может возвышаться над своими учредителями, командовать ими. Поэтому в ст. 38 Договора справедливо указывается на то, что Союз не имеет наднациональную компетенцию в сфере торговли услугами (это международно-правовые отношения)» [3]. В условиях, когда не обозначены особенные признаки «наднационализма», речь может идти лишь о том, что «наднационализм» является одним из признаков международной организации, что в свою очередь позволяет предполагать о надуманности квазитеории «наднационализма», поскольку всё, что является «наднациональным» - одновременно относится к международному.

Профессор Е.Б. Абдрасулов, убедительно аргументирует необходимость разграничить понятия «наднациональные функции» и «наднациональные органы». В данном случае определенные наднациональные функции, переданные государствами-членами, осуществляются органами Союза, однако это не означает, что выполнение таких функций будет автоматически приводить к возникновению наднациональных органов, которым по вертикали будут подчинены соответствующие структуры государств - участников Договора о создании Евразийского экономического союза. В первом случае возникновение наднациональных функций связано с волей Договаривающихся сторон и предполагает установление и развитие международных договорных отношений. Во втором случае речь идет о возникновении публично-властных отношений, публичной власти, что является одним из

главных признаков государства как политического института. В то время как с правовой позиции такой подход будет в корне неверным, противоречащим форме и содержанию межгосударственной организации. В этом контексте с политической точки зрения приемлемо говорить о наднациональном органе международной организации [4]. К.А. Бекашев отмечает, ЕАЭС - публичная межправительственная (межгосударственная) организация и является вторичным субъектом международного права. Добровольное ограничение прав государств в технической области не имеет ничего общего с наднациональностью в публично-правовом понимании. Такое наднациональное качество не противоречит принципу уважения государственного суверенитета членов ЕАЭС, и она может быть определена как функциональная наднациональность [3].

Сущность Евразийского экономического союза заключается не в формировании в будущем нового государственного объединения, а в тех целях, которые сформулированы в статье 4 Договора:

- создание условий для стабильного развития экономик государств-членов в интересах повышения жизненного уровня их населения;
- стремление к формированию единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов в рамках Союза;
- всесторонняя модернизация, кооперация и повышение конкурентоспособности национальных экономик в условиях глобальной экономики.

В договоре о ЕАЭС четко прописана структура его органов, которая является одним из главных необходимых и характерных элементов любой международной организации.

ЕАЭС осуществляет свою деятельность в пределах компетенции, предоставляемой ему государствами-членами в соответствии с Договором о Союзе, на основе уважения общепризнанных принципов международного права, включая принципы суверенного равенства государств-членов и их территориальной целостности; на основе уважения особенностей политического устройства государств-членов; на основе обеспечения взаимовыгодного сотрудничества, равноправия и учета национальных интересов сторон; на основе соблюдения принципов рыночной экономики и добросовестной конкуренции.

Органами Евразийского экономического союза являются:

- Высший Евразийский экономический совет (ВЕЭС) - высший орган ЕАЭС в составе глав государств, который принимает важнейшие стратегические решения на основе единогласия (консенсуса), включая выражение согласия на обязательность заключенных от име-

ни Союза международных договоров. Заседания Высшего совета проводятся не реже 1 раза в год. Для решения неотложных вопросов деятельности Союза по инициативе любого из государств - членов или Председателя Высшего совета могут созываться внеочередные заседания Высшего совета. Заседания Высшего совета проводятся под руководством Председателя Высшего совета. В заседаниях Высшего совета по приглашению Председателя Высшего совета могут участвовать члены Совета Комиссии, Председатель Коллегии Комиссии и иные приглашенные лица;

- Евразийский межправительственный совет (ЕМС), представленный главами правительств, который принимает свои решения также на основе консенсуса. Заседания Межправительственного совета проводятся по мере необходимости, но не реже 2 раз в год. Ранее в соответствии с утрачивающим силу с момента вступления в силу ДЕАЭС Договором о Евразийской экономической комиссии главы правительств входили в состав ВЕЭС и представляли в нем второй уровень принятия решений на основе решений глав государств;

- Евразийская экономическая комиссия (ЕЭК, или Комиссия) - в соответствии с п. 1 ст. 18 ДЕАЭС «постоянно действующий регулирующий орган Союза», состоящий из двух «этажей» управления: Совета Комиссии и Коллегии Комиссии. Ранее в соответствии с утрачивающим силу Договором о ЕЭК (с момента вступления в силу ДЕАЭС) Комиссия определялась как наднациональный орган. В новом Договоре о ЕАЭС отсутствуют какие бы то ни было положения о наднациональных органах, равно как и само понятие «наднациональность». Байльдинов Е.Т. отмечает, позитивным в ДЕАЭС, является то, что данный Договор сохранил преемственность норм утрачивающего силу Договора о ЕЭК в части сферы исключительной компетенции ЕЭК, а также обязательной юридической силы решений Комиссии для государств-членов, которые «подлежат непосредственному применению на территориях Сторон» (п. 13 Положения о ЕЭК), т.е. имеют прямое действие. Однако при этом ДЕАЭС так и не решил вопрос о соотношении по юридической силе решений Комиссии и норм национального права государств-членов [5].

Суд Евразийского экономического союза (Суд) является постоянно действующим судебным органом Евразийского экономического союза, статус, состав, компетенция и порядок функционирования и формирования которого определяются Статутом Суда Евразийского экономического союза. Целью деятельности Суда является обеспечение единообразного применения государствами – членами и органами Союза Договора о Евразийском экономическом союзе, международ-

ных договоров в рамках Союза, международных договоров Союза с третьей стороной и решений органов Союза. Суд рассматривает споры, возникающие по вопросам реализации Договора о ЕАЭС, международных договоров в рамках Союза и (или) решений органов Союза по заявлению государства – члена либо по заявлению хозяйствующего субъекта. В состав Суда входят по два судьи от каждого государства – члена, назначаемых на должности Высшим Евразийским экономическим советом по представлению государств – членов сроком на девять лет. Суд рассматривает дела в составе Большой коллегии Суда, Коллегии Суда и Апелляционной палаты Суда. Суд ЕАЭС располагается в Минске.

Таким образом, главный вывод, который напрашивается по итогам анализа, состоит в том, что государства-члены не готовы к передаче части своих суверенных полномочий в исключительную наднациональную компетенцию в интересах создания более мощного и эффективного Союза.

Литература

1. Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года. - М., 2014.
2. Алимбеков М.Т. Некоторые аспекты политико-правовой идентификации будущего Евразийского экономического союза // Право и государство, 2013. № 1.
3. Абдрасулов Е.Б. К вопросу о формировании правовой базы Евразийского экономического союза и наднациональном характере его органов. Электронный ресурс: www.zakon.kz
4. Бекашев К.А. ЕАЭС: международная (межгосударственная) организация или международное (межгосударственное) интеграционное объединение? // Евразийский юридический журнал – 2014. №2.
5. Байльдинов Е.Т. Договор о Евразийском экономическом союзе шаг вперед, два шага назад // Евразийский юридический журнал – 2014. №10.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЭКСПЕРТА КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

Кадырова Г.Г.

*Усть-Каменогорский филиал ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет экономики, статистики и информатики»,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Заключение эксперта как источник фактов, подлежащих установлению по уголовному делу, появляется в результате проведения экспертизы.

С помощью экспертизы суд и следователь изучают собранный по уголовному делу материал, чтобы обнаружить в представленных на исследование вещественных доказательствах и других объектах такие свойства качества, наличие которых позволяет эксперту установить новые фактические обстоятельства, составляющие конечную цель данного экспертного исследования. Экспертиза отличается от других процессуальных средств доказывания специфической процессуальной формой. Эксперт устанавливает факты по поручению следователя или суда, которые имеют возможность и должны принять меры к тому, чтобы способствовать достоверности, полноте и объективности экспертных выводов с помощью предусмотренных законом процессуальных гарантий.

Судебная экспертиза - это исследование вещественных доказательств и других материалов и объектов, осуществляемое в установленной законом процессуальной форме, которое проводится по поручению суда (органа расследования, прокурора) лицами, сведущими в технике, науке или других специальных отраслях знания, и составление обоснованного заключения по специальным вопросам, возникающим при судебном рассмотрении уголовного дела или расследовании.

В экспертизе следует отличать:

- объекты исследования;
- субъект - лицо, осуществляющий исследование;
- исследование как процесс применения технических, научных и других специальных знаний в целях обнаружения доказательств по уголовному делу;
- процессуальную форму, при соблюдении которой осуществляется исследование.

Субъектом является компетентный специалист, действующий по поручению следователя или суда. Следователи и суд никогда не проводят экспертное исследование самостоятельно даже в тех случаях,

когда они обладают достаточными для этого навыками и знаниями. Если бы суд или следователь провели самостоятельно экспертизу, то тогда они лишили бы себя возможности использовать заключение эксперта как источник доказательств, подлежащий свободной и независимой оценке в совокупности с другими источниками [1; с. 32].

Объектами экспертизы являются следы, вещи или факты, исследование которых на основе специальных знаний и опыта эксперта позволяет ему установить обстоятельства, составляющие предмет экспертизы, или обосновать невозможность их установления.

Объекты экспертного исследования могут содержаться в определенных источниках доказательств - в документах, заключениях других экспертов, вещественных доказательствах, показаниях обвиняемых, потерпевших, свидетелей, подозреваемых. Они могут быть также отражены в предметах, материалах и документах, доказательственное значение которых будет определено в результате проведения экспертизы.

Экспертное исследование с точки зрения его содержания - это использование специальных знаний эксперта для объяснения и выявления фактов в объектах направленных на экспертизу, имеющих значение для дела. В этом смысле под понятие «исследование» подойдут и химический анализ, и вскрытие трупа, выявление технических причин аварии и обследование психически больного и т.п. [2; С. 112].

Экспертное исследование чаще всего проходит два этапа. На первом этапе эксперт определяет в предоставленных ему объектах определенные фактические данные (качества, свойства, признаки), а на втором - делает из них выводы по тем вопросам, которые поставлены перед экспертизой.

На какие бы знания ни опирался эксперт в своем заключении, экспертиза всегда будет представлять собой процесс исследования, протекающий в рамках судебного доказывания.

Судебное доказывание на каком-то определенном этапе приводит к обнаружению доказательственного материала, требующего объяснения с помощью специальных познаний. В этом случае следователь и суд назначают экспертизу, т.е. продолжают доказывание через эксперта, пользуясь специальными методами исследования. Получив заключение эксперта, следователь и суд используют его как источник доказательств.

Как бы ни был сложен вывод эксперта, суд, принимая его как доказательство, признает одновременно доказательствами обнаруженные экспертом фактические данные, лежащие в основе этого вывода.

В теории уголовного процесса высказывались разные точки зре-

ния на уголовно-процессуальную сущность заключения эксперта. Одни процессуалисты сравнивали результаты экспертизы с осмотром, другие считали заключение эксперта разновидностью свидетельских показаний.

В настоящее время заключение эксперта рассматривается как самостоятельный вид доказательств. Наиболее подробно обосновал понятие вида доказательств и классифицировал доказательства на виды В.Я. Дорохов. В связи с этим, на результатах его анализа необходимо основываться при рассмотрении видов доказательств, в том числе и заключения экспертов.

Деление доказательств на виды зависит от разного подхода к понятию доказательства. Только при понимании доказательства как единства его содержания и формы возможна их правильная классификация, так как при этом учитываются наиболее существенные и специфические особенности формы и содержания доказательства, то есть в основе деления доказательств на виды лежит их процессуальная природа комплекс характеристик и важнейших свойств каждого доказательства [3; с. 98].

Поэтому подход к пониманию доказательства как единства содержания и формы признан наиболее правильным и закреплён в действующем законодательстве. На основании изложенного, заключение эксперта как доказательство также представляет собой единство содержания и формы. При этом его содержанием являются фактические данные об обстоятельствах предмета доказывания или иных обстоятельствах, имеющих значение для дела, сообщаемые экспертом в своём заключении в форме мотивированных выводов. Формой или источником фактических данных заключения эксперта является само заключение эксперта - процессуально оформленный письменной формы документ, в котором содержатся изложенные экспертом мотивированные выводы.

Основываясь на процессуальной природе доказательств, содержательный анализ специфических и наиболее существенных особенностей формы и содержания заключения эксперта позволяет раскрыть сущность и понятие заключения эксперта как доказательства. Это означает взаимосвязь между понятием заключения эксперта как доказательства и выделением этого доказательства в самостоятельный вид.

В отличие от других видов доказательств, эти данные, содержащиеся в заключении эксперта, имеют определенные особенности. Прежде всего, они представляют собой мотивированные выводы, т.е. мнение лица, обладающего специальными познаниями и сформулированное им в процессе своего исследования и мыслительной деятель-

ности. Например, в ходе проведения почерковедческой экспертизы в своих выводах эксперт высказывает свое мнение об исполнителе рукописного текста, в ходе судебно-психиатрической - мнение о психическом состоянии лица. Мнение эксперта означает субъективный характер этих сведений. На это указывает то, что по своей сути эти сведения представляют собой результат определенной деятельности - выводное знание, заранее не известное и не существовавшее до проведения экспертизы в готовом виде. Функция эксперта в том, чтобы получить сведения не просто доступные внешним чувствам и качествам обычного нормального человека, например, как в свидетельских показаниях, когда свидетель передает только сведения воспринятые органами чувств этого лица, а провести специальные исследования, на основе которых сформулировать свои выводы. Т.е. эти сведения - не поверхностное суждение о фактах объективной действительности, а результат практической деятельности - проведения исследования и теоретической работы - анализ и формулирование ответов на вопросы. При этом суждение эксперта сводится не просто к констатации фактов объективной реальности и их описанию, в заключении эксперт дает этим фактам свое объяснение в системе понятий определенного класса экспертиз. Пределы этого суждения эксперта определены заданием, которое ставит следователь или суд.

Субъективный характер сведений приводит к тому, что по одному и тому же вопросу у разных экспертов могут быть различные мнения. Поэтому в УПК РК предусмотрена возможность проведения повторной экспертизы, поручаемой другому эксперту, с целью получения еще одного мнения по аналогичным вопросам. Также существует возможность совещания между экспертами при проведении экспертизы комиссией экспертов. В случае отсутствия единого вывода, каждый из экспертов может изложить в заключении свое мнение отдельно.

Кроме того, эти сведения эксперт формирует автономно от следователя и суда, а затем излагает их в своем заключении. Характер и содержание этих сведений зависят от того, какие признаки, свойства или качества выделит эксперт, какие методы применит, как проведет исследование и оформит его результаты. Поэтому в заключении очень важно убеждение эксперта в правильности и достоверности получаемого им результата проведенных исследований.

Субъективный характер выводов эксперта не означает их необъективности. Источником этого доказательства является только эксперт, то есть определенное процессуальное лицо, процессуальное положение которого детально регламентировано в законе (права, обя-

занности, уголовная ответственность) и направлено на формирование объективных выводов. Для гарантии объективности данных, излагаемых экспертом, уголовно-процессуальный закон предусматривает определенные требования достоверности при проведении экспертизы, в том числе, научный характер мотивированных выводов эксперта.

Субъективный характер сведений, содержащихся в заключение эксперта, означает то, что:

- это личное мнение эксперта (экспертов) и поэтому может быть различным;
- возникает только после проведения исследования и на основании результатов этого исследования;
- представляет собой ответы на поставленные вопросы и ограничено рамками предмета экспертизы;
- источником этого мнения может выступать любое лицо, обладающее определенным объемом специальных познаний, необходимых для ответа на поставленные вопросы и не имеющее оснований для отвода;
- суждение эксперта дается в системе понятий определенного класса экспертизы [4; С. 76].

Заключение эксперта представляет собой исследовательскую деятельность эксперта по выявлению, классификации, объяснению выделенных признаков и свойств объектов экспертизы, на основании которых формируется мнение эксперта, что особенно важно для понимания объективности содержания этого доказательства.

Вместе с тем, в отличие от других видов доказательств, при доказывании знания, изложенные в заключение эксперта, отличаются тем, что имеют больше гарантий достоверности. Это объясняется рядом объективных факторов: не заинтересованностью и объективностью эксперта, научным характером сведений, содержащихся в заключении, отражением в заключении всего пути формирования этого знания, возможностью через другого эксперта повторно проверить результаты первоначальной экспертизы и т.д.

Научность применяемых экспертом познаний является гарантией всесторонности, полноты и обоснованности исследований. Например, обвиняемый может заявить отвод эксперту на том основании, что он использовал для обоснования своих выводов научные положения из той или иной отрасли знаний, которые не отвечают достижениям науки в этой области и не гарантируют получение достоверного результата. Для того чтобы избежать таких негативных последствий следует во всех случаях указывать в заключении те нормативные и методические источники, которые использовались экспертом для ответа на во-

просы [5].

Важно учитывать, что для допустимости доказательства, полученного в результате экспертного исследования, обязательны компетентность, незаинтересованность эксперта, отсутствие оснований для его отвода, самостоятельность эксперта в выборе форм и методов исследования.

Обязательным условием допустимости доказательств также является известность их происхождения, возможность проверки и оценки. Поэтому процессуальный закон требует известность источника доказательств, а именно, в заключение эксперта должны быть указаны необходимые и полные данные о личности эксперта, проводившего исследование и подписавшее само заключение (стаж и опыт работы, квалификация и т.д.).

Доказательства должны быть собраны способом, установленным для данного вида доказательств. Способами собирания доказательств являются предусмотренные УПК РК следственные и судебные действия.

Доказательство не может быть признано допустимым в том случае, если оно получено, хотя и названным в законе, но способом, не предназначенным для собирания доказательств данного вида. Это относится и к случаям смешения способов собирания доказательств, когда в рамках одного следственного действия проводятся и другие следственные действия, что является недопустимым и ведет к нарушению полноты и достоверности доказательств.

Заключение эксперта должно быть получено в определенном законом процессуальном порядке, который выражается, прежде всего, в наличии возбужденного уголовного дела, законных оснований для проведения экспертизы, в установленной законом последовательности действий и т.д.

Соблюдение процессуального порядка производства экспертизы является гарантией доброкачественности заключения эксперта и необходимым условием допустимости.

Экспертиза может проводиться только при наличии к тому законных фактических и юридических оснований. Фактические основания - это конкретные данные, обуславливающие необходимость производства экспертизы, то есть необходимость применения специальных познаний для выяснения существенных обстоятельств по уголовному делу.

Юридическим или правовым основанием проведения экспертизы является наличие постановления о производстве экспертизы, с которым он должен ознакомить обвиняемого (подозреваемого). Затем сле-

дователь представляет это постановление эксперту и разъясняет ему его процессуальное положение (права, обязанность, ответственность) или пересылает постановление о назначении руководителю экспертного учреждения, для того, чтобы это сделал он. После этого эксперт проводит исследования и составляет заключение эксперта, которое представляет следователю. С заключением эксперта следователь обязан ознакомить обвиняемого (подозреваемого). Понятием последовательности действий охватывается и очередность производства некоторых действий. Например, получение образцов для сравнительного исследования может быть только до проведения исследований экспертом или ознакомление обвиняемого с постановлением о назначении должно быть только до ознакомления с ним эксперта. Но может быть исключение, если к моменту вынесения постановления о назначении экспертизы, в деле нет обвиняемого или подозреваемого.

В соответствии с законом, должно быть правильно процессуально оформлено каждое следственное действие, в том числе проведение экспертизы и ее результат.

Произведенные исследования и выводы эксперта оформляются заключением эксперта, которое имеет определенную структуру.

Таким образом, в процессуальных документах фиксируется весь ход производства экспертизы, в них отражается и ими завершается процесс формирования такого доказательства, как заключение эксперта.

Литература

1. Судебная медицина: Учебник. / Под ред. В.Н. Крюкова. - М.: «Норма», 2005. - 186 с.
2. Шанаева Г.С. Судебно-медицинская экспертиза: Справочник для юристов. - Алматы: «Данекер», 2005. - 198 с.
3. Бычкова С.Ф. Организация назначения и производства судебной экспертизы: Учебное пособие. - Алматы: «Жеті жарғы», 1999.
4. Авдеев М.И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц. - М.: «Медицина», 1968. - 376 с.
5. Аверьянова Т.В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. - Алматы, 1991. - 223 с.

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ «АҚИҚАТ СЫЙЫНДАҒЫ» ДАСТАНЫНДАҒЫ ГУМАНИСТІК ИДЕЯЛАР

Нұрланова Ә.Н., Бөкенова Д. 3

ОРАЛХАН БӨКЕЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ МАҚАЛ- МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Серік І., Мұқашева М.Қ. 6

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КЕЛЕШЕГІНЕ НАҚТЫ 100 ҚАДАМ

Едильбаева Г.Б. 11

ОРЫС МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА Қ.О. БІТІБАЕВАНЫҢ «ОЙ ТАСТАУ, ОЙЛАНТУ» ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Митанова А.Е. 14

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Каирбаева Р.М. 19

ОҚУШЫЛАРДЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Калиаскарова А.Г. 22

ДЖОРЖ КЕННАННЫҢ «СІБІР МЕН АЙДАУЫ» - АБАЙДЫҢ ШЕТЕЛДЕГІ РЕЦЕПЦИЯСЫНЫҢ АЛҒЫШАРТЫ

Тургумбаева Н.К. 28

АНА ТІЛІ САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУ

Назарбаева М.Қ. 31

ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Саданова Ж.К. 38

ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ - ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ Абишева Г.К.	41
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ Қасенова А.Қ.	47
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ Ағыбаева Б.А.	52
Қ.О. БІТІБАЕВАНЫҢ «ОЙ ТАСТАУ, ОЙЛАНТУ» ТЕХНОЛОГИЯ- СЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА, ЗЕРТТЕУ ІЗДЕНІСТЕРІНЕ БАУЛУ ЖОЛДАРЫ Мұқашева М.Қ.	56
Т. ӘМІРЕНОВ – ҰЛЫ АБАЙДЫҢ ДӘСТҮРІН ҰСТАНУШЫ АҚЫН Жакенова Ж.Ж., Едильбаева Г.Б.	61
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН САУАТТЫ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ Далаева Н.Т.	64
КӨПТІЛДІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ӘДІСТЕМЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ Қонарбаева Г.Г.	69
БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘДІСТЕМЕЛЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ БОЙЫНША ІС-ӘРЕКЕТІ Нұрғалиева А.Е	73
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СУБЪЕКТІЛІГІН ДАМУ ТҮРІНДЕ БІЛІМ ҮРДІСІНІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУ Насилова З.Е.	78
ФАРИЗА ОҢҒАРСЫНОВА ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ӨРНЕК Маратова Ж., Мұқашева М.Қ.	82

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА КЕЙІПКЕР БЕЙНЕСІН ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ҚҰЗЫРЛЫ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ Асылханова Ә.	90
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫ-СУБЪЕКТІНІҢ СЫНИ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ, ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ Серкенова А.Ж.	97
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ Тажанова Н.А.	101
ҚАЗАҚ ТІЛІН КОММУНИКАТИВТІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ Таскимбаева Р.К.	105
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЮРИСПРУДЕНЦИИ ПРАВИТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ Алембаев К.О.	109
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДА ӘЛЕУМЕТТІК ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ Тажиева М.Н.	112
СОУЧАСТИЕ В ПРЕСТУПЛЕНИИ ПО КАЗАХСКОМУ ОБЫЧНОМУ ПРАВУ Фоминых В.В.	117
ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: НАЛОГОВОЙ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ Даутбаева Д.А., Бейсенбаев Н.Б.	122
О РЕФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ Гаврилова Ю.А.	128

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОНТРАБАНДЕ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН Жадауова Ж.А.	134
ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ НОРМ Калиакперова Е.Н., Лебедева Я.	142
СОЦИАЛЬНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Зайнутдинова Н.М.	147
ИСТОЧНИКИ ПРАВА – РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА Калиакперова Е.Н.	153
СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА ИНВАЛИДОВ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОГО ФИЛИАЛА ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ ЖЕНЩИН- ИНВАЛИДОВ «БИБИ-АНА» Макаримов Б.М., Кожуганова Д.З.	157
АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРАВОВОГО СТАТУСА ПУБЛИЧНОГО ДОГОВОРА Карандашева А.А.	160
ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ МАТЕРИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ Кожуганова Д.З.	163
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАҢА ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ Умитчинова Б.А.	168
ПРАВОВОЙ ВОПРОС ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПИТЬЕВОЙ ВОДОЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН Хасенова М.Н.	173

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИСТА НА ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ Бородулин А.С., Гальцер Е.Н.	178
«ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА» – ЭКОНОМИКА БУДУЩЕГО Даутбаева Д.А.	184
СУБЪЕКТИВТІК ҚҰҚЫҚТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ АР-НАМЫС ЖӘНЕ ҚАДІР-ҚАСИЕТ ҚҰҚЫҒЫ Зиятова Ж.Қ.	187
ВОПРОСЫ САМОРАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ Бородулин А.С., Осколкова А.А.	194
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕМЕЩЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИМИ ЛИЦАМИ ТОВАРОВ ДЛЯ ЛИЧНОГО ПОЛЬЗОВАНИЯ Ибышева Р.Д.	200
ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА Мензюк Г.А.	208
ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЭКСПЕРТА КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ Кадырова Г.Г.	213
СОДЕРЖАНИЕ	220

Научное издание

**МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАРТНЕРСТВО:
ИССЛЕДОВАНИЯ, ИННОВАЦИИ И ОБРАЗОВАНИЕ**

Сборник докладов международного научного конгресса
(25-26 сентября 2015 года)

Часть 3

Отпечатано в Казахстанско-Американском свободном университете

Ответственный за выпуск К.Н. Хаукка
Технический редактор Т.В. Левина

Подписано в печать 26.09.2015	Формат 60x84/16	Объем 14,1 усл.печ.л.
10,2 уч.-изд.л	Тираж 1000 экз.	Цена договорная
